

Meeroudergezag

Een oplossing voor kinderen met meer
dan twee ouders?

M.V. Antokolskaia • W.M. Schrama • K.R.S.D. Boele-Woelki • C.C.J.H. Bijleveld
C.G. Jeppesen de Boer • G. van Rossum

Dit boek gaat over twee typen gezinnen met meer dan twee ouders: gezinnen met twee moeders die met een bekende donor een kind krijgen, en gezinnen die ontstaan na een scheiding waarbij een stiefouder deel gaat uitmaken van het leven van het kind. In beide gevallen zijn ten minste drie ouders betrokken bij het kind, terwijl het Nederlandse gezagsrecht uitgaat van twee ouders. Dat roept de vraag op of meeroudergezag gewenst is voor dit soort gezinnen. In opdracht van het WODC en het ministerie van Veiligheid en Justitie heeft een multidisciplinair onderzoeksteam van de Vrije Universiteit Amsterdam, de Rijksuniversiteit Groningen en de Universiteit Utrecht zich hierover gebogen.

Het onderzoek bestaat uit een rechtsvergelijkende en een empirische studie. Het Nederlandse gezagsrecht wordt uiteengezet en vergeleken met het Engelse recht, dat gezag aan meer dan twee personen tegelijk toestaat. Dat leidt tot een aantal belangrijke constatering. In het empirische deel is door onderzoek onder professionals, ouders en volwassen kinderen in kaart gebracht welke rollen ouders daadwerkelijk hebben, tegen welke problemen zij aanlopen en of meeroudergezag daarvoor een oplossing is.

Het boek bevat een schat aan rechtsvergelijkende en empirische gegevens en is een aanrader voor wetenschappers, praktijkjuristen en studenten.

De reeks **Familie & Recht** is gericht op debat tussen theorie en praktijk op het terrein van het familierecht in brede zin. Kennisuitwisseling met andere wetenschapsgebieden, zoals de sociale wetenschappen speelt hierbij een belangrijke rol. Monografieën, proefschriften, conferentiebundels en commentaren maken deel uit van de reeks. De reeks **Familie & Recht** is onderdeel van de samenwerking van Nederlandse specialisten op het gebied van het familierecht in het kader van de **Alliantie Familie & Recht**. De uitgaven zijn bestemd voor advocaten, notarissen, rechters, wetenschappers en ambtenaren van de burgerlijke stand.

De reeks **Familie & Recht** is onderdeel van de samenwerking van Nederlandse specialisten op het gebied van het familierecht in het kader van de **Alliantie Familie & Recht** en maakt deel uit van de boekenreeks van het **Netherlands Institute for Law and Governance (NILG)**. Het NILG is een samenwerkingsverband van universiteiten en andere onderzoeksinstituten dat zich tot doel stelt onderzoek op het terrein van Law and Governance te bevorderen. Centraal staat de balans tussen publieke en private belangen in het recht en de wijze waarop de regulering van die belangen door de publieke en de private sector plaatsvindt.

ISBN 978-90-8974-908-6

9 789089 749086

Meeroudergezag: een oplossing voor kinderen met meer dan twee ouders?

Meeroudergezag: een oplossing voor kinderen met meer dan twee ouders?

Een empirisch en rechtsvergelijkend onderzoek

M.V. Antokolskaia
W.M. Schrama
K.R.S.D. Boele-Woelki
C.C.J.H. Bijleveld
C.G. Jeppesen de Boer
G. van Rossum

Boom Juridische uitgevers
Den Haag
2014

Redactie reeks Familie & Recht

Prof. mr. dr. Masha Antokolskaia, Vrije Universiteit Amsterdam

Prof. dr. Katharina Boele-Woelki, Universiteit Utrecht

Prof. mr. dr. Leon Verstappen, Rijksuniversiteit Groningen

De reeks Familie & Recht is onderdeel van de samenwerking van Nederlandse specialisten op het gebied van het familierecht in het kader van de Alliantie Familie & Recht. De Alliantie beoogt de bestudering van het nationale, internationale en vergelijkende familierecht vanuit mono- en multidisciplinair perspectief te bevorderen. Zij maakt deel uit van het *Netherlands Institute for Law and Governance* (NILG).

www.nilg.nl

Omslagontwerp: Haagsblauw, Den Haag

© 2014 WODC, Ministerie van Veiligheid & Justitie, Den Haag. Auteursrechten voorbehouden. Voor deze publicatie is licentie verleend aan Boom Juridische uitgevers.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

ISBN 978-90-8974-908-6

NUR 822

www.bju.nl

Voorwoord

Er zijn veel gezinnen waarin kinderen met meer dan twee ouders opgroeien. In dit onderzoek gaat het om twee van dit soort gezinnen: intentionele gezinnen, waarbij twee moeders samen met een bekende donor een kind krijgen en gezinnen die na een scheiding ontstaan waarbij een stiefouder deel uit gaat maken van het leven van het kind. Voor deze meeroudergezinnen rijzen de vragen wat de daadwerkelijke rollen van al die ‘ouders’ in het leven van het kind zijn en of het naar huidig Nederlands familierecht mogelijk is om recht te doen aan ieders relatie tot het kind. Deze vragen zijn in dit rapport onderzocht, net als de vraag of meeroudergezag een oplossing kan zijn.

Dit boek is het resultaat van rechtsvergelijkend en empirisch onderzoek naar meeroudergezag dat is uitgevoerd in opdracht van het WODC voor de Directie Wetgeving en Juridische Zaken van het Ministerie van Veiligheid en Justitie. Een multidisciplinair team van onderzoekers van de Vrije Universiteit Amsterdam, de Rijksuniversiteit Groningen en de Universiteit Utrecht heeft samengewerkt om de gezagsgerelateerde vragen voor gezinnen met meer dan twee ouders te beantwoorden.

Een onderzoek als dit kan niet tot stand komen zonder kritische meedenkers. We danken daarom de leden van de begeleidingscommissie (genoemd in bijlage 1) en in het bijzonder de voorzitter, emeritus prof. J.E. Doek, voor hun waardevolle suggesties. Onze hartelijke dank gaat ook uit naar de vertegenwoordigers van belangenorganisaties en de professionals die belangeloos en met veel inzet hun medewerking hebben verleend aan de interviews. Bovenal waarderen we de hulp van een groot aantal mensen aan ons onderzoek: zij lieten zich interviewen, vulden de vragenlijst in of werven respondenten. We danken hen allen hartelijk.

De resultaten van het onderzoek laten een veelzijdig beeld zien van meeroudergezinnen en het rapport geeft de wetgever daarmee stof tot nadenken.

De onderzoekers, januari 2014

Inhoudsopgave

Voorwoord	V
SAMENVATTING	13
DEEL I INLEIDING	27
1. Aanleiding voor het onderzoek	27
2. Onderzoeksvragen	28
2.1 Meeroudergezag	28
2.2 Donorschapsplan/stiefouderplan	29
3. Afbakening en operationalisering	30
4. Methoden	32
5. Rechtspositie van de ouders in meeroudergezinnen	33
5.1 Inleiding	33
5.2 Uitleg van de juridische begrippen ouderschap, gezag en omgang	33
5.3 Rechtspositie van de ouders in intentionele gezinnen	35
5.4 De rechtspositie van de ouders in niet-intentionele meeroudergezinnen	38
5.4.1 Onderhoudsplicht van de stiefouder	39
5.4.2 Gezag samen met de ouder	39
5.4.3 Partneradoptie	41
5.4.4 Omgang na scheiding	41
6. Plan van behandeling en terminologie	42
6.1 Opzet van het onderzoek	42
6.2 Terminologie	42
DEEL II EEN JURIDISCH PERSPECTIEF OP GEZAG	45
1. Onderzoeksvragen en methode	45
2. Gezagsrecht in Nederland	45
2.1 Het concept ouderlijk gezag en zijn belangrijkste kenmerken	45
2.1.1 De beperking tot twee gezagshouders	47
2.1.2 ‘Gezamenlijkheid’ van het ouderlijk gezag	48
2.1.3 Het ouderlijk gezag is overdraagbaar, maar staat niet ter dispositie van gezagshouders	49

2.1.4	Contractuele regelingen over de inhoud van het gezamenlijk gezag	51
2.1.5	Het belang van het kind in het Nederlandse gezagsrecht	54
2.2	Wijzen van verkrijging van het ouderlijk gezag	55
2.2.1	Drie vormen	55
2.2.2	Wijzigingen gezamenlijk ouderlijk gezag: altijd via de rechter	61
2.3	Inhoud en uitoefening van het ouderlijk gezag	62
2.3.1	Inhoud van het gezag	62
2.3.2	Uitoefening van het gezamenlijk gezag	64
2.3.3	Inhoud van het ouderlijk gezag: verschillen en beperkingen	65
2.4	Discussies en aandachtspunten	67
2.4.1	Aanbouwwetgeving sinds 1995	67
2.4.2	Werking van het gezamenlijk ouderlijk gezag na (echt-)scheiding	68
2.4.3	Spanning tussen biologisch/juridisch en sociaal ouderschap	69
2.5	Donorschapsplan en stiefouderplan	70
2.6	Ter afsluiting	71
3.	Gezagsrecht in Engeland	72
3.1	Het concept ouderlijk gezag (parental responsibility) en zijn belangrijkste kenmerken	72
3.1.1	Wettelijk kader	72
3.1.2	Van ouderlijke macht naar ouderlijk gezag	73
3.1.3	‘Once a parent, always a parent’	74
3.1.4	Reële rechten of symbolische status?	74
3.1.5	Loskoppeling van juridisch ouderschap	75
3.2	Wijzen van verkrijging van het gezag	76
3.2.1	Algemene wijzen van het verkrijgen van ouderlijk gezag	76
3.2.2	Verkrijging van het ouderlijk gezag door de geboortemoeder, haar vrouwelijke partner en de bekende donor	78
3.2.3	Jurisprudentie over toekenning van meeroudergezag in intentionele gezinnen	83
3.2.4	Verkrijging van het ouderlijk gezag door een stiefouder	84
3.3	Inhoud en uitoefening van het ouderlijk gezag	87
3.3.1	Inhoud van het gezag	87
3.3.2	Uitoefening van het gezamenlijk gezag	88
3.3.3	Inhoud van het ouderlijk gezag: verschillen en beperkingen	90
3.4	Discussies en aandachtspunten	92
3.4.1	Toekenning van het juridisch ouderschap aan drie ouders: een stap te ver of een gemiste kans?	92
3.4.2	Uitbreiding van ouderlijk gezag: fragmentatie en uitholling	94
3.4.3	Conflictverminderende of -verhogende werking van meeroudergezag	95
3.4.4	Kind buitenspel?	96
3.4.5	Toekenning van het gezag aan niet-ouders: ‘parent-centered’ of ‘child-centered’ concept?	96
3.5	Donorschapsplan en stiefouderplan	97

3.6	Ter afsluiting	98
3.7	Begrippenlijst	98
4.	Vergelijkende synthese gezagsrecht	99
4.1	Belangrijkste kenmerken van het ouderlijk gezag	100
4.2	Verkrijging van het ouderlijk gezag	103
4.3	Inhoud en uitoefening van het ouderlijk gezag	107
4.4	Discussies en aandachtspunten	109
4.5	Donorschapsplan en stiefouderplan	110
4.6	Ter afsluiting	112

DEEL III EEN EMPIRISCH PERSPECTIEF OP GEZAG 113

1.	Inleiding	113
2.	Methoden voor beide typen gezinnen	114
2.1	Twee complementaire methoden	114
2.2	Methoden van het kwalitatieve onderzoek voor beide typen gezinnen	114
2.3	Methoden van het kwantitatieve onderzoek	116
2.3.1	Methoden van het kwantitatieve onderzoek naar intentionele meerouder-gezinnen	116
2.3.2	Methoden van het kwantitatieve onderzoek naar niet-intentionele meer-oudergezinnen	120
3.	Resultaten en analyse empirisch onderzoek	123
3.1	Resultaten intentionele meeroudergezinnen	123
3.1.1	Resultaten van het kwalitatieve onderzoek	123
3.1.2	Resultaten van het kwantitatieve onderzoek	129
3.2	Analyse intentionele meeroudergezinnen	154
3.2.1	Inleiding	154
3.2.2	Juridische positie van de ouders	155
3.2.3	Feitelijke situatie en rolverdeling tussen de ouders	155
3.2.4	Samenhang tussen de juridische positie en feitelijke rol van de ouders	159
3.2.5	Afspraken en verwachtingen	159
3.2.6	De relatie tussen de ouders	161
3.2.7	Wensen over zorg en gezag	161
3.2.8	Gewenste wettelijke veranderingen	162
3.2.9	Meeroudergezag: voor- en nadelen	162
3.2.10	Donorschapsplan	162
3.3	Resultaten niet-intentionele meeroudergezinnen	163
3.3.1	Resultaten van het kwalitatieve onderzoek	163
3.3.2	Resultaten van het kwantitatieve onderzoek	170
3.4	Analyse niet-intentionele gezinnen	197

3.4.1	Inleiding	197
3.4.2	Juridische positie van de ouders	198
3.4.3	Feitelijke situatie en rolverdeling tussen de ouders	200
3.4.4	Samenhang tussen de juridische positie en feitelijke rol van de ouders	203
3.4.5	De relatie tussen de ouders	204
3.4.6	Problemen en gewenste wettelijke veranderingen	205
3.4.7	Afspraken en stiefouderplan	206
3.4.8	Meeroudergezag: voor- en nadelen	207

DEEL IV CONCLUSIES 209

1.	Intentionele gezinnen	209
1.1	Het belang van het kind	209
1.2	Consistentie in feitelijke en juridische rollen in meeroudergezinnen	210
1.3	Problemen en mogelijke oplossingen	211
1.3.1	Discrepantie: probleem en mogelijke oplossingen	211
1.3.2	Relatie en conflict: zijn er objectief constateerbare problemen?	212
1.3.3	Ouders en professionals: subjectief beleefde problemen en voorgestelde oplossingen	212
1.4	Mogelijke oplossingen nader uitgewerkt	213
1.4.1	Meeroudergezag	213
1.4.2	Beperkt gezag voor de donor naast volledig gezag voor de moeders	216
1.4.3	Gezag voor de donor ten koste van de meemoeder	217
1.4.4	Juridisch ouderschap voor meer dan twee ouders	218
1.4.5	Andere juridische status voor de donor	218
1.5	Donorschapsplan	219
2.	Niet-intentionele gezinnen	220
2.1	Het belang van het kind	220
2.2	Consistentie in feitelijke en juridische rollen in meeroudergezinnen	220
2.3	Problemen en mogelijke oplossingen	222
2.3.1	Discrepantie: probleem en mogelijke oplossingen	222
2.3.2	Relatie en conflict: zijn er objectief constateerbare problemen?	222
2.3.3	Ouders en professionals: subjectief beleefde problemen en aangedragen oplossingen	222
2.4	Mogelijke oplossingen nader uitgewerkt	223
2.4.1	Meeroudergezag	224
2.4.2	Beperkt gezag voor de derde ouder	227
2.4.3	Gezag voor de stiefouder ten koste van de niet-verzorgende ouder	229
2.4.4	Andere juridische status voor de stiefouder	229
2.5	Stiefouderplan	230

3. Slot	230
----------------	------------

LITERATUURLIJST	231
------------------------	------------

Bijlage 1	Samenstelling van de begeleidingscommissie	237
------------------	---	------------

Bijlage 2	Lijst van geïnterviewde professionals en belangenvertegenwoordigers	238
------------------	--	------------

Bijlage 3	Step-Parent Responsibility Agreement	239
------------------	---	------------

Samenvatting

Aanleiding, doel en afbakening van het onderzoek

Dit onderzoek naar meeroudergezag is uitgevoerd in opdracht van het WODC door een multidisciplinair team van onderzoekers van de Vrije Universiteit Amsterdam, de Rijksuniversiteit Groningen en de Universiteit Utrecht.

In 2012 debatteerde de Tweede Kamer over het wetsvoorstel ‘Juridisch ouderschap van rechtswege voor de vrouwelijke partner van de moeder’. Naar aanleiding van een Kamervraag over de mogelijke vormgeving van de rol van een derde ouder in gezinnen waar kinderen meer dan twee ouders hebben – zogenoemde meeroudergezinnen – heeft de Staatssecretaris de uitvoering van het onderhavige onderzoek toegezegd.

Het doel van dit onderzoek is om in kaart te brengen of er in meeroudergezinnen als gevolg van de huidige regeling van het gezag problemen zijn, en zo ja, of meeroudergezag daarvoor een oplossing is en wat de gevolgen daarvan zouden zijn. Een tweede doel van dit onderzoek is om op te sporen of er problemen zijn met betrekking tot de juridische vastlegging van de rolverdeling tussen ouders¹ in meeroudergezinnen, en zo ja, of deze kunnen worden opgelost door een wettelijke regeling te treffen voor een (al dan niet verplicht) donorschapsplan c.q. stiefouderplan.

Dit onderzoek is beperkt tot twee typen meeroudergezinnen: de intentionele gezinnen, ontstaan door de geboorte van een kind in een lesbische relatie verwekt met hulp van een bekende donor, en de niet-intentionele gezinnen, ontstaan door de scheiding van de ouders van het kind en het aangaan van een nieuwe relatie door de verzorgende ouder.

Hoewel er veel raakvlakken tussen deze twee typen gezinnen bestaan, zijn er ook belangrijke verschillen met betrekking tot de positie van de ‘derde ouder’ ten opzichte van het kind, die voor de vraag of meeroudergezag op zijn plaats is cruciaal zijn. In lesbische meeroudergezinnen zou meeroudergezag inhouden dat gezag naast de moeders ook aan de bekende donor wordt toegekend, die wel de biologische ouder, maar niet de verzorgende ouder is. In de stiefoudergezinnen zou meeroudergezag ertoe leiden dat het gezag naast de beide ouders ook aan de stiefouder zou worden toegekend, die geen biologische ouder is, maar wel een verzorgende ouder. De twee typen gezinnen vormen in dit opzicht dus een

¹ In dit onderzoek worden onder het begrip ouders drie categorieën ouders geschaard: **juridische** ouders, biologische ouders en sociale (verzorgende) ouders – al dan niet met **ouderlijk** gezag bekleed.

spiegelbeeld van elkaar. Derhalve worden deze twee typen gezinnen in dit onderzoek grotendeels afzonderlijk behandeld.

Onderzoeksvragen en methode

Om bovenvermelde doelen te realiseren, wordt gebruikt gemaakt van een combinatie van juridisch-dogmatische, rechtsvergelijkende en empirische methoden. Ten eerste wordt onderzoek gedaan naar de inhoud en beleidsachtergronden van de huidige gezagsregeling inzake het gezag in meeroudergezinnen in Nederland – die het gezag tot twee ouders beperkt – en de regeling in Engeland en Wales – die de mogelijkheid van het toekennen van het gezag aan meer dan twee personen kent. Dit rechtsvergelijkende onderzoek is uitgevoerd door middel van twee landenrapporten, gevolgd door een vergelijkende synthese. Daarna worden de juridische situatie en de feitelijke rollen in het leven van het kind van de verschillende ouders in de meeroudergezinnen in Nederland in kaart gebracht en wordt nagegaan in hoeverre er sprake is van samenhang tussen de juridische en de feitelijke rollen. Verder wordt onderzocht of de ouders en de professionals de huidige situatie in meeroudergezinnen als problematisch ervaren en hoe zij tegenover de mogelijkheid van meeroudergezag en het donorschapsplan c.q. stiefouderplan staan. Het empirisch onderzoek is uitgevoerd met behulp van twee complementaire methoden: kwalitatief onderzoek door interviews met elf (stief)ouders, vier volwassen kinderen en vijftien professionals en vertegenwoordigers van belangenorganisaties en kwantitatief onderzoek in de vorm van een grootschalig vragenlijstonderzoek. Via de sneeuwbalmethode zijn 270 respondenten uit intentionele (lesbische) gezinnen geworven en via een internetpanel 302 gescheiden ouders en stiefouders.

Gezag in meeroudergezinnen naar Nederlands en Engels recht

Uit de rechtsvergelijkende studie blijkt dat met betrekking tot het aantal personen, dat tegelijkertijd gezag kan krijgen, verschillende beleidskeuzes zijn gemaakt. In Nederland is gezag slechts door twee personen tegelijk mogelijk, terwijl het Engelse recht geen getalsmatige beperking kent. Derhalve is er in Nederland als de ouders (moeder en meemoeder in lesbische gezinnen en gescheiden ouders in stiefoudergezinnen) allebei het gezag hebben voor de bekende donor of de stiefouder geen mogelijkheid om ook gezag te krijgen, terwijl dit in Engeland en Wales onder voorwaarden wel een optie is.

Naar Engels recht doet zich een verschil voor tussen de positie van de bekende donor en de stiefouder. Dit verschil is gebaseerd op het feit dat de stiefouder een sociale verzorgende ouder van het kind is, terwijl de bekende donor zelden een verzorgende ouder is. Voor stiefouders bestaan meer

mogelijkheden om het meeroudergezag te verkrijgen. Ingeval van consensus tussen beide gescheiden ouders en de stiefouder, kan een stiefouder in een formele relatie (huwelijk/*civil union*) naast de juridische ouders eenvoudig het gezag verkrijgen door het maken van een *parental responsibility agreement*, waarvoor slechts registratie is vereist. Indien de niet-verzorgende juridische ouder weigert akkoord te gaan met deze *agreement*, kan aan de rechter een *parental responsibility order* worden verzocht, hetgeen bijna altijd wordt gehonoreerd, omdat de stiefouder een verzorgende ouder van het kind is. Daarnaast bestaat voor de stiefouder – in een formele of informele relatie met de juridische ouder – de mogelijkheid om een gerechtelijke *joint residence order* te verzoeken. Ook in dat geval kan de stiefouder het gezag krijgen. In alle gevallen kan het door de stiefouder verkregen ouderlijk gezag alleen door de rechter worden beëindigd. Derhalve staan voor stiefouders in Engeland en Wales meerdere gerechtelijke en buitengerechtelijke wegen open naar gezag – al dan niet naast de twee juridische ouders – terwijl in Nederland voor de stiefouder slechts één – gerechtelijke – mogelijkheid bestaat om (op basis van artikel 1:253t BW gezag van een ouder met een niet-ouder) gezag te verkrijgen, hetgeen beperkt is tot die gevallen waarin de niet-verzorgende ouder geen gezag heeft.

De mogelijkheden voor een bekende donor om het meeroudergezag te verkrijgen, zijn in Engeland en Wales aanzienlijk beperkter dan voor een stiefouder, omdat de eenvoudige vormen van verkrijging van gezag via de *parental responsibility agreement* en de *parental responsibility order* voor hem niet open staan. Verder kent het Engelse recht een gedifferentieerde benadering van de rechtspositie van de bekende donor, waarbij verschil bestaat tussen gevallen waarop de *Human Fertilisation Embryology Act 2008 (HFEA)* wel of niet van toepassing is. Indien de *HFEA* wel van toepassing is, zijn de moeders van rechtswege juridische ouders van het kind en hebben ze gezamenlijk gezag; in dat geval zijn de mogelijkheden voor de bekende donor om meeroudergezag te verkrijgen zeer beperkt. In de minderheid van gevallen waarin de *HFEA* niet van toepassing is, heeft de bekende donor dezelfde positie als de juridische vader die geen formele relatie heeft met de geboortemoeder. In dergelijke gevallen kan de donor met instemming van de geboortemoeder zijn juridisch vaderschap laten vaststellen en ouderlijk gezag verkrijgen volgens de algemene regels die gelden voor ongehuwde vaders. Indien de geboortemoeder niet meewerkt, is een gang naar de rechter nodig. De rechtspraak is terughoudend met het toewijzen van een dergelijk verzoek van de bekende donor, omdat deze geen verzorgende ouder van het kind is. In Nederland kan de bekende donor – die doorgaans geen juridische ouder is – het gezamenlijk ouderlijk gezag

slechts verkrijgen via een gerechtelijke procedure op gezamenlijk verzoek met de moeder ingevolge artikel 1:253t BW. Dit kan alleen als de meemoeder geen gezag heeft. Als de donor door erkenning van het kind juridisch ouder is geworden, kan hij samen met de moeder door een aantekening in het gezagsregister het gezamenlijk ouderlijk gezag buitengerechtelijk verkrijgen, tenzij de meemoeder reeds met het gezag belast is.

Behalve de verschillen in het toekennen van het gezag is er ook een verschil tussen het Nederlandse en het Engelse recht inzake de uitoefening van gezag, dat juist in de context van meeroudergezag van groot belang is. Het Nederlandse gezagsmodel is gebaseerd op de gezamenlijke uitoefening van het gezag en het samen nemen van beslissingen over het kind. Dat geldt niet alleen tijdens de relatie, maar ook na (echt-)scheiding. Over belangrijke beslissingen is overeenstemming tussen de gezagshouders vereist. In het Engelse recht is het uitgangspunt dat iedere gezagshouder zelfstandig over de invulling van het gezag kan beslissen zonder de andere gezagshouder te hoeven consulteren en bestaat er geen algemene wettelijke consultatieplicht. In de praktijk heeft de rechtspraak echter voor nagenoeg alle belangrijke beslissingen een consultatieplicht *ad hoc* gecreëerd. Indien gezagshouders het niet eens zijn met de te nemen beslissing van de andere gezaghouder kan het geschil in beide landen aan de rechter worden voorgelegd.

In beide rechtssystemen zijn het donorschapsplan en stiefouderplan – de overeenkomsten waarin de afspraken over de rol van de ouders in de lesbische c.q. stiefoudergezinnen worden neergelegd – niet in de wet geregeld. De afspraken over de rol die de donor of stiefouder in het leven van het kind speelt, zijn in beide jurisdicties noch bindend, noch afdwingbaar. Toch spelen de in donorschapsplannen vastgelegde afspraken in de jurisprudentie in beide jurisdicties een belangrijke rol, omdat ze de rechter inzicht geven in de oorspronkelijke intenties van partijen.

Resultaten van het empirisch onderzoek

Intentionele meeroudergezinnen

De resultaten van het kwantitatieve onderzoek zijn gebaseerd op netto 270 respondenten uit intentionele gezinnen: 117 biologische moeders (43%), 88 meemoeders (33%) en 65 bekende donoren/vaders (24%). Het opleidingsniveau van de respondenten is hoger dan gemiddeld, maar de verschillen tussen de hoogopgeleiden en middelbaar- en lageropgeleiden zijn niet groot.

De vraag naar de juridische status van de ouders in Nederland is als volgt te beantwoorden. De biologische moeder en de meemoeder zijn meestal beiden de

juridische ouders van de kinderen (71%). In 20% van de gevallen is alleen de biologische moeder de juridische ouder en bij 7% is de biologische moeder samen met de bekende donor door erkenning de juridische ouder. Ook het gezag ligt meestal bij beide moeders (88%).

De feitelijke rolverdeling tussen de ouders laat zich als volgt kenmerken. Bijna alle biologische moeders en meemoeders uit intacte gezinnen geven aan dat hun rol in de opvoeding van de kinderen gelijk is aan die van de andere moeder (94%). De waardering van de rol van de bekende donor in het leven van het kind verschilt afhankelijk van de bron (zelfrapportage van de donoren of rapportage door de moeders). Van de donoren geeft 17% aan een mede-verzorgende ouder in een co-ouderschap met de moeders te zijn, 26% is de derde, niet-verzorgende ouder naast de moeders, 32% een symbolische vaderfiguur en 14% speelt geen rol in het leven van het kind.

De moeders beoordelen de rol van de bekende donor nooit als die van een mede-verzorgende ouder in een co-ouderschap met de moeders. Twintig procent van de moeders kent de donor de rol van de derde niet-verzorgende ouder toe, 33% de rol van een symbolische vaderfiguur en 20% de rol van een huisvriend. Van de moeders rapporteert 15% dat de donor geen rol in het leven van de kinderen speelt.

De juridische positie van de biologische moeder valt naadloos samen met haar feitelijke rol in het leven van de kinderen. Bij de niet-gescheiden moeders is in 10 tot 30% van de gevallen sprake van een discrepantie tussen het ontbreken van een juridische status en de rol van hoofdverzorger van het kind. Deze discrepantie zal door de jongste wetswijziging waarschijnlijk worden opgelost. Met betrekking tot de donoren is in een kleine 10% van de gevallen sprake van een discrepantie tussen de grote rol van de donor en het ontbreken van een gezagsstatus en in circa de helft van de gevallen is sprake van een discrepantie tussen een kleine, maar belangrijke rol van de donor en het ontbreken van enige juridische status.

Tussen de drie ouders is weinig conflict. De relatie van de niet-gescheiden moeders wordt door 95% als (heel) goed beoordeeld en er is weinig onenigheid. De relatie van de helft van de gescheiden moeders is (heel) goed (50%), maar deels (19%) ook (ernstig) verstoord. De verhouding tussen de moeders en de donor is overwegend goed tot zeer goed (circa 89%) en er is weinig onenigheid.

Een belangrijke onderzoeksvraag is wat de wensen en behoeftes in intentionele gezinnen zijn qua gezag. Als de ouders zouden mogen kiezen wie het gezag over het kind zou hebben, dan kiezen de meeste respondenten voor gezag door de vier ouders (de moeders, de donor en de eventuele sociale vader)

samen, gevolgd door keuzevrijheid om daar zelf invulling aan te geven. Er doen zich bij deze vraag wel verschillen voor tussen de drie typen ouders.

In geval van overlijden van de respondent zouden de biologische moeders de zorg en het gezag over de kinderen het liefst toevertrouwen aan de meemoeder (82%), terwijl 13% kiest voor de meemoeder en de bekende donor samen. Mocht de meemoeder komen te overlijden, dan kiest 90% van de meemoeders voor de biologische moeder. Voor de donoren lopen de resultaten uiteen: meer dan de helft opteert in geval van zijn overlijden voor zorg (55%) en gezag (68%) door beide moeders samen en 17% wil dat de moeders en zijn partner deze taak op zich nemen.

De meeste respondenten staan neutraal tegenover het meeroudergezag en zien daarvan zowel voor- als nadelen (61%). Gelijkheid van de betrokken ouders wordt als grootste voordeel gezien (32%), gevolgd door de verbetering van de rechtspositie van de verschillende partijen (11%), terwijl 11% de juridische erkenning van de sociale werkelijkheid als voordeel van meeroudergezag aanmerkt. 16% geeft aan geen voordelen te zien in meeroudergezag. Als grootste nadeel wordt de grotere kans op conflicten bij besluitvorming genoemd (52%), terwijl 17% als nadeel het te grote aantal partijen ziet.

Uit dit onderzoek blijkt dat het idee van een donorschapsplan in Nederland leeft: bijna 90% van de respondenten heeft vóór de conceptie afspraken gemaakt, waarvan de helft schriftelijk. Van de respondenten is 71% voorstander van het maken van een donorschapsplan, hetgeen aansluit bij de visie van het merendeel van de geïnterviewde professionals. Het plan dient volgens hen niet verplicht te zijn. Iets meer dan de helft van de respondenten vindt dat alle afspraken in het donorschapsplan bindend zouden moeten zijn. De professionals benadrukken daarentegen dat het niet de bedoeling is dat ouders aan zo'n plan rechten gaan ontlelen. De respondenten vinden het plan belangrijk als een checklist en middel tot afstemming van wederzijdse verwachtingen.

Niet-intentionele meeroudergezinnen

Aan het online vragenlijstonderzoek namen netto 302 respondenten deel, onderverdeeld in 93 stiefouders (31%), 151 verzorgende ouders (50%) en 58 niet-verzorgende ouders (19%). De meeste gezinnen zijn stiefvadergezinnen (76%) tegenover 24% stiefmoedergezinnen. Uit het onderzoek blijkt dat 66% van de gezinnen alleen te maken heeft met één of meer kinderen van de verzorgende en niet-verzorgende ouder (stiefkinderen voor de stiefouder), 23% van de gezinnen heeft kind(eren) van zowel de verzorgende en niet-verzorgende ouders (stiefkinderen voor de stiefouder) als een kind van de verzorgende ouder en de stiefouder samen. In 23% van de gezinnen krijgen de kinderen een of meer

halfbroers of halfzussen van de ouder (meestal de moeder) en de stiefouder. Bijna de helft van de stiefouders (46%) heeft kinderen uit een eerdere relatie; in 25% van de gevallen verblijven deze kinderen ook praktisch altijd in het gezin van de verzorgende ouder en de stiefouder.

De juridische situatie ziet er als volgt uit. De meeste ouders waren voor hun relatiebreuk gehuwd (80%) en zijn de juridisch ouders van de kinderen (74%). In 67% van de gezinnen oefenen de gescheiden ouders samen het gezag over de kinderen uit. In 61% van de gezinnen zijn de ouders zowel juridisch ouder als gezamenlijke gezaghouders. De meeste verzorgende en niet-verzorgende ouders (69%) hebben na de scheidingszaak geen rechtszaak meer gevoerd.

De feitelijke rol van de niet-verzorgende ouders loopt sterk uiteen. Rond de 50% van de niet-verzorgende ouders vervult een grote rol in het leven van het kind. Circa 30% van de niet-verzorgende ouders vervult echter slechts een kleine rol, en circa 20% geen enkele rol. De verschillen zijn ook groot als het gaat om de tijd die de kinderen bij de niet-verzorgende ouder doorbrengen. De kinderen zijn bij een derde van de niet-verzorgende ouders twee dagen per week of meer, terwijl bij 53% de kinderen minder dan één keer per maand of nooit bij de niet-verzorgende ouder zijn.

Belangrijke beslissingen worden in een derde van de gevallen door de verzorgende ouder alleen genomen, bij 29% beslissen de verzorgende en niet-verzorgende ouders samen en bij 13% beslist de verzorgende ouder met de stiefouder samen zonder de niet-verzorgende ouder.

De vraag is in hoeverre de feitelijke en juridische rollen van de ouders overeenstemmen. De juridische en de feitelijke rollen van de verzorgende ouder vallen naadloos samen. Voor de niet-verzorgende ouder is sprake van een discrepantie tussen diens juridische en feitelijke rol. Zijn juridische status van gezagsouder valt slechts in 50% van de steekproef samen met zijn feitelijke rol. Van de niet-verzorgende ouders heeft 30% geen gezag en dat valt samen met het feitelijk geen rol in het leven van het kind hebben. In 20% van de gevallen is echter sprake van een uiteenlopen van de rollen: de niet-verzorgende gezagsouder is een ouder die een kleine of geen rol in het leven van het kind vervult. Voor de stiefouders is de discrepantie nog groter. Slechts circa 2% stiefouders in onze steekproef is juridische ouder en/of heeft gezag. Dit getal staat niet in verhouding tot de 50% van de stiefouders die een grote of substantiële rol in het leven van het kind vervult. Dat betekent dat in circa 47% van de gevallen het sociale ouderschap geen juridische status heeft.

Over het algemeen komt er weinig onenigheid voor tussen de verzorgende en niet-verzorgende ouders, ongeacht of er overleg is tussen de ouders over de

kinderen. De niet-verzorgende ouder staat over het algemeen redelijk constructief tegenover de betrokkenheid van de stiefouder.

Als de ouders zelf zouden kunnen beslissen over wie het gezag zou mogen hebben, zijn er duidelijke verschillen tussen de wensen van de drie typen ouders. De stiefouders maken een keuze voor de verzorgende ouder en henzelf samen (37%) of voor de verzorgende en niet-verzorgende ouders samen (27%). De verzorgende ouder vindt dat over het algemeen het gezag over de kinderen bij zichzelf en de stiefouder zou moeten liggen (34%) of bij hem alleen (29%). Bijna driekwart (74%) van de niet-verzorgende ouders zou het gezag het liefst samen met de verzorgende ouder hebben. Daarnaast wil 12% het gezag over de kinderen alleen hebben.

Gaat het om gezag na overlijden van de verzorgende ouder, dan kiezen verzorgende ouders als gezaghouder veelal voor de stiefouder (44%) of de niet-verzorgende ouder (22%) of voor beide samen (14%). Zou de niet-verzorgende ouder overlijden, dan ziet deze ouder in meerderheid de verzorgende ouder als meest aangewezen persoon voor het gezag (66%). Zou de verzorgende ouder overlijden, dan kiest 32% van de stiefouders voor de stiefouder, tegen 29% voor de niet-verzorgende ouder en 21% samen.

Van zowel de stiefouders als de verzorgende ouders heeft de meerderheid geen behoefte aan veranderingen in de wetgeving rondom stiefgezinnen en gescheiden ouders. Zowel de stiefouders, de verzorgende ouders als de niet-verzorgende ouders weten niet goed of een stiefouderplan zou kunnen bijdragen aan het regelen van de verhouding tussen ouder, stiefouder en kind.

Conclusies

Bij beoordeling van de resultaten van dit onderzoek zijn verschillende normatieve uitgangspunten van belang. Het belang van het kind en de verschillende deelbelangen die daarbij een rol spelen, zijn voor beide typen gezinnen van betekenis. Het is niet mogelijk om op basis hiervan een richting te geven voor meeroudergezag, omdat de deelbelangen van kinderen in verschillende richtingen kunnen werken. Voorop staat wel dat bij een eventuele Nederlandse wettelijke regeling de betrokkenheid van de kinderen voldoende moet worden gewaarborgd, ongeacht of gezag via de rechter of een overeenkomst tussen de ouders zou worden toegekend. Ouders zouden in een plan of overeenkomst moeten aangeven op welke wijze de kinderen daarbij betrokken zijn en wat de mening van het kind van twaalf jaar of ouder daarover is, waarbij ten aanzien van de leeftijd van de kinderen aansluiting wordt gezocht bij de huidige wettelijke regeling inzake het horen van kinderen. De rechter zou

kinderen van twaalf jaar en ouder in de gelegenheid moeten stellen om hun mening te uiten over meeroudergezag.

Intentionele gezinnen

Een tweede normatief vertrekpunt is dat naar een oplossing (al dan niet in de vorm van het meeroudergezag) slechts moet worden gezocht als de huidige wettelijke regeling van het gezag tot problemen leidt. De vraag of er problemen zijn en, zo ja, wat voor oplossingen daarvoor kunnen worden gevonden, kan vanuit verschillende uitgangspunten worden beantwoord.

Een eerste uitgangspunt is dat een discrepantie tussen juridische en feitelijke rol *an sich* een probleem is. Voor 10% van de bekende donoren is sprake is van een grote discrepantie en bij de helft van een kleine discrepantie tussen hun feitelijke rol en het ontbreken van een gezagsstatus.

Een tweede uitgangspunt is het evalueren van het functioneren van de gezagsregeling op basis van onenigheid, conflict en juridische procedures tussen de ouders. Deze benadering laat zien dat er in 90% van alle gevallen sprake is van goede verhoudingen zonder juridische procedures.

Een derde uitgangspunt knoopt aan bij de subjectieve beleving van de gezagssituatie door de ouders zelf en de betrokken professionals. Deze benadering laat zien dat zowel door de ouders uit het kwalitatieve en kwantitatieve onderzoek als door de professionals weinig problemen worden gerapporteerd en weinig oplossingen worden aangedragen. Uit het kwantitatieve onderzoek blijkt wel dat de helft van alle actoren meent dat in een meeroudergezin het gezag aan alle ouders, dus ook de donor en de sociale vader, gezamenlijk moet worden toegekend. Tussen de 20 en 30% vindt dat het gezag alleen door de moeders moet worden uitgeoefend, terwijl 20 tot 30% van de respondenten daarbij aangeeft dat de ouders de gezagsverhoudingen naar eigen invulling zouden moeten kunnen regelen.

Mogelijke oplossingen voor intentionele gezinnen

1. Meeroudergezag

Gelet op de diversiteit van de rollen die donoren in het leven van het kind vervullen, moet aan de donoren in geen geval automatisch gezag worden toegekend. Het initiatief om een meervoudige gezagsrelatie te creëren zou van de betrokken ouders moeten uitgaan.

Meeroudergezag zou een fundamentele koerswijziging van het Nederlandse gezagsrecht inhouden, het uitbreiden van het aantal gezaghouders (meeroudergezag) tot meer dan twee, waarbij zich verschillende aandachtspunten voordoen.

Meeroudergezag lijkt proportioneel voor de circa 10% van de donoren die een grote rol hebben, maar geen gezagsstatus, maar disproportioneel voor de circa 50% van de gevallen waar de donor een kleine rol heeft, maar geen enkele juridische status.

Om aandacht vraagt ook het uitgangspunt van het Nederlandse gezagsmodel dat uitoefening van het gezag door de gezagshouders voor en na de scheiding gezamenlijk is. Het Nederlandse recht gaat ervan uit dat beide gezagshouders belangrijke beslissingen over het kind gezamenlijk nemen, terwijl het uitgangspunt van het Engelse systeem, waar meeroudergezag mogelijk is, is dat elke ouder het gezag autonoom uitoefent. Dit is een belangrijk punt bij de evaluatie van de mogelijkheid om meeroudergezag – zoals het in Engeland is geregeld – in het Nederlandse recht te kunnen incorporeren. De vraag is verder welke betekenis toekomt aan een mogelijke vergroting van het conflictpotentieel door meeroudergezag. Dat zou niet in het belang van het kind zijn. Uit de kwalitatieve interviews blijkt het conflictverhogend effect een punt van zorg te zijn voor een deel van de professionals.

2. Beperkt gezag voor de donor naast volledig gezag voor de moeders

Voor donoren die geen grote rol in de verzorging en opvoeding van de kinderen spelen, maar wel een belangrijke symbolische en emotionele rol hebben in het leven van het kind, zou de toekenning van beperkt gezag naast het volledige gezag van de moeders een oplossingsrichting kunnen zijn. Het beperkte gezag zou de vorm kunnen krijgen van een consultatieplicht bij belangrijke beslissingen. Daarnaast zouden gezagsouders de mogelijkheid kunnen krijgen om per overeenkomst (donorschapsplan), die in het gezagsregister moet worden aangetekend, een aantal bevoegdheden met de donor te delen dan wel aan hem te delegeren.

3. Toekenning van gezag aan de donor ten koste van de meemoeder is geen optie, omdat de meemoeder een verzorgende ouder is of is geweest.

4. Andere juridische status voor de donor

Als juridische erkenning van de (beperkte) feitelijke rol die de bekende donor speelt in het leven van het kind zou kunnen worden gedacht aan de mogelijkheid om in een overeenkomst tussen de ouders en de donor bepaalde rechten en plichten aan de donor toe te kennen in overeenstemming met zijn feitelijke rol. Ook zou overwogen kunnen worden om met instemming van de geboortemoeder de naam van de bekende donor in de geboorteakte te vermelden en om de donor gelijk te stellen met een juridische vader met betrekking tot het erfrecht

en de successiebelasting. Deze denkrichting vereist aandacht voor de vragen die een dergelijke verandering met zich mee zou brengen.

5. Juridisch ouderschap voor meer dan twee ouders

In dit onderzoek is de vraag naar uitbreiding van het juridisch ouderschap tot meer dan twee ouders niet gesteld. Het eventuele voordeel van deze optie, waarbij het mogelijk zou zijn om meer dan twee juridisch ouders te hebben, is de duidelijke differentiatie tussen ouderschap via afstamming en gezag voor de daadwerkelijke zorg voor kinderen. Of dit daadwerkelijk een optie is, is op basis van dit onderzoek niet vast te stellen. Duidelijk is wel dat bij deze variant nieuwe vragen en problemen rijzen, die aandacht verdienen.

Donorschapsplan

De invoering van een wettelijk geregeld donorschapsplan, dat naar Nederlands en Engels recht niet geregeld is en ook niet bindend of afdwingbaar is, zou in Nederland bij de bestaande praktijk van intentionele meeroudergezinnen aansluiten, omdat bijna 90% daarvan vóór de conceptie afspraken maakt. Een grote meerderheid van de respondenten toont zich een voorstander van een wettelijke regeling van het donorschapsplan, maar meent echter dat dit niet verplicht moet worden gesteld. De vraag is, gelet op het hoge aandeel dat reeds afspraken maakt, welke betekenis de invoering van een wettelijk donorschapsplan heeft. Het antwoord op die vraag is mede afhankelijk van de vraag of de wetgever voornemens is om ouders meer ruimte te geven om hun rollen – al dan niet in het kader van het meeroudergezag – contractueel te bepalen.

Niet-intentionele gezinnen

Naast het belang van het kind als eerste normatieve vertrekpunt, is een tweede uitgangspunt dat meeroudergezag slechts geïndiceerd is als de huidige wettelijke regeling van het gezag tot problemen leidt. De vraag of er problemen zijn, kan wederom vanuit verschillende invalshoeken worden beantwoord.

De eerste invalshoek is dat de discrepantie tussen de grote rol in het leven van het kind van de helft van de stiefouders en de afwezigheid van een adequate juridische status *an sich* een probleem is dat het wenselijk maakt een wetsverandering te overwegen.

Een tweede invalshoek is het evalueren van het functioneren van de gezagsuitoefening binnen de stiefoudergezinnen op basis van onenigheid, conflict en juridische procedures. Deze benadering laat zien dat er in de helft van alle gezinnen sprake is van weinig conflict, een goed verlopend verblijf dan

wel omgang met de kinderen en een grote mate van tevredenheid. Bij de andere helft zijn de gerapporteerde problemen scheidingsgerelateerd.

Een derde invalshoek is de aanknoping bij de subjectieve beleving van de gezagssituatie door de ouders en de betrokken professionals. Door hen worden weinig problemen gerapporteerd. Een meerderheid van de ouders ervaart, zolang de verzorgende ouder in leven is, het ontbreken van de juridische status voor de stiefouder niet als probleem. Dat wordt anders in het geval de verzorgende ouder zou komen te overlijden. In deze situatie zou de helft van de verzorgende ouders en de stiefouders graag zien dat de stiefouder het gezag over de kinderen kan krijgen.

De professionals zijn vrij terughoudend over meeroudergezag, terwijl de ouders een duidelijke tweedeling laten zien. Iets meer dan een derde van de stiefouders en de verzorgende ouders kiest voor gezag door de stiefouder samen met de verzorgende ouder, dat in geval van scheiding automatisch moet eindigen voor een deel van hen tenzij de rechter anders bepaalt. Meer dan de helft van de verzorgende ouders zou bij zijn overlijden de zorg voor en het gezag over de kinderen aan de stiefouder willen toevertrouwen. Aan de andere kant van het spectrum bevinden zich ongeveer evenveel stiefouders en verzorgende ouders die vinden dat de gezagsregeling niet hoeft te veranderen. De niet-verzorgende ouders zijn sterk gekant tegen de wettelijke veranderingen en het toekennen van gezag aan de stiefouders.

Mogelijke oplossingen voor niet-intentionele gezinnen

1. Meeroudergezag

Voorop staat dat – gezien de diversiteit van de doelgroep – aan stiefouders in geen geval automatisch het gezag zou moeten worden toegekend. Het initiatief om een meervoudige gezagsrelatie te creëren zou altijd van de betrokken (stief-) ouders moeten uitgaan.

De discrepantie tussen de juridische en feitelijke positie van de stiefouder wordt, zolang de verzorgende ouder leeft, niet als een groot probleem ervaren door de betrokkenen en de professionals. Het kan echter problematisch zijn als de verzorgende ouder komt te overlijden. Hier gaat het om een relatief klein aantal gevallen. Voor de oplossing van dit probleem kunnen echter andere opties dan meeroudergezag worden bedacht, zoals een blokkaderecht voor de verzorgende stiefouder of de toekenning, onder bepaalde wettelijke voorwaarden, door de rechter van voogdij aan de stiefouder. Ook de toekenning via de rechter van gezamenlijk gezag aan de stiefouder en de niet-verzorgende ouder na het overlijden van de verzorgende ouder kan met minimale wettelijke wijzigingen een oplossing bieden zonder dat meeroudergezag nodig is.

Aandacht vragen ook hier de moeilijkheden die meeroudergezag betekenen voor de gezamenlijkheid van het gezag en de vergroting van het conflictpotentieel (zie hetgeen vermeld is bij de intentionele gezinnen).

2. Beperkt gezag voor de verzorgende stiefouder

Een andere mogelijkheid om het concept van gezamenlijkheid en gelijkwaardig ouderschap in het Nederlandse gezagsrecht overeind te houden, is het maken van een onderscheid tussen volledig gezag dat slechts door twee gezagshouders kan worden uitgeoefend en beperkt gezag dat aan een derde niet-ouder kan worden toegekend. Het beperkte gezag zou de vorm kunnen krijgen van een consultatieplicht bij belangrijke beslissingen. Een alternatief is om de gezagsouders de mogelijkheid te geven om per overeenkomst, die in het gezagsregister moet worden aangetekend, een aantal bevoegdheden met de stiefouder te delen dan wel aan hem te delegeren.

3. Gezag voor de stiefouder ten koste van de niet-verzorgende ouder

Het toekennen van gezag aan de stiefouder *ten koste* van de niet-verzorgende ouder staat haaks op het gevestigde normatieve uitgangspunt van de voortzetting van gelijkwaardig ouderschap na scheiding. De keerzijde van dit uitgangspunt is dat een deel van de niet-verzorgende ouders het gezamenlijk gezag blijft uitoefenen, terwijl ze geen of een kleine rol in het leven van de kinderen vervullen. Gezien de grote gevoeligheid van dit onderwerp zou een dergelijke maatregel tot ongewenste spanning en onvrede onder de niet-verzorgende ouders leiden.

4. Andere juridische status voor de stiefouder

Een ander idee is om voor de verzorgende niet-biologische ouder een andere status dan gezag en juridisch ouderschap te creëren. In Engeland en Wales is in dit verband voorgesteld om een nieuwe juridische constructie voor deze groep sociale ouders te creëren, namelijk een specifieke vorm van voogdij (*guardianship*).

Stiefouderplan

Uit het rechtsvergelijkend onderzoek blijkt dat een stiefouderplan in Engeland en Wales niet bestaat, terwijl dit in Nederland in de kinderschoenen staat. Uit het empirisch onderzoek blijkt dat het idee van een ‘stiefouderplan’ onder de respondenten niet leeft en dat het merendeel daarover geen mening heeft. De professionals zijn verdeeld over het nut van een stiefouderplan.

Slot

Het rechtsvergelijkende en empirische onderzoek geven stof tot nadenken. Van belang daarbij is dat er grote verschillen zijn tussen intentionele en niet-intentionele gezinnen, zowel juridisch als feitelijk. Dat impliceert dat voor beide typen gezinnen afzonderlijk beoordeeld moet worden of meeroudergezag en de invoering van een – al dan niet verplicht – donorschaps- of stiefouderplan een oplossing bieden. Het al dan niet invoeren van meeroudergezag vraagt om een gedegen afweging in het licht van de functies van zowel het afstammings- als het gezagsrecht. Met aanbouwwetgeving zou men voorzichtig moeten zijn en op basis van de gegevens, invalshoeken en perspectieven in dit onderzoek gepresenteerd, is het aan de wetgever, met behulp van het advies van de nog in te stellen Staatscommissie herijking ouderschap, een weloverwogen keuze te maken.

DEEL I INLEIDING

1. Aanleiding voor het onderzoek

De directe aanleiding voor dit onderzoek was de vraag die, in de context van de behandeling van het wetsvoorstel juridisch ouderschap van de vrouwelijke partner van de moeder, rees naar de rechtspositie van ouders en kinderen in meeroudergezinnen.² Dat wetsvoorstel, dat op 19 november 2013 is aanvaard door de Eerste Kamer, bevat aanpassingen van het afstammingsrecht. Door de wet, die op 1 april 2014 in werking zal treden, is de meemoeder die getrouwd is met de moeder van rechtswege juridisch ouder van het kind als het kind verwekt is met hulp van een ‘afgeschermd’ donor.³ Adoptie door de meemoeder van het kind dat binnen de formele relatie van twee vrouwen geboren wordt, is in die gevallen niet langer nodig.

In concreto werd aan de Staatssecretaris van Veiligheid & Justitie tijdens het debat op 23 oktober 2012 de vraag voorgelegd hoe sociaal ouderschap vorm kan krijgen en of het mogelijk is om onderzoek te laten doen naar de mogelijkheden van meeroudergezag en de rol die een donorschapsplan kan vervullen.⁴ De staatssecretaris heeft in dat kader toegezegd nader onderzoek te laten doen naar de situatie waarin kinderen opgroeien in zogenoemde meeroudergezinnen. Daarbij is aangegeven dat rechtsvergelijkend onderzoek met Engeland nodig is, omdat ouderlijk gezag van meer dan twee personen daar, in tegenstelling tot in Nederland, wel mogelijk is.

De toezegging van de staatssecretaris is de aanleiding voor dit onderzoek, dat verricht wordt in opdracht van het WODC op verzoek van Directie Wetgeving en Juridische Zaken, en dat tot doel heeft de eventuele noodzaak, de mogelijkheid en de gevolgen van het gezag van meer dan twee personen in kaart te brengen. Daarbij wordt onderzocht op welke punten de noodzaak of behoefte bestaat in meeroudergezinnen in Nederland, om de rechtspositie van ouders en kinderen anders dan nu al mogelijk is, te regelen door een uitbreiding van de gezagsregeling en welke rol een donorschapsplan kan vervullen voor die

² Wijziging van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek in verband met het juridisch ouderschap van de vrouwelijke partner van de moeder anders dan door adoptie, Stb. 2013, 480.

³ *Handelingen I*, 2013-2014, vergadering 19 november 2013. Voor het wetsvoorstel: zie *Kamerstukken I*, 2012-2013, A.

⁴ *Handelingen II*, 2012-2013, 33 032, nr. 13 (wetsvoorstel juridisch ouderschap van de vrouwelijke partner van de moeder anders dan door adoptie).

gevallen waarin een bekende donor is betrokken. Dat gaat dus enerzijds om biologische moeders, meemoeders en bekende donoren en anderzijds om gescheiden ouders en stiefouders. Ook dient een inventarisatie gemaakt te worden van de voor- en nadelen binnen het Nederlandse familierecht indien ouderlijk gezag aan meer dan twee personen zou zijn verbonden en indien een donorschapsplan zou worden ingevoerd.

2. Onderzoeksvragen

Op grond hiervan zijn voor het onderzoek de volgende twee hoofdvragen geformuleerd:

1. Zijn er gezagsgerelateerde problemen in meeroudergezinnen als gevolg van de huidige regeling van het gezag en kunnen deze verminderen door meer aansluiting te zoeken bij de feitelijke opvoedingsverantwoordelijkheid via het toekennen van meeroudergezag? Zo ja, welke voor- en nadelen zijn daaraan verbonden?
2. Zijn er problemen met betrekking tot de juridische vastlegging van de rolverdeling tussen ouders in meeroudergezinnen door de huidige regeling van het gezag en kunnen deze voorkomen worden door in een wettelijk (al dan niet verplicht) donorschapsplan c.q. stiefouderplan te voorzien? Zo ja, welke voor- en nadelen zijn daaraan verbonden?

Deze twee hoofdvragen kunnen worden opgesplitst in de volgende onderzoeksvragen, die in dit onderzoek centraal staan:

2.1 Meeroudergezag

- Wat is de inhoud van de huidige Nederlandse gezagsregeling inzake de toekenning en de inhoud van het gezag in meeroudergezinnen en wat zijn de achterliggende beleidsachtergronden?
- Wat is de inhoud van de huidige Engelse regeling inzake de toekenning en de inhoud van het gezag in meeroudergezinnen en wat zijn de achterliggende beleidsachtergronden?
- Wat is de daadwerkelijke juridische situatie in de meeroudergezinnen in Nederland? Wie is juridisch ouder, wie heeft gezag?
- Wat zijn de feitelijke rollen van de verschillende ouders in meeroudergezinnen in Nederland?
- In hoeverre is er sprake van samenhang tussen de juridische en de feitelijke situatie in meeroudergezinnen?

- Zijn er in meeroudergezinnen in Nederland problemen of beperkingen met betrekking tot de zorg en verantwoordelijkheid voor minderjarige kinderen die het gevolg zijn van de huidige regeling van het gezag? Zo ja, welke?
- Is er onder ouders in meeroudergezinnen en professionals behoefte aan verandering van de huidige gezagsregeling en aan meeroudergezag?
- Biedt een regeling waarin het gezag aan meer dan twee ouders kan worden toegekend, zoals in Engeland het geval is, een oplossing voor problemen of beperkingen die ouders in meeroudergezinnen in Nederland hebben? Zo ja, voor welke problemen en/of beperkingen wel en voor welke niet? Wat zijn voorwaarden voor een dergelijke regeling?
- Welke voor- en nadelen zien ouders in Nederland bij meeroudergezag?
- Welke andere voor- en nadelen zijn aan meeroudergezag verbonden? Welke specifieke problemen kan de invoering van meeroudergezag met zich meebrengen voor de Nederlandse setting?
- Is invoering van meeroudergezag te overwegen, gelet op problemen en wensen van ouders, het belang van het kind en gelet op voor- en nadelen? Zo ja, onder welke voorwaarden en modaliteiten (bijv. beperking in aantal, verdeling onderdelen gezag, einde gezag, etc.)?

2.2 Donorschapsplan/stiefouderplan

- Wat zijn in Nederland de wettelijke mogelijkheden en de juridische status van de afspraken tussen de ouders met betrekking tot hun toekomstige rolverdeling in meeroudergezinnen en met name een donorschapsplan/stiefouderplan?
- Wat zijn in Engeland de wettelijke mogelijkheden en de juridische status van de afspraken tussen de ouders met betrekking tot hun toekomstige rolverdeling in meeroudergezinnen?
- Hoe vaak en op welke wijze maken de ouders in meeroudergezinnen afspraken over hun toekomstige rolverdeling?
- Zijn er voor ouders en kinderen in meeroudergezinnen in Nederland problemen met betrekking tot de juridische vastlegging (of de niet-vastlegging) van hun toekomstige rolverdeling?
- Biedt een wettelijk (eventueel verplicht) donorschapsplan/stiefouderplan waarin vooraf afspraken tussen de betrokken ouders worden gemaakt over de opvoeding en zorg voor de minderjarige kinderen, een oplossing voor de problemen of beperkingen en zo ja, voor welke wel en welke niet?

- Welke voor- en nadelen noemen ouders in meeroudergezinnen in Nederland ten aanzien van een bindend (eventueel verplicht) donorschapsplan?
- Welke voorstellen voor verbetering van de huidige juridische mogelijkheden om toekomstige rollen vast te leggen, dragen de ouders en de professionals in Nederland aan?
- Wat zijn de andere voor- en nadelen van het bindend (eventueel verplicht) donorschapsplan/stiefouderplan? Welke voor de Nederlandse setting⁵ specifieke problemen zijn mogelijk verbonden aan de invoering van een bindend (verplicht) donorschapsplan?
- Is wettelijke invoering van een donorschapsplan te overwegen, gelet op problemen en wensen van ouders, het belang van het kind en de voor- en nadelen? Zo ja, onder welke voorwaarden en modaliteiten (bijv. verplicht versus niet-verplicht)?

3. Afbakening en operationalisering

Het onderzoek dient in verschillende opzichten afgebakend en geoperationaliseerd te worden.

In de eerste plaats gaat het om de afbakening van het begrip meeroudergezin, dat een centrale rol speelt. Het is geen term die in de wet wordt gebruikt. Meeroudergezinnen zijn gezinnen waarin het ouderschap van drie personen over meer dan één huishouden is verdeeld. De kinderen hebben meer dan twee ouders die een rol in hun leven spelen en die ouders vormen niet samen met het kind één kerngezin, maar leven in meer dan één huishouden. Praktisch gezien zal het vaak om drie of vier ouders gaan, maar onder omstandigheden kunnen dat er ook meer zijn, bijvoorbeeld als twee moeders die samen met twee vaders een kind kregen, gaan scheiden en beide moeders een nieuwe partner krijgen; met andere woorden, een combinatie van een intentioneel en niet-intentioneel meeroudergezin die in dit geval, als iedereen een rol blijft spelen in het leven van het kind, een situatie met zes ouders oplevert.

In uiteenlopende situaties kunnen kinderen meer dan twee ouders hebben. Van belang is dat de onderzoeksvragen alleen betrekking hebben op het geval waarin alle ouders een rol (willen) spelen in het leven van het kind. Gevallen waarin wel een derde of vierde ouder betrokken is bij de conceptie, maar niet bij het leven van het kind, vallen dus buiten de reikwijdte van het onderzoek. Het

⁵ Denk bijvoorbeeld aan het verplichte ouderschapsplan.

belangrijkste voorbeeld in deze categorie is dat van een stel dat gebruik maakt van sperma van een afgeschermd donor om een kind te krijgen. Ook draagmoederschap behoort tot de gevallen waarin de derde ouder in de regel geen rol vervult in het leven van het kind.

Het is verder van belang onderscheid te maken tussen verschillende typen meeroudergezinnen, vanwege de wezenlijke biologische, sociale en juridische verschillen die voor deze te onderscheiden groepen bestaan. Een regeling van het gezag die meer dan twee ouders rechten en plichten ten aanzien van kinderen geeft, heeft voor uiteenlopende typen gezinnen mogelijk andere implicaties, zowel juridisch als in de dagelijkse praktijk.

Om die reden worden in dit onderzoek twee soorten meeroudergezinnen onderscheiden:

1. **Intentionele meeroudergezinnen**, waar het vanaf de start duidelijk is dat er meer dan twee volwassenen betrokken zijn bij de verwekking en het leven van het kind. Binnen deze groep vallen lesbische paren die een kind met hulp van een bekende donor krijgen en paren (van verschillend en gelijk geslacht) die een kind met hulp van een draagmoeder krijgen en die allen een rol in het leven van het kind willen vervullen. Het kan ook gaan om gezinnen waarbij vier ouders (in de regel twee vrouwen en twee mannen) betrokken zijn.
2. **Niet-intentionele meeroudergezinnen**, waar als gevolg van een niet-voorzien gang van zaken zoals (echt-)scheiding en het aangaan van een nieuwe relatie door de ouders, meerdere volwassenen in een latere fase bij de opvoeding van het kind betrokken raken.

Intentionele en niet-intentionele meeroudergezinnen verschillen met betrekking tot de positie van de ‘derde ouder’ voor wie de vraag is of gezag op zijn plaats is. In lesbische meeroudergezinnen zou meeroudergezag inhouden dat gezag wordt toegekend aan de bekende donor en dus aan de biologische ouder die veelal niet met het kind samenwoont. In de stiefoudergezinnen zou meeroudergezag ertoe leiden dat naast de beide ouders ook gezag aan de stiefouder wordt toegekend die met het kind samenwoont en derhalve sociale ouder is, maar niet biologische ouder. De twee typen gezinnen vormen in dit opzicht dus een spiegelbeeld van elkaar.

Om inhoudelijke en methodologische redenen wordt ervoor gekozen het onderzoek toe te spitsen op de twee belangrijkste groepen. Voor de intentionele gezinnen wordt onderzoek gedaan naar de grootste groep, namelijk gezinnen met twee moeders en een bekende donor. De groep gezinnen met twee vaders en twee moeders is klein. In het empirisch onderzoek is deze groep meegenomen

en zijn met het oog hierop speciale vragenlijsten ontwikkeld (zie verder Deel III), maar het aantal respondenten was zeer laag. Om die reden wordt het onderzoek toegespitst op twee vrouwen die samen met een bekende donor een kind krijgen.

Met betrekking tot de niet-intentionele gezinnen gaat het om onderzoek naar de gescheiden ouders en een stiefouder (dus zowel stiefmoeder- als stiefvadergezinnen). Pleeggezinnen en andere vormen waarin sociaal ouderschap en juridisch gezag niet overeenstemmen, worden niet behandeld, omdat dit om wezenlijk andere situaties gaat.

In dit onderzoek gaat het om sociaal ouderschap van een niet-juridische ouder en de (on-)mogelijkheden die het huidig recht biedt om dat sociaal ouderschap vorm te geven. Aanpassing van het gezag en een donorschapsplan/stiefouderplan zijn niet de enige potentiële oplossingen, ook het afstammingsrecht zou een alternatief kunnen zijn. Dit is in het parlementaire debat wel als een oplossingsrichting genoemd,⁶ maar behoort uitdrukkelijk niet tot de onderzoeksopdracht. Het afstammingsrecht komt dus slechts aan de orde voor zover nodig om de werking van gezag uit te kunnen leggen.

4. Methoden

In dit onderzoek wordt de rechtsvergelijkende methode gecombineerd met een empirisch onderzoek. Hieronder worden de methoden kort beschreven, terwijl daarover in het rechtsvergelijkende en empirische deel gedetailleerde informatie is opgenomen.

De onderzoeksvragen inzake de regeling en de praktijk van het gezag in Nederland en Engeland en Wales worden beantwoord aan de hand van een literatuurstudie op basis van wetgeving, parlementaire geschiedenis, jurisprudentie en wetenschappelijke literatuur. Daarnaast worden ten behoeve van het Engelse recht interviews met professionals gehouden om ook de *law in action* in beeld te krijgen. Dit resulteert in twee landenrapporten, een voor het Nederlandse en een voor het Engelse recht, en een vergelijkende synthese waarin aan de orde komt wat de verschillen en overeenkomsten tussen beide jurisdicties zijn.

⁶ *Handelingen* II, 2012-2013, 13-18, p. 70: ‘Hoe de huidige uitgangspunten van het personen- en familierecht zich verhouden tot de hedendaagse invulling van gezags- en opvoedsituaties en welke mogelijkheden ouders en opvoeders geboden zouden kunnen worden om ouderschap en opvoeding naar eigen inzicht juridisch vorm te geven.’

Het onderzoek naar de ideeën van ouders en professionals over meeroudergezag en de problemen en wensen van ouders en kinderen in Nederland wordt verricht door middel van empirisch onderzoek, waarbij twee complementaire methoden zijn gebruikt. De eerste betreft bevraging van een beperkt aantal gezinnen (ouders en volwassen kinderen), professionals en vertegenwoordigers van belangenorganisaties door middel van kwalitatieve interviews. Op die manier wordt in kaart gebracht wat voor problemen en wensen er zijn. Die informatie wordt gebruikt voor het tweede deel, namelijk een grootschaliger vragenlijstonderzoek. Voor beide typen meeroudergezinnen zijn alle drie de betrokken ouders bevraagd: in intentionele (lesbische) gezinnen dus de biologische moeder, de meemoeder en de bekende donor en in de niet-intentionele (stiefouder-)gezinnen gaat het om de verzorgende ouder, de niet-verzorgende ouder en de stiefouder. De vragenlijst is breed samengesteld en bevat vragen over de juridische situatie van ouders en kinderen en de feitelijke rolverdeling tussen de ouders in het leven van de kinderen. Daarnaast zijn vragen opgenomen over de problemen die ouders ervaren bij het invulling geven aan de rol die ouders hebben en hoe zij meeroudergezag en de rol van een donorschapsplan/stiefouderplan zien. Ook is gevraagd naar de wensen van ouders in deze situatie. De gegevens uit het kwalitatieve en kwantitatieve onderzoek worden samen geanalyseerd.

Op basis van het rechtsvergelijkende deel en het empirisch deel worden vervolgens vanuit verschillende invalshoeken conclusies getrokken.

5. Rechtspositie van de ouders in meeroudergezinnen

5.1 Inleiding

Om in beeld te krijgen waar zich mogelijk knelpunten voordoen als het gaat om de (on-)mogelijkheden om de feitelijke rol van de drie ouders juridisch vorm te geven, wordt in deze paragraaf in hoofdlijnen uiteengezet hoe de rechtsverhouding tussen de betrokken ouders en het kind naar huidig recht is. Daarbij wordt ook het afstammingsrecht betrokken, omdat dit van belang is voor de regeling van het gezag. De twee typen gezinnen worden afzonderlijk behandeld.

5.2 Uitleg van de juridische begrippen ouderschap, gezag en omgang

Drie punten van de rechtsverhouding tussen de ouders en kinderen moet onderscheiden worden: juridisch ouderschap, gezag en het recht op omgang.

Juridisch ouderschap houdt in dat een ouder door het recht wordt aangemerkt als ouder, het hoeft daarbij niet per definitie om een biologische ouder te gaan. Het is een levenslange band en juridische status die een kind

integreert in een familie. Aan het bestaan van die band worden veel rechtsgevolgen verbonden: gezag, het recht op levensonderhoud, erfrecht, nationaliteitsrecht, naamrecht, successie- en schenkingsbelasting, in de sociale zekerheid, strafrecht etc. De juridische band tussen ouder en kind is in beginsel niet aantastbaar, al bestaat daarop een beperkt aantal uitzonderingen, die uitgaan van het eigen initiatief van kind of ouder.⁷ De staat kan nimmer ingrijpen in het ouderschap zonder dat daaraan een initiatief van een kind of ouder aan ten grondslag ligt.

Gezag heeft daarentegen alleen betrekking op minderjarigen, en ziet op het recht en de plicht van de gezaghouder om het kind op te voeden.⁸ Het geeft aan gezagshouders bevoegdheden en verantwoordelijkheden met het doel het kind op te voeden. In het Burgerlijk Wetboek zijn hierover regels opgenomen. De staat kan ingrijpen als dat in het belang van het kind noodzakelijk is, en kan het gezag tijdelijk en in meer of mindere mate aan banden leggen via een jeugdbeschermingsmaatregel. Er zijn verschillende grondslagen voor gezag (juridisch ouderschap, relatie met een ouder, uitspraak van een rechter als er sprake is van een relatie met een ouder) die tot verschillende soorten gezag leiden, die inhoudelijk gelijk zijn, maar waar in bepaalde gevallen gevolgen aan verbonden zijn voor het naamrecht en het recht op levensonderhoud voor het kind.⁹ In de regel heeft gezag geen rechtsgevolgen op andere terreinen van het recht, zoals het afstammingsrecht dat wel heeft.

Omgang is te onderscheiden van gezag en ouderschap en heeft betrekking op het recht van een kind of een volwassene om met elkaar contact en omgang te hebben. Het is vooral relevant in gevallen waarin de betrokkenen niet (meer) samen in een gezin wonen. In de regel is omgang aan juridisch ouderschap verbonden, dat wil zeggen dat kinderen en hun juridische ouders recht op omgang met elkaar hebben (art. 1:377a lid 1 BW). Ouders met gezag hebben recht op omgang, hetgeen voortvloeit uit het gezag. Tot slot zijn er personen die tot het kind in een nauwe persoonlijke betrekking staan: het kind (art. 1:377a lid

⁷ Bijvoorbeeld vernietiging van erkenning zoals geregeld in art. 1:205 BW en herroeping van adoptie op grond van art. 1:231 BW.

⁸ Art. 1:247 BW. Asser-De Boer, 2010, nr. 818. Zie verder het Nederlandse landenrapport in Deel II.

⁹ Aan het gezag ex art. 1:253t BW is de mogelijkheid verbonden om de achternaam van het kind te wijzigen in de naam van de andere ouder of de ander dan de ouder (art. 1:253t lid 5 BW) en is een onderhoudsplicht verbonden op grond van 1:253w BW. Bij gezag ex art. 1:253sa BW is de echtgenoot/geregistreerde partner van de ouder onderhoudsplichtig op grond van art. 1:392 jo. art. 1:395 BW en op grond van art. 1:253w BW.

1 BW) en die persoon (art. 8 EVRM) hebben ook recht op omgang met elkaar. De rechter kan op verzoek van betrokkenen een omgangsregeling vaststellen.

In deze context wordt ook de term **co-ouderschap** besproken, ook al is dat geen wettelijk of juridisch begrip. Co-ouderschap heeft alleen betrekking op de situatie na scheiding van de ouders indien de opvoeding en feitelijke zorg voor de kinderen ongeveer gelijk verdeeld is tussen de ouders. De kinderen zijn bijvoorbeeld drie dagen per week bij de vader en vier dagen per week bij de moeder, of een hele week bij de moeder, gevolgd door een hele week bij de vader.

5.3 *Rechtspositie van de ouders in intentionele gezinnen*

Binnen de groep intentionele gezinnen kunnen zich uiteenlopende situaties voordoen.¹⁰ In dit onderzoek wordt alleen de situatie onderzocht van twee vrouwen die samen een of meerdere kinderen krijgen met een bekende donor. Gevallen waarin de moeders gebruik maken van een afgeschermd donor vallen buiten het bestek van het onderwerp, omdat in dat geval op voorhand vaststaat dat de biologische vader geen rol wenst te spelen in het leven van het kind. De onderwerpen meeroudergezag en donorschapsplan spelen dan geen rol.

De inhoud van de rechtsverhouding wordt hier geschetst naar huidig en komend recht, waarbij de Wet juridisch ouderschap van de vrouwelijke partner van de moeder anders dan door adoptie een belangrijke rol speelt.¹¹

De rechtspositie van de **biologische moeder** is altijd hetzelfde: zij is juridisch ouder en heeft het gezag over het kind (art. 1:198 BW en art. 1:253b BW).

De rechtspositie van de **meemoeder** is afhankelijk van de situatie. Als het kind geboren wordt tijdens het huwelijk of geregistreerd partnerschap van de vrouwen, hebben ze in ieder geval samen het gezag. Als de meemoeder juridisch ouder wil worden, moet zij het kind adopteren. Hoewel de regels voor adoptie

¹⁰ Zie ook Vonk, NJB 2013 en 2007.

¹¹ Kamerstukken I, 2012-2013, 33 032, nr. A. A.J.M. Nuytinck, Conceptwetsvoorstel lesbisch ouderschap: meemoeder wordt juridisch moeder van rechtswege of door erkenning, WPNR 2010, nr. 6841, pp. 343-348; M. Vonk, Het conceptwetsvoorstel Lesbisch ouderschap onder de loep, WPNR 2010, nr. 6841, pp. 348-351; H. Bos en M. Vonk, Duomoederschap in Nederland vanuit juridisch en ontwikkelingspsychologisch perspectief, Familie & Recht, 2012, www.familieenrecht.nl/tijdschrift/fenr/2012/08/FENRD-12-00003; N. Quik-Schuijt, 'Afstammen van twee moeders', NJB 2013/293, D. Pessers, De terugkeer van de bastaard, Een beschouwing over het wetsvoorstel Lesbisch ouderschap van rechtswege, NJB 2013, 2189.

door de meemoeder in de afgelopen jaren vereenvoudigd zijn,¹² geldt als uitgangspunt dat daarvoor een gang naar de rechter noodzakelijk is, aan een aantal voorwaarden voldaan moet zijn en dat de bekende donor een zogenoemde afstandsverklaring moet afleggen, waarin hij aangeeft dat het kind niets meer van hem als ouder te verwachten heeft (art. 1:227 en 1:228 BW).

Per 1 april 2014 zal de meemoeder het juridisch ouderschap ook kunnen verkrijgen via erkenning (art. 1:204 BW nieuw). Erkenning kan ook voor de geboorte plaatsvinden, zodat het kind direct vanaf de geboorte het juridisch kind van de meemoeder is. Als de biologische moeder geen toestemming geeft voor de erkenning, kan de meemoeder de rechter om vervangende toestemming verzoeken. De rechter kan de toestemming geven indien de erkenning in het belang is van het kind (art. 1:204 lid 4 BW nieuw).

Een belangrijke wijziging die de nieuwe wet introduceert is het moederschap van rechtswege voor de meemoeder, maar dat biedt voor moeders die gebruik maken van een bekende donor geen uitkomst, omdat in dat geval per definitie niet aan de voorwaarde is voldaan dat gebruik gemaakt is van een ‘afgeschermd’ donor.

Wat het gezag betreft zijn er verschillende opties denkbaar, die afhankelijk zijn van de vraag wie juridisch ouders zijn en de relatievorm van de moeder. Binnen een formele relatie (huwelijk of geregistreerd partnerschap) hebben de moeders van rechtswege het gezamenlijk gezag over het kind (art. 1:253sa BW), ongeacht of de meemoeder juridisch moeder is. Dit is slechts anders als het kind juridisch kind van de donor is, hetgeen doorgaans niet het geval is (zie deel III). Als de moeders uit elkaar gaan, loopt het gezamenlijk gezag door. Wonen de moeders ongehuwd samen, dan kunnen ze gezamenlijk gezag verkrijgen via een procedure voor de rechter. Heeft de meemoeder het kind geadopteerd, dan kunnen ze de rechter in de adoptieprocedure om gezag verzoeken. In de nabije toekomst geldt dat ze van rechtswege het gezag samen uitoefenen als de rechter adoptie heeft uitgesproken.¹³ Mochten moeders die gezamenlijk gezag hebben, uit elkaar gaan, dan loopt dit gezag na scheiding door.

¹² Wet van 24 december 1997 tot herziening van het afstammingsrecht alsmede van de regeling van adoptie, Stb. 1997, 772 en 773 en Wet van 21 december 2000 tot wijziging van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek (adoptie door personen van hetzelfde geslacht), Stb. 2001, 10; Wet van 24 oktober 2008, Stb. 2008, 425, tot wijziging van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek in verband met verkorting van de adoptieprocedure en wijziging van de Wet opnemings buitenlandse kinderen ter adoptie in verband met adoptie door echtgenoten van gelijk geslacht tezamen, inwerking getreden op 1-1-2009.

¹³ Art. 1:229 lid 4 nieuw BW, na aanpassing als gevolg van de Wet opheffen enkele verschillen tussen huwelijk en geregistreerd partnerschap. Kamerstukken I, 2013-2014, 33526, nr. A.

De meemoeder is in de regel onderhoudsplichtig jegens het kind, hetzij omdat ze juridisch ouder is (art. 1:392 BW), hetzij omdat ze stiefouder is als ze getrouwd is of een geregistreerd partnerschap heeft met de moeder (art. 1:392 BW), hetzij omdat ze het gezag heeft (art. 1:253w BW). Na een scheiding loopt de onderhoudsplicht door als de meemoeder juridisch ouder is (art. 1:392 sub a BW), of als dat niet zo is, omdat ze het gezag heeft. Na een scheiding blijft een meemoeder juridisch ouder; het is, als partijen dat al zouden willen, niet mogelijk om gevestigde afstammingsbanden ongedaan te maken.¹⁴

De positie van de donor die niet in een nauwe persoonlijke betrekking staat tot het kind is naar huidig recht niet met veel rechten en plichten omkleed. Deze donor heeft geen recht of plicht om vader te worden, heeft geen recht of plicht op gezag en het kind kan, afhankelijk van de vraag of er een nauwe persoonlijke betrekking tussen de donor en het kind is, een recht op omgang met de donor hebben.

Dit is anders voor de donor die in een nauwe persoonlijke betrekking tot het kind staat. Hij heeft een recht op omgang met het kind, zo volgt uit art. 1:377a BW/art. 8 EVRM.¹⁵ Is van een nauwe persoonlijke betrekking geen sprake, dan is er geen recht op omgang. Wat betreft afstamming geldt dat de donor die in een nauwe persoonlijke betrekking tot het kind staat, het kind kan erkennen, als de moeder daarmee instemt. De wet geeft een donor, omdat hij weliswaar biologische vader is, maar geen verwekker, niet een eigen rechtsingang om vervangende toestemming te vragen (art. 1:204 lid 3 BW heeft alleen betrekking op verwekkers). Dit uitgangspunt is genuanceerd door rechtspraak van de Hoge Raad op grond waarvan de donor met *family life* ontvankelijk is in zijn verzoek tot verkrijging van vervangende toestemming.¹⁶ Daarna dient het verzoek inhoudelijk getoetst te worden. In een spraakmakende zaak waarin een donor trachtte zijn juridische positie te verstevigen heeft de Hoge Raad het verzoek inhoudelijk afgewezen.¹⁷

Dit wettelijk systeem wordt aangepast per 1 april 2014. Op grond van de nieuwe wettelijke regeling kan de donor die in een nauwe persoonlijke betrekking tot het kind staat (dat is het equivalent van *family life*), als het kind niet al twee ouders heeft, aan de rechter om vervangende toestemming vragen

¹⁴ Zie voor een uitzondering: Hof Den Bosch 5 april 2012, ECLI:NL:GHSHE:2012:BW1034.

¹⁵ HR 30 november 2007, NJ 2008, 310; Asser-De Boer 2010, nr. 1021a.

¹⁶ HR 24 januari 2003, NJ 2003, 386; HR 21 april 2006, NJ 2006, 584: afwijzing van een verzoek tot adoptie door de meemoeder, omdat het kind van de donor als ouder nog iets te verwachten kon hebben.

¹⁷ HR 24 januari 2003, NJ 2003, 386.

om het kind te mogen erkennen (art. 1:204 lid 3 nieuw BW). Dit verzoek wordt afgewezen als toewijzing de belangen van de moeder bij een ongestoorde verhouding met het kind schaadt of een evenwichtige sociaalpsychologische en emotionele ontwikkeling van het kind in het gedrang komt. Als de meemoeder het kind niet (prenataal) erkend heeft, kan de donor dus om vervangende toestemming verzoeken. Hoe de rechter twee botsende verzoeken tot vervangende toestemming voor erkenning moet afwegen, zal de rechtspraak mogelijk later uitwijzen.

De bekende donor is in de regel niet onderhoudsplichtig, aangenomen dat hij geen verwekker¹⁸ is en geen juridisch ouder.¹⁹

Indien sprake is van een nauwe persoonlijke betrekking met het kind, hebben het kind en de donor recht op omgang met elkaar (art. 1:377a lid 1 BW en art. 8 EVRM). De vraag waar de grens ligt tussen het al dan niet bestaan van een nauwe persoonlijke betrekking, is afhankelijk van de feiten en omstandigheden van het geval. In de rechtspraak zijn hiervoor maatstaven ontwikkeld, maar de feiten en omstandigheden van ieder geval leggen veel gewicht in de schaal. In ieder geval is niet voldoende dat de donor biologisch vader is en daarom dient hij bijkomende omstandigheden te stellen en aannemelijk te maken waaruit kan worden afgeleid dat er een nauwe persoonlijke betrekking tussen hem en het kind bestaat. Die bijkomende omstandigheden moeten gelegen zijn in hetzij de aard van zijn relatie met de moeder en in zijn betrokkenheid bij het kind voor en na de geboorte (in welk geval die omstandigheden moeten wijzen op voorgenomen gezinsleven), hetzij de band die na de geboorte tussen hem als vader en het kind is ontstaan. De Hoge Raad heeft geoordeeld dat van belang is of het voornemen bestond een familieband te doen ontstaan tussen de donor en het kind. In het daar beoordeelde geval was daarvan geen sprake en was er dus geen recht op omgang voor de donor.²⁰

5.4 De rechtspositie van de ouders in niet-intentionele meeroudergezinnen

Bij de niet-intentionele meeroudergezinnen verdient met name de positie van de stiefouder aandacht. De positie van de ouders zal doorgaans zijn dat beiden juridisch ouder zijn en dat beiden samen het gezag over hun kinderen uitoefenen. Een (echt-)scheiding verandert daar niets aan.

¹⁸ De juridische term voor de biologische vader die het kind ‘op natuurlijke wijze’ heeft doen ontstaan.

¹⁹ Zie evenwel Hof Leeuwarden-Arnhem 27 juni 2013, ECLI:NL:GHARL:2013:4575; Rb. Zutphen 3 augustus 2012, ECLI:NL:RBZUT:2012:BX3557.

²⁰ HR 2 november 2012, LJN BX5798.

De positie van de stiefouder is in de regel ook eenduidig. In het Nederlandse familierecht is weinig geregeld specifiek voor of over stiefouders.²¹ Er is één bepaling in het Burgerlijk Wetboek op grond waarvan de stiefouder verplicht is tot het bijdragen aan het levensonderhoud van de stiefkinderen (art. 1:392 lid 1 sub c jo. 1:395 BW). Voor het overige houdt het familierecht geen rekening met stiefouders. Wel kan de stiefouder op grond van een algemene bepaling als partner van de ouder onder bepaalde voorwaarden gezag krijgen samen met de ouder en kan onder omstandigheden partneradoptie plaatsvinden.

5.4.1 Onderhoudsplicht van de stiefouder

De stiefouder die gehuwd is of een geregistreerd partnerschap is aangegaan met de ouder van het kind, is verplicht tot levensonderhoud jegens zijn stiefkind (art. 1:392 lid 1 sub c jo. 1:395 BW). Op de ongehuwd samenwonende stiefouder is deze onderhoudsplicht dus niet van toepassing.²² Deze plicht heeft alleen betrekking op kinderen die tot het gezin behoren.²³ Daarnaast geldt een beperking tot de duur van het huwelijk of geregistreerd partnerschap; na een scheiding bestaat die plicht niet meer. De verplichting van de stiefouder is niet subsidiair en dat houdt in dat de verplichting van de ouders en de stiefouders om bij te dragen in de kosten in beginsel van gelijke rang is.²⁴ De omvang van de onderhoudsverplichting hangt af van de omstandigheden van het geval, in het bijzonder de respectievelijke draagkracht van de ouder en de stiefouder en van de bijzondere verhouding waarin ze beiden tot het (stief)kind staan.²⁵

5.4.2 Gezag samen met de ouder

De stiefouder kan samen met de ouder gezag verkrijgen, al is dat in de praktijk in veel gevallen niet mogelijk, omdat vaak niet aan de voorwaarden voldaan zal zijn. Uit artikel 1:253t BW volgt dat de ouder met eenhoofdig gezag samen met een niet-ouder (man of vrouw) die in een nauwe persoonlijke betrekking tot het kind staat (*family life*) een verzoek tot gezamenlijk ouderlijk gezag kan indienen bij de rechter. Als het kind een andere juridische ouder heeft, hetgeen meestal

²¹ Er is ook weinig over geschreven in de juridische doctrine. Zie evenwel T. Draaisma, *De stiefouder: stiefkind van het recht*, 2011.

²² HR 8 april 1994, NJ 1994, 439.

²³ Asser-De Boer 2010, nr. 1092.

²⁴ W.M. Schrama, Who needs to pay in the Netherlands? in: I. Curry-Sumner & C. Skinner (eds.), *Child Maintenance, Child Maintenance in The Netherlands and the United Kingdom. Persistent Problems, Finding Solutions*, Nijmegen: Wolf 2009, pp. 15-30.

²⁵ HR 22 april 1988, NJ 1989, 386; HR 28 mei 1991, NJ 1994, 434; HR 11 november 1994, NJ 1995, 129.

het geval is, gelden extra voorwaarden. De niet-ouder moet het kind samen met de ouder verzorgd hebben gedurende ten minste een jaar voorafgaand aan het verzoek en de juridische ouder moet het gezag drie jaar alleen hebben uitgeoefend. Als aan deze voorwaarden is voldaan, wijst de rechter het verzoek toe, tenzij de toewijzing niet in het belang van het kind is. Een punt van aandacht is hierbij dat de meeste ouders ook na (echt-)scheiding samen het gezag hebben, namelijk meer dan 90% van de ouders.²⁶ Daarom is het in die gevallen niet mogelijk om het gezag toe te kennen aan de stiefouder. Onder bijzondere omstandigheden is, met het oog op het belang van het kind, dit systeem in de lagere rechtspraak doorbroken en is aanvaard dat de stiefouder ook nog na het verbreken van de relatie met de ouder het gezag kan krijgen als ook de juridische ouders, beiden met gezag, het daarover eens zijn.²⁷ In een ander geval is aangenomen dat een verzoek kan worden toegewezen als de ouder is overleden.²⁸ Deze rechtspraak lijkt iets meer ruimte te geven bij de toepassing van art. 1:253t BW dan de letter van de wet toelaat.

Aan dit gezag voor de stiefouder samen met de ouder is de mogelijkheid verboden om een verzoek in te dienen tot wijziging van de achternaam van het kind in die van de stiefouder (art. 1:253t lid 5 BW). Daarnaast geldt een onderhoudsverplichting, die gekoppeld is aan het gezag (art. 1:253w BW).

Als de verzorgende ouder een voorziening in het gezag wil treffen voor na zijn overlijden, kan hij in een testament of notariële akte – en in de nabije toekomst door een aantekening in het gezagsregister²⁹ – een bepaling opnemen dat de stiefouder na zijn dood de voogdij over de kinderen zal hebben (art. 1:292 BW). Deze regeling heeft geen gevolg of vervalt indien de andere ouder na het overlijden het gezag over de kinderen uitoefent. De bepaling heeft dus een subsidiair karakter. Als de verzorgende ouder het gezag alleen uitoefende op het moment van overlijden, dan dient de rechter te bepalen of de andere ouder of een derde met het gezag wordt belast (art. 1:253g lid 1 BW). Zelfs indien de verzorgende ouder heeft bepaald bij testament of notariële akte dat de stiefouder met het gezag belast zal zijn, wordt het verzoek van de andere ouder slechts afgewezen indien er gegronde vrees bestaat dat de belangen van het kind

²⁶ CBS, Statline databank. www.statline.cbs.nl.

²⁷ Rb. Limburg 24 april 2013, ECLI:NL:RBLIM:2013:BZ8465.

²⁸ Hof Leeuwarden-Arnhem 25 april 2013, ECLI:NL:GHARL:2013:2985.

²⁹ Wet van 27 november 2013 tot wijziging van het Burgerlijk Wetboek en het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering mede in verband met de evaluatie van de Wet openstelling huwelijk en de Wet geregistreerd partnerschap, Stb. 2013, 486.

verwaarloosd zouden worden als die ouder het gezag krijgt (art. 1:253g leden 3 en 4 BW).³⁰

5.4.3 *Partneradoptie*

In de regel zijn beide ouders de juridische ouders van het kind en is er wat ouderschap betreft geen plaats voor de stiefouder. Onder omstandigheden kan dat anders zijn. Het Burgerlijk Wetboek kent de zogenoemde partneradoptie, waarbij de partner van een juridisch ouder van het kind, het kind kan adopteren. Voor zo'n adoptie gelden zeer strenge voorwaarden. Adoptie moet in het kennelijke belang van het kind zijn en het kind van twaalf jaar en ouder moet zich er niet tegen verzetten. Daarnaast geldt het vereiste dat de andere ouder de adoptie niet tegensprekt, dat er niets meer van die ouder als ouder te verwachten is en dat die ouder geen gezag heeft (art. 1:227 en 228 BW). In de praktijk stuiten partneradopties daarop af.³¹ Slechts in weinig gevallen is er geen andere juridische ouder, en als die er wel is, moet die ouder geen gezag hebben en het verzoek niet tegenspreken. Onder bijzondere omstandigheden kan aan de tegenspraak van een ouder worden voorbijgegaan (art. 1:228 lid 2 BW). Daarnaast geldt een verzorgingstermijn (1 jaar) en een samenwoontermijn (3 jaar). Mocht een verzoek worden toegewezen, dan is de stiefouder een juridische ouder geworden en wordt de juridische afstammingsband met de andere ouder definitief doorgesneden (art. 1:229 BW). De stiefouder is dan een ouder als alle andere ouders, met alle rechten en plichten die daarbij horen.

5.4.4 *Omgang na scheiding*

Na een relatiebreuk met de ouder van het kind, kan de stiefouder onder omstandigheden een verzoek indienen tot omgang met het kind. Het kind heeft daarop recht op grond van art. 1:377a lid 1 BW. Als sprake is van een nauwe persoonlijke betrekking tussen stiefouder en stiefkind, is het verzoek ontvankelijk en mag de rechter een inhoudelijk oordeel geven (art. 1:377a lid 1 BW resp. art. 8 EVRM).³² Of sprake is van een nauwe persoonlijke betrekking is afhankelijk van de omstandigheden van het geval. Rechtspraak is er op dit punt niet veel.³³

³⁰ Asser-De Boer, 2010, nr. 822g en 905.

³¹ HR 27 september 2013, ECLI:HR:2013:786 (afwijzing verzoek, omdat het kind nog iets te verwachten heeft van de vader); Gemeenschappelijk Hof van Justitie van Aruba, Curaçao, Sint Maarten en van Bonaire, Sint Eustatius en Saba 22 januari 2012, ECLI:NL:OGHACMB:2013:BZ9198 (afwijzing verzoek, omdat er nog iets te verwachten is van de ouder).

³² Asser-De Boer, 2010, nr. 1021.

³³ HR 23 juni 1995, NJ 1996, 17.

6. Plan van behandeling en terminologie

6.1 *Opzet van het onderzoek*

In deel II zullen de onderzoeksvragen naar de inhoud van de huidige Nederlandse gezagsregeling in meeroudergezinnen worden beantwoord aan de hand van een rechtsvergelijkende methode. Daarbij wordt zowel voor het Nederlandse als Engelse recht aandacht besteed aan de toekenning van gezag en de inhoud van het gezag, waarbij specifiek wordt ingegaan op gezag in de context van de twee typen meeroudergezinnen. Ook wordt de achtergrond van de wetgeving en het beleid onderzocht. In de tweede plaats komt de vraag aan de orde in hoeverre het Nederlandse en Engelse recht ruimte bieden voor een donorschapsplan en een stiefouderplan en wordt nagegaan wat de juridische status van die afspraken is.

Aan de hand van de twee landenrapporten wordt een rechtsvergelijkende synthese gemaakt, die input voor de conclusies oplevert, zodat de vraag beantwoord kan worden of een regeling als het Engelse meeroudergezag een oplossing biedt voor problemen voor ouders in meeroudergezinnen in Nederland. Op grond van de rechtsvergelijking is het mogelijk om in de conclusies de voor- en nadelen van meeroudergezag en een donorschapsplan/stiefouderplan in kaart te brengen.

In deel III worden de empirische onderzoeksvragen beantwoord aan de hand van kwalitatief en kwantitatief onderzoek. Middels interviews met ouders en experts en vertegenwoordigers van belangenorganisaties wordt voor de twee typen gezinnen informatie verkregen over de rolverdeling tussen de ouders, de problemen- en de wensen van de ouders. In het kwantitatieve onderzoek wordt aan de hand van vragenlijsten aan grotere groepen ouders (voor ieder type gezin drie soorten ouders) informatie verkregen over de feitelijke en juridische rol van ieder van de ouders en problemen en wensen die ouders hebben met betrekking tot wetgeving en gezag. Ook wordt gevraagd naar de rol van afspraken en het donorschapsplan/stiefouderplan.

Aan de hand van alle resultaten wordt in de conclusie in kaart gebracht of meeroudergezag en het donorschapsplan/stiefouderplan te overwegen zijn, gelet op een aantal normatieve uitgangspunten en de voor- en nadelen. Daarbij wordt ingegaan op de vraag welke factoren en modaliteiten daarbij van belang zijn.

6.2 *Terminologie*

Tot slot volgt hier een omschrijving van enkele termen die veelvuldig gebruikt worden in dit rapport. In de eerste plaats wordt onder *meeroudergezag* verstaan (de toekenning van) gezag voor en de uitoefening van gezag door meer dan twee

natuurlijke personen. Het gezag dat een donor of stiefouder zou krijgen in een drieoudergezin zou op zichzelf aangeduid kunnen worden met gezag.

Een veel gebruikte term in dit rapport is de term *ouders*. In dit onderzoek wordt een ruime term gebruikt en worden daarmee zowel juridische als niet-juridische, biologische en sociale niet-biologische ouders bedoeld. Het kan bijvoorbeeld, afgezien van de juridische ouders, gaan om een stiefouder of een bekende donor.

In de derde plaats wordt onder *biologische moeder* de moeder verstaan die het kind gebaard heeft,³⁴ terwijl *meemoeder* wordt gebruikt om de moeder aan te duiden die samen met de biologische moeder heeft besloten tot de conceptie van het kind. Onder *bekende donor* wordt begrepen de man die samen met twee vrouwen een kind heeft gekregen, terwijl de man en de vrouwen elkaar vooraf reeds kenden (dus geen onbekende donor via de spermabank). Een *donorschapsplan* is een plan waarin voorafgaand aan de conceptie afspraken worden gemaakt over de rol van de ouders in het leven van het kind.³⁵

In de vierde plaats ziet het begrip *verzorgende ouder* op een gescheiden ouder die na de scheiding het merendeel van de opvoeding en zorg voor de kinderen op zich neemt. Onder de *niet-verzorgende ouder* wordt begrepen de gescheiden ouder die na de scheiding niet het grootste deel van de zorg op zich neemt. Het begrip *stiefouder* wordt in dit onderzoek gebruikt om de niet-biologische ouder die na een scheiding van de ouders van het kind een gezin vormt met een van de ouders en het kind. Ook als ongehuwd wordt samen-geleefd met de ouder is sprake van stiefouderschap. Onder een *stiefouderplan*³⁶ wordt verstaan een plan over de rol van de ouders in het leven van het kind.

De term *meeroudergezin* wordt in het onderzoek gebruikt om aan te geven dat een kind meer dan twee ouders (in ruime zin) heeft die niet allemaal in één gezin wonen; een meeroudergezin is dus een gezin waar minstens één ouder buiten het gezin waar het kind hoofdverblijf heeft, staat.

Tot slot heeft de term *formele relatie* betrekking op het huwelijk en geregistreerd partnerschap. Informele relaties zijn die relaties waar van een huwelijk of

³⁴ Onder omstandigheden wordt hiervoor ook de term geboortemoeder gebruikt, indien dit op grond van het Engelse recht de toepasselijke term is.

³⁵ Andere termen die in de juridische literatuur gebruikt worden zijn donorcontract of donorplan. In feite zou het beter zijn om hiervoor de term gezinsplan of kinderplan te gebruiken, omdat de term donorplan te beperkt is: het gaat er namelijk om hoe alle betrokken ouders afspreken hoe zij hun rol in relatie tot het kind gaan invullen.

³⁶ Zie www.stiefplan.nl. Zie ook C. Haverkort, M. Kooistra & A. Hendrikse-Voogt, Hoe maak je een succes van je nieuwe gezin? Huizen 2012, Pica, die zowel de term stiefplan als stiefouderplan gebruiken. Ook hier is wat te zeggen voor de term gezinsplan of kinderplan, omdat het niet alleen over de stiefouder of het zijn van stiefgezin gaat.

geregistreerd partnerschap geen sprake is, zoals ongehuwd samenwonen en latrelaties.

DEEL II EEN JURIDISCH PERSPECTIEF OP GEZAG

1. Onderzoeksvragen en methode

In dit deel staat centraal hoe de regeling van het gezag eruit ziet in Nederland en Engeland en Wales. Conform de wens van de opdrachtgever is voor een rechtsvergelijking tussen deze twee jurisdicties gekozen. De keuze voor het Engelse recht is ingegeven door een andere invulling die daar aan afstamming en gezag is gegeven, die mogelijk een inspiratiebron kan zijn voor het Nederlandse recht, gegeven de invalshoek van dit onderzoek.

Het gaat daarbij zowel om de toekenning van gezag als de inhoud. Van belang is daarbij welke beleidsachtergronden een rol gespeeld hebben. Daarbij wordt ook aandacht besteed aan de rol van het donorschapsplan en het stiefouderplan. Wat zijn in Nederland en Engeland en Wales de wettelijke mogelijkheden en de juridische status van de afspraken tussen de ouders met betrekking tot hun toekomstige rolverdeling in meeroudergezinnen en tussen een lesbisch paar met een bekende donor (donorschapsplan)?

Vooraf wordt opgemerkt dat, hoewel afstamming niet tot het onderzoek behoort, het in het kader van het gezag onvermijdelijk is hier op enkele punten aandacht aan te besteden, nu gezag en afstamming nauw met elkaar verbonden zijn.

2. Gezagsrecht in Nederland

2.1 *Het concept ouderlijk gezag en zijn belangrijkste kenmerken*

Het wettelijk stelsel van het Nederlandse gezagsrecht is te vinden in Titel 14 van het Nederlands Burgerlijk Wetboek (BW). De structuur en kenmerken van dit gezagsrecht zijn grotendeels terug te voeren op de laatste algehele herziening van het gezagsrecht die in werking is getreden in 1995.³⁷ Hoewel er nadien veel wijzigingen zijn doorgevoerd, blijven de uitgangspunten van deze herziening van groot belang.³⁸

³⁷ Wet tot nadere regeling van het gezag over en de omgang met minderjarige kinderen van 06.04.1995, Stb. 1995, 240.

³⁸ Schrama benoemt dit proces als ‘aanbouwwetgeving’, W.M. Schrama, ‘Een vierde trede in het familierecht? Een blik in het verleden en op de toekomst van het Nederlandse familierecht’, in: K. Boele-Woelki (ed.), *Actuele ontwikkelingen in het familierecht*, UCERF reeks 3, Nijmegen: Ars Aequi, 2009, pp. 69-91, p. 84. De manier van ‘aanbouwwetgeving’ heeft ertoe geleid dat het gezagsrecht niet altijd ‘goed te volgen is’ en als ‘slordige’ wetgeving wordt beschouwd, zie bijvoorbeeld hierover A.J.M.

In het gezagsrecht wordt sinds de herziening van 1995 een onderscheid gemaakt tussen *het ouderlijk gezag* van de juridische ouders en *de voogdij*. De *voogdij* komt alleen toe aan derden, niet-ouders. Later is aan deze tweedeling toegevoegd het ouderlijk gezag van een juridische ouder samen met een niet-ouder, bijvoorbeeld de gehuwde of geregistreerde partner van een ouder. Dit gezag van een ouder met een niet-ouder valt ook onder het begrip *ouderlijk gezag*. Voor dit onderzoek is alleen het *ouderlijk gezag* van belang. De voogdij van derden zal verder onbesproken blijven.

Het begrip ouderlijk gezag verving in 1995 het begrip ouderlijke macht, dat toen alleen toekwam aan gehuwde ouders. Bij de herziening uit 1995 werd overwogen of het begrip *ouderlijk gezag* niet beter door *ouderlijke zorg* kon worden vervangen. Daar werd uiteindelijk niet voor gekozen, omdat de term *zorg* niet volledig de inhoud van het *ouderlijk gezag* zou dekken. De term *zorg* werd gezien als gerelateerd aan het feitelijke verzorgen, terwijl *ouderlijk gezag* de juridische zeggenschap over een kind betreft, waaronder het dragen van verantwoordelijkheid voor het kind.³⁹ Hierbij dient opgemerkt te worden dat de herziening uit 1995 niet beschouwd kan worden als een fundamentele breuk met het bestaande recht. Er was eerder al sprake van een modernisering en vertaling van maatschappelijke ontwikkelingen. Men kan hier bijvoorbeeld denken aan de inbreuk die de Kinderwetten van 1901 en de verdere ontwikkelingen in het kinderbeschermingsrecht hebben gemaakt op de ‘macht’ van ouders ten opzichte van hun kind. Verder kreeg de veranderde positie van het kind volop aandacht vanaf de jaren zeventig van de vorige eeuw.⁴⁰ Ten slotte valt ook te denken aan de mogelijkheden tot gezamenlijk gezag (toen aangeduid als ouderlijke macht)

Nuytinck 2005, Gezagsperikelen, *FJR*, p. 32 en W.M. Schrama, Rommelen in het gezags- en naamrecht: beter op de kleintjes letten, *WPNR* 2009/6800, pp. 456-461.

³⁹ Kamerstukken II, 1992-1993, MvT 23 012, nr. 3, p. 5. Het begrip ‘ouderlijke verantwoordelijkheid’ wordt wel gebruikt als het gaat om internationale (Haags Kinderbeschermingsverdrag 1996) en Europese (Brussel IIbis) regelgeving over het gezag.

⁴⁰ J. Wiarda, *Rapport van de Commissie voor de herziening van het kinderbeschermingsrecht*, s-Gravenhage: Staatsuitgeverij 's-Gravenhage 1971, p. 65. W.C.E. Hammerstein-Schoonderwoerd, *Minderjarig, minderwaardig?* Nijmegen, 1975 (diss.), A. Rutten-Roos, *Jeugdigen in Burgerlijke Relaties*, Deventer: Kluwer 1975 (diss.). J.E. Doek en S. Slagter: *Meer rechten voor minderjarigen*, Amsterdam 1976 en ‘Rechten van jeugdigen en gezag van ouders’, *NJB* 1975, p. 97-104. *Jeugd met recht. Een perspectief voor de rechtspositie van minderjarigen*, Raad voor het jeugdbeleid, Amsterdam 1988.

voor ouders na echtscheiding en voor ongehuwde ouders, die de rechtspraak had ontwikkeld.⁴¹

Het overzicht hierna van de wijzigingen sinds de herziening van het gezagsrecht in 1995 beperkt zich tot twee belangrijke ontwikkelingen. Ten eerste, de ontwikkelingen in de gezagsregeling na (echt-)scheiding,⁴² namelijk het automatisch laten doorlopen van gezamenlijk gezag na een (echt-)scheiding van de ouders in 1998⁴³ en de daarop volgende Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding uit 2009.⁴⁴ Ten tweede, de verruiming van de kring van personen die het ouderlijk gezag kunnen verkrijgen; de mogelijkheid voor een niet-ouder om op verzoek het ouderlijk gezag te verkrijgen samen met een juridische ouder in 1998 en in 2001 het van rechtswege verkrijgen van gezamenlijk ouderlijk gezag voor juridische ouders met een geregistreerd partnerschap en voor een ouder met een niet-ouder indien het kind geboren is tijdens de relatie. Een aantal belangrijke kenmerken over deze gezagsituaties zullen hierna worden toegelicht.

2.1.1 De beperking tot twee gezagshouders

De regel dat het gezag niet kan toekomen aan meer dan twee personen is niet met zoveel woorden te vinden in Titel 14 Boek 1 BW, maar volgt uit het wettelijke systeem. Als twee personen reeds met gezag over het kind zijn belast, kan een derde persoon niet het gezag verkrijgen.⁴⁵ Bij de herziening van 1995 was deze regel een logisch gevolg van een systeem waarbij het ouderlijk gezag alleen kon toekomen aan de juridische ouders. Ook uit het afstammingsrecht volgt indirect dat een kind slechts twee juridische ouders kan hebben. Bij de latere wijzigingen die het mogelijk maakten voor een niet-ouder het ouderlijk gezag te verkrijgen samen met de ouder, bleef dit uitgangspunt bestaan. De ratio

⁴¹ HR 4 mei 1984, NJ 1985, 510 met annotatie E.A.A. Luijten en E.A. Alkema. Verder de zogenoemde ‘lentebeschikkingen’, HR 21 maart 1986, NJ 1986, 585, 586, 587, 588 met annotatie E.A.A. Luijten en E.A. Alkema.

⁴² Met de term (echt)scheiding wordt bedoeld de ontbinding van het huwelijk door echtscheiding, de scheiding van tafel en bed, de ontbinding van een geregistreerd partnerschap en het uiteengaan van samenwonenden die gezamenlijk het gezag over minderjarige kinderen uitoefenen.

⁴³ Wet tot wijziging van, onder meer, Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek in verband met invoering van gezamenlijk gezag voor een ouder en zijn partner en van gezamenlijke voogdij van 30.10.1997, Stb. 1997, 506 in werking getreden op 01.01.1998, Stb. 1997, 564.

⁴⁴ Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding van 27.11.2008, Stb. 2008, 500 in werking getreden op 01.03.2009, Stb. 2009, 56.

⁴⁵ Bijv. art. 1:252, lid 2 onder e; art. 1:253t lid 1 BW.

achter de beperking ligt dus besloten in het aansluiten bij de natuurlijke afstamming, voor zover het gaat om het aantal gezagshouders.

2.1.2 'Gezamenlijkheid' van het ouderlijk gezag

In de wet wordt geen nadere invulling gegeven aan de manier waarop het gezamenlijk gezag moet worden uitgeoefend. In de wet wordt bijvoorbeeld geen onderscheid gemaakt tussen de uitoefening van gezamenlijk gezag bij belangrijke en minder belangrijke beslissingen voor het kind. Evenmin wordt de bevoegdheid van iedere gezaghouder apart geregeld.⁴⁶ Uit de jurisprudentie valt af te leiden dat belangrijke beslissingen over de kinderen gezamenlijk door beide gezagshouders moeten worden genomen en dat de gezamenlijke uitoefening van het gezag in ieder geval de verplichting inhoudt om hierover te overleggen.⁴⁷ Als ouders met gezamenlijk gezag geen overeenstemming kunnen bereiken over te nemen beslissingen, dan kan ieder van hen het geschil aan de rechter voorleggen.⁴⁸ Deze mogelijkheid geldt niet alleen voor geschillen over belangrijke zaken. In beginsel kunnen alle soorten geschillen aan de rechter worden voorgelegd.⁴⁹

Karakteristiek voor het gezamenlijk ouderlijk gezag na (echt-)scheiding is dat dit gezag in juridische zin dezelfde inhoud heeft als het gezamenlijk ouderlijk gezag van gehuwde, geregistreerde of samenwonende ouders. De beslissingsbevoegdheid is gedeeld en er wordt in beginsel geen onderscheid gemaakt ten gunste van de ouder bij wie het kind zijn of haar hoofdverblijfplaats heeft. Dit houdt in dat de ouders ook na een (echt-)scheiding in beginsel over alle belangrijke zaken betreffende het kind moeten overleggen en overeenstemming moeten bereiken. Feitelijk ziet de uitoefening van het gezamenlijk ouderlijk gezag na een (echt-)scheiding er regelmatig anders uit.⁵⁰

⁴⁶ Voor het bewind van de ouders is wel geregeld dat iedere ouder hiertoe alleen bevoegd is, mits niet van bezwaren van de andere ouder is gebleken, art. 1:253i lid 1 BW.

⁴⁷ F. Schonewille, *Partijautonomie in het relatievermogensrecht*, Apeldoorn-Antwerpen: Maklu, 2012, p. 273 met verwijzing naar de uitspraak van de Rb. Utrecht 18 augustus 2006, RFR 2006, 13.

⁴⁸ Art. 1:253a BW.

⁴⁹ Deze ruime geschillenregeling is ingevoerd in 1984 in verband met de gelijkstelling van de moeder en vader in relatie tot de gezamenlijke gezagsuitoefening, 1984, Stb. 404.

⁵⁰ Aan de ene kant blijkt uit de jurisprudentie dat veel ouders hun verschil van mening over belangrijke beslissingen aan de rechter voorleggen. Aan de andere kant wordt het gezamenlijk ouderlijk gezag na (echt)scheiding ook wel omschreven als een 'lege huls', dat wil zeggen dat het wordt ervaren als zonder reële inhoud, van P. van Teeffelen, 'Gezamenlijk gezag na scheiding: tijdbom, lege huls of groeimodel', *FJR 2000*, pp. 26-29.

Met de Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding uit 2009 is getracht specifiek invulling te geven aan het gezamenlijk ouderlijk gezag na (echt-)scheiding. De wet stelt enerzijds bepaalde normen vast voor ‘het voortgezette ouderschap’ zoals de norm voor ‘gelijkwaardig ouderschap’; anderzijds wordt aan het voortgezette ouderschap het vereiste gekoppeld dat een ouderschapsplan bij (echt-)scheiding moet worden opgesteld, omdat het huwelijk anders niet kan worden ontbonden.

Het vereiste van gezamenlijkheid van het ouderlijk gezag is terug te voeren op de herziening van het gezagsrecht in 1995 waarbij het gezamenlijk gezag na (echt-)scheiding voorbehouden was aan ouders die een hiertoe strekkend verzoek bij de rechter hadden ingediend en daardoor doorgaans onderling een goede verstandhouding hadden. De regeling is sindsdien niet veranderd, hoewel het gezamenlijk ouderlijk gezag sinds 1998 ook aan ouders toekomt die geen goede verstandhouding hebben. De gezamenlijkheid kan in het licht van de Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding als een meer normatief ingrijpen in de feitelijke uitoefening van het gezagsrecht worden beschouwd; ‘gezamenlijk’ betekent dus ook echt gezamenlijk. Dat is een belangrijk kenmerk van het gezagsrecht.⁵¹

2.1.3 Het ouderlijk gezag is overdraagbaar, maar staat niet ter dispositie van gezagshouders

Het ouderlijk gezag kan, ongeacht de manier van totstandkoming, beëindigd worden. Het kan op basis van een rechterlijke beslissing worden toegewezen aan een andere persoon. In de eerste plaats kan een ouder in uitzonderingsgevallen het ouderlijk gezag kwijtraken in verband met de (echt-)scheiding of erna. In dat geval wordt het ouderlijk gezag door de andere ouder uitgeoefend. Dit wordt eenhoofdig gezag genoemd. In de tweede plaats kunnen ouders van het ouderlijk gezag worden ontheven of ontzet als kindbeschermingsmaatregel. In deze gevallen is de ouder (of niet-ouder met gezag) zijn gezagsrecht geheel kwijt. Dit vindt niet vaak plaats. In deze gevallen bestaat wel een mogelijkheid tot herstel in het gezag.

Hoewel het ouderlijk gezag overdraagbaar is, staat het niet ter dispositie van de gezagshouders zelf. Het ouderlijk gezag houdt rechten en verplichtingen

⁵¹ Schrama plaatst kanttekeningen bij deze manier van social engineering in de familierechtwetgeving. Zij verwacht niet dat de trend naar meer normatief ingrijpen in de familie zal aanhouden, W.M. Schrama, ‘Een vierde trede in het familierecht? Een blik in het verleden en op de toekomst van het Nederlandse familierecht’, in: K. Boele-Woelki (ed.), *Actuele ontwikkelingen in het familierecht*, UCERF reeks 3, Nijmegen: Ars Aequi 2009, pp. 69-91, p. 85-86.

in en kan alleen beëindigd worden door de rechter. De beëindiging is verbonden aan strikte criteria, zoals in de (echt-)scheidingsprocedure, wanneer het risico bestaat dat het kind ‘klem of verloren’ raakt tussen de ouders, of bij de ontheffing, omdat de ouder ‘ongeschikt of onmachtig’ is. Bij de kindbeschermingsmaatregel ontheffing geldt als belangrijke voorwaarde dat de ouder hiertoe niet zelf een verzoek kan indienen. Het idee hierachter is dat een ouder niet zichzelf van de ‘plicht tot opvoeding kan ontdoen’.⁵² Ook in de discussies rondom het gezamenlijk ouderlijk gezag na (echt-)scheiding wordt duidelijk dat het behouden van gezag als fundamenteel wordt gezien. Het niet behouden van ouderlijk gezag wordt als ‘ontoudering’ gekwalificeerd.⁵³ Dit is terug te zien in de laatste herziening uit 2009 waar de titel van de wet de term ‘voortgezet ouderschap’ gebruikt, terwijl het inhoudelijk gaat om het voortzetten van ouderlijk gezag.

De enige regeling die op een overeenkomst tussen de ouders lijkt, is de mogelijkheid voor de tweede juridische ouder (heel vaak, maar niet uitsluitend, de juridische vader) om het gezag te verkrijgen door een aantekening in het gezagsregister.⁵⁴ Deze optie vereist overeenstemming tussen de ouders, nu zij samen moeten verzoeken om een aantekening in het register. Er vindt geen inhoudelijke toetsing plaats; het gezamenlijk gezag wordt aangetekend. Bedacht moet worden dat deze regeling bedoeld was voor ongehuwde ouders als de weerspiegeling van de automatische verkrijging van gezamenlijk ouderlijk gezag door gehuwde ouders.⁵⁵ Deze optie staat dan ook alleen open bij een primaire verkrijging van gezag en geeft niet de mogelijkheid voor ouders die eerder het ouderlijk gezag hebben gehad om dit alsnog gezamenlijk te verkrijgen door overeenstemming. De conclusie is dus dat het ouderlijk gezag weliswaar overdraagbaar is, maar dat het gezag een verplichtend en ook symbolisch karakter heeft ten opzichte van het ‘ouder’ zijn. Het staat ouders/gezagsdragers

⁵² Asser-De Boer, 2010, nr. 863. Tevens worden de kindbeschermingsmaatregelen ontheffing en ontzegging in het aanhangige wetsvoorstel 32 015 (Voorstel van wet herziening van de maatregel van kindbescherming) samengevoegd tot één grond voor gezagsbeëindiging. Bij deze wijziging blijft gehandhaafd dat het ouderlijk gezag niet op verzoek van de ouder zelf kan worden beëindigd.

⁵³ Kamerstukken II, 1992-1993, MvT 23 012, nr. 3, p. 6, P. Vlaardingerbroek, ‘Batman of Bad Man?’, *FJR*, 2005, p. 65, S. Jansen, ‘Gezamenlijk Gezag na scheiding: over een dubieuze voorwaarde’, *FJR*, 2002, p. 109-111.

⁵⁴ Art. 1:252 BW.

⁵⁵ Kamerstukken II, 1992-1993, MvT 23 012, nr. 3, p. 7.

niet vrij om hierover te beslissen in die zin dat zij kunnen bepalen wie van hen of een derde niet-ouder het gezag verkrijgt.⁵⁶

2.1.4 *Contractuele regelingen over de inhoud van het gezamenlijk gezag*

Met de Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding is de verplichting in het leven geroepen tot het maken van afspraken over de nadere invulling van het gezamenlijk gezag na (echt-)scheiding middels het zogeheten ouderschapsplan. Daarin moeten in ieder geval de volgende aspecten worden geregeld: de verdeling van zorg- en opvoedingstaken (verblijfplaats van het kind en contact met de niet-inwonende ouder), de wijze waarop de andere ouder over het kind wordt geïnformeerd en de kinderalimentatie.⁵⁷ Voor de invulling hiervan zijn normen in de wet neergelegd. Zo moeten de ouders rekening houden met het recht van het kind op een ‘gelijkwaardige verzorging en opvoeding door beide ouders’.⁵⁸ Verder is iedere ouder verplicht om de ‘ontwikkeling van de band van het kind met de andere ouder te bevorderen’.⁵⁹ Daarnaast moeten de kinderen betrokken zijn geweest bij het opstellen van het ouderschapsplan.⁶⁰ Voor de formele echtscheiding en ontbinding van een geregistreerd partnerschap kan het gevolg van een ontbrekend of onvolledig ouderschapsplan de niet-ontvankelijkheid van het scheidings- of ontbindingsverzoek zijn. Hoewel het verplichte ouderschapsplan uitvoerig bediscussieerd is in de Tweede en Eerste Kamer, bleef een aantal vragen onbeantwoord. In de eerste plaats betreft dit de vraag wat het gevolg is c.q. moet zijn van een ontbrekend of onvolledig ouderschapsplan. Ook de vraag hoe de inhoudelijke toetsing van het ouderschapsplan door de rechter er uit zou moeten zien, kreeg geen duidelijk antwoord. Inmiddels is er meer duidelijkheid. De aanbevelingen van het LOVF (Het Landelijk Overleg van Voorzitters van Familie- en jeugdrecht van de rechtbanken) bijvoorbeeld geven voor wat betreft de inhoudelijke toetsing van het ouderschapsplan de volgende richtlijn:

⁵⁶ M. Antokolskaia, ‘Kinderen: Gezag, verblijf en alimentatie naar Nederlands en Belgisch recht’, in: K. Boele-Woelki, F. Swennen, Vergelijkenderwijs, Actuele ontwikkelingen in het Belgische en Nederlandse familierecht, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers, p. 167. De Rechtbank Dordrecht lijkt echter een vaststellingsovereenkomst tussen moeder en vader die inhoudt dat de vader geen gezamenlijk gezag zal verkrijgen als geldig te beschouwen: Rb. Dordrecht, 28.03.2012, LJN BW1404.

⁵⁷ Art. 815 lid 2 Rv, art. 828 jo. art. 1:815 lid 2 Rv, art. 1:247a BW.

⁵⁸ Art. 1:247 lid 4. Er kan rekening worden gehouden met praktische belemmeringen die ontstaan in verband met de (echt-)scheiding ‘echter uitsluitend voor zover en zolang de desbetreffende belemmeringen bestaan’, zie art. 1:247 lid 5 BW.

⁵⁹ Art. 1:247 lid 3 BW.

⁶⁰ Art. 815 lid 4 Rv.

‘(...) terughoudendheid betracht (wordt) bij het inhoudelijk toetsen van de in het ouderschapsplan opgenomen afspraken, maar er wordt wél getoetst. Als een afspraak (evident) in strijd lijkt met het belang van de minderjarige, kan de rechter om een nadere toelichting vragen of de zaak naar zitting verwijzen om partijen hieromtrent te horen.’⁶¹

Het feit dat er wel getoetst behoort te worden, duidt erop dat partijen geen algehele contractsvrijheid hebben. Het is echter nog wel onduidelijk of de rechter, behoudens dat hij om een nadere toelichting vraagt of de zaak op zitting zet, alleen kan beslissen het scheidingsverzoek niet-ontvankelijk te verklaren of dat hij het ouderschapsplan ambtshalve kan aanvullen als partijen hier niet om hebben gevraagd.⁶²

In de tweede plaats is de vraag hoe het ouderschapsplan juridisch moet worden gekwalificeerd niet uitgebreid aan de orde geweest in de Kamerdebatten. Volgens het Eerste Kamerlid Broekers-Knol zijn overeenkomsten over kinderen niet mogelijk en Kamerlid Quik-Schuijt gaat ervan uit dat dergelijke overeenkomsten nietig zijn.⁶³ Deze zienswijze wordt gedeeld door De Boer die stelt dat:

‘De uitoefening van de ouderlijke bevoegdheden moet naar vrij inzicht van de ouder kunnen geschieden. Deze kan zich niet bij overeenkomst ter zake binden’.⁶⁴

⁶¹ J.C.E. Ackermans-Wijn, ‘De nieuwe aanbevelingen van het LOVF met betrekking tot het ouderschapsplan’, *EB* 2012, 74, p. 7-8.

⁶² J.C.E. Akkermans-Wijn & G.W. Brands Bottema, ‘De invoering van het ouderschapsplan: goed bedoeld, maar slecht geregeld’, *Trema* 2009, p. 45-53, p. 49 hebben eerder op gewezen dat verzoeken inzake voorlopige voorzieningen tot de procesautonomie van partijen behoren, en dat de rechter niet bevoegd is om daar ambtshalve over te beslissen. Coenraad, daarentegen, wijst erop dat art. 1:251a lid 4 en art. 1:377g BW de rechter de gelegenheid bieden om ambtshalve te beslissen tot eenhoofdig gezag resp. over omgang en informatie en consultatie, mits blijkt dat de minderjarige van twaalf jaar of ouder hierop prijsstelt: L.M. Coenraad, ‘Het toezichthoudend oog van de rechter ziet in werkelijkheid weinig. Toets door de rechter van ouderschapsplannen en echtscheidingsconvenanten’, in: M.V. Antokolskaia & L.M. Coenraad (eds.), *Het nieuwe scheidingsrecht. Ouderschapsplan, positie van het kind, regierechter en collaborative divorce*, p. 81-94, p. 92-93. Den Haag: Boom Juridische uitgevers. Dit lost het vraagstuk echter niet op als bijvoorbeeld wordt gedacht aan het toetsen van een ouderschapsplan waarin een co-ouderschapsregeling is getroffen door ouders die ver uit elkaar wonen ten opzichte van een zeer jong kind.

⁶³ *Handelingen I*, 2008-2009, 30 145, nr. 8, p. 404.

⁶⁴ Asser-De Boer, 2010, nr. 818. Dit standpunt wordt ondersteund door het arrest van de Hoge Raad 20 mei 1938, NJ 1939, 94. Hier was met een voogdes afgesproken dat zij het kind op een rooms-katholieke scholen moest plaatsen. Volgens de Hoge Raad mag de voogd naar eigen inzicht beslissen over de opvoeding van het kind en was deze verbintenis in strijd met haar beslissingsvrijheid. Volgens Van den Grinten betekent dit niet dat een ‘beschikking omtrent de uitoefening van bevoegdheden uit het familierecht in het algemeen onmogelijk zou zijn’, maar is volgens hem de Hoge Raad alleen van

In het debat in de Eerste Kamer stelde de voormalig minister van justitie Hirsch Ballin dat het ouderschapsplan geen overeenkomst *over* kinderen is, maar een overeenkomst *over* omgangsregelingen en alimentatie *betreffende* kinderen.⁶⁵ Daarmee wil hij aangeven dat deze afspraken geen beperking vormen voor de ouderlijke bevoegdheden, maar juist de inhoud hiervan regelen. Het ouderschapsplan bevat afspraken betreffende het kind, maar het is onduidelijk in hoeverre deze afspraken de ouders in hun uitoefening van het gezag ook in de toekomst binden.

In de literatuur wordt aangenomen dat het ouderschapsplan moet worden geduid als een overeenkomst met een familierechtelijk karakter;⁶⁶ het is geen obligatoire overeenkomst, maar een *contract sui generis*.⁶⁷ Het is een wettelijk geregeld contract waarvoor wettelijke beperkingen gelden, bijvoorbeeld met betrekking tot de personen die een dergelijke overeenkomst kunnen aangaan. Het ouderschapsplan is een vereiste voor de ontbinding van een huwelijk tussen twee personen die gezag over kinderen hebben.⁶⁸ Toch rijst de vraag of alleen ouders met gezamenlijk gezag bij de (echt-)scheiding een dergelijke overeenkomst kunnen aangaan. Kan de derde, niet-ouder, bijvoorbeeld een stiefouder of een bekende donor, ook partij zijn bij het ouderschapsplan?

Tenslotte blijkt uit de recente rechtspraak dat overeenkomsten tussen ouders ofwel ouderschapsplannen niet als nietig worden beschouwd in die zin dat geen enkele werking daaraan worden toegekend. Dit geldt ook voor andere aspecten dan het regelen van wettelijk verplichte onderdelen zoals omgangsregelingen en kinderalimentatie. Bindende werking wordt toegekend, maar het kwalificatievraagstuk wordt dikwijls ‘in het midden gelaten’.⁶⁹

mening dat er geen overeenkomst kan zijn ‘tot een bepaalde, gedurende lange tijd te volgen gedragslijn’, W.C.L. van den Grinten, *Ars Aequi*, 1971, noot bij ‘Weduwenpensionen-arrest’ HR 29 april 1971, p. 508.

⁶⁵ *Handelingen I*, 2008-2009, 30 145, nr. 8, p. 404.

⁶⁶ F. Schonewille 2012, p. 274, J.E. Doek, *Groene Serie, Personen- en Familierecht*, aant. 1 bij Afd. 2 Ouderlijk gezag, 2010.

Doek 2010, aant. 1 bij Afd. 2 Ouderlijk gezag.

⁶⁷ F. Schonewille 2012, p. 275 met verwijzing naar Asser-Hartkamp/Sieburgh, 2010, p. 18 e.v.

⁶⁸ Bij de scheiding van samenwoners geldt dit vereiste niet, maar indien zij een geschil over het kind aan de rechter willen voorleggen, dienen zij eerst een ouderschapsplan over te leggen alvorens de rechter hun verzoek in behandeling neemt, art. 1:247a BW.

⁶⁹ Zie bijv. Rb. Arnhem 10 oktober 2012, LJN BY7647 over een verhuisclausule. Verder Rb. Leeuwarden 28.09.2011, LJN BT6291 over een donorovereenkomst waarbij in het midden wordt gelaten of de meemoeder partij was bij de overeenkomst tussen de moeder en de donor.

2.1.5 *Het belang van het kind in het Nederlandse gezagsrecht*

Mede op grond van het IVRK (art. 18 en 5) geldt dat bij de uitoefening van het ouderlijk gezag het belang van het kind centraal moet staan en dat ouders rekening moeten houden met de groeiende mate van zelfstandigheid van het kind.⁷⁰ De mate waarin het kind zelfstandig of samen met de ouders (met gezag) kan handelen, is voor verschillende situaties wettelijk geregeld.⁷¹

Er is geen algemene definitie te vinden voor het beginsel ‘het belang van het kind’ in het Nederlandse recht. De wet bevat wel omschrijvingen van situaties waarin het belang van het kind in het geding is.⁷² Het beginsel inzake het belang van het kind, zoals vastgelegd in het Verdrag voor de Rechten van het Kind (IVRK), wordt vaak direct van toepassing geacht door de Nederlandse rechtspraak. Dit verdragsbeginsel lijkt echter vooralsnog geen grote rol te spelen in procedures over het gezagsrecht.⁷³ De Hoge Raad heeft wel een belangrijke beslissing over de uitleg van het beginsel in relatie tot de verhuizing van een ouder met kinderen naar het buitenland gegeven. In deze beschikking concludeerde de Hoge Raad:

‘(...) dat uit de omstandigheid dat in art. 1:253a BW is bepaald dat de rechtbank zodanige beslissing neemt als haar in het belang van het kind wenselijk voorkomt, niet mag worden afgeleid dat het belang van het kind bij geschillen over gezamenlijke gezagsuitoefening altijd zwaarder weegt dan andere belangen. De rechter zal bij zijn beslissing over dergelijke geschillen alle omstandigheden van het geval in acht dienen te nemen, wat er in voorkomend geval ook toe kan leiden dat andere belangen zwaarder wegen dan het belang van het kind, hoezeer ook dat belang een overweging van de eerste orde dient te zijn bij de te verrichten afweging van belangen’.⁷⁴

Ook heeft de Hoge Raad de rol van het belang van het kind in relatie tot de norm van gelijkwaardig ouderschap gezien. Het ging in deze zaak ook om een verhuizing van een ouder met kinderen naar het buitenland. De Hoge Raad

⁷⁰ Asser-De Boer, 2010, nr. 818.

⁷¹ Bijv. over medische beslissingen in Boek 6 BW, handelings(on)bekwaamheid en handlichting in art. 1:234 BW en art. 1:235 BW, de informele rechtsingang bij beslissingen over gezamenlijk gezag in art. 1:251a lid 4 BW en over omgang in art. 1:377g BW.

⁷² Bijv. art. 1:251a, lid 1: ‘klem of verloren’ of art. 1:377a lid 3: ‘ernstig nadeel voor de geestelijke of lichamelijke ontwikkeling’.

⁷³ J.H. de Graaf, M.M.C. Limbeek, N.N. Bahadur, N. van der Meij, *De toepassing van het Internationale Verdrag inzake de Rechten van het Kind in de Nederlandse rechtspraak*, Nijmegen: Ars Aequi Libri. Zie voor de toepassing ervan voor de gezagsverkrijging door een stiefouder de uitspraak van de Rb. 's-Gravenhage, 15 juni 2011, LJN BQ9963, onderaan onder 1.2.

⁷⁴ HR 24 april 2008, NJ 2008, 414 met annotatie door S.F.M. Wortmann.

concludeerde dat het uitgangspunt van gelijkwaardig ouderschap ‘*en de wenselijkheid van een in beginsel gelijke verdeling van zorg- en opvoedingstaken*’ na de (echt-)scheiding en na behoorlijk overleg niet meebrengt dat:

‘(...) de rechter bij zijn beslissing over de hoofdverblijfplaats van de minderjarige en de verdeling van de zorg- en opvoedingstaken het belang van de minderjarige niet het zwaarst zou mogen laten wegen’.⁷⁵

Uit deze beschikking volgt dus dat, ook na de invoering van de norm van gelijkwaardig ouderschap in 2009, de rechter een beslissing kan geven die het meest in het belang van het kind wordt geacht, ook als dit leidt tot minder gelijkwaardigheid. De rechter moet er wel op toezien dat ook na de verhuizing aan de ‘*gelijkwaardigheid en gelijke verdeling van zorg- en opvoedingstaken zoveel mogelijk recht wordt gedaan*’.⁷⁶

2.2 *Wijzen van verkrijging van het ouderlijk gezag*

2.2.1 *Drie vormen*

De primaire (eerste) verkrijging van ouderlijk gezag kan op drie manieren plaatsvinden: ten eerste van rechtswege (dus automatisch); ten tweede door een aantekening in het gezagsregister (registratie); en ten slotte op verzoek door een toewijzing van het ouderlijk gezag door de rechter.

1. Verrijking van rechtswege

De **geboortemoeder** die meerderjarig is, verkrijgt automatisch het ouderlijk gezag (art. 1:253b lid 1 juncto art. 1:246 BW). De minderjarige geboortemoeder verkrijgt het gezag van rechtswege op het moment dat zij meerderjarig wordt, tenzij op dat moment iemand anders met het gezag is belast (art. 1:253b lid 2 BW). Indien dit het geval is, kan de meerderjarige moeder de rechter vragen haar met het gezag te belasten (art. 1:253b, lid 3 BW). Als de minderjarige geboortemoeder zestien jaar of ouder is kan zij op haar verzoek door de rechter meerderjarig worden verklaard. Toewijzing van het verzoek heeft tot gevolg dat zij van rechtswege het gezag verkrijgt; als een ander reeds met het gezag is belast, zal de rechter bij toewijzing van het verzoek de moeder uitdrukkelijk met het gezag belasten (art. 1:253ha BW).

⁷⁵ HR 4 oktober 2013, ECLI:NL:HR:2013:847.

⁷⁶ HR 4 oktober 2013, ECLI:NL:HR:2013:847.

De **juridische vader** die in een formele relatie – huwelijk of geregistreerd partnerschap – staat tot de geboortemoeder verkrijgt automatisch het ouderlijk gezag volgens art. 1:251 lid 1 respectievelijk art. 1:253aa lid 1 BW. Dit geldt ook als de mannelijke echtgenoot of partner van de geboortemoeder niet de vader van het kind is, behoudens het overigens uitzonderlijke geval dat het kind tevens in familierechtelijke betrekking staat tot een andere ouder, bijvoorbeeld omdat het kind voor de geboorte door een (andere) man is erkend (art. 1:253sa BW). Voor de goede orde: de hiervoor bedoelde verkrijging van rechtswege geldt uiteraard alleen ten aanzien van kinderen die tijdens het huwelijk of het geregistreerde partnerschap worden geboren.

De **meemoeder** krijgt van rechtswege het gezag over het kind van de geboortemoeder als zij met haar is gehuwd of met haar een geregistreerd partnerschap heeft op het moment van de geboorte van het kind, met de uitzondering die hiervoor is vermeld ten aanzien van de niet-juridische vader (art. 1:253 sa BW).

2. Verkrijging van gezag via registratie

De **juridische vader** van het kind die niet met de geboortemoeder is gehuwd of niet een geregistreerd partnerschap met haar heeft, verkrijgt het ouderlijk gezag nadat door hem samen met de moeder om een aantekening in het gezagsregister is verzocht en registratie heeft plaatsgevonden (art. 1:252 BW).

Van belang voor de verkrijging van gezag van rechtswege is juridisch ouderschap. Verkrijging van gezag door de vader of meemoeder is afhankelijk van het bestaan van een formele relatie (huwelijk of geregistreerd partnerschap) met de moeder. Gaat het om juridische ouders in een formele relatie dan ontstaat het ouderlijk gezag van rechtswege en wordt de bekwaamheid om ouder te zijn en gezamenlijk het ouderlijk gezag uit te oefenen niet getoetst. Als de ouders geen formele relatie hebben, moeten zij stappen zetten – nadat erkenning of gerechtelijke vaststelling van het vaderschap heeft plaatsgevonden⁷⁷ – om het gezamenlijk ouderlijk gezag te verkrijgen. Als de ouders het eens zijn, is dat mogelijk door een aantekening in het gezagsregister waarbij geen inhoudelijke toetsing plaatsvindt.⁷⁸ Alleen in geval de ouders het over het verkrijgen van het gezamenlijk ouderlijk gezag *niet* eens zijn, komt de rechter er aan te pas als de vader een verzoek indient bij de rechter. Verkrijging van gezag van rechtswege

⁷⁷ Vanaf 1 april 2014 kan het ouderschap van de meemoeder tot stand komen door middel van erkenning of gerechtelijke vaststelling ouderschap. De mogelijkheid tot adoptie blijft bestaan.

⁷⁸ Het verzoek kan zelfs digitaal worden ingediend via loket.rechtspraak.nl.

door een niet-ouder samen met een ouder vindt alleen plaats als de ouder en de niet-ouder gehuwd zijn of een geregistreerd partnerschap hebben, het kind tijdens deze formele relatie is geboren en er geen andere juridische ouder is.⁷⁹

Schrama heeft aan de orde gesteld of het belang dat aan de formele relatie wordt gehecht nog van deze tijd is, met name waar het de positie van de ongehuwde juridische vader betreft die geen ouderlijk gezag van rechtswege verkrijgt.⁸⁰ De erkenning van het kind door de vader leidt niet automatisch tot gezamenlijk ouderlijk gezag voor de vader. Als de moeder niet wil meewerken aan de aantekening van gezamenlijk ouderlijk gezag in het gezagsregister moet hij een verzoek indienen bij de rechter. Of deze regeling behouden moet blijven is in de Tweede Kamer in 2011 aan de orde geweest. Naar aanleiding van vragen van SP-kamerlid Kooiman heeft Staatssecretaris Teeven geantwoord dat de situaties waarin een man een kind erkent heel divers kunnen zijn. Het hoeft immers niet zo te zijn dat de moeder en de erkenner een duurzame relatie met elkaar hebben. Hij stelt dan ook:

‘zou erkenning van rechtswege, automatisch het gezag met zich brengen, dan kan dat voor de moeder een drempel zijn voor het geven van toestemming voor de erkenning.’⁸¹

3. Verkrijging van gezag via een rechterlijke beslissing

Het BW bevat verschillende voorzieningen voor het verkrijgen van gezag via een rechterlijke beslissing. Hier wordt volstaan met een korte bespreking van de gevallen die in het kader van het onderzoek van belang zijn.

3a. Verkrijging van het gezag door de meemoeder en/of de bekende donor

Als uitgangspunt in het Nederlands gezagsrecht geldt dat het gezag slechts kan toekomen aan twee personen. Dit uitgangspunt betekent dat naast de geboortemoeder niet zowel de meemoeder als de bekende donor met gezag kunnen worden belast. Als een van hen met gezag is belast sluit dat de ander uit. Eerst volgen hier enkele opmerkingen over verkrijging van gezag door de meemoeder, gevolgd door gezagsverkrijging door de bekende donor.

⁷⁹ C.G. Jeppesen de Boer, ‘Minderjarigheid en gezag’, in W.M. Schrama (Ed.), *Familie recht Geschetst*, Nijmegen: Ars Aequi Libri, 2009, p. 167.

⁸⁰ W.M. Schrama, ‘Een vierde trede in het familierecht? Een blik in het verleden en op de toekomst van het Nederlandse familierecht’, in: K. Boele-Woelki (ed.), *Actuele ontwikkelingen in het familierecht*, UCERF reeks 3, Nijmegen: Ars Aequi, 2009, p. 69-91.

⁸¹ *Handelingen II*, 2011-2012, nr. 125.

De gezagsverkrijging door de meemoeder: hiervoor is reeds aangegeven onder welke voorwaarden de meemoeder van rechtswege het gezag verkrijgt. De andere mogelijkheid is gezagsverkrijging door adoptie. Dit betekent dat de meemoeder de rechter moet inschakelen. Als haar adoptieverzoek aan de wettelijke voorwaarden voldoet, zal het worden ingewilligd. Dit betekent dat zij als juridische ouder het gezag van rechtswege verkrijgt als zij gehuwd is of een geregistreerd partnerschap heeft met de geboortemoeder (art. 1:251 lid 1 en 1:253aa lid 1 BW). Als de meemoeder de juridische ouder is door adoptie maar niet in een formele relatie staat tot de geboortemoeder, krijgt zij volgens de wet niet automatisch het ouderlijk gezag bij de adoptie. Toch is in de rechtspraak te zien dat dit wel wordt toegekend bij de uitspraak tot adoptie.⁸² Wanneer dit niet het geval is, kunnen zij samen het ouderlijk gezag regelen voor de meemoeder door een aantekening in het gezagsregister.⁸³ Als de geboortemoeder daar niet aan wil meewerken, kan de meemoeder die door adoptie juridisch ouder is, de rechter verzoeken haar (mede) met het gezag te belasten (art. 1:253c BW). Tenslotte: als er geen sprake is van een formele relatie kan de meemoeder samen met de geboortemoeder het gezamenlijk ouderlijk gezag bij de rechter verzoeken ingevolge artikel 1:253t BW (gezag van een ouder met een niet-ouder). Doordat er normaal gesproken geen andere ouder is, wordt een zodanig verzoek toegewezen, tenzij het belang van het kind zich hiertegen verzet.

De gezagsverkrijging door de bekende donor: de bekende donor kan het gezamenlijk ouderlijk gezag verkrijgen via de toewijzing door de rechter van een daartoe strekkend verzoek dat hij samen met de moeder van het kind heeft ingediend ingevolge art. 1:253t BW (gezag van een ouder met een niet-ouder). Die toewijzing is uiteraard niet mogelijk als de meemoeder het gezag heeft verkregen.⁸⁴ De donor kan via erkenning de juridische ouder van het kind zijn en als dat het geval is, kan hij samen met de moeder door een aantekening in het gezagsregister het gezamenlijk ouderlijk gezag verkrijgen, tenzij de meemoeder belast is met het gezag.⁸⁵

De lege ferenda

De Eerste Kamer heeft op 12 november 2013 het wetsvoorstel ‘Juridisch ouderschap van de vrouwelijke partner van de moeder anders dan door adoptie’

⁸² Rb. Den Haag, 01 februari 2013, LJN BZ2423.

⁸³ Art. 1:252 BW.

⁸⁴ Als de meemoeder juridisch ouder is maar geen gezag heeft zijn er meer voorwaarden.

⁸⁵ Art. 1:252 BW. Als de moeder niet hieraan wil meewerken kan de donovader de rechter verzoeken hem met het (gezamenlijk) ouderlijk gezag te belasten, art. 1:253c BW.

aangenomen.⁸⁶ Met dit voorstel wordt de positie van kinderen geboren in lesbische relaties in vergaande mate gelijk gesteld aan die van kinderen geboren in heteroseksuele relaties.⁸⁷

Deze wet regelt dat het moederschap van de meemoeder van rechtswege ontstaat als de meemoeder gehuwd is met de geboortemoeder en duidelijk is dat de biologische vader van het kind geen rol zal spelen in zijn verzorging en opvoeding. Is hieraan niet voldaan dan kan de meemoeder het kind erkennen. De meemoeder die als levensgezel heeft ingestemd met een daad die de verwekking van het kind tot gevolg kan hebben gehad, wordt gelijk gesteld aan de mannelijke levensgezel. Dit betekent dat haar moederschap gerechtelijk kan worden vastgesteld en dat zij alimentatieplichtig is jegens het kind.

De wet voorziet eveneens in uitbreiding van de kring van personen die bij de rechter om vervangende toestemming kunnen verzoeken indien de geboortemoeder weigert toestemming tot erkenning te geven; ook de bekende donor die in een nauwe persoonlijke betrekking staat tot het kind zal voortaan gerechtigd zijn een dergelijke procedure in te stellen.

3b. Verkrijging van het gezag door de sociale ouder/stiefouder

Met de herziening uit 1998⁸⁸ werd de mogelijkheid geopend voor een juridische erkenning van het sociale ouderschap van een niet-ouder. Uit art. 1:253t BW volgt dat de ouder met eenhoofdig gezag samen met een niet-ouder (man of vrouw) die in een nauwe persoonlijke betrekking tot het kind staat (*family life*) een verzoek tot gezamenlijk ouderlijk gezag kan indienen bij de rechter. Als het kind een andere juridische ouder heeft, gelden additionele voorwaarden. De niet-ouder moet het kind samen met de ouder verzorgd hebben gedurende ten minste een jaar voorafgaand aan het verzoek en de juridische ouder moet het gezag drie

⁸⁶ Kamerstukken I, 2012-2013 33 032 A. Zie verder M.J. Vonk, 'Een huis voor alle kinderen, De juridische verankering van intentionele meeroudergezinnen in het afstammingsrecht', *NJB*, 2013, p. 2011.

⁸⁷ 'Het uitgangspunt van gelijke behandeling van heteroseksuele en homoseksuele stellen is niet primair het uitgangspunt van het wetsvoorstel maar door de wens recht te doen "aan de feitelijke situatie waarin het kind opgroeit": *Kamerstukken II*, 2011-2012, 33 032, nr. 6, p. 14.

⁸⁸ Wet tot wijziging van, onder meer, Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek in verband met invoering van gezamenlijk gezag voor een ouder en zijn partner en van gezamenlijke voogdij van 30.10.1997, Stb. 1997, 506 in werking getreden op 01.01.1998, Stb. 1997, 564.

jaar alleen hebben uitgeoefend.⁸⁹ Als aan deze voorwaarden is voldaan, wordt het verzoek toegewezen, tenzij de toewijzing niet in het belang van het kind is.⁹⁰

Deze mogelijkheid tot gezamenlijk gezag heeft voornamelijk betekenis voor de nieuwe partner (stiefouder) van de ouder.⁹¹ De mogelijkheid voor een sociale ouder om met het gezag te worden belast is echter in de praktijk vrij beperkt, doordat de meeste ouders na een (echt-)scheiding het gezamenlijk gezag blijven houden. Sinds het doorlopen van gezamenlijk gezag na scheiding in 1998 heeft meer dan 90% van de ouders het gezamenlijk ouderlijk gezag na (echt-)scheiding.⁹² In deze gevallen is dus niet voldaan aan de voorwaarde dat de juridische ouder het gezag drie jaar alleen over het kind heeft uitgeoefend. Als wel aan die voorwaarde is voldaan, dan geldt als vereiste voor toewijzing door de rechter nog dat bij de toetsing van het belang van het kind de belangen van de andere juridische ouder zonder gezag worden meegewogen.⁹³

In de lagere rechtspraak is in bijzondere situaties wel aangenomen dat het gezamenlijk ouderlijk gezag van twee gescheiden ouders aan een ouder met een stiefouder kan worden toegekend, ondanks het feit dat die ouder niet gedurende drie jaar het eenhoofdig gezag had voorafgaand aan het verzoek.⁹⁴ In deze uitspraken was sprake van bijzondere omstandigheden en werd er verwezen naar het beginsel inzake het belang van het kind uit art. 3 IVRK. Er was in beide gevallen sprake van gering contact met de vader en de vader stemde in met het toewijzen van gezamenlijk gezag aan de stiefvader en de moeder. In het ene

⁸⁹ De situatie dat de andere ouder is overleden is gelijk te stellen met het geval dat het kind geen andere ouder heeft tot wie het in een familierechtelijke betrekking staat, Rb. Utrecht, 1 maart 2007, LJN BA0554 en Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden, 25 april 2013, ECLI:NL:GHARL:2013:2985.

⁹⁰ Het criterium van dit artikel is (lid 4) dat het verzoek tot gezamenlijk gezag wordt afgewezen indien, mede in het licht van de belangen van een andere ouder, gegronde vrees bestaat dat bij inwilliging de belangen van het kind zouden worden verwaarloosd. Dit lijkt in te houden dat afwijzing alleen plaatsvindt indien het kind ernstig zou worden geschaad. Het is de vraag of dit criterium zo wordt toegepast in de rechtspraak. Aan de orde lijkt eerder of het gezamenlijk gezag niet in het belang van het kind is waarbij ook rekening wordt gehouden met de belangen van de andere ouder. Kritisch over dit criterium is P. van Teeffelen, 'Sociaal en biologisch ouderschap. Enige kritische opmerkingen over art. 1: 253t BW', *FJR*, 2001, p. 133-137.

⁹¹ Hoewel niet beperkt tot gezinsverband, Kamerstukken II, 1996-1997, 23 714 nr. 238b, p. 5. De rechtbank Arnhem heeft een verzoek van een moeder om met de pleegmoeder gezamenlijk ouderlijk gezag te verkrijgen toegekend, Rb. Arnhem, 1 september 2009, LJN BK0431.

⁹² CBS, database Statline onder echtscheidingsprocedures.

⁹³ Zie verder over de betekenis hiervan, S. Jansen, *Groene Serie, Personen- en Familierecht*, 2013.

⁹⁴ Rb. 's-Gravenhage 15 juni 2011, LJN BQ9963, Rb. Limburg 21 maart 2013, LJN BZ8465.

geval woonde het kind bij de stiefvader na het feitelijk uiteengaan van de stiefvader en de moeder.⁹⁵ In het andere geval verzorgden de moeder en de stiefvader het kind samen, was de moeder ernstig ziek en bestond de mogelijkheid dat zij op korte termijn zou komen te overlijden.⁹⁶ Bedacht moet worden dat dit uitzonderlijke situaties betreffen en dat de vraag open blijft in welke gevallen het sociale ouderschap van de stiefouder voldoende is om een verzoek toe te wijzen, indien niet is voldaan aan de criteria van art. 1:253t BW.

2.2.2 *Wijzigingen gezamenlijk ouderlijk gezag: altijd via de rechter*

Het gezamenlijk ouderlijk gezag loopt na echtscheiding ongewijzigd door.⁹⁷ Dit geldt ook voor het gezamenlijk ouderlijk gezag van geregistreerde partners (ongeacht hun geslacht) na ontbinding van het geregistreerd partnerschap en voor ongehuwde partners na een feitelijke scheiding.⁹⁸ Het is evenwel mogelijk om bij de (echt-)scheiding een verzoek in te dienen om eenhoofdig gezag te verkrijgen.⁹⁹ Een zodanig verzoek wordt alleen gehonoreerd als sprake is van ‘een onaanvaardbaar risico dat het kind klem of verloren zou raken tussen de ouders’ en dat het niet te verwachten is dat ‘hierin binnen afzienbare tijd voldoende verbetering komt’ wanneer het gezamenlijk ouderlijk gezag blijft gehandhaafd.¹⁰⁰ Het gaat hier om het risico voor het kind door grote ouderlijke conflicten over de uitoefening van het gezag (vechtscheidingen). De omstandigheid dat binnen afzienbare tijd niet voldoende verbetering zal optreden is een moeilijk te toetsen criterium, omdat tijdens de periode waarin de ouders scheiden vaak sprake is van geen of een gebrekkige communicatie tussen beiden. De Hoge Raad heeft vastgesteld dat niet-nakoming van een omgangsregeling grond kan zijn voor een gezagswijziging op voet van art. 1:251a BW, maar dat daaraan noodzakelijkerwijs vanwege het ingrijpende karakter hoge motiveringseisen dienen te worden gesteld.¹⁰¹ De rechter past deze uitzondering op de hoofdregel aldus met grote

⁹⁵ Rb. Limburg 21 Maart 2013, LJN BZ8465.

⁹⁶ Rb. 's-Gravenhage 15 juni 2011, LJN BQ9963. Zonder wijziging in het gezag zou de vader, en niet de stiefvader, het gezag hebben bij het overlijden van de moeder, art. 1:253f BW.

⁹⁷ Art. 1:251 lid 2 BW.

⁹⁸ Dit is niet direct uit de wet af te leiden zoals bij echtscheiding, maar geldt toch (de beëindiging is immers ook niet geregeld).

⁹⁹ Bij echtscheiding geldt art. 1:251a BW. Voor de ontbinding van een geregistreerd partnerschap en een feitelijke scheiding is art. 1:253n BW van toepassing. Dit houdt geen andere toetsing in, gelet op het feit dat het vereiste van veranderde omstandigheden gelegen kan zijn in de scheiding.

¹⁰⁰ Art. 1:251a, lid 1 BW; art. 1:253n BW.

¹⁰¹ HR 9 juli 2010, NJ 2010, 437 met annotatie door S.F.M. Wortmann.

terughoudendheid toe, zelfs indien beide ouders het erover eens zijn dat een van hen het eenhoofdige gezag zou krijgen.¹⁰²

Verder is toewijzing van eenhoofdig gezag mogelijk in andere gevallen dan conflictsituaties tussen de ouders, namelijk waar het belang van het kind in gevaar is, zoals verslavingsproblematiek van een van de ouders of seksueel misbruik van het kind.¹⁰³ Het gezamenlijk ouderlijk gezag kan ook in de periode na de (echt-)scheiding worden gewijzigd.¹⁰⁴

2.3 Inhoud en uitoefening van het ouderlijk gezag

2.3.1 Inhoud van het gezag

Het gezag heeft in het Nederlandse recht betrekking op de persoon van de minderjarige, het bewind over zijn vermogen en zijn vertegenwoordiging in burgerlijke handelingen, waaronder de procesvertegenwoordiging (art. 1:245 lid 4 juncto art. 1:253i BW). Het ouderlijk gezag ziet op de plicht en het recht om het minderjarige kind te verzorgen en op te voeden.¹⁰⁵ De ouders mogen hierbij geen geestelijk of lichamelijk geweld of een andere vernederende behandeling toepassen (art. 1:247 leden 1 en 2 BW). Verder heeft de ouder met gezag de plicht om de ontwikkeling van de band van het kind met de andere ouder te bevorderen (art. 1:247 lid 3 BW). De bevoegdheden die uit het ouderlijk gezag voortvloeien zijn niet verder geregeld in titel 14 van het Burgerlijk Wetboek. Het ouderlijk gezag behelst een aantal bevoegdheden, die de ouders nodig hebben om hun taak te kunnen uitoefenen.¹⁰⁶ Deze zijn deels wettelijk gedefinieerd en deels af te leiden uit de jurisprudentie. Hieronder volgt een niet-uitputtend overzicht van deze bevoegdheden:

- de zorg en opvoeding van het kind;
- het beslissen over de verblijfplaats en de verhuizing van het kind;

¹⁰² Hof Leeuwarden 05 februari 2013, LJN BZ5557: instemming van de vader met toekenning van eenhoofdig gezag aan de moeder. Zijn contact met de kinderen was na de echtscheiding in 2005 verwaterd, de kinderen stemden in met de gezagswijziging, het handhaven van het gezamenlijk gezag had tot onrust en onduidelijkheid bij hen geleid.

¹⁰³ Art. 1:251a, lid 1 BW.

¹⁰⁴ Art. 1:253n BW verbonden aan een *wijziging van omstandigheden*. Zie verder over de ontvankelijkheid van een verzoek waar niet zozeer sprake is van een wijziging, maar van een blijvend hoog conflictniveau, C.G. Jeppesen de Boer, Sdu Commentaar Jeugdrecht, Den Haag: Sdu Uitgevers, 2013, onder 1:253n, C.2.

¹⁰⁵ Daaronder wordt volgens de wet verstaan de zorg en de verantwoordelijkheid voor het geestelijk en lichamelijk welzijn en de veiligheid van het kind alsmede het bevorderen van de ontwikkeling van zijn persoonlijkheid.

¹⁰⁶ I. Jansen, *Groene Serie, Personen- en Familierecht*, 2012 onder artikel 1:247 BW, aant. 3.

- het hebben van contact met het kind;
- de bescherming van het kind;
- het bepalen van en zorgen voor het onderwijs van het kind;
- het bepalen van de religie van het kind;
- het geven van toestemming voor medische behandelingen;
- het geven van toestemming voor de adoptie van het kind;
- het geven van toestemming voor afgifte van het paspoort voor het kind;
- het kind mee naar het buitenland nemen;
- het beheren van het vermogen van het kind;
- het bepalen van de naam van het kind;
- het vertegenwoordigen van het kind in juridische procedures;
- het geven van aanwijzingen over de begrafenis van het kind en het beschikken over het stoffelijk overschot van het kind;
- het benoemen van een testamentaire voogd voor het kind;
- het geven van toestemming voor vrijwillige jeugdbeschermingsmaatregelen.

In sommige gevallen is het toestemmingsvereiste in aparte wetgeving geregeld. Dit geldt bijvoorbeeld voor het geven van toestemming voor het aanvragen van een paspoort voor het kind,¹⁰⁷ medische behandelingen,¹⁰⁸ naamswijziging¹⁰⁹ en vrijwillige jeugdbeschermingsmaatregelen.¹¹⁰ Voor het aanwijzen van een testamentaire voogd geldt verder het vereiste van juridisch ouderschap. Een niet-ouder met gezag zal dus geen testamentaire aanwijzing kunnen maken.¹¹¹

De grondslag voor de onderhoudsverplichting jegens het kind is het juridisch ouderschap en dat staat dus in beginsel los van het gezagsrecht.¹¹² Toch ontstaat er ook door de gezagsverkrijging een grondslag voor een onderhoudsplicht voor de niet-ouder met gezag. Verder heeft de partner van de ouder in een huwelijk of geregistreerd partnerschap een onderhoudsverplichting tijdens het bestaan van de formele relatie voor de kinderen die tot het gezin behoren.¹¹³

¹⁰⁷ Art. 34 Paspoortwet.

¹⁰⁸ Voor kinderen onder de twaalf jaar dienen de ouders met gezag toestemming te geven: art. 7:465 lid 1. Voor twaalf- tot zestienjarigen moeten het kind en de ouders met gezag instemmen: art. 1:465 lid 2. Zestien- en zeventienjarigen kunnen zonder toestemming van de ouders beslissen over een medische behandeling.

¹⁰⁹ Besluit Geslachtsnaamswijziging.

¹¹⁰ Art. 7 lid 3 Wet op de Jeugdzorg.

¹¹¹ Art. 1:292 lid 1 BW.

¹¹² Art. 1:392 onder a BW.

¹¹³ Art. 1:392 onder c juncto art. 1:395 BW. Volgens het Hoge Raad geldt dit niet voor de meemoeder in een formele relatie (die geen juridisch ouder is of het gezag heeft

2.3.2 Uitoefening van het gezamenlijk gezag

De wijze waarop het gezamenlijk ouderlijk gezag moet worden uitgeoefend is niet nader wettelijk bepaald wat betreft de zorg en opvoeding van het kind; dit in tegenstelling tot het bewind en de vertegenwoordiging. Voor het bewind en de vertegenwoordiging geldt dat een ouder daartoe alleen bevoegd is, mits niet van bezwaren van de andere ouder is gebleken (art. 1:253i BW). Uit de literatuur en de jurisprudentie valt wel af te leiden dat belangrijke beslissingen over de kinderen gezamenlijk moeten worden genomen en dat de gezamenlijke uitoefening van het gezag in ieder geval de verplichting inhoudt om hierover met elkaar te overleggen. Dit geldt ook voor het gezamenlijk ouderlijk gezag na (echt-)scheiding, dat in beginsel niet anders dan het gezamenlijk gezag van gehuwde of samenwonende ouders geregeld is. Sinds 2009 dient het verplichte ouderschapsplan in verband met (echt-)scheiding de verdeling van zorg en opvoedingstaken tussen de ouders te regelen. Zoals eerder aangegeven, geldt ook hier dat sprake moet zijn van ‘gezamenlijkheid’ wat betreft de uitoefening van het ouderlijk gezag. De strekking van de norm van het recht van het kind op gelijkwaardige verzorging en opvoeding door beide ouders na scheiding in art. 1:247 lid 4 BW is uitvoerig bediscussieerd.¹¹⁴ De Hoge Raad heeft zich in zijn uitspraak van 21 mei 2010 over de betekenis van dit recht op gelijkwaardige verzorging en opvoeding uitgesproken.¹¹⁵ Deze gelijkwaardigheid verplicht de rechter niet tot een gelijke (50-50%) verdeling van de tijd die het kind bij elke ouder doorbrengt. Voorts overweegt de Hoge Raad dat een afwijking van de norm door de rechter niet alleen kan worden gemotiveerd door praktische belemmeringen in het verband met de echtscheiding en dat de rechter zich door het belang van het kind moet laten leiden.¹¹⁶

De gezamenlijke uitoefening van gezag heeft ook gevolgen voor derden, bijvoorbeeld scholen en artsen die rekening dienen te houden met het feit dat gescheiden ouders in de meeste gevallen gezamenlijk ouderlijk gezag hebben. Meerdere artsen zijn tuchtrechtelijk veroordeeld door een kind medisch te

verkregen), HR 10 augustus 2001, *NJ* 2002, 278. In tegenstelling tot voornoemde jurisprudentie oordeelde de rechtbank Breda dat een duomoeder wel onderhoudsplichtig kon worden geacht jegens de minderjarige, Rb. Breda 19 november 2009, LJN BM7254.

¹¹⁴ Bijv. J. Kok, ‘Gelijkwaardig ouderschap, een nieuwe norm in het scheidingsrecht’, in M.V. Antokolskaia (ed.), *Herziening van het echtscheidingsrecht, Administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam: SWP, 2006, pp. 176-190, J. Kok, ‘Gelijkwaardig Ouderschap’, *FJR*, 2007, p. 98, J. de Wit, ‘Een reactie op het artikel “Gelijkwaardig Ouderschap” van mr. drs. J. Kok’, *FJR*, 2008, p. 44-45.

¹¹⁵ HR 21 mei 2010, *NJ* 2010, 398 met annotatie door S.F.M. Wortmann.

¹¹⁶ Dit wordt ook bevestigd door HR 4 oktober 2013, ECLI:NL:HR:2013:847.

behandelen zonder toestemming van beide gezagsdragende ouders.¹¹⁷ In geval van een noodsituatie kan het dubbele toestemmingsvereiste doorbroken worden en mag de toestemming bij ingrepen van niet-ingrijpende aard verondersteld worden. Het laatste is misschien ook van toepassing op situaties waar sprake is van noodzakelijke en gebruikelijke verrichtingen volgens het Centraal Tuchtcollege. De kwalificatie van deze begrippen is niet eenduidig. Mag een arts Ritalin voorschrijven aan een kind met ADHD zonder dubbele toestemming? Is er sprake van een noodsituatie of mag de toestemming van een ouder worden verondersteld? Dit zijn vragen die zich niet makkelijk laten beantwoorden. Hendriks is dan ook voorstander van een nieuwe regeling waarbij niet het systeem van dubbele toestemming, maar ‘het belang van het kind voorop komt te staan’.¹¹⁸

Als de ouders met gezamenlijk ouderlijk gezag geen overeenstemming kunnen bereiken, kunnen zij hun geschil aan de rechter voorleggen krachtens art. 1:253a BW. De geschillenregeling staat open voor alle ouders met gezamenlijk gezag, maar is vooral van belang voor ouders die niet meer samenwonen. De rechter is niet gebonden aan de stellingen van de ouders en kan ook een afwijkende beslissing geven. Dit komt in de praktijk niet veel voor. De rechter zal eerst proberen een vergelijk tussen ouders te bewerkstelligen, eventueel met behulp van bemiddeling, voordat een beslissing wordt gegeven. Typische geschillen die worden voorgelegd zijn de verblijfplaats van het kind, in het bijzonder verhuizingen, geschillen over de verzorging en opvoeding (schoolkeuze, medische behandeling etc.), de kinderalimentatie en verder de zorgregeling (contact met het kind). Met de Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding uit 2009 is expliciet in het Burgerlijk Wetboek opgenomen dat de rechter de zorg- en opvoedingstaken kan verdelen tussen de ouders en de verblijfplaats van het kind kan vaststellen.¹¹⁹ Een verzoek gedaan op grond van artikel 1:253a BW moet binnen zes weken worden behandeld.¹²⁰

2.3.3 Inhoud van het ouderlijk gezag: verschillen en beperkingen

Het gezamenlijk ouderlijk gezag van twee ouders of van een ouder met een niet-ouder¹²¹ is in de meeste opzichten hetzelfde. Hierna zullen eerst de wettelijk

¹¹⁷ A. Hendriks, ‘Komt een kind bij de dokter, Moet de dokter naar de rechter?’ *NJB* 2011, p. 1396.

¹¹⁸ A. Hendriks, ‘Komt een kind bij de dokter, Moet de dokter naar de rechter?’ *NJB* 2011, p. 1396.

¹¹⁹ Art. 1:253a lid 2 BW.

¹²⁰ Art. 1:253a lid 6 BW.

¹²¹ Art. 1:253sa of art. 1:1:253t BW.

geregelde afwijkingen van het gezamenlijk ouderlijk gezag van een niet-ouder samen met een ouder worden behandeld. Daarna volgen enige opmerkingen over het gezamenlijk ouderlijk gezag na (echt-)scheiding.

Als een niet-ouder met het gezag wordt belast op grond van artikel 1:253t BW is hij verplicht bij te dragen in de kosten van verzorging en opvoeding van het kind. Deze onderhoudsverplichting vangt aan bij de gezagsverkrijging en duurt totdat het kind eenentwintig jaar is. Als het gezag van de niet-ouder wordt beëindigd, blijft de onderhoudsverplichting bestaan voor een periode gelijk aan de duur van het gezag (art. 1:253w BW). Als er een andere juridische ouder is, wordt diens onderhoudsverplichting niet beëindigd door deze op gezag gebaseerde onderhoudsverplichting van de niet-ouder.¹²²

Bij de dood van de ouder met gezag verandert het gezag van de niet-ouder in *voogdij* (art. 1:253x BW). Dit is een logisch gevolg van het onderscheid dat wettelijk wordt gemaakt tussen ouderlijk gezag (van ouders en een ouder met een niet-ouder) en *voogdij* die alleen aan derden kan toekomen. Het gezag van de niet-ouder loopt automatisch door na het overlijden van de ouder met gezag, maar wordt dus aangeduid als *voogdij*. Als er een andere juridische ouder is, zoals een ouder die bij de (echt-)scheiding het gezag kwijt is geraakt, kan deze ouder te allen tijde een verzoek doen tot toekenning van ouderlijk gezag in de plaats van de niet-ouder met *voogdij*. De ouder heeft echter geen voorkeurspositie ten opzichte van de niet-ouder (art. 1:253x BW).¹²³ Als het tot een (echt-)scheiding komt tussen de ouder en de niet-ouder loopt het gezamenlijk ouderlijk gezag van beiden automatisch door.¹²⁴ Mocht het tot een toekenning van eenhoofdig gezag aan de niet-ouder komen, dan is er sprake van *voogdij* voor deze niet-ouder. Voordat tot beëindiging van het gezag wordt overgegaan, zal de andere ouder in de gelegenheid worden gesteld een verzoek te doen tot toewijzing van het ouderlijk gezag aan hem of haar (art. 1:253v lid 3 BW).

Eerder in dit hoofdstuk is aangegeven dat het ouderlijk gezag na (echt-)scheiding ook daadwerkelijk gezamenlijk moet zijn. Dat is een belangrijk kenmerk. In feitelijke zin is dit echter vaak anders. Ten eerste wordt regelmatig

¹²² De omvang van de onderhoudsplicht hangt af van de omstandigheden van het geval, zoals de wederzijdse draagkracht en de bijzonderere verhouding tot het kind, HR 22 april 1998, NJ 1998, 386.

¹²³ Als de niet-ouder geen gezag had verkregen zou de andere ouder wel een voorkeurspositie hebben ingevolge art. 1:253g BW.

¹²⁴ Art. 1:253v lid 3 jo. 1:253n lid 2 jo. 1:251a lid 1 BW. Het criterium voor beëindiging is een wijziging van omstandigheden dat gelegen kan liggen in de beëindiging van de relatie tussen de ouder en de niet-ouder. In feite komt het dus op dezelfde criteria neer als bij een (echt-)scheiding van ouders (klem of verloren).

een geschil aan de rechter voorgelegd. Ten tweede wordt dit gezag ook wel omschreven als een ‘lege huls’ voor de ouder bij wie het kind niet is of zijn/haar hoofdverblijfplaats niet heeft. Dit is ook te zien in de rechtspraak waaruit blijkt dat de norm voor het gezamenlijk ouderschap niet altijd als haalbaar wordt gezien. Het komt wel voor dat een ouder wordt verwacht zich *afzijdig* op te stellen of dat de afzijdigheid van een ouder een grond vormt om niet het eenhoofdig gezag aan een ouder toe te kennen.¹²⁵ Het Hof 's-Gravenhage heeft bijvoorbeeld bepaald dat de moeder exclusief bevoegd was beslissingen te nemen op het gebied van de gezondheid van de minderjarigen.¹²⁶

Naast de mogelijkheid geschillen door de rechter te laten beslissen bestaat ook de optie schorsing van het gezag (art. 1:253q BW). Dit houdt een tijdelijke schorsing in van de uitoefening van het gezag die in beginsel automatisch is, maar ook door de rechter kan worden bevestigd. De primaire grond voor schorsing is de onbevoegdheid van een ouder tot gezagsuitoefening, bijvoorbeeld wegens een geestelijke stoornis. Schorsing kan ook plaatsvinden wanneer een ouder tijdelijk niet in staat is het gezag uit te oefenen, bijvoorbeeld omdat de verblijfplaats van deze ouder onbekend is (art. 1:253q lid 1 BW). Daarmee kan een schorsing in de plaats komen van een vervangende toestemming voor bijvoorbeeld het verlenen van een paspoort.¹²⁷

2.4 *Discussies en aandachtspunten*

2.4.1 *Aanbouwwetgeving sinds 1995*

Het gezagsrecht staat volop in de aandacht sinds de laatste algehele herziening uit 1995. Er is voortdurend aangebouwd aan een systeem dat uitging van het gezamenlijk ouderlijk gezag van twee juridische ouders. Dit heeft geleid tot een onoverzichtelijke en soms ook onduidelijke regeling van Titel 14.

Van belang hierbij is dat de intentie van de wetgever niet altijd even helder is geweest. Dit geldt voor de herziening uit 1998 waarbij het automatisch doorlopen van gezamenlijk gezag werd geregeld, kort nadat wettelijk geregeld was dat de ouders een verzoek tot gezamenlijk gezag in de echtscheidingsprocedure moesten indienen. Van belang daarbij was de veronderstelling dat sprake moest

¹²⁵ Bijv. Hof 's-Gravenhage 19 december 2012, LJN BZ6275, Hof 's-Hertogenbosch 10 januari 2013, LJN BZ0289.

¹²⁶ Hof 's-Gravenhage 27 oktober 2010, LJN BO9065.

¹²⁷ Paspoortwet, art 34 lid 2. Er is geen duidelijke lijn te vinden tussen schorsing en vervangende toestemming in de rechtspraak: Rb. Haarlem 25 november 2009, LJN BK7498 (feitelijk geschorst, vervangende toestemming); Rb. Haarlem 12 juni 2009, LJN BI9320 (feitelijk geschorst, geen vervangende toestemming nodig).

zijn van een ‘goede verstandhouding’ tussen de ouders, hetgeen veranderde in een situatie waarbij onduidelijk was welke rol de verstandhouding tussen de ouders speelde. In de rechtspraak werd ondertussen het criterium ‘klem of verloren’ ontwikkeld.¹²⁸

Ook bij de herziening van het gezagsrecht in 2009 door de Wet bevordering voorgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding was sprake van veel vragen die door de rechtspraak van een antwoord voorzien moesten worden.¹²⁹

2.4.2 *Werking van het gezamenlijk ouderlijk gezag na (echt-)scheiding*

De regeling van het gezamenlijk ouderlijk gezag na (echt-)scheiding is een van de belangrijkste vraagstukken in het gezagsrecht van de afgelopen jaren. De in 2000 door Van Teeffelen opgeworpen vraag of dit een ‘tijdbom, lege huls of groeimodel’ is, is nog steeds relevant. Er zijn inmiddels wel empirische gegevens beschikbaar over de werking van het automatisch laten doorlopen van gezamenlijk ouderlijk gezag. Sinds als regel geldt dat gezamenlijk ouderlijk gezag na (echt-)scheiding doorloopt, blijkt dat er meer contact is tussen het kind en de niet-inwonende ouder, maar ook dat zich meer conflicten tussen de ouders voordoen.¹³⁰ Spruijt concludeert dat een contact waarbij het kind aan een ouderlijk conflict wordt blootgesteld, een negatieve invloed heeft op de ontwikkeling van het kind.¹³¹ Spruijt concludeert ook op basis van nieuw onderzoek dat de wetwijzigingen van 1998 en 2009 niet hebben geleid tot minder problemen voor kinderen na de scheiding van hun ouders. Verder merkt hij op dat de problemen van scheidingskinderen vanaf 1998 vrij plotseling groter zijn geworden en dat hetzelfde patroon zich vanaf 2009 heeft herhaald.¹³² Hier tegenover staan de bevindingen van Merz en Schulze op basis van empirisch onderzoek, dat er geen verschillen zijn tussen de beoordeling van de relatie tussen kind en ouders voor en na 1998. De auteurs pleiten er dan ook voor om toekomstige wetsveranderingen meer op onderzoeksresultaten in plaats van op veronderstellingen te baseren.¹³³

¹²⁸ C.G. Jeppesen de Boer, *Joint Parental Authority, A comparative legal study on the continuation of joint parental authority after divorce and the breakup of a relationship in Dutch and Danish law and the CEFL principles*, Antwerpen-Oxford-Portland: Intersentia, 2008, p. 168-176.

¹²⁹ J.C.E. Ackermans-Wijn, 2012, pp. 1-9.

¹³⁰ E. Spruijt, *Scheidingskinderen*, Amsterdam: SWP 2007, p. 44, p. 27-28.

¹³¹ Idem pp. 44-45.

¹³² E. Spruijt, Kind en (v)echtscheiding; op weg naar verbeterpunten, *FJR*, 2013, pp. 86-100, p. 87.

¹³³ E.M. Merz, H-J. Schulze, Relatie gescheiden ouder en hun kinderen, *Demos*, Mei/Juni 2007, pp. 5-8.

Met de Wet bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding is getracht het gezamenlijk ouderlijk gezag verder te bevorderen, onder andere, door de norm voor gelijkwaardig ouderschap en het verplicht stellen van afspraken in een ouderschapsplan. Het ouderschapsplan werd oorspronkelijk voorgesteld door Luchtenveld.¹³⁴ In zijn voorstel was het ouderschapsplan een vereiste voor een echtscheiding buiten de rechter om, voorbehouden aan ouders die het voortgezette gezamenlijk gezag zelf konden regelen. De intentie was om het gezamenlijk ouderlijk gezag te bevorderen en te ‘dejuridiseren’. Het ouderschapsplan is nu voor alle ouders met gezag verplicht gesteld. Verder bestaat de verplichting, ongeacht of er sprake is van een eenzijdig of gemeenschappelijk verzoek tot echtscheiding. In de literatuur is veel kritiek geuit op dit aspect van het ouderschapsplan.¹³⁵ Men kan zich afvragen of het ouderschapsplan in zijn huidige vorm tot dejuridisering of juist tot juridisering heeft geleid.

Al tijdens de parlementaire behandeling van het wetsvoorstel bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding werd in de Eerste Kamer door de staatssecretaris toegezegd dat de wet, in het bijzonder het ouderschapsplan, binnen een termijn van drie jaar zou worden geëvalueerd.¹³⁶ De evaluatie is door het WODC uitgevoerd en is eind 2013 openbaar geworden.¹³⁷ Samengevat lijken de resultaten erop te wijzen dat er geen aanwijzingen zijn dat de doelstellingen van de invoering van het ouderschapsplan (meer contact kind-vader, minder conflict tussen de ouders en minder problemen bij kinderen) zijn behaald, maar nader onderzoek moet worden afgewacht.

2.4.3 *Spanning tussen biologisch/juridisch en sociaal ouderschap*

Het uitgangspunt van ons familierecht is dat het gezag over een kind slechts bij twee personen kan berusten. Dit kan worden verklaard uit de traditionele gedachte dat een kind slechts twee (juridische) ouders kan hebben. Bedoeld uitgangspunt kan tot spanningen leiden als meer dan twee personen (nauw) betrokken zijn bij de verzorging en opvoeding van een kind. Immers, het heeft tot gevolg dat de juridische erkenning van die rol door toekenning van gezag beperkt moet blijven tot twee van die betrokken personen. Dit betekent bijvoorbeeld dat ouders die gebruik maken van een bekende donor een keuze moeten

¹³⁴ Kamerstukken II, 2003-2004, 29 676, nr. 3.

¹³⁵ M.V. Antokolskaia, L.M. Coenraad (eds.), *Het nieuwe scheidingsrecht. Ouderschapsplan, positie van het kind, regierechter en collaborative divorce*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers, 2010.

¹³⁶ Zie *Handelingen I*, 2008-2009, 30 145, nr. 8, p. 388-424.

¹³⁷ M.J. ter Voert & T. Geurts, *Evaluatie Ouderschapsplan, Een eerste verkenning*, Den Haag 2013: WODC.

maken tussen de sociale ouder en de donor voor wat betreft de verkrijging van gezag. Uit de rechtspraak blijkt dat dit tot spanningen en procedures kan leiden (zie hiervoor jurisprudentie onder 2.3 genoemd). Het is van belang of het toekennen van een gezagsrecht aan zowel de bekende donor als de meemoeder een oplossing biedt voor de geconstateerde spanningen, of dat dit wellicht juist aanleiding geeft tot nieuwe, andere spanningen.

Voor de stiefouder die later in het leven van het kind komt, is er weinig erkenning voor feitelijk verleende zorg en de rol in het leven van het kind. Er is geen mogelijkheid tot erkenning van zijn zorg wanneer het gezamenlijk ouderlijk gezag in stand is gebleven na de (echt-)scheiding, hetgeen in het overgrote deel van de gevallen zo is. Ook in de situatie waarin de stiefouder degene is die feitelijk samen met de ouder het kind opvoedt en de andere ouder met gezag een beperkte rol in het leven van het kind speelt, is de mogelijkheid tot het verkrijgen van gezag voor de stiefouder beperkt. Niettemin blijkt dat er in de rechtspraak rekening kan worden gehouden met uitzonderlijke gevallen, zoals blijkt uit het hier boven geschetste geval waar de moeder ernstig ziek was en de mogelijkheid bestond dat zij op korte termijn zou komen te overlijden.

2.5 *Donorschapsplan en stiefouderplan*

Donorschapsplannen zijn niet wettelijk geregeld. Uit de jurisprudentie blijkt dat regelmatig tussen de moeder en een bekende donor ofwel tussen de moeder, de meemoeder en een bekende donor een overeenkomst (donorschapsplan) wordt gesloten. Duidelijk is wel dat dergelijke overeenkomsten in de rechtspraak vaak worden voorgelegd als bewijsmiddel voor de intentie van partijen, bijvoorbeeld dat de donor geen rol zal spelen in het leven van het kind. Aan donorovereenkomsten wordt dan ook in de rechtspraak bewijskracht toegekend voor de vraag of het kind dat geadopteerd zal worden door de meemoeder nog iets te verwachten heeft van zijn ouders (de bekende donor).¹³⁸ Daarbuiten is niet geheel helder welke betekenis zulke overeenkomsten hebben. Aan de ene kant kunnen partijen binnen de wettelijke grenzen afspraken maken over aspecten zoals omgang en alimentatie maar niet in beginsel over ouderschap en gezag.

¹³⁸ Rb. Dordrecht 18 juli 2012, LJN BX2202, Rb. Leeuwarden 28 september 2011, LJN BT6291, Rb. Groningen 24 november 2009, LJN BK7241, Rb. Roermond 21 oktober 2009, LJN BK2848, Rechtbank Groningen 10 juni 2008, LJN BD4292, Rb. Utrecht 13 december 2006, LJN AZ7379, HR 26 juni 2009, LJN BH2250 over een donorovereenkomst als tegenbewijs voor verwekkerschap.

Aan de andere kant blijkt algehele nietigheid van bijvoorbeeld een afspraak over gezag niet altijd te worden aangenomen.¹³⁹

Stiefouderplannen, waarin afspraken tussen de ouders en de stiefouder worden gemaakt over de rol van de ouders, zijn evenmin in de wet geregeld. Over stiefouderplannen is niet geschreven in de juridische literatuur en in de rechtspraak zijn hierover geen zaken bekend. Aannemelijk is dat de afspraken over de rol die de ouders vervullen, in de regel niet afdwingbaar zijn en ook niet bindend.

2.6 Ter afsluiting

Moet het Nederlandse gezagsrecht worden herzien met de mogelijkheid tot gezagsuitoefening van meer dan twee ‘ouders’? Indien een dergelijke stap zou worden genomen, dan verdient het gehele gezagsrecht heroverweging. De vragen die hierbij aan bod komen betreffen de ‘gezamenlijkheid’ van gezamenlijk ouderlijk gezag, waaronder tevens valt het gedeelde ouderschap en de gedeelde beslissingsbevoegdheid van ouders die niet (meer) samenleven. Is het mogelijk hieraan vast te houden wanneer er meer dan twee gezagshouders zijn? Daarnaast rijst de vraag hoe het gezag van meerdere gezagshouders zich ten opzichte van elkaar verhoudt, bijvoorbeeld in de situatie dat een gezagshouder overlijdt. Heeft dan de ‘echte’ ouder een voorkeurspositie boven degene die het kind feitelijk verzorgt? Een vergelijkbare vraag kan worden gesteld ingeval van een (echt-)scheiding. Verder moet bedacht worden dat de verplichting tot het maken van gezamenlijke afspraken bij (echt-)scheiding in een ouderschapsplan moeilijk als ontvankelijkheidvereiste voor de (echt-)scheiding kan worden gesteld als ook een ‘ouder’ die niet betrokken is bij de (echt-)scheiding hieraan verplicht zou moeten meewerken. Hierbij zou de toegang tot de rechter voor een echtscheidingsverzoek ernstig belemmerd worden, hetgeen op gespannen voet kan komen te staan met artikel 6 EVRM.

¹³⁹ De Rechtbank Dordrecht lijkt bijvoorbeeld een vaststellingsovereenkomst tussen moeder en vader die inhoudt dat de vader geen gezamenlijk gezag zal verkrijgen als geldig te beschouwen: Rb. Dordrecht 28 maart 2012, LJN BW1404.

3. Gezagsrecht in Engeland

Dit hoofdstuk bestaat uit zeven paragrafen. In paragraaf 3.1 wordt het concept ‘ouderlijk gezag’ in Engeland en Wales en de belangrijkste kenmerken daarvan in grote lijnen uiteengezet. In de tweede paragraaf wordt een overzicht gegeven van de wijzen waarop het ouderlijk gezag kan worden verkregen. Daarbij wordt, na een korte algemene inleiding, ingezoomd op het verkrijgen van het ouderlijk gezag door meer dan twee ouders. Eerst worden de mogelijkheden beschreven voor stiefouders om naast de juridische ouders het meeroudergezag te verkrijgen. Daarna wordt uitgelegd hoe ouders in een intentioneel lesbisch gezin (de geboortemoeder, haar vrouwelijke partner en de bekende donor) het ouderlijk gezag kunnen verkrijgen. Omdat het verkrijgen van het gezag door deze groep ouders is afgeleid van hun status van juridische ouder, wordt het verkrijgen van het juridisch ouderschap daarbij betrokken. In paragraaf 3.3 wordt gekeken hoe het gezamenlijk gezag in Engeland en Wales wordt uitgeoefend en of, en in welke mate, de inhoud van het gezag verschilt naar gelang de toekenning ervan. In de vierde paragraaf wordt een overzicht gegeven van de evaluatie van het meeroudergezag in Engeland en Wales. In de vijfde paragraaf komt het donorschapsplan aan bod. Ter afsluiting worden in paragraaf 3.6 enkele discussiepunten die vanuit Engels perspectief worden genoemd, besproken. Het geheel wordt besloten met een verklarende begrippenlijst (par. 3.7).

3.1 *Het concept ouderlijk gezag (parental responsibility) en zijn belangrijkste kenmerken*

3.1.1 *Wettelijk kader*

In Engeland en Wales kan *parental responsibility* (ouderlijk gezag) door meer dan twee personen worden uitgeoefend. Verschillende wetten zijn in dit kader van belang, die allen een grondslag bevatten voor de toekenning van gezag aan meer dan twee personen. De *Children Act* 1989 heeft een algemene mogelijkheid gecreëerd voor de toekenning van het ouderlijk gezag aan een in beginsel onbeperkt aantal personen. In de *Adoption and Children Act* 2002 is een specifieke mogelijkheid voor stiefouders in het leven geroepen om naast de juridische ouders gezamenlijk gezag te verkrijgen. In de *Human Fertilisation and Embryology Act* 2008 is bepaald dat de vrouwelijke partner van de geboortemoeder van het kind onder omstandigheden van rechtswege juridisch ouder van het kind wordt en derhalve ook het ouderlijk gezag verkrijgt.

3.1.2 Van ouderlijke macht naar ouderlijk gezag

Het vinden van een juridische oplossing voor het probleem van fragmentatie van het ouderschap in de situaties waar de genetische ouders niet de ouders zijn die het kind daadwerkelijk opvoeden, wordt gezien als een van de centrale vragen van het hedendaagse familierecht.¹⁴⁰ Met de *Children Act* 1989 werd een begin gemaakt met het oplossen van dit probleem. De twee meest innovatieve stappen die de Engelse wetgever destijds in verband met het ouderlijk gezag heeft gezet, zijn:

1. De vervanging van het concept van ouderlijke macht door het concept van ouderlijke verantwoordelijkheid.¹⁴¹
2. Het loskoppelen van ouderlijk gezag van het juridisch ouderschap en het mogelijk maken het ouderlijk gezag aan meer dan twee personen toe te kennen.

Het concept ouderlijk gezag (*parental responsibility*) is geïntroduceerd in het Engelse recht door de *Children Act* 1989 ter vervanging van het oudere concept van de ouderlijke macht (*parental authority*) ofwel de ouderlijke rechten (*parental rights*). Met deze terminologische verandering wilde de Engelse wetgever benadrukken dat:

‘ (...) parental rights are derived from parental duty and exist only so long as they are needed for the protection of the person and property of the child.’¹⁴²

Het gaat dus om doelgebonden rechten. Kinderen werden niet langer gezien als ‘eigendom’ van ouders, maar als personen voor wie de ouders moeten zorgen.¹⁴³

In algemene zin is *parental responsibility* gedefinieerd als een geheel van juridische relaties tussen ouder en kind dat dient ter bevordering van het welzijn van het kind.¹⁴⁴

Binnen het concept *parental responsibility* maakt Eekelaar onderscheid tussen twee elementen: (1) de ouders moeten zich jegens kinderen verantwoor-

¹⁴⁰ L. Smith, ‘Clashing symbols? Reconciling support for fathers and fatherless families after Human Fertilisation and Embryology Act 2008’, 22 *Child & Fam.L.Q.*, 2008, 46.

¹⁴¹ In het vervolg wordt de term *parental responsibility* ofwel onvertaald gelaten of wordt met het oog op de vergelijkbaarheid met het Nederlandse recht de term ouderlijk gezag gebruikt.

¹⁴² *Gillick v Western Norfolk and Wisbech Area Health Authority* [1986] AC 112, p. 184, per Lord Scarman.

¹⁴³ J. Herring, 2011, p. 399.

¹⁴⁴ S. Gilmore, J. Herring, R. Probert, ‘Introduction’, in: Probert, S. Gilmore, J. Herring, *Responsible Parents & Parental Responsibility*, Hart, Oxford, 2009, p. 3.

delijk gedragen en (2) de verantwoordelijkheid voor het grootbrengen van kinderen ligt bij de ouders en rust niet op de staat.¹⁴⁵

3.1.3 'Once a parent, always a parent'

Een belangrijk kenmerk van *parental responsibility* in Engeland en Wales is het blijvende, in beginsel onvervreembare, karakter daarvan, samengevat door Lowe en Douglas in de zinsnede: '*once a parent, always a parent*'.¹⁴⁶ Ouderlijk gezag eindigt in principe slechts door meerderjarigheid of het overlijden van het kind. De drager van *parental responsibility* kan geen afstand van het ouderlijk gezag doen, maar kan zijn bevoegdheden hooguit delegeren.¹⁴⁷ Ook de autoriteiten kunnen het ouderlijk gezag in beginsel niet aan ouders ontnemen, behalve wanneer het gezag is toegekend door een *parental responsibility order*,¹⁴⁸ een *parental responsibility agreement* of door een *residence order*. Zelfs als het kind uit huis is geplaatst of als een derde *parental responsibility* heeft verkregen, blijven de oorspronkelijke dragers hun gezag behouden. Uitzonderingen op die regel vormen adoptie en draagmoederschap. In deze twee gevallen wordt het ouderlijk gezag door een *adoption order* of *parental order*¹⁴⁹ overgeheveld van de oorspronkelijke ouders naar de adoptie- of de wensouders.¹⁵⁰

3.1.4 Reële rechten of symbolische status?

Herring merkt op dat de rechtspraak niet consistent is wat betreft de invulling van het begrip *parental responsibility*.¹⁵¹ De oorspronkelijke invulling die de wetgever aan dit begrip wilde geven was die van een bevoegdheid om belangrijke beslissingen over het kind te nemen.¹⁵² Later werd echter in een

¹⁴⁵ J. Eekelaar, 'Parental responsibility: State of Nature or Nature of the State', 37 *Journal of Social Welfare and Family Law*, p. 1991.

¹⁴⁶ N. Lowe & G. Douglas, *Bromley's Family Law*, Butterworths, London, 2007, p. 371.

¹⁴⁷ Section 2 (9) Children Act 1989: 'A person who has parental responsibility for a child may not surrender or transfer any part of that responsibility to another but may arrange for some or all of it to be met by one or more persons acting on his behalf.'

¹⁴⁸ Zie de begrippenlijst aan het einde van dit hoofdstuk.

¹⁴⁹ Zie de begrippenlijst aan het einde van dit hoofdstuk.

¹⁵⁰ N. Lowe & G. Douglas, 2007, p. 431.

¹⁵¹ J. Herring, 2011, p. 407-408.

¹⁵² P. Harris, R. George, 'Parental Responsibility and Shared Residence Orders: Parliamentary Intentions and Judicial Interpretations', *Child and Family Law Quarterly*, 2010, p. 151.

aantal zaken¹⁵³ het ouderlijk gezag door de rechter toegekend als symbolische status, een stempel van juridische erkenning op het uitoefenen van het sociale ouderschap.¹⁵⁴ Het louter symbolische karakter van de toekenning van het gezag komt nog prominenter naar voren in de zaken waar aan de vader het ouderlijk gezag wordt toegekend, maar contact met het kind niet aan hem wordt toegestaan.¹⁵⁵ In tegenspraak hiermee wordt het ouderlijk gezag in een aantal andere zaken als reële inhoudsvolle verantwoordelijkheid gezien die vereist dat de ouder in staat is om besluiten over het kind te nemen.¹⁵⁶

3.1.5 Loskoppeling van juridisch ouderschap

Terwijl het Engelse recht toelaat dat het ouderlijk gezag aan een onbeperkt aantal personen wordt toegekend, is het juridisch ouderschap beperkt tot twee personen. Daardoor is het ‘ouderlijk gezag’ van het ‘juridisch ouderschap’ losgekoppeld en het ouderlijk gezag kan ook door een sociale ouder die geen juridische ouder is worden uitgeoefend.¹⁵⁷ Deze scheiding van het ouderlijk gezag van het juridisch ouderschap heeft geleid tot een zekere fragmentatie van het ouderschap waardoor verschillende onderdelen over verschillende personen kunnen worden verdeeld.¹⁵⁸

Bij de uitbreiding van het ouderlijk gezag buiten de kring van de twee juridische ouders is getracht aan twee belangen recht te doen: aan de ene kant de wens om de positie van de sociale ouders¹⁵⁹ te verbeteren, gebaseerd op de

¹⁵³ *Re S (Parental Responsibility)* [1995] 2 FCR 648; 5 *Re S (A Minor) (Parental Responsibility)* [1995] 3 FCR 564; *Re C and V (Contact and Parental Responsibility)* [1998] 1 FCR 392.

¹⁵⁴ J. Eekelaar, ‘Parental Responsibility – A New Legal Status?’, *112 Law Quarterly Review*, 1996, p. 233.

¹⁵⁵ *W v A* [2004] EWCA Civ 1587 beschreven in Herring (2011), p. 407. Zie ook: H. Reece, ‘The Degradation of Parental Responsibility’, in: R. Probert, S. Gilmore, J. Herring, *Responsible Parents & Parental Responsibility*, Hart, Oxford, 2009, p. 94-97.

¹⁵⁶ *M v M (Parental Responsibility)* [1999] 2 FLR 737 en (Sperm Donor Father) [2003]; [1994] 1 FLR 578. Zie ook H. Reece (2009), p. 94-97.

¹⁵⁷ G. Lind, ‘Responsible fathers: paternity, the blood tie and family responsibility’, in: J. Bridgeman, H. Keating, G. Lind (eds.) *Responsibility, Law and the Family*, Ashgate, Aldershot, 2008, p. 196.

¹⁵⁸ C. Smart and B. Neale, *Family fragments*, Cambridge, Policy Press, 1999; R. Collier and S. Sheldon, *Fragmenting fatherhood: a social-legal study*, Oxford, Hart, 2008.

¹⁵⁹ Over het sociale ouderschap zie bijvoorbeeld: *What is a Parent? A Socio-Legal Analysis*, A. Bainham et al (eds.) Hart, Oxford, 1999; D. Howe et al, *Attachment Theory, Child Maltreatment and Family Support*, Palgrave, Mandham, 1999; J. Aldgate and D. Jones, ‘The Place of Attachment in Children’s Development’, in: J. Aldgate et al (eds.) *The Developing World of The Child*, Jessica Kingsley Publishers, London, 2006.

gedachte dat ‘*parental responsibility should reflect social reality*’,¹⁶⁰ en aan de andere kant het belang om daardoor de positie van de juridische ouders niet te ondermijnen. Met andere woorden: de toekenning van het ouderlijk gezag aan de sociale niet-ouder mag niet ten koste gaan van het ouderlijk gezag van de juridische ouder(s). Dit laatste is mede verankerd in het in beginsel onvervreemdbare karakter van het ouderlijk gezag in het Engelse recht.¹⁶¹

Als gevolg hiervan heeft het verkrijgen van ouderlijk gezag door een andere persoon in Engeland en Wales in beginsel geen invloed op het gezag van de oorspronkelijke dragers.¹⁶²

3.2 *Wijzen van verkrijging van het gezag*

3.2.1 *Algemene wijzen van het verkrijgen van ouderlijk gezag*

Zoals vermeld, kan *parental responsibility* worden verkregen zowel door ouders als door niet-ouders. Het aantal personen dat het ouderlijke gezag tegelijkertijd kan uitoefenen, kent geen wettelijke beperkingen. Het Engelse recht kent meerdere wijzen waarop het gezag kan worden verkregen. Daarbij wordt een onderscheid gemaakt tussen de verkrijging van gezag door de juridische ouders en door de niet-ouders. Voor de niet-ouders is verder van belang of ze met de ouder gehuwd/geregistreerd zijn. Juridische ouders en stiefouders in formele relaties kunnen de rechter rechtstreeks om toekenning van het gezamenlijk ouderlijk gezag verzoeken, onder andere door middel van een *residence order*.¹⁶³ Personen die buiten deze categorieën vallen, kunnen dat – enkele uitzonderingen daargelaten – slechts doen met voorafgaande toestemming van de rechter; een zogenoemde ‘*leave of the court*’.¹⁶⁴ Deze restrictie geldt voor alle *orders* opgenomen in *section 8* van de *Children Act 1989*, de zogenoemde ‘*section 8 orders*’: ‘*contact order*’; ‘*residence order*’; ‘*prohibited steps order*’ en de ‘*specific issues order*’. Deze beslissingen zijn bedoeld ter bescherming van het kerngezin.

De **geboortemoeder** van het kind is altijd zijn juridische moeder en heeft krachtens de *section 2 (2)(a)* en *2 (2A)(a)* van de *Children Act 1989* altijd van rechtswege het ouderlijk gezag over het kind.

De **juridische vader** die op het moment van de geboorte of op een later moment getrouwd is met de moeder van het kind wordt van rechtswege vermoed zijn

¹⁶⁰ Eekelaar, 1996.

¹⁶¹ Lowe & Douglas, 2007, p. 271; Eekelaar, 1991, p. 71.

¹⁶² Lowe & Douglas, 2007, p. 372.

¹⁶³ Section 10 (4)(b) en 10 (5)(a) en (aa) Children Act 1989.

¹⁶⁴ Section 10 (2)(b) Children Act 1989.

juridische vader te zijn en heeft krachtens de *section 2 (1)* van de *Children Act 1989* altijd van rechtswege het ouderlijk gezag over het kind.

De **ongehuwde juridische vader** verkrijgt het ouderlijk gezag niet automatisch. Naar huidig recht kan de vader het gezag op de volgende wijzen verkrijgen:

- als hij samen met de moeder van het kind is geregistreerd als ouder op de geboorteakte van het kind;¹⁶⁵
- door een *parental responsibility agreement* met de moeder van het kind;¹⁶⁶
- door een gerechtelijke *parental responsibility order*;¹⁶⁷
- door een gerechtelijke *residence order*.¹⁶⁸

Een *residence order* is een voorziening waarbij de verblijfplaats van het kind wordt vastgesteld. In het geval van een vader is de rechter verplicht om tegelijkertijd ook een *parental responsibility order* te maken. Op die manier krijgt de vader een permanent gezag dat in stand blijft, zelfs als de *residence order* wordt gewijzigd of ingetrokken.¹⁶⁹

De algemene wijzen waarop een **niet-ouder** ouderlijk gezag kan verkrijgen zijn:

- door een gerechtelijke (al dan niet *shared*)¹⁷⁰ *residence order*;¹⁷¹
- door benoeming tot testamentaire voogd (*guardian*) (werkt alleen in het geval van overlijden van de moeder);¹⁷²
- door adoptie van het kind;¹⁷³
- door een *care order*;¹⁷⁴
- door de benoeming tot een *special guardian* (voogd) van het kind;¹⁷⁵
- door een gerechtelijke *emergency protection order*.¹⁷⁶

¹⁶⁵ Section 4 (1)(a) Children Act 1989.

¹⁶⁶ Section 4 (1)(b) Children Act 1989.

¹⁶⁷ Section 4 Children Act 1989.

¹⁶⁸ Section 8 (1) Children Act 1989.

¹⁶⁹ Section 8, 10, 12 (1) Children Act 1989.

¹⁷⁰ Section 11 (4) Children Act 1989.

¹⁷¹ Section 8 (1) Children Act 1989.

¹⁷² Section 5, 6 Children Act 1989.

¹⁷³ Section 46 Adoption and Children Act.

¹⁷⁴ Section 33 (3) (a) Children Act 1989.

¹⁷⁵ Section 14A-14F Children Act 1989.

¹⁷⁶ Section 44 (4) (c) Children Act 1989 Adoptie, care order, de benoeming tot een special guardian en emergency protection order zijn voor de verkrijging van het ouderlijk gezag door stiefouders en ouders in een lesbisch gezien niet van belang en zullen verder in dit onderzoek buiten beschouwing gelaten.

3.2.2 *Verkrijging van het ouderlijk gezag door de geboortemoeder, haar vrouwelijke partner en de bekende donor*

De verkrijging van ouderlijk gezag door de geboortemoeder, haar vrouwelijke partner en de bekende donor is afhankelijk van ieders status als juridische ouder van het kind.¹⁷⁷ Derhalve vereist een uiteenzetting over de verkrijging van ouderlijk gezag eerst een bespreking van de verkrijging van het ouderschap.

De *Human Fertilisation and Embryology Act (HFEA)* 2008 heeft de verkrijging van het juridisch ouderschap – en daardoor ook het verkrijgen van het ouderlijk gezag – door de vrouwelijke partner van de geboortemoeder significant verruimd. Ook na de invoering van de *HFEA* 2008 is het aantal ouders per kind echter beperkt gebleven tot twee, terwijl het ouderlijk gezag in principe aan meer dan twee ouders kan worden toegekend. Dat betekent voor intentionele gezinnen dat het ouderlijk gezag – in beginsel – tegelijk kan worden toegekend aan de geboortemoeder, haar vrouwelijke partner en de bekende donor. De mogelijkheid juridisch ouderschap aan meer dan twee personen toe te kennen, is tijdens het consultatieproces dat voorafging aan het ontwerpen van de *HFEA* aan de orde geweest.¹⁷⁸ Ook daarna, tijdens het ontwerpen van de *HFEA* 2008, is deze optie overwogen, maar al in een vroeg stadium afgewezen door het verantwoordelijke ministerie, het *Department of Health*. De officiële redenen voor de afwijzing waren het te verstrekkende en controversiële karakter van deze stap die tot de ‘hijacking’ van ‘[...] *the reform process and jeopardising the Bill*’ zouden kunnen leiden.¹⁷⁹ McCandless en Sheldon merken op dat het goed mogelijk is dat het *Department of Health* daarnaast meer inhoudelijke redenen had om de mogelijkheid van drie juridische ouders af te wijzen. Hierbij valt volgens hen te denken aan de vrees dat die optie niet in het belang van het kind zou zijn, omdat met meerdere ouders de kans op conflicten groter zou worden; of omdat het kind een drieouderarrangement als verwarrend of stigmatiserend zou kunnen ervaren. McCandless en Sheldon voegen hieraan toe dat deze bezwaren nooit empirisch onderzocht zijn en derhalve niet meer dan speculaties zijn.¹⁸⁰ Het gevolg van de beperking tot twee juridische ouders is dat het ouderlijk gezag ook onder de *HFEA* 2008 niet altijd met het juridische

¹⁷⁷ Lind and Hewitt, 2009, p. 394.

¹⁷⁸ Zie bijvoorbeeld: AHRC Centre for Law, Gender And Sexuality, Response to the Public Consultation on the Human Fertilisation and Embryology Act, www.kent.ac.uk/clgs/documents/pdfs/clgshfearespfinal/pdf.

¹⁷⁹ Government’s *Review of the HFRA 1990*. Department of Health (2006); J. McCandless, S. Sheldon, ‘The Human Fertilisation and Embryology Act (2008) and the Tenacity of the Sexual Family Form’, 2 *Modern Law Reviews* 72, 2010, p. 191, noot 98.

¹⁸⁰ McCandless and Sheldon, 2010, p. 191-192.

ouderschap samenvalt.¹⁸¹ Slechts twee van de bij het intentionele gezin horende ouders kunnen juridisch ouder zijn, maar in principe kunnen zij alle drie het ouderlijk gezag verkrijgen.

De ouders in de lesbische gezinnen kunnen op de volgende manieren juridische ouder worden en/of het ouderlijk gezag verkrijgen:

De **geboortemoeder** van het kind is altijd van rechtswege de juridische moeder en heeft altijd van rechtswege het ouderlijk gezag.¹⁸²

De status als ouder van de vrouwelijke partner van de geboortemoeder is geregeld in de *HFEA* 2008 en is afhankelijk van haar relatie met de geboortemoeder. Hierbij moet een onderscheid gemaakt worden tussen gehuwde¹⁸³/ge-registreerde en informele partners van de geboortemoeder. Het verkrijgen van het ouderlijk gezag door de vrouwelijke geregistreerde partner van de geboortemoeder is geregeld in de *section 2 (1A)* van de *Children Act* 1989 zoals geamendeerd na de inwerkingtreding van het *HFEA* 2008 en is afhankelijk van haar status als ouder. Op het verkrijgen van het ouderlijk gezag van de vrouwelijke gehuwde partner van de geboortemoeder is *section 1* van de *Children Act* 1989 van toepassing.

De **vrouwelijke gehuwde of geregistreerde partner** van de geboortemoeder wordt van rechtswege juridische ouder van het kind, tenzij kan worden bewezen dat zij geen toestemming voor de kunstmatige bevruchting van de geboortemoeder heeft gegeven.¹⁸⁴ Een belangrijk aspect is dat een geregistreerde of gehuwde partner van de geboortemoeder juridische ouder wordt ongeacht of er sprake is van een bevruchting in een gecertificeerde kliniek of door het gebruik van een *do-it-yourself* methode.¹⁸⁵ In beide gevallen is wel vereist dat het kind door middel van een KI is verwekt en niet door geslachtsgemeenschap met de donor. Het verkrijgen van het juridisch ouderschap door de geregistreerde/gehuwde vrouwelijke partner leidt tot het van rechtswege verkrijgen van het gezamenlijk gezag met de geboortemoeder.¹⁸⁶

Sinds de inwerkingtreding van de *HFEA* 2008 worden wettelijke vermoedens van ouderschap toegepast op de geregistreerde en gehuwde partner van de

¹⁸¹ Lind and Hewitt, 2009, p. 394.

¹⁸² *Section 2 (2)(a)* en *2 (2A)(a)* van de *Children Act* 1989.

¹⁸³ Sinds juli 2013 is het huwelijk in Engeland en Wales opengesteld voor paren van gelijk geslacht.

¹⁸⁴ *Section 42 (1)* *HFEA* 2008.

¹⁸⁵ McCandless and Sheldon, 2010, p. 186.

¹⁸⁶ *Section 2 (1A)(a)* van de *Children Act* 1989.

geboortemoeder,¹⁸⁷ en het ouderlijk gezag volgt automatisch uit het juridisch ouderschap. Derhalve is het verkrijgen van het juridisch ouderschap en van het ouderlijk gezag door de vrouwelijke partner van de geboortemoeder – in geval van vrouwen in formele relaties – slechts afhankelijk van de intentie van de meemoeder.¹⁸⁸ De instemming van de geboortemoeder is daarvoor niet nodig en de geboortemoeder kan het verkrijgen van het ouderschap en het ouderlijk gezag door haar geregistreerde of gehuwde partner niet verhinderen.

Een **vrouwelijke partner in een informele relatie** met de geboortemoeder wordt van rechtswege juridisch ouder van het kind van haar partner als aan de *agreed female parenthood conditions* van section 43-44 HFEA 2008 is voldaan. Deze voorwaarden zijn als volgt:

- De bevruchting heeft in een gecertificeerde kliniek plaatsgevonden.
- De geboortemoeder heeft schriftelijk ingestemd met het verkrijgen van het juridische ouderschap door haar partner en heeft haar instemming daarna niet ingetrokken, en heeft niet in een later stadium ingestemd met het verkrijgen van het juridisch ouderschap door een andere man of vrouw.
- De vrouwelijke partner heeft schriftelijk ingestemd met het verkrijgen van het juridisch ouderschap jegens het kind van haar partner, geboren als resultaat van de bevruchting, en heeft haar instemming niet ingetrokken.
- De vrouwen mogen niet met elkaar verwant zijn binnen de graden die het partnerschap/huwelijk tussen hen onmogelijk zouden maken.

Indien aan de *agreed female parenthood conditions* is voldaan en de vrouwelijke partner een juridische ouder van het kind is, krijgt zij ingevolge van de section 2 (1A)(b) van de *Children Act* 1989 van rechtswege vanaf de geboorte van het kind het gezamenlijk gezag samen met de geboortemoeder van het kind. In vergelijking met het verkrijgen van het juridisch ouderschap/ouderlijk gezag door de vrouwelijke partner van de moeder in formele relaties, is het verkrijgen van het ouderschap/gezag door de vrouwelijke partner in informele relaties sterk op consensus gericht. Beide vrouwen moeten ermee instemmen en hun instemming niet intrekken. De geboortemoeder kan dus het verkrijgen van ouderschap/gezag door haar partner verhinderen. Aan de andere kant kan het verkrijgen van het ouderschap/gezag door de partner niet tegen haar wil worden

¹⁸⁷ A. Diduck, 'If only we could find appropriate terms to use the issue would be solved: law, identity and parenthood,' *19 Child and Family Law Quarterly*, 2007, p. 465.

¹⁸⁸ McCandless and Sheldon, 2010, 186.

afgedwongen, zelfs niet als zij met de bevruchting heeft ingestemd. Daardoor wordt de mogelijkheid op de koop toe genomen dat kinderen geboren binnen de informele relatie tussen twee vrouwen slechts één ouder zouden krijgen.¹⁸⁹

De **vrouwelijke partner** op wie de *HFEA* 2008 niet van toepassing is, bijvoorbeeld omdat de vrouwen in een informele relatie voor de bevruchting buiten een gecertificeerde kliniek hebben gekozen (in het buitenland of door middel van de *do-it-yourself* methode), is geen juridische ouder van het kind. Zelfs als zij door een eiceldonatie genetisch met het kind is verwant, is zij – ‘*like any other stranger*’¹⁹⁰ – aangewezen op de algemene wijzen van het verkrijgen van het gezag, die voor niet-ouders open staan:

- een (*shared*) *residence order*,¹⁹¹
- de benoeming tot een testamentaire voogd (*guardian*);
- een *parental responsibility order* of *agreement*, als de vrouwen later trouwen of een *civil union* aangaan.

Om een *residence order* te verkrijgen heeft een vrouwelijke partner in informele relaties, op wie de *HFEA* 2008 niet van toepassing is, voorafgaand rechterlijke toestemming nodig, tenzij zij drie jaar of meer met het kind heeft samen-geleefd.¹⁹²

In alle gevallen waarin de vrouwelijke partner van de geboortemoeder het juridisch ouderschap verkrijgt, wordt zij gedefinieerd als ‘tweede ouder’ en niet als ‘tweede moeder’. Dit duidt erop dat de Engelse wetgever niet bereid is om het moederschap aan meer dan één persoon toe te kennen en – zelfs in het geval van genetische verwantschap tussen de co-moeder en het kind ingevolge van een eiceldonatie – niet bereid is om het moederschap los van het baren van het kind te zien.¹⁹³

De **bekende donor**, die zijn sperma aan een gecertificeerde kliniek heeft gedoneerd, wordt niet beschouwd als juridische vader van het kind.¹⁹⁴ Zijn genetische verwantschap met het kind geeft hem geen bevoorrechte positie bij

¹⁸⁹ See C. Jones, ‘The (Im)Possible Parents in Law’, in: G. Lind, H. Keating, J. Bridgeman, (eds.), *Taking Responsibility, Law and the Changing Family*, London, Ashgate, 2008, p. 210-112.

¹⁹⁰ Lind and Hewitt, 2009, p. 394.

¹⁹¹ Section 8 (1) *Children Act* 1989. Zie: Jones, 2008, p. 207.

¹⁹² Section 10 (5) (b) *Children Act* 1989.

¹⁹³ Diduck, 2007; Lind & Hewitt, 2009, p. 213; McCandless and Sheldon, 2010; K. Everett and L. Yeatman, ‘Are some parents more natural than others?’, 22 *Child and Family Quarterly*, 2010, p. 304.

¹⁹⁴ Section 41 en 47 *HFEA* 2008.

het verkrijgen van het ouderlijk gezag. Ook hij kan ‘*like any other stranger*’¹⁹⁵ het ouderlijk gezag slechts verkrijgen op de algemene wijzen die voor niet-ouders open staan:

- een *residence order*;¹⁹⁶
- de benoeming tot een testamentaire voogd (*guardian*).

Sterker nog: ‘*like any other stranger*’ is de donor niet bevoegd om een *residence order* rechtstreeks te verzoeken.¹⁹⁷ Om dit te doen moet hij voorafgaand toestemming van de rechter (*leave of the court*) verkrijgen.

In de praktijk is het niet eenvoudig om gezag te krijgen.¹⁹⁸ Omdat het kind in het algemeen bij de moeder en de tweede ouder – haar vrouwelijke partner – zal wonen, is een *shared residence order* niet aan de orde en zal de bekende donor slechts in uitzonderlijke omstandigheden een *single residence order* kunnen verkrijgen. Voor een benoeming tot testamentaire voogd is de toestemming van de moeder of de rechter nodig; een dergelijke benoeming heeft bovendien pas effect na het overlijden van de moeder en/of de tweede ouder.

In gevallen waarin het kind met sperma van een **bekende donor** is verwekt, maar de *HFEA* 2008 niet van toepassing is, omdat de relatie van de vrouwen niet is geformaliseerd en niet aan de *agreed female parenthood conditions* van *section* 43-44 *HFEA* 2008 is voldaan, wordt de ‘donor’ beschouwd als een vader ‘*at common law*’.¹⁹⁹ Deze situatie kan zich bijvoorbeeld voordoen als het kind is verwekt door middel van de *do-it-yourself* methode, of via geslachtsgemeenschap met de donor. In dergelijke gevallen kan de donor zijn juridisch vaderschap laten vaststellen en ouderlijk gezag verkrijgen²⁰⁰ volgens de algemene regels die gelden voor ongehuwde vaders:

- registratie samen met de moeder van het kind als ouders van het kind op de geboorteakte van het kind;
- *parental responsibility agreement* tussen hem en de moeder;
- *parental responsibility order*.

Twee van deze opties, namelijk de registratie op de geboorteakte samen met de moeder en de *parental responsibility agreement*, vereisen de medewerking van de geboortemoeder. Een *parental responsibility order* kan ook bij weigering van de geboortemoeder worden verkregen, maar daar komt dan de rechter aan te pas.

¹⁹⁵ Lind and Hewitt, 2009, p. 394.

¹⁹⁶ *Section* 8 (1) *Children Act* 1989.

¹⁹⁷ *Section* 10 (2)(b) *Children Act* 1989.

¹⁹⁸ Zie Lind and Hewitt, 2009, p. 393.

¹⁹⁹ Herring, 2011, p. 335.

²⁰⁰ McCandless and Sheldon, 2010.

3.2.3 *Jurisprudentie over toekenning van meeroudergezag in intentionele gezinnen*

Een overzicht van recente jurisprudentie in Engeland en Wales laat zien dat de rechters het drieoudergezag aan de donor en de lesbische ouders niet snel toekennen. In de zaak *Re D (contact and parental responsibility: lesbian mothers and known donor)*,²⁰¹ die veel stof deed opwaaien, werd het drieoudergezag toegekend aan een bekende donor en twee lesbische ouders. Daarbij werd het gezag van de donor echter zodanig beperkt dat het meer om een status dan om de reële rechten ging. In deze zaak, die zich nog vóór de inwerkingtreding van de *HFEA* 2008 afspeelde, was het kind door geslachtsgemeenschap van de moeder met de donor verwekt, waardoor de donor als juridische vader van het kind werd beschouwd. De geboortemoeder verkreeg ouderlijk gezag van rechtswege en haar vrouwelijke partner door een *joint residence order*. Contact tussen donor en het kind was geregeld door een *contact order* en stond niet ter discussie. De vader wilde echter meer en verzocht de rechter om toewijzing van het ouderlijk gezag. De vrouwen verzetten zich met het argument dat dit hun gezin zou verstoren. De rechter honoreerde het verzoek van de vader, maar beperkte zijn gezag zodanig dat de vader in feite niet meer kreeg dan '[...] *a status, stripped of practical effect*'.²⁰² In twee vergelijkbare zaken *Re B (Role of Biological Father)*²⁰³ – waar de bekende donor een broer van de vrouwelijke partner van de geboortemoeder was – en *R v E (Female Parents: Known Father)*²⁰⁴ was de uitkomst anders. Ook in deze zaken had de donorfader geen ouderlijk gezag en de geboortemoeder en haar vrouwelijke partner wel. De vaders in beide zaken waren niet tevreden met hun rol in het leven van het kind en verzochten om contact en ouderlijk gezag. In beide gevallen heeft de rechter contact toegekend, maar het verzoek om toekenning van ouderlijk gezag afgewezen. De twee meest recente zaken *Re G (A Minor) and Re Z (A Minor)*²⁰⁵ gingen niet om de toekenning van het ouderlijk gezag, maar om het verkrijgen van rechterlijke toestemming om het gezag te verzoeken. In beide gevallen waren de bekende donoren, van kinderen geboren na 2008, niet de juridische ouders van het kind en konden zij slechts om ouderlijk gezag en contact verzoeken na voorafgaande toestemming van de rechter (*leave of the court*). De rechter honoreerde het verzoek om toestemming om contact te verzoeken, maar

²⁰¹ [2006] EWHC 2 (Fam).

²⁰² *Re D* [2006] EWHC 2 (Fam) [21].

²⁰³ [2007] EWHC 2 (Fam).

²⁰⁴ [2010] EWHC 417 (Fam).

²⁰⁵ [2013] EWHC 134 (Fam).

weigerde de toestemming te geven om ouderlijk gezag aan te vragen. In weer een andere zaak – *T v T*²⁰⁶ – ging het om een spiegelbeeldige situatie. In dit geval hadden de geboortemoeder en de vader het gezag en de verzorgende vrouwelijke partner van de moeder niet. Haar verzoek om toekenning van ouderlijk gezag werd door de rechter gehonoreerd. Sterker nog, de rechter maakte in deze zaak een *shared residence order* ten gunste van alle drie de betrokkenen.

Dit beknopte overzicht laat zien dat in alle vijf de besproken uitspraken waar de verzoekende partij een niet-verzorgende bekende donor was, de rechter weinig bereidheid toonde om reëel ouderlijk gezag toe te kennen of zelfs om toestemming te geven om gezag te verzoeken. In *Re D* werd de vader als het ware blij gemaakt met een dode mus, namelijk een inhoudsloze lege status, terwijl het verzoek van de bekende donor in *Re B*, *R v E*, *Re G* en *Re Z* werd afgewezen. Deze terughoudendheid wordt gemotiveerd door de wens de rust van het kerngezin te beschermen.²⁰⁷ Hoewel het moeilijk is om aan de hand van een uitspraak conclusies te trekken, wekt *T v T* het vermoeden dat de bereidheid van de rechter om het reële ouderlijk gezag toe te kennen, groter is wanneer dit door een verzorgende ouder – vrouwelijke partner van de moeder – wordt verzocht.

3.2.4 *Verkrijging van het ouderlijk gezag door een stiefouder*

Stiefouders zijn, adoptie daargelaten, geen juridische ouders van het stiefkind. Stiefouders hebben in beginsel geen ouderlijk gezag, ook niet als zij een huwelijk sluiten met een ouder van het kind.²⁰⁸ Dat neemt niet weg dat een stiefouder het ouderlijk gezag wel kan verkrijgen op alle manieren die voor niet-ouders open staan. Zo kan een stiefouder in een formele of informele relatie met een van de ouders van het kind gebruik maken van de algemene mogelijkheid om gezag te verkrijgen door middel van een (*shared*) *residence order*.²⁰⁹ Ook een benoeming als testamentaire voogd (*guardian*) van het kind, met toestemming van de verzorgende ouder of de rechter, is denkbaar en in dat geval heeft de stiefouder ook ouderlijk gezag, maar de testamentaire voogdij heeft echter pas effect na het overlijden van de verzorgende ouder.²¹⁰ Al voordat in 2002 de wettelijke mogelijkheden voor stiefouders om ouderlijk gezag te

²⁰⁶ *T v T* [2010] EWCA Civ 1366.

²⁰⁷ *Re G (A Minor)*; *Re Z (A Minor)* [2013] EWHC 134 (Fam) [115].

²⁰⁸ Herring, 2011, p. 236.

²⁰⁹ Section 12 (1) *Children Act*. Gilmore, 2006, p. 491.

²¹⁰ Section 5 *Children Act*.

verkrijgen werden verruimd, kenden de gerechten stiefouders stelselmatig ouderlijk gezag toe door *shared residence orders*.²¹¹

In 2002 werd de *Children Act* 1989 door de *Adoption and Children Act* 2002 zodanig geamendeerd dat een aantal mogelijkheden waarmee de vader over zijn buiten het huwelijk geboren kind ouderlijk gezag kan verkrijgen, ook op de stiefouders in een formele relatie met een van de ouders van het kind van toepassing werden. Stiefouders die met een van de ouders van het kind getrouwd zijn of door een *civil union* (geregistreerd partnerschap) zijn verbonden kunnen *parental responsibility* verkrijgen door middel van een *parental responsibility agreement* dat zij samen met beide juridische ouders van het kind overeenkomen. Als de niet-inwonende ouder aan het sluiten van de *agreement* niet meewerkt, kan een verzoek ingediend worden bij de rechter voor een *parental responsibility order*.²¹² De stiefouder kan op die manier via de rechter gezag krijgen.

Hoewel de verbetering van de rechtspositie van de stiefouders door een aantal auteurs²¹³ op de agenda was gezet, was de wens om een alternatief voor de partneradoptie te creëren de primaire beleidsachtergrond van de nieuwe regeling.²¹⁴ Tot dan toe was partneradoptie de enige mogelijkheid om een band tussen stiefouder en kind te creëren en met de nieuwe wet werd beoogd om het belangrijkste nadeel daarvan – het doorsnijden van de juridische band tussen het kind en de niet-verzorgende ouder en diens familie – te verhelpen en daardoor het onvervreembare karakter van ouderschap te versterken.²¹⁵

Drie personen kunnen samen een *parental responsibility agreement* sluiten: de stiefouder (die een formele relatie heeft met de juridische ouder) en beide juridische ouders van het kind. Hoewel *section* 4A(1)(a) van de 1989 *Children Act* de medewerking van de niet-verzorgende ouder slechts vereist als deze met ouderlijk gezag is belast, heeft Bainham geopperd dat het niet betrekken van de ouder zonder gezag in strijd is met artikel 8 EVRM.²¹⁶ De vormvoorschriften voor de *agreements* tussen de stiefouder en de juridische ouders zijn dezelfde als

²¹¹ G. Lind and T. Hewitt, 'Law and the complicities of parenting: parental status and parental function', 31 *Journal of Social Welfare & Family Law* 4, 2009, p. 398.

²¹² Section 4A(1) of the 1989 *Children Act*.

²¹³ Zo heeft Bartlett voorgesteld dat een stiefouder het ouderlijk gezag door het huwelijk met de ouder van het kind automatisch moet verkrijgen en door de scheiding van de ouder automatisch verliezen. K. Bartlett, 'Rethinking Parenthood as an Exclusive Status: The Need for More Legal Alternatives When the Premise of the Nuclear Family Has Failed', 70 *Virginia Law Review*, 1984, p. 914.

²¹⁴ *Explanatory Notes* bij de *Adoption and Children Act* 2002, para 268.

²¹⁵ Lowe & Douglas, 2007, p. 423.

²¹⁶ A. Bainham, *Children: The Modern Law*, 2005, p. 236.

de vormvoorschriften opgesteld voor de *agreements* tussen de moeder en de ongehuwde vader in de *Parental Responsibility Agreement Regulation* 1991 (in de redactie van 1994).²¹⁷ De ouders en de stiefouder moeten het voorgeschreven formulier²¹⁸ ter verificatie overleggen aan de *Local Family Proceedings Court* of de *County Court* van de *Principle Registry*.

Een *parental responsibility order* biedt een oplossing als de niet-inwonende ouder weigert mee te werken aan het sluiten van een *parental responsibility agreement*. Bij het maken van deze *order* moet – net als bij het maken van een *parental responsibility order* ten gunste van een ongehuwde vader – het belang van het kind de voornaamste overweging van de rechter zijn.²¹⁹ De rechter moet ervan overtuigd zijn dat ‘*making the order would be better for the child than making no order at all*’.²²⁰ Er is geen formeel vereiste om een kind dat in staat is om zijn mening te geven in deze procedure te horen.²²¹ Volgens Lowe wordt een verzoek om een *parental responsibility order* ingediend door een stiefouder, door de rechter bijna altijd gehonoreerd, omdat het om een verzorgende sociale ouder gaat. Het verzet van een niet-verzorgende juridische ouder heeft weinig kans van slagen, behalve in bijzondere gevallen, zoals kindermishandeling door de stiefvader.²²²

Stiefouders die het ouderlijk gezag door middel van een *parental responsibility agreement* of *order* hebben verkregen, behouden het gezag ook als hun relatie met de ouder van het kind wordt verbroken. Hun gezag kan echter worden beëindigd²²³ door een *court order* op verzoek van de stiefouder, een van de ouders die met het gezag is belast, of het kind zelf.²²⁴ Om een dergelijk verzoek in te dienen, moet het kind eerst toestemming van de rechter krijgen, die gegeven wordt als blijkt dat het kind in staat is om zijn mening te formuleren.²²⁵ De rechter beslist om het gezag van de ex-stiefouder te beëindigen als dat zijns inziens in het belang van het kind is.

Zoals gezegd staat de verkrijging van gezag door de *parental responsibility agreement* en de *parental responsibility order* alleen open voor stiefouders die

²¹⁷ Geamendeerd door SI 1999/3157 en van toepassing verklaard op stiefouder-agreements door SI 2005/2088.

²¹⁸ Zie bijlage 3 bij dit rapport voor een voorbeeld.

²¹⁹ Herring, 2011, p. 357.

²²⁰ Lowe & Douglas, 2007, p. 415.

²²¹ Lowe & Douglas, 2007, p. 424.

²²² Interview met Prof. N. Lowe, 7 juni 2013, New York.

²²³ Dezelfde regels gelden voor het beëindigen van het gezag van ongehuwde vaders, verkregen door middel van *parental responsibility agreement* of *order*.

²²⁴ Section 4A(3) *Children Act* 1989.

²²⁵ Section 4A(4) *Children Act* 1989.

met de juridische ouder zijn getrouwd of een *civil union* zijn aangegaan. **Ongehuwde (ongeregistreerde) stiefouders** kunnen het gezag door middel van een *joint residence order* verkrijgen. Daarvoor moeten zij voorafgaand rechterlijke toestemming (*leave of the court*) verkrijgen, tenzij ze drie jaar of meer samen met het kind hebben geleefd.²²⁶ Anders dan voor ongehuwde vaders, wordt de *residence order* ten gunste van een stiefouder niet automatisch vergezeld door een *parental responsibility order*. Dat betekent dat als de *residence order* wordt gewijzigd of ingetrokken, de stiefouder het ouderlijk gezag verliest.²²⁷

De mogelijkheden voor ‘informele’ stiefouders om ouderlijk gezag te verkrijgen na de scheiding van de ouder van het kind zijn verruimd in de uitspraak *Re G (Residence: Same Sex Partner)*.²²⁸ Een *joint residence order* ziet in beginsel alleen op de situatie waarin de stiefouder en het kind een gezin vormen. Dat betekent dat een stiefouder die niet langer met het kind een gezin vormt, geen rechtsingang zou hebben om ouderlijk gezag te verkrijgen. Dit probleem is in de rechtspraak opgelost door ook voor een ongehuwde (ongeregistreerde) stiefouder, die niet meer met het kind een gezin vormt, de mogelijkheid open te stellen om ouderlijk gezag door middel van een *shared residence order* (i.c. co-ouderschap) te verkrijgen.²²⁹ Deze zaak gaat over een de vrouwelijke ex-partner (zonder ouderlijke status) van de geboortemoeder die na de relatiebreuk het gezag en omgang met twee binnen de relatie geboren kinderen eiste en toegewezen kreeg.

Dit overzicht van de mogelijkheden voor stiefouders om als een derde ouder ook ouderlijk gezag te krijgen laat zien, dat het Engelse recht meeroudergezag faciliteert. De verklaring ligt in het feit dat het om een verkrijging van het ouderlijk gezag door een verzorgende sociale ouder gaat en dat de niet-verzorgende juridische ouder daardoor niet veel verliest.

3.3 Inhoud en uitoefening van het ouderlijk gezag

3.3.1 Inhoud van het gezag

De *Children Act* 1998 geeft geen definitie van *parental responsibility* en legt slechts uit dat:

²²⁶ Section 10 (5) (b) *Children Act* 1989.

²²⁷ Herring, 2011, 368.

²²⁸ [2005] EWCA Civ 462, [2005], 2 FLR.

²²⁹ Reece, 2009, 93.

“parental responsibility” means all the rights, duties, powers, responsibilities and authority which by law a parent of a child has in relation to the child and his property’.²³⁰

Lowe en Douglas hebben een niet-limitatieve opsomming van de belangrijke aspecten van het ouderlijk gezag gemaakt. Volgens hen houdt *parental responsibility* ten minste de volgende bevoegdheden en verplichtingen in:

- de opvoeding en verzorging van het kind;
- het hebben van contact met het kind;
- de bescherming van het kind;
- het onderhouden van het kind;
- het disciplineren van het kind;
- het bepalen van en zorgen voor het onderwijs van het kind;
- het bepalen van de religie van het kind;
- het geven van toestemming voor medische behandelingen;
- het geven van toestemming voor adoptie van het kind;
- het geven van toestemming voor het huwelijk van het (minderjarige) kind;
- het vetoën van de afgifte van het paspoort voor het kind;
- het kind mee naar het buitenland nemen en het instemmen met de emigratie van het kind;
- het beheren van het vermogen van het kind;
- het bepalen van de naam van het kind;
- het vertegenwoordigen van het kind in juridische procedures;
- het beschikken over het stoffelijk overschot van het kind;
- het benoemen van de testamentaire voogd voor het kind.²³¹

De wet bepaalt verder expliciet dat de gezagshouders het gezag moeten uitoefenen in het belang van het kind en niet mogen handelen in strijd met een rechterlijke uitspraak.²³²

3.3.2 Uitoefening van het gezamenlijk gezag

In Engeland is de hoofdregel met betrekking tot de uitoefening van het gezag door meerdere personen dat de toekenning van het gezag aan een andere persoon geen invloed heeft op de uitoefening van het gezag door de oorspronkelijke

²³⁰ Section 3 *Children Act* 1989.

²³¹ Deze opsomming is ontleend aan het handboek Lowe & Douglas, 2007, p. 377.

²³² Lowe & Douglas, 2007, p. 432.

gezagshouder(s).²³³ Hoofregel bij meeroudergezag is dat elk van de personen alleen en zonder de anderen kan handelen.²³⁴ Dat is slechts anders wanneer de wet expliciet toestemming van de andere gezagdrager vereist.²³⁵ Zo mag de niet-verzorgende ouder zich in beginsel niet mengen in de dagelijkse opvoeding van het kind door de verzorgende ouder, en heeft de verzorgende ouder geen algemene juridische verplichting om bij het nemen van beslissingen de andere gezagdragers te raadplegen.²³⁶ Opgemerkt dient te worden dat de Engelse wetgever een keuze heeft gemaakt voor het ‘onafhankelijk’ ouderschap in plaats van het ‘coöperatieve’ ouderschap.²³⁷ Dat betekent dat de gezamenlijke uitoefening van het gezag in Engeland en Wales aanzienlijk minder ‘gezamenlijk’ is dan in Nederland.

Uit de rechtspraak volgt dat zowel de verzorgende als de niet-verzorgende ouder niet mag interveniëren in het uitoefenen van het gezag door de andere ouder wanneer het kind bij die ouder verblijft.²³⁸ Uit *Re J (Specific Issue Orders)*²³⁹ volgt dat de niet-verzorgende ouder zijn ouderlijk gezag niet mag gebruiken om de dagelijkse verzorging en opvoeding van het kind door de verzorgende ouder te frustreren. Op zijn beurt mag de verzorgende ouder niet interfereren in de gang van zaken bij de niet-verzorgende ouder gedurende het contact met het kind.²⁴⁰

De afwezigheid van een algemene consultatieplicht is gebaseerd op de overtuiging van de Engelse *Law Commission* dat een dergelijke consultatieplicht onwerkbaar en onwenselijk zou zijn.²⁴¹ Dit standpunt werd destijds gesteund door gezaghebbende auteurs als John Eekelaar.²⁴² Andere auteurs tonen juist bezorgdheid over de bevoegdheid van elk van de gezagdragers om onomkeerbare

²³³ Section 2(1) 1989 *Children Act*.

²³⁴ Section 2 (7) *Children Act* 1989: Where more than one person has parental responsibility for a child, each of them may act alone and without the other (or others) in meeting that responsibility; but nothing in this Part shall be taken to affect the operation of any enactment which requires the consent of more than one person in a matter affecting the child.

²³⁵ Lowe & Douglas, 2007, p. 432.

²³⁶ J. Eekelaar, ‘Do parents have a duty to consult?’ 114 *Law Quarterly Review*, 1998, p. 337; Lowe & Douglas, 2007, p. 432.

²³⁷ A. Bainham, ‘The privatisation of the public interest in children’, 53 *Modern Law Review*, 1990, p. 206.

²³⁸ Herring, 2011, p. 413.

²³⁹ [2000] 1 FLR 517.

²⁴⁰ *A v A (Children) (Shared Residence Orders)* [2004] 1 FCR para 118.

²⁴¹ The Law Commission (Law Com No 172). *Family Law Review of Child Law Guardianship and Custody*, HMSO, July 1988, para 2.07.

²⁴² Eekelaar, 1998, p. 337. J. Eekelaar, ‘Rethinking parental responsibility’, 31 *Family Law*, 2001, p. 429.

ingrijpende besluiten alleen te nemen.²⁴³ De rechterlijke macht deelt deze zorgen en geleidelijk is een consultatieplicht voor de belangrijkste beslissingen *ad hoc* ontwikkeld door de rechtspraak.²⁴⁴ Wettelijke en jurisprudentiële uitzonderingen op de regel dat er geen consultatieplicht bestaat, zijn door Herring²⁴⁵ als volgt samengevat:

- de adoptie van het kind;²⁴⁶
- huwelijksluiting door het kind tussen 16 en 18 jaar;²⁴⁷
- vrijwillige uithuisplaatsing van het kind;²⁴⁸
- verandering van de naam van het kind conform *section 13 Children Act 1989* voor het geval een *residence order* is afgegeven en *Re PC (Change of Surname)*²⁴⁹ voor alle andere gevallen;
- belangrijke beslissingen met lange termijn effect betreffende onderwijs voor het kind (schoolkeuze);²⁵⁰
- besnijdenis van het kind;²⁵¹
- weigering het kind te laten vaccineren.²⁵²

Herring benadrukt dat de ouder die deze beslissingen neemt slechts een plicht heeft om de andere perso(en) met ouderlijk gezag te raadplegen en niet verplicht is om hiervoor hun toestemming te verkrijgen. Als de andere pers(o)on(en) met ouderlijk gezag de uitvoering van de beslissing wil(len) verhinderen, kan deze de rechter om een *prohibited steps order* verzoeken.²⁵³

3.3.3 Inhoud van het ouderlijk gezag: verschillen en beperkingen

De omvang van het gezag verkregen van rechtswege – dus door de juridische ouders – is hetzelfde voor alle gezagsdragers zonder onderscheid tussen vaders en moeders, of verzorgende en niet-verzorgende ouders.²⁵⁴ De inhoud van het ouderlijk gezag toegekend door de rechter kan door de rechterlijke beslissing

²⁴³ A. Bainham, *Children the New Law: The Children Act 1989*, Family Law, 1990, p. 193.

²⁴⁴ Bijv. verandering van de achternaam (*Re PC (Change of Surname)* [1997] 2 FLR 730); verandering van school (*Re G (Parental Responsibility: Education)* [1995] 3 FCR 569); besnijdenis (*Re J (Muslim Upbringing and Circumvention)* [2000] 1 FLR 571).

²⁴⁵ Herring, 2011, p. 412.

²⁴⁶ Section 16 Adoption Act 1976, sections 12(3), 33(6) Children Act 1989.

²⁴⁷ Section 3 (1A) Marriage Act 1949.

²⁴⁸ Section 20 *Children Act 1989*.

²⁴⁹ [1997] 2 FLR 730.

²⁵⁰ *Re G (A Minor)(Prenatal Responsibility: Education)* [1994] 2 FLR 964.

²⁵¹ *Re J (Specific Issue Orders)* [2000] 1 FLR 517.

²⁵² *Re B (A Child) (Immunisation)* [2003] 3 FLR 156.

²⁵³ Herring, 2011, p. 413.

²⁵⁴ Herring, 2011, p. 411.

(*order*) worden beperkt. Dat betekent dat in geval van stiefouders en intentionele gezinnen in die gevallen dat het ouderlijk gezag krachtens een rechterlijke beslissing is verkregen, daaraan beperkingen verbonden kunnen zijn. De inhoud van het ouderlijk gezag toegekend door een *residence order* – de voornaamste mogelijkheid voor een bekende donor of een stiefouder in een informele relatie – is per definitie beperkter dan in andere gevallen,²⁵⁵ en omvat geen bevoegdheid om een testamentaire voogd te benoemen of toestemming voor adoptie te weigeren.²⁵⁶ De inhoud van het ouderlijk gezag toegekend door een *parental responsibility order* – een optie die openstaat voor stiefouders in formele relaties en donoren die als vaders *at common law* worden beschouwd – is niet per definitie beperkter dan het ouderlijk gezag verkregen van rechtswege, maar kan door de rechter in dezelfde *order* door *undertakings* worden beperkt. Het meest sprekende voorbeeld van een dergelijke beperking biedt de zaak *Re D (contact and parental responsibility: lesbian mothers and known donor)*.²⁵⁷ Deze zaak draait om de onenigheid tussen een bekende donor en een lesbisch stel over de rol van de donor in het leven van de met zijn sperma verwekte dochter. De donor vraagt om een *parental responsibility order*. Zijn verzoek wordt gehonoreerd, maar in dezelfde *order* wordt de omvang van zijn ouderlijk gezag drastisch ingeperkt. De rechter bepaalt dat de donor geen rol mag spelen in het dagelijkse leven van het kind.²⁵⁸ Dit verbod heeft zowel betrekking op het nemen van beslissingen als op alle andere aspecten van het dagelijkse leven van het meisje. Verder is hem verboden om zonder schriftelijke toestemming van de vrouwen de school en medische instellingen te benaderen met vragen over zijn dochter.²⁵⁹ De commentatoren merken op dat de donor een *parental responsibility order* heeft gekregen die hem in plaats van het toekennen van bevoegdheden uitdrukkelijk geboden heeft om weg te blijven bij het kind.²⁶⁰ Hoewel deze uitspraak in het algemeen als een uitzondering wordt gezien,²⁶¹ zijn er andere beslissingen die in dezelfde richting wijzen. In deze uitspraken is het ouderlijk gezag echter niet beperkt door de *undertakings* opgenomen in dezelfde *parental responsibility order*, maar door aparte, zogenaamde *section 8-orders*.

²⁵⁵ Lowe & Douglas, 2007, p. 376.

²⁵⁶ Sections 33 (6) (a) en (b); section 12 (3) *Children Act* 1989.

²⁵⁷ [2006] EWHC 2 (Fam).

²⁵⁸ [2006] EWHC 2 (Fam), 582.

²⁵⁹ [2006] EWHC 2 (Fam), 583.

²⁶⁰ Reece, 2009, p. 90.

²⁶¹ Reece, 2009, p. 90.

Daarmee worden twee *orders* bedoeld die genoemd worden in *section 8 Children Act 1989*: de *prohibited steps order*²⁶² en de *specific issue order*.²⁶³

Zo heeft de rechter in *Re H (a child: parental responsibility)*²⁶⁴ waar het ouderlijk gezag aan de vader werd toegekend dit tegelijkertijd ingeperkt door een *prohibited steps order*, die hem verbood om te proberen het adres van het kind op te sporen en een *specific issue order* die de moeder de exclusieve bevoegdheid gaf om over medische behandelingen van het kind te beslissen.²⁶⁵

Section 8-orders kunnen zowel bij het toekennen van het ouderlijk gezag worden opgelegd, als later wanneer tussen de dragers van het gezag een conflict ontstaat. Deze *orders* zijn in beginsel bedoeld als tijdelijke beperkingen van het volledige gezag. Zodra deze beperkingen door de rechter zijn opgeheven, rekt het ouderlijk gezag zich als het ware weer op.²⁶⁶ Het limiteren van het ouderlijk gezag door middel van *undertakings* in de *parental responsibility order* betekent dat het gezag direct vanaf de verkrijging niet in volle mate is toegekend, en dus niet door het opheffen van de *undertakings* weer kan oprekken.²⁶⁷ Dit onderscheid is van meer theoretische aard, omdat in de praktijk de gezagsdrager wiens gezag door de *undertakings* in de *parental responsibility order* is beperkt, de rechter om een vernieuwing van de *parental responsibility order* kan vragen.

3.4 *Discussies en aandachtspunten*

3.4.1 *Toekenning van het juridisch ouderschap aan drie ouders: een stap te ver of een gemiste kans?*

De ingrijpende stap in 2008 waardoor een vrouwelijke partner van de moeder van het kind van rechtswege een juridische ouder kan worden, heeft niet tot heftige reacties in de media geleid.²⁶⁸ Slechts een kleine minderheid van de academici heeft het uitbreiden van het juridisch ouderschap naar een nieuwe

²⁶² 'A prohibited steps order' means an order that no step which could be taken by a parent in meeting his parental responsibility for a child, and which is of a kind specified in the order, shall be taken by any person without the consent of the court. Zie ook de begrippenlijst in par. 3.7.

²⁶³ 'A specific issue order' means an order giving directions for the purpose of determining a specific question which has arisen, or which may arise, in connection with any aspect of parental responsibility for a child. Zie ook de begrippenlijst in par. 3.7.

²⁶⁴ [2002] EWHC Civ 542.

²⁶⁵ [2002] EWHC Civ 542.

²⁶⁶ Reece, 2009, p. 96.

²⁶⁷ Reece, 2009, p. 96.

²⁶⁸ Zie voor een overzicht Smit, 2008, p. 40-51.

groep van niet-genetische ouders bekritiseerd.²⁶⁹ Zo bestempelde Andrew Bainham deze stap als een ‘fundamentele fout,’ omdat het tot de afbraak van afstamming als basis van de bloedverwantschap zou leiden.²⁷⁰ Met deze gedachte in zijn achterhoofd pleitte Bainham voor het maken van een onderscheid tussen ouderschap als status – het juridisch ouderschap – en de uitoefening van de ouderlijke functies, de *parental responsibility*. Het ouderschap als status moet volgens hem zo dicht mogelijk bij de genetische werkelijkheid blijven. De *parental responsibility* zou gekoppeld kunnen worden aan de lange termijn uitoefening van de ouderlijke functies door niet-ouders.²⁷¹ Tegelijkertijd erkent Bainham dat niet-ouders die de kinderen langdurig opvoeden geen genoegen nemen met minder dan een status van juridisch ouderschap. Zijn oplossing voor dit probleem is het creëren van een andere juridische constructie voor deze groep sociale ouders: een specifieke vorm van voogdij (*guardianship*).²⁷²

De voorlopige resultaten van een kleinschalig kwalitatief onderzoek uitgevoerd door Philip Bremner onder intentionele gezinnen en betrokken deskundigen doet vermoeden dat de lesbische ouders zich best zouden kunnen vinden in een status voor een bekende donor die minder vergaand is dan juridisch ouderschap en ouderlijk gezag, maar hem tegelijkertijd juridische erkenning geeft.²⁷³

Aan de andere kant hebben vele academici betreurd dat met de *HFEA 2008* geen verdergaande stappen zijn gezet. Hun voornaamste punt van kritiek is het modelleren van de niet-traditionele gezinnen van de lesbische ouders aan de hand van de traditionele gezinnen van ouders van verschillend geslacht. De hele vormgeving van verkrijging van het juridisch ouderschap door de vrouwelijke partner van de moeder van het kind, en de daarvan afgeleide verkrijging van het ouderlijk gezag, is gebaseerd op de idee van gelijkheid van deze twee soorten gezinnen. Op de lesbische ouders in *civil partnerships* zijn dezelfde vermoedens van ouderschap van toepassing, gebaseerd op een exclusief seksueel partnerschap, als op de gehuwde hetero stellen. Met de openstelling van het huwelijk voor paren van gelijk geslacht is deze gelijkstelling voltooid. De *agreed female parenthood conditions* zijn dezelfde als de *agreed male parenthood conditions*.

²⁶⁹ A. Bainham, ‘Arguments About Parentage’, 62 Cambridge Law Journal, 2008, p. 322; T. Callus, ‘First ‘Designer Babies’, Now A La Carte Parents’, Family Law, 2008.

²⁷⁰ Bainham, 2008, p. 322.

²⁷¹ A. Bainham ‘Is Anything Now Left of Parental Rights?’, in: R. Probert, S. Gilmore, J. Herring, *Responsible Parents & Parental Responsibility*, Hart, Oxford, 2009, p. 39.

²⁷² Ibid, p. 39-40.

²⁷³ Skype interview with Philip Bremner (University of Exeter), 27 september 2013.

Alison Diduck waarschuwt in haar veelgeciteerde artikel dat een dergelijke gelijkstelling in feite ‘*a double-edged sword*’ is.²⁷⁴ Aan de ene kant neemt de gelijkstelling de historische achterstelling van lesbische gezinnen weg.²⁷⁵ Aan de andere kant wordt door deze gelijkstelling het anders zijn van de niet-traditionele lesbische gezinnen weggedrukt.²⁷⁶ Als voorbeeld wordt genoemd de bedeesdheid van de wetgever om te accepteren dat er in lesbische gezinnen drie ouders zijn en twee moeders. Derhalve wordt het aantal juridische ouders tot het traditionele tweetal beperkt, terwijl gezamenlijk gezag door meer dan twee personen kan worden uitgeoefend. Verder ‘schiet de wetgever tekort’ doordat de vrouwelijke partner van de geboortemoeder niet een ‘moeder’ wordt genoemd maar een ‘ouder’.²⁷⁷ Deze terughoudendheid van de wetgever wordt gecontrasteerd met het concept van ‘*natural parenthood*’, dat aan de vooravond van de invoering van de HFEA 2008 door Baroness Hale of Richmond in een belangrijke uitspraak van de *House of Lords Re G*²⁷⁸ is gelanceerd. Volgens haar kan *natural parenthood* zowel juridische als sociale aspecten van het ouderschap incorporeren en kan dit ontstaan op tenminste drie manieren: door het genetisch ouderschap (door het gebruik van sperma of een eikel), door het geboortemoederschap en door het sociale en psychologische ouderschap.²⁷⁹ Voortbordurend op deze analyse zet Alison Diduck het concept van het *natural parenthood* – dat sociaal, onbeperkt in aantal en geslachtsneutraal is – af tegen het concept van het juridisch ouderschap – dat op het heteroseksuele gezin is gemodelleerd en derhalve tot twee ouders is beperkt.²⁸⁰ Meerdere auteurs bestempelen de keuze van de wetgever als een gemiste kans en pleiten voor de uitbreiding van een aantal juridische ouders,²⁸¹ zodat *natural parentage* en juridisch ouderschap gaan samenvallen.

3.4.2 Uitbreiding van ouderlijk gezag: fragmentatie en uitholling

In de Engelse vakliteratuur is geconstateerd dat de uitbreiding van de kring van personen gerechtigd tot het ouderlijk gezag buiten de kring van de juridische

²⁷⁴ Diduck, 2007, p. 472.

²⁷⁵ Diduck, 2007, p. 472.

²⁷⁶ Diduck, 2007, p. 466-467.

²⁷⁷ Lind and Hewitt, 2009, p. 396; Everett and Yeatman, 2010, p. 290.

²⁷⁸ *Re G (Residence: Same Sex Partner)* [2005] EWCA Civ 462, [2005], 2 FLR. Deze zaak gaat over een geschil tussen de gescheiden geboortemoeder en haar vrouwelijke partner (zonder ouderlijke status) over ouderlijk gezag en omgang van de meemoeder en het kind.

²⁷⁹ *Re G (Residence: Same Sex Partner)* [2005] EWCA Civ 462, [2005], 2 FLR para 33-35.

²⁸⁰ Diduck, 2007, p. 466-467.

²⁸¹ Diduck, 2007; Lind and Hewitt, 2009, p. 39.

ouders, leidt tot ‘fragmentatie’ van het ouderschap²⁸² en verdeling van de fragmenten tussen de juridische ouders en de dragers van het ouderlijk gezag. Dit probleem kan slechts worden verholpen door de uitbreiding van het aantal juridische ouders, zodat de juridische ouders en de dragers van het ouderlijk gezag weer kunnen samenvallen.

Meerdere auteurs maken zich zorgen over de uitholling van de inhoud van het gezag naarmate de kring van gezagsgerechtigden verder wordt uitgebreid.²⁸³ In 2009 constateerde Reece dat het ouderlijk gezag aan het degraderen is van een concept met reële rechten en plichten tot een symbolische status, een ‘*stamp of approval*’.²⁸⁴ Eekelaar heeft voor deze ontwikkeling reeds in 1996 gewaarschuwd²⁸⁵ en Bremner wijst erop dat ‘*parental responsibility becomes a badge of status above and beyond legal parenthood*’.²⁸⁶

De vraag of het verkrijgen van het ouderlijk gezag door een stiefouder de positie van de niet-verzorgende ouder wel of niet ondermijnt, is onderwerp van discussie. Lowe en Douglas merken op dat een niet-verzorgende ouder ‘*essentially loses nothing by a step-parent gaining parental responsibility*’.²⁸⁷ Bainham daarentegen ageert dat het verkrijgen van het ouderlijk gezag door een stiefouder de niet-verzorgende ouder buiten spel zet of in ieder geval zijn positie verzwakt.²⁸⁸

3.4.3 Conflictverminderende of -verhogende werking van meeroudergezag

Noch de invoering in 1989 van de mogelijkheid dat meerdere personen het ouderlijk gezag kunnen krijgen, noch de uitbreiding daarvan in 2002 en 2008 heeft tot een noemenswaardige vermeerdering van conflicten geleid, resulterend in juridische procedures tussen gezagsdragers.²⁸⁹ Een mogelijke verklaring daarvoor ligt wellicht besloten in het feit dat het gezamenlijk ouderlijk gezag in Engeland en Wales in feite weinig gezamenlijk is. Door het uitgangspunt dat elke gezagsdrager in beginsel alleen en zonder anderen zijn gezag kan uitoefenen en het ontbreken van een algemene consultatieplicht, hoeven de verschillende gezagsdragers niet veel met elkaar te communiceren. Zoals Eekelaar

²⁸² C. Smart and B. Neale, *Family fragments*, Cambridge, Policy Press, 1999; R. Collier and S. Sheldon, *Fragmenting fatherhood: a social-legal study*, Oxford, Hart, 2008.

²⁸³ Reece, 2009, p. 90 e.v.

²⁸⁴ Reece, 2009, p. 99.

²⁸⁵ Eekelaar, 1996, p. 233.

²⁸⁶ Skype interview with Philip Bremner (University of Exeter), 27 september 2013.

²⁸⁷ Lowe & Douglas, 2007, p. 423.

²⁸⁸ Bainham, 2005, p. 236.

²⁸⁹ Interview met Prof. N. Lowe, 7 juni 2013, New York.

heeft opgemerkt, heeft de toekenning van meeroudergezag in Engeland weinig gevolgen voor een verzorgende ouder, omdat het aan de niet-verzorgende ouder ‘*confers a type of status rather than real rights*’.²⁹⁰ Het heeft hem tot de gedachte gebracht dat:

‘It is arguable that if there is to be a duty to consult we need to be little more careful in deciding who should have parental responsibility.’²⁹¹

3.4.4 *Kind buitenspel?*

Een van de punten van kritiek op de wijze van toekenning van het gezamenlijk gezag aan meerdere personen, is dat bij de toekenning van het gezag aan een stiefouder door een *agreement* tussen hem/haar en de juridische ouders geen toetsing van de overeenkomst aan het belang van het kind plaatsvindt en het kind, ongeacht de leeftijd, niet in de gelegenheid wordt gesteld om zijn mening te uiten.²⁹²

3.4.5 *Toekenning van het gezag aan niet-ouders: ‘parent-centered’ of ‘child-centered’ concept?*

Gilmore, Herring en Probert stellen de fundamentele vraag of het hele concept van toekennen van ouderlijk gezag ‘*parent-centered*’ of ‘*child-centered*’ is. Met andere woorden: dient het als rechtvaardiging voor de uitbreiding van de ouderlijke status of de behoeftes van het kind?²⁹³

De invloed van het meeroudergezag op de ontwikkeling en het welzijn van kinderen is in Engeland en Wales nog niet onderzocht. Andere nauw samenhangende aspecten, zoals bijvoorbeeld het functioneren van stiefoudergezinnen,²⁹⁴ en de impact op het kind en andere familieleden van de keuze voor donorinseminatie,²⁹⁵ zijn wel onderzocht. De enige conclusie daaruit die voor het meeroudergezag van belang kan zijn, is dat het aansluiten van de juridische status aan de sociale realiteit in het belang van alle betrokkenen is.²⁹⁶

²⁹⁰ Eekelaar 1996, p. 233.

²⁹¹ Eekelaar, 2001.

²⁹² Lowe & Douglas, 2007, p. 421.

²⁹³ Gilmore, Herring, Probert, 2009, p. 8.

²⁹⁴ J. Ribbens McCarthy, R. Edwards, V. Gillies, *Making families: moral tales of parenting and step-parenting*, Sociology Press, London, 2003.

Zie het recente onderzoek 2010 Relative Strangers (Morgan Centre for the Study of Relationships and Personal Life - The University of Manchester): www.socialsciences.manchester.ac.uk/morgancentre/research/relative-strangers/index.html.

²⁹⁶ L. Smith, ‘Is three a crowd? Lesbian mothers’ perspective on parental status in law’, *18 Child and Family Law Quarterly*, 2006.

3.5 *Donorschapsplan en stiefouderplan*

Het maken van een bindend ‘donorschapsplan’ of ‘donorcontract’ is niet mogelijk in Engeland en Wales. Vanzelfsprekend is het maken van afspraken tussen de moeders en de donor voorafgaand aan de geboorte van het kind niet verplicht. Als partijen toch afspraken maken, zijn deze niet bindend. In een gerechtelijke procedure is de rechter niet verplicht om met deze afspraken rekening te houden: ze hebben slechts een status van één van de omstandigheden van het geval²⁹⁷ dat naast het belang van het kind moet worden beoordeeld. Daarbij wordt geen onderscheid gemaakt tussen afspraken over het juridisch ouderschap, ouderlijk gezag, contact, financiële steun of andere zaken. Aan deze benadering liggen twee gedachten ten grondslag. Ten eerste worden al deze zaken als te belangrijk beschouwd om partijen daarover vrijelijk per overeenkomst te laten beslissen. De rechter moet altijd de bevoegdheid hebben om de afspraken naast zich neer te leggen en in het belang van het kind te beslissen.²⁹⁸ Ten tweede wordt het vrij onmogelijk geacht dat partijen, voordat het kind geboren is, alle zaken na diens geboorte eens en voorgoed bindend kunnen regelen.²⁹⁹ Een goede illustratie biedt de recente zaak *A v B and C*,³⁰⁰ waar de *Court of Appeal* een heldere *conception agreement* naast zich heeft neergelegd zonder er veel woorden aan vuil te maken. Voor de goede orde moet nogmaals worden benadrukt dat de *parental responsibility agreements* tussen de ouders en de stiefouder in de zin van S 4A(1)(a) *Children Act* 1989 slechts gaan over toekenning van het gezag aan de stiefouder, en niet over de inhoud daarvan, of over de verdeling van de rollen en bevoegdheden tussen de ouders.³⁰¹

Het voorafgaande betekent niet dat de intenties van de partijen en de overeenkomsten waarin deze zijn neergelegd geen invloed op de uitkomst van de procedures kunnen hebben. Daarnaast verdient opmerking dat de afwezigheid van schriftelijke overeenkomsten het voor de rechter zeer moeilijk maakt om, in geval van betwisting, vast te stellen wat de intenties van de partijen ten tijde van de conceptie waren.³⁰² Waar de intenties wel zijn vastgesteld, lijken de rechters deze te beoordelen in samenhang met de werkelijke rollen van de partijen in het leven van het kind, zoals deze zich na de geboorte hebben ontwikkeld.³⁰³

²⁹⁷ Interview met Prof. N. Lowe, 7 juni 2013, New York.

²⁹⁸ Interview met Prof. N. Lowe, 7 juni 2013, New York.

²⁹⁹ Interview met Prof. N. Lowe, 7 juni 2013, New York.

³⁰⁰ [1912] EWCA Civ 285.

³⁰¹ Zie bijlage 3: het formulier van de *Step-Parent Parental Responsibility Agreement*.

³⁰² Skype interview with Philip Bremner (University of Exeter), 27 september 2013.

³⁰³ Skype interview with Philip Bremner (University of Exeter), 27 september 2013.

Stiefouderplannen, waarin afspraken tussen de ouders en de stiefouder worden gemaakt over de rol van de ouders, zijn niet in de wet geregeld.³⁰⁴ Over stiefouderplannen is, voor zover nagegaan kon worden, niet geschreven in de juridische literatuur en in de rechtspraak zijn hierover geen zaken bekend. Aannemelijk is dat de afspraken over de rol die de ouders vervullen, in de regel niet afdwingbaar zijn en ook niet bindend.

3.6 *Ter afsluiting*

Deze analyse van het Engelse recht kan worden afgesloten met de woorden van Nigel Lowe dat, hoewel het toekennen van het juridisch ouderschap en het ouderlijk gezag aan meerdere sociale niet-ouders niet alle toekomstige problemen van deze gezinnen oplost, het zeker geen nieuwe problemen creëert voor deze gezinnen.³⁰⁵ Tegelijkertijd kan worden geconcludeerd dat de juridische setting gecreëerd door de *Children Act* 1989 en de *HFEA*, tot een zekere begripsverwarring heeft geleid. Het juridisch ouderschap wordt aan niet-biologische sociale ouders toegekend. Tegelijkertijd is het ouderlijk gezag, voor zover het niet gebaseerd is op juridisch ouderschap, uitgehold tot louter een status die wordt toegekend aan de niet-verzorgende biologische ouders, terwijl het oorspronkelijk bedoeld was om de daadwerkelijke verzorgers de bevoegdheid te geven belangrijke beslissingen over het kind te nemen.

3.7 *Begrippenlijst*

Parental responsibility (ouderlijk gezag) – het geheel van juridische relaties tussen ouder en kind die dienen ter bevordering van het welzijn van het kind.³⁰⁶

Parental order – een beslissing van de rechter waardoor de wensouders het juridisch ouderschap verkrijgen met betrekking tot het door de draagmoeder gebaarde kind.

Parental responsibility order – een beslissing van de rechter waarin *parental responsibility* wordt toegekend.

Parental responsibility agreement – een formele overeenkomst tussen de moeder van het kind en de niet met haar gehuwde biologische vader van het

³⁰⁴ Wel wettelijk geregeld is het *parental responsibility agreement*, een overeenkomst die gesloten kan worden tussen de stiefouder en de beide juridische ouders van het kind op grond waarvan, na registratie, de stiefouder samen met de juridische ouders gezag verkrijgt. Gelet op het feit dat onder stiefouderplan in dit onderzoek wordt begrepen een plan dat ziet op afspraken over de invulling van de rol van de ouders (en niet zozeer de toekenning van gezag) wordt dit hier niet als zodanig gekwalificeerd.

³⁰⁵ Interview met Prof. N. Lowe, 7 juni 2013, New York.

³⁰⁶ S. Gilmore, J. Herring, R. Probert, 'Introduction', in: Probert, S. Gilmore, J. Herring, *Responsible Parents & Parental Responsibility*, Hart, Oxford, 2009, p. 3.

kind of tussen de juridische ouders van het kind en de stiefouders in een formele relatie met een van de ouders van het kind, waardoor de biologische vader/de stiefouder naast de moeder/de juridische ouders *parental responsibility* verkrijgen.

Residence order – een beslissing van de rechter waarin de verblijfplaats van het kind wordt bepaald.

Shared residence order – een beslissing van de rechter waarin het verblijfscoouderschap wordt toegekend: dat wil zeggen dat het kind de verblijfplaats bij beide ouders heeft. De verdeling van tijd hoeft daarbij niet noodzakelijk 50-50 te zijn.

Joint residence order – een beslissing van de rechter waarin de verblijfplaats van het kind bij twee (meestal met elkaar samenwonende) personen wordt bepaald, bijvoorbeeld een ouder van het kind en zijn/haar partner.

Adoption order – een beslissing van de rechter waarin adoptie van een kind wordt uitgesproken.

Contact order – een beslissing van de rechter waardoor de omgangsregeling wordt vastgesteld.

Prohibited steps order – een beslissing van de rechter die een ouder met gezag verbiedt om, in het kader van de uitoefening van het gezag, de in de beslissing gespecificeerde handelingen zonder toestemming van de rechter te verrichten, bijvoorbeeld het contact zoeken met het kind, het meenemen van het kind naar het buitenland, het veranderen van de school van het kind, etc.

Specific issues order – een beslissing van de rechter die bepaalde specifieke aspecten van de uitoefening van het ouderlijk gezag regelt, bijvoorbeeld het meenemen van het kind naar het buitenland, de schoolkeuze, de religieuze opvoeding.

Emergency protection order – een beslissing van de rechter die wordt genomen ter bescherming van een kind dat in gevaar verkeert. Deze beslissing kan worden genomen op verzoek van iedere persoon en houdt in dat het kind bij deze persoon zal verblijven en dat deze persoon met het ouderlijke gezag wordt belast.

4. Vergelijkende synthese gezagsrecht

In dit hoofdstuk wordt het Nederlandse met het Engelse gezagsrecht vergeleken om de belangrijkste verschillen en overeenkomsten tussen beide stelsels vast te stellen. Daarnaast zal een poging worden ondernomen om de geconstateerde verschillen en overeenkomsten te verklaren. De vraag of, en in welke mate, het ene systeem ‘beter’ is dan het andere of in hoeverre in het bijzonder in het

Nederlandse recht – gezien de vraagstelling van de onderzoeksopdracht – overname van bepaalde regelingen of benaderingen uit het Engelse recht mogelijk dan wel wenselijk is, valt buiten het bestek van dit hoofdstuk. Hierop wordt nader ingegaan in de conclusies (Deel IV).

De opbouw van deze vergelijkende synthese volgt de structuur van de beide voorgaande hoofdstukken. De belangrijkste kenmerken van het gezagsrecht (par. 4.1) worden gevolgd door de vergelijking van de kring van personen die ouderlijk gezag kunnen verkrijgen (4.2). Daarna wordt aandacht besteed aan de inhoud en de wijze van uitoefening van het gezag (par. 4.3), alvorens de huidige discussies over eventuele verbeteringen van het gezagsrecht in elk rechtsstelsel met elkaar te vergelijken (4.4). De betekenis van donorschapsplannen en stiefouderplannen komt in paragraaf 4.5 aan bod en paragraaf 4.6 bevat een afsluitende beschouwing. Elke paragraaf – behalve 4.4 – eindigt met een vergelijkende tabel waarin de belangrijkste verschillen (donker grijs) en overeenkomsten (licht grijs) zijn opgenomen.

4.1 Belangrijkste kenmerken van het ouderlijk gezag

De vergelijking van de belangrijkste kenmerken van het recht inzake het ouderlijk gezag in beide landen toont aan dat een aantal aspecten van het gezagsrecht op dezelfde wijze wordt benaderd, terwijl ten aanzien van andere aspecten fundamentele verschillen bestaan.

a. Terwijl in het Nederlandse recht nog steeds de term ouderlijk gezag wordt gebruikt, heeft de Engelse wetgever met de herziening van de *Children Act* van 1989 voor de term ouderlijke verantwoordelijkheid (*parental responsibility*) gekozen. Inhoudelijk komen beide concepten nagenoeg overeen, ook al zijn er substantiële verschillen, die echter niet zijn terug te voeren op de verschillende terminologie. Opmerkelijk is wel dat in Nederland de term ouderlijke verantwoordelijkheid wel wordt gebruikt als het gaat om internationale (Haags Kinderbeschermingsverdrag 1996) en Europese (Brussel IIbis) regelgeving over het gezag.

b. In beide jurisdicties is het gezagsrecht nauw verbonden met het afstammingsrecht. Het gezagsrecht is wettelijk geregeld in Nederland in titel 14 van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek, terwijl in Engeland en Wales drie verschillende wetten het ouderlijk gezag regelen: de *Children Act* 1989, de *Adoption and Children Act* 2002 en de *Human Fertilisation and Embryology Act* 2008. In beide landen gelden de regels inzake ouderlijk gezag in beginsel totdat het kind de leeftijd van 18 jaar heeft bereikt.

c. Ten aanzien van de vraag hoeveel personen ouderlijk gezag kunnen hebben, bestaat tussen beide landen een duidelijk verschil. Ofschoon het

Nederlandse recht geen uitdrukkelijke bepaling bevat die aangeeft dat er slechts twee gezaghouders kunnen zijn, kan deze beperking worden afgeleid uit het wettelijke systeem waarbij een persoon alleen het gezag kan verkrijgen, indien er niet al twee personen met gezag over het kind zijn (art. 1:252, lid 2 onder 2, art. 1:253t lid 1 BW). De beperking tot twee gezaghouders is gekoppeld aan het feit dat het kind ook slechts twee juridische ouders kan hebben. In Engeland en Wales daarentegen kan het ouderlijk gezag aan een onbeperkt aantal personen – in ieder geval meer dan twee – worden toegekend, terwijl het juridisch ouderschap, net als in Nederland, is beperkt tot twee personen. Dat leidt er in het Engelse recht toe dat naast de twee juridische ouders ook een derde niet-juridische ouder die het kind feitelijk verzorgt, gezag kan verkrijgen. Het gevolg daarvan is dat onderdelen van het ouderlijk gezag over verschillende personen wordt verdeeld, hetgeen fragmentatie tot gevolg heeft. Toekenning van ouderlijk gezag kan onder omstandigheden voor de derde persoon enkel statuswaarde hebben, omdat de rechter beperkingen kan opleggen die de juridische gezagspositie tot een lege huls degraderen.

d. Ook ten aanzien van de vraag naar de uitoefening van ouderlijk gezag bestaat tussen beide landen geen overeenstemming. Het Nederlandse recht gaat ervan uit dat beide gezaghouders de beslissingen over het kind gezamenlijk nemen. Het vereiste van gezamenlijkheid geldt niet alleen als de ouders samenleven, maar ook na (echt-)scheiding. Ouders zijn verplicht om in het ouderschapsplan afspraken te maken over de zorg en de uitoefening van het gezag ingeval van echtscheiding. Gezamenlijk ouderlijk gezag in het Nederlandse recht impliceert een algemene wederzijdse consultatieplicht voor wat betreft belangrijke beslissingen. Over deze beslissingen dient tussen de gezaghouders overeenstemming te bestaan. In het Engelse recht daarentegen, geldt als uitgangspunt dat iedere gezaghouder zelfstandig over de invulling van het gezag kan beslissen – zowel tijdens de samenleving als na (echt-)scheiding – zonder de andere gezaghouder te moeten consulteren. Indien gezaghouders het niet eens zijn met de te nemen beslissing van de andere gezaghouder kan in beide landen het geschil aan de rechter worden voorgelegd. Toch bestaat er een conceptueel verschil. Terwijl in Nederland overeenstemming tussen beide gezaghouders wordt vereist, is de hoofdregel in Engeland en Wales omgekeerd. De ouder die het niet eens is met een beslissing van de andere ouder neemt het initiatief om de niet-instemming kenbaar te maken. Doet hij/zij dit niet dan wordt ervan uitgegaan dat sprake is van overeenstemming. Belangrijk is voorts dat ondanks het verschil in benadering ten aanzien van de beslissingsbevoegdheid – gezamenlijk tegenover individueel – de rechtspraak in beide rechtssystemen criteria heeft ontwikkeld om te kunnen bepalen welke beslissingen als belangrijk moeten

worden beschouwd (zoals bijvoorbeeld adoptie van het kind, besnijdenis, vaccinatie, naamsverandering, zie hierboven onder 2.3) waarvoor ook in het Engelse recht afstemming tussen beide gezaghouders moet plaatsvinden (zie verder onder 3.3). Het verschilt per beslissing of slechts een informatieplicht bestaat of een instemmingsvereiste geldt.

e. Een ander punt van verschil betreft de vraag of verlies van het ouderlijk gezag kan optreden. Op basis van een rechterlijke beslissing is het in Nederland mogelijk om de ouders het gezag te ontnemen in het kader van een kindbeschermingsmaatregel (onthefing en ontzetting). Dit heeft niet per definitie een permanent karakter. Daarnaast kan na (echt-)scheiding in uitzonderingsgevallen eenhoofdig gezag worden toegekend aan één ouder met als gevolg dat de andere juridische ouder geen gezag meer heeft. Ook in dit geval is sprake van een situatie die gewijzigd kan worden, nu de ouder opnieuw om (gezamenlijk) gezag kan verzoeken. In Engeland en Wales is het niet mogelijk om het gezag aan de juridische ouders te ontnemen. Als adagium geldt: *once a parent, always a parent*. Wel kan de uitoefening van het ouderlijk gezag van juridische ouders worden beperkt. Indien ouderlijk gezag is toegekend aan een derde persoon op basis van een rechterlijke beslissing, dan kan dit gezag wel door de rechter worden beëindigd.

f. Bij de vergelijking van de vraag of contractuele afspraken kunnen worden gemaakt over het ouderlijke gezag, in die zin dat gezaghouders hun rechten en plichten doen overgaan aan alleen één van de gezaghouders of aan een derde persoon, blijken fundamentele verschillen tussen het Engelse en Nederlandse recht te bestaan. In Nederland is het toekennen van het juridisch ouderschap en het daaraan gekoppelde ouderlijk gezag van openbare orde. Gezag staat niet ter dispositie van partijen. Wel kan op basis van overeenstemming onder omstandigheden een aantekening in het gezagsregister plaatsvinden of om toekenning van eenhoofdig gezag worden verzocht. Van een geheel andere orde zijn de in een ouderschapsplan van scheidende ouders opgenomen afspraken. Zij hebben betrekking op de uitoefening van het ouderlijke gezag tussen de twee gezaghouders. De overdracht van ouderlijk gezag op een juridische ouder kunnen zij niet bindend overeenkomen. In Engeland en Wales daarentegen, kunnen twee personen (de biologische moeder en de juridische vader die met de geboortemoeder geen formele relatie heeft) of drie personen (twee juridische ouders en een stiefouder die met een van de juridische ouders een formele relatie heeft) contractuele afspraken maken met het oog op toekenning van ouderlijk gezag. De (*step-parent*) *parental responsibility agreements* worden als rechtsgeldig beschouwd, mits deze worden geregistreerd bij de *Principal Registry of the Family Division*. Niet alleen de bij de overeenkomst betrokken personen moeten

het document ondertekenen, maar ook een door het gerecht daartoe geautoriseerde functionaris die als getuige optreedt. Op basis daarvan kan bijvoorbeeld een stiefouder ouderlijk gezag verkrijgen.

Tabel 1. *Vergelijkend overzicht belangrijkste kenmerken van het ouderlijk gezag*

	Nederland	Engeland en Wales
a. terminologie	- ouderlijk gezag	- ouderlijke verantwoordelijkheid
b. wettelijke regelingen	- Titel 14 Boek 1 Burgerlijk Wetboek	- <i>Children Act</i> 1989 - <i>Adoption and Children Act</i> 2002 - <i>Human Fertilisation and Embryology Act</i> 2008
c. aantal personen	- beperking tot twee personen	- geen beperking aantal personen
d. uitoefening ouderlijk gezag	- gezamenlijk - algemene consultatieplicht	- individueel - beperkte consultatieplicht tav belangrijke beslissingen
e. verlies ouderlijk gezag	- ontheffing en ontzetting - eenhoofdig gezag	- niet mogelijk, wel beperking van de uitoefening van het ouderlijk gezag
f. toekenning ouderlijk gezag door gezaghouders	- niet mogelijk	- contractuele afspraken rechtsgeldig mits deze worden geregistreerd

4.2 *Verkrijging van het ouderlijk gezag*

Welke personen kunnen het ouderlijk gezag verkrijgen? Behalve voor de stiefouder en de bekende donor – waarop dit onderzoek zich richt – wordt het antwoord op deze vraag voor beide rechtssystemen ook in kaart gebracht voor de juridische ouder en de partner die al dan niet met de juridische ouder een (in-) formele relatie heeft.

a. In beide landen is de **geboortemoeder** de juridische moeder. Zij heeft van rechtswege het ouderlijk gezag.

b. Voor de **man** die op het tijdstip van de geboorte van het kind een **formele relatie** (huwelijk, geregistreerd partnerschap) heeft met de geboortemoeder geldt het wettelijke vermoeden dat hij de juridische vader is. Daaraan gekoppeld is de automatische verkrijging van het ouderlijk gezag. In beide landen geldt dezelfde regeling.

c. Verschillen zijn te constateren bij de **man** die door erkenning of vaststelling van het vaderschap juridisch ouder is geworden en die met de geboortemoeder in een niet-formele relatie leeft. In het Engelse recht heeft deze

juridische vader drie verschillende mogelijkheden om het gezag te verkrijgen: registratie als juridische ouder op de geboorteakte samen met de geboortemoeder; sluiting van een formele overeenkomst met de biologische moeder (*parental responsibility agreement*); of indiening van een verzoek bij de rechter om een *parental responsibility order* te maken, al dan niet in samenhang met een *residence order*. In het Nederlandse recht daarentegen bestaat enkel de mogelijkheid om met de geboortemoeder het gezamenlijk ouderlijk gezag in het gezagsregister aan te tekenen. Alleen indien de ouders het niet eens zijn over het verkrijgen van gezamenlijk ouderlijk gezag komt de rechter eraan te pas. Toch vertonen de regelingen in beide landen ook belangrijke overeenkomsten. In beide rechtsstelsels is overeenstemming tussen de juridische vader en de geboortemoeder vereist, leidt een registratie (geboorteakte, gezagsregister) tot het beoogde gevolg en kan de rechter ouderlijk gezag toekennen aan de juridische vader indien de ouders het niet eens zijn over het verkrijgen van gezamenlijk ouderlijk gezag. Ook de in het Engelse recht toegestane afspraak tussen partijen dat de juridische vader het ouderlijk gezag verkrijgt, vereist tussenkomst van de staat via de registratie van de *parental responsibility agreement*.

d. Grote gelijkenissen bestaan ten aanzien van de **vrouwelijke partner** die met de biologische moeder een **formele relatie** (huwelijk, geregistreerd partnerschap) heeft. De vraag is wel of zij juridisch ouder is geworden, waaraan van rechtswege het ouderlijk gezag is gekoppeld. In het Engelse recht bestaat het wettelijke vermoeden dat de vrouwelijke partner de juridische moeder is van het kind dat tijdens haar formele relatie met de biologische moeder na kunstmatige inseminatie wordt geboren. Zij is van rechtswege juridisch ouder waaraan het ouderlijk gezag is gekoppeld. In Nederland treedt de wet juridisch ouderschap voor de vrouwelijke partner anders dan door adoptie op 1 april 2014 inwerking. Het thans geldende recht biedt de mogelijkheid voor de vrouwelijke partner om het kind te adopteren, hetgeen de verkrijging van het ouderlijk gezag tot gevolg heeft. Maar ook indien de vrouwelijke partner geen juridische ouder door adoptie is geworden, verkrijgt zij samen met de biologische moeder automatisch het ouderlijk gezag, voor zover er geen andere juridische ouder is. In het laatste geval is sprake van loskoppeling van juridisch ouderschap en ouderlijk gezag bij de vrouwelijke partner, hetgeen in het Engelse recht niet nodig is, omdat de vrouwelijke partner als juridisch ouder wordt beschouwd.

e. Wat betreft de **vrouwelijke partner** die niet met de geboortemoeder is gehuwd of een geregistreerd partnerschap is aangegaan, bestaan wederom grote verschillen tussen het Engelse en het Nederlandse recht. Sinds 2008 bepaalt de *Human Fertilisation Embryology Act* in Engeland en Wales dat de vrouwelijke partner van de biologische moeder in een **informele relatie** van rechtswege

juridisch ouder wordt en daarmee het ouderlijk gezag verkrijgt, mits aan een aantal voorwaarden is voldaan. De bevruchting moet hebben plaatsgevonden in een gecertificeerde kliniek en de vrouwelijke partner en de geboortemoeder moeten vooraf schriftelijk hebben ingestemd met het verkrijgen van het juridisch ouderschap door de vrouwelijke partner. Het ontbreken van een formele status van de relatie tussen de biologische moeder en de vrouwelijke partner wordt gecompenseerd door contractuele afspraken van betrokkenen. Voor de afspraken geldt de schriftelijke vorm als vereiste. In gevallen die niet onder deze wettelijke regeling vallen, kan gebruik worden gemaakt van de mogelijkheden die voor een niet-ouder ter beschikking staan. De rechter kan worden verzocht om een *shared residence order* of een *parental responsibility order* of om de vrouwelijke partner te benoemen tot *special guardian*. De daaruit voortvloeiende rechtspositie ontstaat pas ingeval de juridische moeder komt te overlijden. Een derde mogelijkheid is dat het vrouwelijke paar een *parental responsibility agreement* sluit nadat zij een formele relatie zijn aangegaan. Hoe vaak in Engeland en Wales van de verschillende mogelijkheden om het ouderlijk gezag te verkrijgen gebruik wordt gemaakt, is niet bekend. In Nederland bestaat voor de vrouwelijke partner in een informele relatie noch een verkrijging van het ouderlijk gezag van rechtswege, noch de mogelijkheid om dit zelf door middel van een te registreren contract te regelen. Ouderlijk gezag kan aan de vrouwelijke partner alleen op basis van een rechterlijke uitspraak worden toegekend, ten gevolge van een adoptie van het kind of als de omstandigheden van artikel 1:253t BW zich voordoen, mits zij in een nauwe persoonlijke betrekking tot het kind staat.

f. Bij de vraag of de **bekende donor** ouderlijk gezag kan verkrijgen, zijn wederom verschillen tussen beide rechtsstelsels te constateren. Het Engelse recht maakt een verschil tussen gevallen die door de *Human Fertilisation Embryology Act* worden bestreken en gevallen waarop deze wettelijke regeling niet van toepassing is. In het laatste geval heeft de bekende donor dezelfde positie als de juridische vader die geen formele relatie heeft met de geboortemoeder (zie onder c.) Medewerking van de geboortemoeder is echter nodig om het ouderlijk gezag als bekende donor te verkrijgen. Indien wel aan de voorwaarden van de *Human Fertilisation Embryology Act* is voldaan, zijn de mogelijkheden voor de bekende donor zeer beperkt, omdat de geboortemoeder samen met haar vrouwelijke partner de juridische ouders van het kind zijn en derhalve van rechtswege het ouderlijk gezag verkrijgen. Alleen een *residence order*, die slechts met voorafgaande toestemming door de rechter (*leave of court*) kan worden verzocht, en de benoeming tot *guardian* behoren tot de mogelijkheden. In feite is de bekende donor die gezag zou willen krijgen, beter af als de *Human Fertilisation Embryology Act* niet van toepassing is. In dat

geval staan meer mogelijkheden tot zijn beschikking. Aldus is sprake van een gedifferentieerde benadering van de rechtspositie van de bekende donor in het Engelse recht, die kan worden verklaard door de mogelijkheid dat de vrouwelijke partner van de geboortemoeder van rechtswege het juridisch ouderschap en daaraan gekoppeld het ouderlijk gezag kan verkrijgen. Daar tegenover staat het Nederlandse recht, waar de bekende donor dezelfde positie kan innemen als de stiefouder. Afhankelijk van de medewerking van de geboortemoeder die het eenhoofdig gezag heeft, kan de rechter hem het ouderlijke gezag op basis van artikel 1:253t BW toekennen. Daarvan is zelden sprake, omdat de vrouwelijke partner van de geboortemoeder van rechtswege het ouderlijke gezag heeft verkregen of door de rechter is toegekend, wanneer zij geen huwelijk of geregistreerd partnerschap met de geboortemoeder heeft.

g. De vergelijking van de positie van de **stiefouder** wat betreft het verkrijgen van het ouderlijk gezag maakt duidelijk dat de algemene kenmerken van het gezagsrecht in beide landen hierop van invloed zijn. De beperking van het aantal gezaghouders tot twee personen in Nederland en het feit dat het gezag na (echt-) scheiding van de ouders doorloopt, leiden ertoe dat de stiefouder zelden samen met zijn/haar partner die juridisch ouder van het kind is het ouderlijk gezag verkrijgt. De wetgever heeft wel sinds 1998 met artikel 1:253t BW een mogelijkheid in het leven geroepen, maar hiervoor gelden strenge voorwaarden met name als het kind in familierechtelijke betrekking staat tot een andere ouder, hetgeen meestal het geval is. Wel dient te worden opgemerkt dat de toekenning van het ouderlijk gezag door de rechter aan de stiefouder niet afhankelijk is van het type relatie dat hij/zij met de juridische ouder onderhoudt. Een huwelijk of geregistreerd partnerschap is niet vereist. Daartegenover staat het Engelse recht dat meeroudergezag faciliteert door contractuele afspraken tussen beide juridische ouders en de stiefouder als grondslag voor de verkrijging van gezag door de stiefouder te beschouwen. Op basis van een *step-parent parental responsibility agreement* verkrijgt de stiefouder ouderlijk gezag samen met de twee juridische ouders op het moment dat de overeenkomst wordt geregistreerd. Als voorwaarde geldt wel dat de stiefouder een formele relatie (huwelijk/*civil union*) met een van de juridische ouders heeft. Indien de andere juridische ouder weigert medewerking te verlenen, kan de rechter worden verzocht om een *parental responsibility order*, hetgeen bijna altijd wordt gehonoreerd als de stiefouder het kind ook verzorgt. Daarnaast bestaat voor de stiefouder – die een formele of informele relatie met de juridische ouder heeft – de mogelijkheid om een *joint residence order* te verzoeken. In alle gevallen kan het door de stiefouder verkregen ouderlijk gezag alleen door de rechter worden beëindigd. Het sociale ouderschap van de stiefouder wordt aldus in Engeland en Wales op

grote schaal gefaciliteerd, terwijl in het Nederlandse recht vanwege de beperking tot twee gezaghouders slechts beperkte mogelijkheden bestaan.

Tabel 2. *Vergelijkend overzicht van de verkrijging van het ouderlijk gezag*

	Nederland	Engeland en Wales
a. geboortemoeder	van rechtswege	van rechtswege
b. juridische vader met formele relatie met biologische moeder	van rechtswege	van rechtswege
c. juridische vader zonder formele relatie met biologische moeder	- aantekening in gezagsregister op gezamenlijk verzoek van biologische moeder en vader - rechterlijke beslissing	- registratie op geboorteakte - <i>parental responsibility agreement</i> (met biologische moeder) - <i>parental responsibility order</i> (al dan niet met <i>residence order</i>)
d. vrouwelijke partner met formele relatie met biologische moeder	- van rechtswege na adoptie - van rechtswege tenzij er een andere juridische ouder is	- van rechtswege
e. vrouwelijke partner zonder formele relatie met biologische moeder	- toekenning door de rechter bij adoptie - toekenning door rechter indien juridische ouder eenhoofdig gezag heeft	- van rechtswege op grond van een <i>female parenthood agreement</i> - <i>parental responsibility agreement</i> (als vrouwen alsnog formele relatie aangaan) - <i>parental responsibility order</i> - <i>shared residence order</i>
f. bekende donor	toekenning door de rechter indien juridische ouder eenhoofdig gezag heeft	HFEA toepasselijk: - <i>residence order</i> - benoeming tot <i>special guardian</i> Andere gevallen: - registratie op geboorteakte - <i>parental responsibility agreement</i> - <i>parental responsibility order</i>
g. stiefouder	toekenning door de rechter indien juridische ouder eenhoofdig gezag heeft	- <i>step-parent parental responsibility agreement</i> - <i>parental responsibility order</i> - <i>shared residence order</i>

4.3 Inhoud en uitoefening van het ouderlijk gezag

Uit het voorgaande blijkt dat in Nederland het ouderlijke gezag alleen door twee personen kan worden uitgeoefend, terwijl in Engeland en Wales meeroudergezag mogelijk is. Belangrijk is de vraag wat het ouderlijke gezag inhoudt en vooral hoe het wordt uitgeoefend. De vergelijking van het tweede aspect laat zien dat er grote verschillen tussen het Nederlandse en Engelse recht bestaan.

a. De **inhoud** van het ouderlijk gezag is in beide rechtsstelsels wettelijk bepaald, al heeft de Nederlandse wetgever een aantal aspecten nader geconcretiseerd (verzorging en opvoeding, bevordering van ontwikkeling van de band met de andere ouder), terwijl de Engelse *Children Act* 1998 slechts een algemene omschrijving bevat. *Parental responsibility* omvat alle rechten, plichten, bevoegdheden en verantwoordelijkheden die een ouder in relatie tot het kind

heeft. In aanvulling op de wettelijke bepalingen is in de rechtspraak in beide landen nadere invulling gegeven aan de verschillende onderdelen van het ouderlijk gezag.

b. De **onderdelen** van het ouderlijk gezag die in het algemeen zien op de verzorging, bescherming en opvoeding van het kind vertonen grote gelijkenissen. Zij zijn nagenoeg identiek (zie overzichten hierboven onder 2.3 en 3.3).

c. De wijze van verkrijging van het gezag door de gezaghouders bepaalt in beide jurisdicties wat de inhoud daarvan is. In Nederland zijn in beginsel alle soorten ouderlijk gezag gelijk qua inhoud en uitoefening. De inhoud van het ouderlijke gezag van juridische ouders is identiek, terwijl bij toekenning van het ouderlijk gezag krachtens rechterlijke beslissing aan een niet-ouder (stiefouder, bekende donor) wel verschil kan bestaan. In Nederland wordt het ouderlijke gezag dat een niet-ouder samen met een van de ouders heeft, omgezet in voogdij indien die ouder komt te overlijden. Een dergelijke regeling ontbreekt in het Engelse recht. Daar staat tegenover dat de Engelse rechter bij toekenning van het ouderlijk gezag beperkingen kan opleggen. Als het gaat om de niet-verzorgende persoon (bijvoorbeeld de bekende donor) kunnen de door de rechter opgelegde beperkingen zo ver gaan dat van het ouderlijk gezag voor die persoon slechts een lege huls overblijft. Zo kan bijvoorbeeld worden bepaald dat hij geen rol mag spelen in het dagelijkse leven van het kind. Dit kan *de facto* in Nederland onder omstandigheden ook door de rechter worden bepaald, al is daarvoor geen wettelijke grondslag.

d. De vergelijking van de **uitoefening** van het ouderlijk gezag laat grote verschillen zien. Hier doet zich een van de belangrijkste kenmerken van het gezagsrecht van beide landen gelden. Tegenover het coöperatieve ouderschap in Nederland staat het onafhankelijke ouderschap in Engeland en Wales. Het Nederlandse recht gaat uit van gezamenlijkheid, zowel tijdens de relatie als na (echt-)scheiding. Het kind heeft recht op gelijkwaardig ouderschap. Dat is de norm. Na een (echt-)scheiding hoeft de uitoefening van het gezamenlijk ouderlijk gezag echter niet qua tijd gelijk tussen de twee gezaghouders te worden verdeeld. Dat geldt vooral in die gevallen waar het kind bij een van de ouders zijn hoofdverblijfplaats heeft. Gezamenlijke uitoefening van het ouderlijk gezag vereist onderlinge afstemming tussen de gezaghouders en dit heeft ook gevolgen voor derden. Artsen en scholen moeten met de gezamenlijke beslissingsbevoegdheid van ouders rekening houden. Het Engelse recht kent een andere benadering. Als hoofdregel geldt dat iedere gezaghouder alleen en zonder de andere gezaghouder(s) kan handelen en beslissen, maar bij het nemen van belangrijke beslissingen over het kind (zie de lijst onder 3.3) dien(t)(en) de andere gezaghouder(s) te worden geconsulteerd, dat wil zeggen dat hij slechts

geïnformeerd en geraadpleegd dient te worden, maar dat consensus niet nodig is om tot een beslissing te komen. Slechts in sommige gevallen – bijvoorbeeld ingeval van naamsverandering van het kind – is de toestemming van alle gezaghouders vereist. Ingeval van verschil van mening over de beslissing kan iedere gezaghouder om een rechterlijke beslissing verzoeken.

e. **Afspraken** over de uitoefening van het ouderlijk gezag kunnen in beide rechtsstelsels worden gemaakt. In Nederland geldt het vereiste dat bij een (echt-) scheiding een ouderschapsplan door de juridische ouders/gezaghouders moet worden gemaakt, terwijl een dergelijke verplichting in Engeland en Wales niet bestaat. Indien ingeval van meeroudergezag betrokkenen het niet met elkaar eens zijn omtrent de uitoefening van het ouderlijk gezag, kan het geschil worden voorgelegd aan de rechter. Deze mogelijkheid bestaat ook in Nederland, alhoewel over de juridische kwalificatie van het ouderschapsplan en de daarmee verband houdende vraag of en hoe de afspraken vatbaar zijn voor tenuitvoerlegging – in het bijzonder ingeval van gewijzigde omstandigheden – nog geen duidelijkheid bestaat.

Tabel 3. *Vergelijkend overzicht wat betreft de inhoud en wijze van uitoefening van het ouderlijk gezag*

	Nederland	Engeland en Wales
a. inhoud	- wettelijk bepaald - door de rechtspraak bepaald	- algemene wettelijke omschrijving - door de rechtspraak bepaald
b. verzorging, bescherming en opvoeding	in relatie tot het kind	in relatie tot het kind
c. verschillen en beperkingen	- geen verschil tussen gezaghouders die juridisch ouder zijn - beperkingen door rechter mogelijk	- geen verschil tussen gezaghouders die juridisch ouder zijn - beperkingen door rechter mogelijk
d. uitoefening	gezamenlijk	individueel
e. afspraken	ouderschapsplan bij (echt-) scheiding over uitoefening gezag	niet aan de orde

4.4 *Discussies en aandachtspunten*

Bij de poging om de in beide landen gevoerde discussies over het gezagsrecht met elkaar te vergelijken is de vergelijkbaarheid een probleem. Wat in Nederland wordt bekritiseerd veroorzaakt in Engeland en Wales geen problemen en *vice versa*. Juist ten aanzien van de in de vorige paragrafen geconstateerde verschillen zijn er in beide landen discussies gaande. Derhalve wordt in deze paragraaf per land een aantal aandachtspunten samengevat.

Het eerste punt van aandacht betreft in Nederland de inrichting van het gezagsrecht. Sinds 1995 is sprake van aanbouwwetgeving. Een consistent geheel ontbreekt, zo komt naar voren uit de literatuur die in het Nederlandse rapport

genoemd wordt. Een ander punt van discussie betreft de tot norm verheven gelijkwaardigheid van het ouderschap, die zowel tijdens een (in-)formele relatie van de ouders geldt als na (echt-)scheiding. Aangezien meeroudergezag in Nederland niet mogelijk is, raken de beide andere punten van discussie het onderwerp van het onderhavige onderzoek. Is het mogelijk en wenselijk dat de stiefouder naast de twee gezaghouders een juridisch erkende rol in het leven van het kind kan spelen en welke positie zou de bekende donor bij intentionele gezinnen kunnen innemen? Welke factoren zijn hiervoor belangrijk?

In Engeland en Wales wordt in het kader van het meeroudergezag aandacht gevraagd voor de daarmee gepaard gaande uitholling van het ouderlijk gezag enerzijds en fragmentatie anderzijds. Door de beperkingen die aan een niet-verzorgende gezaghouder door de rechter kunnen worden opgelegd, kan het ouderlijk gezag met reële rechten en plichten worden gedegradeerd tot een symbolische status. In dat geval is van gelijkwaardigheid ingeval van meer dan twee gezaghouders geen sprake. Over de beoordeling van het verkrijgen van ouderlijk gezag door de stiefouder die het kind verzorgt, lopen de opvattingen uiteen. Voor de ene auteur is het geen bedreiging van de niet-verzorgende juridische ouder, voor de ander wel. Een volgend punt van discussie is de betrokkenheid van het kind ingeval van een *parental responsibility agreement*. Tot dusverre wordt een dergelijke overeenkomst niet getoetst aan het belang van het kind en wordt het kind niet gehoord. Er wordt voor gepleit om bij contractuele afspraken omtrent het gezag rekening te houden met de belangen van het kind. Een laatste punt van discussie betreft de vraag of door de *Human Fertilisation and Embryology Act* voor de vrouwelijke partner van de biologische moeder de juiste keuze is gemaakt, dat wil zeggen dat zij van rechtswege juridisch ouder wordt indien aan een aantal door de wet omschreven voorwaarden is voldaan. De discussie betreft weliswaar afstammingsrechtelijke vraagstukken, maar daaraan gekoppeld is het van rechtswege verkrijgen van het gezag, dat wederom van belang is voor de positie van de bekende donor.

4.5 Donorschapsplan en stiefouderplan

De vergelijking van de rol die donorschapsplannen in beide rechtssystemen spelen levert een grote mate van overeenstemming op.

a. In beide rechtssystemen is het donorschapsplan niet wettelijk geregeld. Er geldt derhalve ook geen verplichting om onderlinge afspraken in een bepaalde vorm vast te leggen. Toch worden in beide systemen dergelijke overeenkomsten tussen de geboortemoeder, (de meemoeder) en de bekende donor vóór de conceptie van het kind gesloten, maar hoe vaak dit gebeurt is niet bekend.

b. De rechtspraak zowel in Nederland als in Engeland en Wales wordt wel regelmatig geconfronteerd met donorschapsplannen. De daarin opgenomen afspraken over bijvoorbeeld de rol die de donor in het leven van het kind wel of niet zal spelen, zijn in beide jurisdicties echter niet afdwingbaar. Voor Nederland geldt dat het ouderschap en het gezag niet ter dispositie staan van partijen, terwijl in het Engelse recht wel rechtsgeldig het gezag aan een derde persoon kan worden toegekend, mits aan het registratievereiste wordt voldaan, maar dergelijke afspraken zijn slechts mogelijk tussen twee juridische ouders en een stiefouder. Voor de bekende donor, de biologische moeder en haar vrouwelijke partner bestaat deze mogelijkheid niet.

c. Aan in donorschapsplannen vastgelegde afspraken wordt wel bewijskracht toegekend, ze geven namelijk inzicht in de oorspronkelijke intenties van partijen. De onderlinge afspraken worden bijvoorbeeld van belang geacht bij de beoordeling van de vraag of het de bedoeling was dat het kind wel of niet door de meemoeder zou worden geadopteerd. Wanneer op basis van afspraken de intenties van partijen kunnen worden vastgesteld, blijkt vooral uit de Engelse jurisprudentie dat deze in relatie tot de werkelijke rollen die partijen spelen na de geboorte van het kind worden beoordeeld. Ingeval betrokkenen hun wederzijdse intenties en afspraken niet schriftelijk hebben vastgelegd, is het voor de rechter veel moeilijker deze vast te stellen. In alle gevallen geldt het belang van het kind als leidend beginsel.

d. Hetgeen hiervoor over donorschapsplannen is opgemerkt geldt *mutatis mutandis* ook voor een stiefouderplan, met dien verstande dat een stiefouderplan in beide jurisdicties (nog) geen rol van betekenis speelt en daarover in de juridische literatuur en in de rechtspraak niets gepubliceerd is. In die zin is de vraag welke andere gevolgen aan een stiefouderplan verbonden zouden kunnen worden, tot nu toe onbeantwoord gebleven.

Tabel 4. *Vergelijkend overzicht donorschapsplan en stiefouderplannen*

	Nederland	Engeland en Wales
a. wettelijk geregeld	Neen	Neen
b. bindende kracht	Geen	Geen
c. andere rechtsgevolgen donorschapsplan	Toekenning bewijskracht	Een van de omstandigheden van het geval beoordeeld in combinatie met feitelijke rolverdeling aan de hand van het belang van het kind
d. andere rechtsgevolgen stiefouderplan	Tot op heden niet aan de orde geweest	Tot op heden niet aan de orde geweest

4.6 *Ter afsluiting*

Bovenstaande vergelijking heeft voor de belangrijkste aspecten van het gezagsrecht de verschillen en gelijkenissen die in het Nederlandse en Engelse recht bestaan, laten zien. Daarbij is rekening gehouden met de vraagstelling van het onderhavige onderzoek. Terwijl het Nederlandse gezagsrecht uitgaat van gelijkwaardigheid van de twee gezaghouders en daarnaast van gezamenlijkheid bij de uitvoering van het ouderlijke gezag, lijkt het Engelse gezagsrecht ondanks het ontbreken van normstellende bepalingen over gezamenlijkheid niet tot meer geschillen tussen de gezagshouders te leiden. Ten aanzien van belangrijke beslissingen over het kind bestaat immers een onderlinge afstemmingsplicht. Vermeldenswaardig is dat volgens een enkele rechtsgeleerde na invoering van het meeroudergezag geen stijging van het aantal conflicten is waargenomen. Daarbij dient wel te worden aangetekend dat empirisch onderzoek ontbreekt. De vergelijking van beide systemen maakt een belangrijk punt zichtbaar. De beperking tot twee gezaghouders in Nederland wordt in Engeland en Wales in feite ook bereikt doordat, ingeval van meervoudig gezag, de derde gezaghouder die het kind niet verzorgt vaak geen volledig ouderlijk gezag verkrijgt. Zijn positie ten opzichte van het kind heeft in dat geval slechts symbolische waarde. Anders is het gesteld met de stiefouder die met de twee juridische ouders op basis van een geregistreerd contract het ouderlijke gezag heeft verkregen. In dat geval is sprake van drie gelijkwaardige gezaghouders, maar kan eenieder zelfstandig beslissingen nemen.

DEEL III EEN EMPIRISCH PERSPECTIEF OP GEZAG

1. Inleiding

In het rechtsvergelijkende deel is de juridische situatie voor ouders in meeroudergezinnen aan de orde gekomen. In dit deel komt de vraag aan bod hoe gezinnen zelf tegen de situatie aankijken, welke problemen zij ervaren en welke oplossingen ze daarvoor zien. Ook wordt professionals naar hun ervaring met de doelgroep gevraagd en naar hun visie op problemen en oplossingen. Er is niet eerder empirisch onderzoek naar de rolverdeling, problemen en wensen in relatie tot meeroudergezag gedaan, noch onder intentionele meeroudergezinnen, noch onder niet-intentionele meeroudergezinnen. Het doel van dit onderzoek is dan ook om te bepalen hoe over de juridische situatie binnen deze gezinnen zelf wordt gedacht.

In het empirisch onderzoek staan de volgende onderzoeksvragen centraal:

- Wat is de juridische situatie in de meeroudergezinnen in Nederland? Wie is juridisch ouder, wie heeft gezag?
- Wat zijn de feitelijke rollen in het leven van kind van de verschillende ouders in meeroudergezinnen in Nederland?
- In hoeverre is er sprake van samenhang tussen de juridische en de feitelijke situatie?
- Zijn er in meeroudergezinnen in Nederland problemen of beperkingen met betrekking tot de zorg en verantwoordelijkheid voor minderjarige kinderen die het gevolg zijn van de huidige regeling van het gezag? Zo ja, welke?
- Is er onder ouders in meeroudergezinnen en professionals behoefte aan verandering van de huidige gezagsregeling en aan meeroudergezag?
- Welke voor- en nadelen zien ouders in Nederland bij meeroudergezag?
- Hoe vaak en op welke wijze maken de ouders in meeroudergezinnen afspraken over hun toekomstige rolverdeling?
- Zijn er voor ouders en kinderen in meeroudergezinnen in Nederland problemen met betrekking tot de vastlegging (of de niet-vastlegging) van hun (toekomstige) rolverdeling?
- Welke voor- en nadelen noemen ouders in meeroudergezinnen in Nederland ten aanzien van een bindend (eventueel verplicht) donorschapsplan/stiefouderplan?

- Welke voorstellen voor verbetering van de huidige juridische mogelijkheden om (toekomstige) rollen vast te leggen, dragen de ouders en de professionals in Nederland aan?

2. Methoden voor beide typen gezinnen

2.1 *Twee complementaire methoden*

In deze paragraaf worden de methoden van het empirisch onderzoek beschreven. Twee complementaire methoden zijn gebruikt. De eerste betreft bevraging van een beperkt aantal gezinnen, professionals en vertegenwoordigers van belangenorganisaties door middel van kwalitatieve interviews, en de tweede methode is een grootschaliger vragenlijstonderzoek van drie typen actoren in ieder type gezin. In intentionele (lesbische) gezinnen zijn dat de biologische moeder, de meemoeder en de bekende donor en in de niet-intentionele (stiefouder) gezinnen de verzorgende ouder, de niet-verzorgende ouder en de stiefouder. Voor deze aanpak is gekozen in de verwachting dat de bevindingen uit de beide methoden elkaar kunnen valideren en aanvullen.

Hierna worden in paragraaf 2.2 eerst de methoden van het kwalitatieve onderzoek beschreven voor beide typen gezinnen, waarna de methoden gebruikt voor het kwantitatieve onderzoek worden uiteengezet (2.3). Daarna volgen de resultaten voor de intentionele gezinnen in paragraaf 3.1 en de analyse van die resultaten in paragraaf 3.2. De resultaten en analyse voor de niet-intentionele gezinnen komen vervolgens aan de orde in 3.3 en 3.4.

2.2 *Methoden van het kwalitatieve onderzoek voor beide typen gezinnen*

Het doel van de kwalitatieve interviews met enerzijds professionals en vertegenwoordigers van belangengroepen en anderzijds ouders en volwassen kinderen, is in de eerste plaats om in kaart te brengen welke problemen en wensen er leven in meeroudergezinnen. Aan de hand van deze informatie zijn de vragenlijsten die later onder de respondenten zijn uitgezet, aangevuld. In de tweede plaats kunnen de resultaten van het kwantitatieve onderzoek worden verdiept en beter worden begrepen.

Voor de professionals en belangenvertegenwoordigers is, om een zo breed mogelijk beeld te krijgen, de keuze gemaakt om deskundigen met een uiteenlopende expertise en achtergrond te bevragen. Op basis van eigen kennis en via internet is nagegaan welke professionals expertise hebben over intentionele respectievelijk niet-intentionele meeroudergezinnen en is in kaart gebracht welke belangenorganisaties actief zijn. Vervolgens is een selectie gemaakt op basis van een goede spreiding tussen de verschillende typen professionals

(advocaat, rechter, medewerker van de Raad voor de Kinderbescherming, belangenvertegenwoordigers van de grote organisaties).

Geselecteerd zijn aldus professionals afkomstig uit:

- de rechterlijke macht (2 personen);
- de advocatuur (2 personen);
- de Raad voor de Kinderbescherming (3 personen);
- vertegenwoordigers van belangenorganisaties: COC, Meer dan gewenst en Nieuw gezin (4 personen);
- jurist die op vrijwillige basis juridisch advies geeft aan stiefouders (1 persoon);
- wetenschappers met expertise op het terrein van de (ontwikkelings-) pedagogiek (2 personen) en met juridische expertise (1 persoon).

Een aantal professionals is bevraagd specifiek voor één van de twee typen meeroudergezinnen en een deel heeft expertise op beide terreinen. In bijlage 2 is een lijst met geïnterviewden opgenomen. In totaal gaat het voor de intentionele gezinnen om twaalf experts en voor de niet-intentionele om negen experts. In een aantal interviews zijn meerdere experts tegelijk bevraagd. In totaal zijn tien gesprekken gevoerd.

De professionals en vertegenwoordigers van belangenorganisaties hebben ons daarnaast in contact gebracht met een aantal ouders van intentionele gezinnen voor het vragenlijstonderzoek. Naast de professionals zijn ook interviews gehouden met ouders en kinderen uit de twee typen gezinnen. Voor de intentionele gezinnen zijn twee volwassen kinderen uit twee verschillende lesbische gezinnen, twee bekende donoren, drie moeders/biologische moeders, en een meemoeder geïnterviewd. Voor de niet-intentionele gezinnen zijn interviews gehouden met een volwassen kind uit een stiefgezin, dat tevens stiefmoeder is, een tweede volwassen kind uit een stiefgezin, een verzorgende ouder, een stiefvader die ook een kind heeft met de verzorgende ouder, een gescheiden moeder die stiefouder is, een gescheiden vader die stiefouder is en een verzorgende ouder die met verschillende partners een samenwoonrelatie heeft gehad. De face-to-face interviews vonden in de periode van mei tot oktober plaats en duurden gemiddeld ruim een uur. De resultaten worden hierna besproken in paragraaf 2.3.

Voor beide typen meeroudergezinnen zijn voor de interviews semi-gestructureerde vragenlijsten (een voor professionals en een voor ouders en kinderen) ontwikkeld, waarbij de onderwerpen deels gelijk zijn en deels toegesneden op de specifieke situatie. De resultaten van de interviews komen aan de

orde in par. 3.1.1 voor intentionele gezinnen en in par. 3.3.1 voor niet-intentionele meeroudergezinnen.

2.3 Methoden van het kwantitatieve onderzoek

2.3.1 Methoden van het kwantitatieve onderzoek naar intentionele meeroudergezinnen

2.3.1.1 Sneeuwbalmethode

Er zijn weinig gegevens bekend over het aantal intentionele meeroudergezinnen waar de moeders met hulp van een bekende donor een kind hebben gekregen. Er is geen centrale registratie (bijvoorbeeld bij het CBS) van de typen gezinnen die aan het onderzoek zouden deelnemen. Naar schatting zijn er 25.000 samenwonende vrouwen, waarvan bij 20 procent kinderen opgroeien; het is niet bekend of deze kinderen van de vrouwen samen zijn, of uit een eerdere relatie en evenmin is bekend in hoeverre gebruik is gemaakt van een bekende donor.³⁰⁷ Dat heeft gevolgen voor de wijze waarop respondenten geworven konden worden. Via een panel zouden, gelet hierop, niet voldoende gezinnen gevonden worden. Daarom is gekozen voor de sneeuwbalmethode. Op verschillende plekken is een sneeuwbal uitgezet. De e-mail met de oproep tot deelname aan het onderzoek (zie de afzonderlijke bijlage voor de tekst van de oproep) is in eerste instantie via drie grote universiteiten in Amsterdam, Utrecht en Groningen uitgezet met de vraag de oproep door te sturen naar collega-onderzoekers, familie, vrienden en kennissen. Daarnaast is de oproep uitgezet bij de twee belangrijkste organisaties die de belangen behartigen, namelijk het COC en Meer dan Gewenst, een stichting die zich inzet voor lesbo's, homo's en biseksuelen die kinderen willen of hebben.³⁰⁸ Ook in een landelijk dagblad (de *Telegraaf*) is de oproep geadverteerd en daarnaast op meerdere websites die op enige wijze betrekking hebben op de doelgroep (COC, Meer dan Gewenst, Gaybyboom,³⁰⁹ Sara Coster³¹⁰), om een zo groot mogelijk publiek te bereiken. Tevens is gebruik gemaakt van een eigen Facebookpagina speciaal voor de werving van respondenten. Dezelfde organisaties zijn gevraagd deze Facebookpagina te delen op hun eigen Facebookpagina of website. Op onze Facebookpagina konden respondenten en geïnteresseerden ook terecht voor informatie over het onderzoek, om

³⁰⁷ A. de Graaf, Gezinsrapport 2011, p. 41.

³⁰⁸ Zie: www.meerdangewenst.nl/.

³⁰⁹ Zie: <http://gaybyboom.nl/>.

³¹⁰ Zie: www.saracoster.nl/.

zich op te geven en voor de contactgegevens van de onderzoekers. Respondenten gaven zich op door een e-mail te sturen naar de onderzoekers en in een enkel geval benaderden wij een respondent zelf, wiens e-mailadres wij ontvingen via een ander. Aan elke respondent die zich opgaf voor deelname, werd gevraagd de oproep door te sturen binnen de eigen kennissenkring.

Aan het einde van de vragenlijst is aan de respondenten gevraagd hoe zij van het onderzoek gehoord hebben, of zij de oproep zelf doorgestuurd hebben en of degene van wie zij vernomen hebben van het onderzoek ook zelf deelgenomen heeft. Op deze manier proberen we te achterhalen hoeveel bereik de oproep heeft gehad (het aantal 'waves') en of er voldoende connectiviteit/dekking is. In onderstaande tabel staat vermeld via welke bron de respondenten over het onderzoek hebben gehoord. Men kon meerdere bronnen tegelijk aangeven. Hieruit blijkt dat het merendeel van de respondenten (94%) via één bron van ons hoorde en zich toen aanmeldde, wat er mogelijk op wijst dat er weinig verzadiging was.

Tabel 1. *Via welke weg hebben de respondenten over het onderzoek gehoord?**

	N	%
Via advertentie in de krant	3	1
Via de website/ facebook van het COC	14	5
Via Meer dan Gewenst	26	10
Via Zij aan Zij	2	1
Via Gaybyboom	3	1
Via website/oproep Sara Coster	4	1
Via facebook van dit onderzoek	9	3
Via facebook/ twitter van bekende	23	8
Via oproep van de onderzoekers zelf (e-mail)	22	8
Via andere deelnemer	136	50
Via vrienden/familie/collega	30	11
Weet niet/ wil niet zeggen	2	1
Anders	17	6

* meerdere antwoorden waren mogelijk

Iets meer dan de helft van de respondenten ($N = 160$) heeft de oproep zelf ook doorgestuurd binnen de eigen kennissenkring of aan personen binnen de doelgroep. Van deze groep gaven 24 respondenten aan dat degene naar wie zij de oproep doorstuurde al op de hoogte was van het onderzoek. Slechts vijf respondenten kennen in hun omgeving geen mensen in een soortgelijke situatie, wat erop lijkt te duiden dat er voldoende connectiviteit is binnen het netwerk van lesbische moeders en donoren.

Waarschijnlijk is niet het gewenste aantal slagen gehaald (zeven slagen), waardoor de oproep niet veel verder is gekomen dan ons eigen hoogopgeleide netwerk. Aan de opzet van het onderzoek kan dit niet gelegen hebben: de oproep is breed en gevarieerd uitgezet.

2.3.1.2 *Selectiecriteria en definities*

Om een goede selectie van de doelgroep te maken zijn screeningscriteria ontwikkeld. Respondenten werden eerst globaal gescreend door een paar korte vragen te stellen naar aanleiding van hun aanmeldingsmail, om de kans te vergroten dat zij binnen de doelgroep vallen. Van belang is dat het gaat om personen bij wie een kind geboren is binnen een relatie van twee vrouwen met hulp van een bekende donor. Het kind moet al geboren zijn en dat betekent dat aanstaande gezinnen waar wel sprake is van een zwangerschap of die nog in de voorbereidende fase zitten, niet konden meedoen.

Na raadpleging van verschillende personen uit het veld met kennis van zaken over het gebruik van de terminologie hebben we voor de volgende voor respondenten gebruikelijke terminologie gekozen: biologische moeder, meemoeder, bekende donor (vader) en sociale vader. De volgende definities zijn daarbij gehanteerd:

- Onder *biologische moeder* verstaan we de moeder uit wie het kind geboren is.
- Onder *meemoeder* verstaan we de vrouwelijke partner van de biologische moeder die samen met haar besloten heeft het kind te krijgen. Latere partners van de biologische moeder vallen buiten het onderzoek.
- Onder *bekende donor (vader)* verstaan we de bij de moeder(s) bekende donor met wiens sperma één of meer kinderen zijn geboren binnen de relatie van twee vrouwen. Het gaat om alle bekende donoren (vaders), of ze nu een grote, kleine of geen rol in het leven van het kind spelen.
- Onder de *sociale vader* verstaan we de mannelijke partner van de bekende donor (vader), die samen met de bekende donor (vader) besloten heeft het kind te krijgen. Latere partners die hier niet over meebeslist, vallen buiten het onderzoek.

Aan het begin van de enquête is gevraagd aan te geven welke situatie op de respondent van toepassing is. Zo kon een keuze gemaakt worden uit de volgende typen deelnemers:

- U bent de biologische moeder van één of meer kinderen, geboren binnen de relatie met uw vrouwelijke partner met hulp van een bekende donor (vader).
- U bent de meemoeder van één of meer kinderen, geboren uit uw vrouwelijke partner met hulp van een bekende donor (vader).
- U bent de bekende donor (vader) van één of meer kinderen geboren in de relatie van twee vrouwen.
- U bent de sociale vader die voorafgaand aan de bevruchting heeft meebeslist over het krijgen van één of meer kinderen die geboren zijn met de hulp van uw partner in de relatie van twee vrouwen.

Indien er meerdere kinderen met hulp van een bekende donor geboren zijn binnen de relatie van de twee vrouwen, zou onduidelijk kunnen zijn hoe de respondenten de lijst zouden moeten invullen: als biologische moeder van het ene kind, of als meemoeder van het andere kind. Om die reden is gevraagd om de lijst in te vullen met betrekking tot het *jongste* kind. Aan het eind van de vragenlijst vroegen we de respondenten of de situatie zoals zij deze ingevuld hadden voor hun jongste kind, verschilt van de situatie van hun oudste kind. Waar wij bij de bespreking van de resultaten spreken over ‘kind 1’ gaat het telkens over het oudste kind.

Voor de vragenlijst van start ging, gaven respondenten *informed consent*. Hiermee gaven zij aan bereid te zijn informatie te verstrekken voor het onderzoek, op de hoogte te zijn van de inhoud, methode en doel van het onderzoek, te begrijpen dat hun gegevens vertrouwelijk behandeld worden en nooit tot de persoon herleidbaar aan derden worden verstrekt en gaven zij aan dat zij vrijwillig deelnemen aan het onderzoek.

2.3.1.3 De vragenlijst

Er zijn vier aparte vragenlijsten ontwikkeld: voor de biologische moeder, de meemoeder, de bekende donor (vader) en de sociale vader. Deze lijsten bevatten zoveel mogelijk dezelfde vragen, maar de antwoordcategorieën verschillen. Uiteindelijk is het, gelet op de lage respons van slechts negen sociale vaders, niet mogelijk gebleken om deze groep in het empirisch deel te betrekken.

De vragenlijst heeft de volgende opbouw. Eerst zijn algemene vragen gesteld om de kenmerken van de gezinnen in kaart te brengen, waaronder de rechtspositie ten opzichte van elkaar en de kinderen. Vervolgens is een groot aantal vragen opgenomen om de rolverdeling van de ouders ten opzichte van het kind vast te stellen. Daarna zijn vragen aan bod gekomen om de verhouding

tussen de ouders in kaart te brengen en na te kunnen gaan hoe vaak er overleg of onenigheid is over de opvoeding. Ten slotte zijn vragen gesteld over meeroudergezag, gewenste wetswijzigingen en de rol van een donorschapsplan. De vragenlijst is computergestuurd en heeft een aparte routing voor de biologische moeder, de meemoeder en de bekende donor (vader).

2.3.2 Methoden van het kwantitatieve onderzoek naar niet-intentionele meeroudergezinnen

2.3.2.1 Werving en selectie

Om te bepalen welke wijze van werving en selectie haalbaar is, is van belang wat de omvang is van de groep stiefgezinnen. Over stiefgezinnen zijn, net als over intentionele meeroudergezinnen, niet veel empirische gegevens bekend. Steenhof heeft op basis van cijfers van het CBS uit 2007 wel een schatting gemaakt op basis van de adresbewoning volgens de GBA en de daarop gebaseerde huishoudenstatistiek.³¹¹ Dit resulteert in een schatting van 149 duizend gezinnen in 2007 met in totaal 282 duizend kinderen. Deze schatting wordt beschouwd als een ondergrens van het aantal stiefgezinnen. Het aantal stiefgezinnen en het aandeel daarvan op het totaal aantal twee-oudergezinnen is de afgelopen jaren gestegen. In 2010 werd het aantal geschat op circa 184.000 gezinnen met stiefkinderen.³¹² Dit is 9,5 procent van het totale aantal gezinnen met thuiswonende kinderen onder de 18 jaar, 3,8 procent van alle meerpersoons-huishoudens en 2,4 procent van alle particuliere huishoudens.

Na een scheiding gaan de meeste kinderen bij de moeder wonen en daarom is de verdeling van stiefmoeder- en stiefvadergezinnen niet gelijk. Uit onderzoek van Spruijt & Kormos³¹³ blijkt dat in 84 procent van de stiefgezinnen alleen kinderen wonen uit een eerdere relatie van de moeder (stiefvadergezin). Dit betreft dus de grootste groep. Daarnaast leven naar schatting in 13 procent van de gevallen kinderen uit een eerdere relatie bij de vader (stiefmoedergezin) en in nog eens 3 procent hebben beide partners kinderen uit een eerdere relatie.

Voor het kwantitatieve deel van onderzoek onder deze gezinnen is gekozen voor sampling via een groot panel (het TNS Nipo). Met dit panel is er een relatief grote kans om voldoende respondenten in de doelgroep aan te treffen.

³¹¹ L. Steenhof, Schatting van het aantal stiefgezinnen, Bevolkingstrends 2007/4.

³¹² Spruijt en Kormos 2010, p. 40-41.

³¹³ Spruijt en Kormos 2010, p. 40-41.

2.3.2.2 *De vragenlijst*

Gelet op het feit dat de problemen en behoeften van de drie betrokken ouders, namelijk verzorgende ouder, niet-verzorgende ouder en stiefouder, in een meer-oudergezin naar verwachting uiteenlopen, zijn ook hier aparte vragen ontwikkeld. De vragenlijsten voor de verschillende soorten ouders zijn daarmee deels gelijk en deels verschillend. De reden daarvoor is dat het wel mogelijk is om verzorgende ouders te vragen naar de rol van de andere twee ouders, omdat deze daar in de regel zicht op heeft, maar dat omgekeerd de niet-verzorgende ouder minder zicht heeft op de verdeling van de taken in het stiefgezin. Dat heeft geleid tot een aantal verschillen (zie de afzonderlijke bijlage voor de vragenlijsten).³¹⁴

Voor de ontwikkeling van de vragenlijst is ook hier gebruik gemaakt van de kwalitatieve interviews met de professionals en met de gezinnen. Ook is gebruik gemaakt van de vergelijking van de landenrapporten van Nederland en Engeland, die een overzicht geven van gemelde en vermoede problemen en mogelijke oplossingen. Waar mogelijk en zinvol is de vragenlijst gesynchroniseerd met de vragenlijst die bij de bevraging van lesbische meeroudergezinnen is gebruikt, waarbij opmerking verdient dat in de vragenlijst voor de lesbische meeroudergezinnen meer open vragen zijn ingebouwd dan in de panelstudie.

De vragenlijst is in grote lijnen als volgt samengesteld. Eerst zijn algemene vragen opgenomen om de kenmerken van de gezinnen in kaart te brengen, waaronder de rechtspositie ten opzichte van elkaar en de kinderen. Vervolgens is een groot aantal vragen opgenomen om de rolverdeling van de (stief)ouders in het leven van het kind vast te stellen. Ook zijn vragen opgenomen om de verhouding tussen de ouders te inventariseren en na te kunnen gaan hoe vaak er overleg of onenigheid is over de opvoeding. Daarnaast zijn vragen opgenomen over meeroudergezag, gewenste wetswijzigingen en de rol van een stiefouderplan.

Respondenten konden de vragenlijst slechts in één hoedanigheid invullen: als verzorgende ouder, niet-verzorgende ouder of stiefouder. Ook hier is aan de respondenten gevraagd om, bij twijfel of verschil in de situatie voor jongere en oudere kinderen, de lijst in te vullen voor het jongste kind (stiefkind of eigen kind). Dat is bijvoorbeeld het geval als een respondent zowel een gescheiden verzorgende ouder is als stiefouder.

³¹⁴ De vragenlijst bestaat uit 56 vragen voor de stiefouder, 67 voor de verzorgende ouder en 60 voor de niet-verzorgende ouder. In de vragenlijst voor de niet-verzorgende ouder zijn extra vragen gesteld om in kaart te brengen wat de belangrijkste elementen van het ouderschap zijn en wat zij graag veranderd zouden willen zien, los van wetgeving.

De vragenlijst is getest door de onderzoekers zelf en door TNS Nipo. Daarna is de vragenlijst definitief gemaakt. De vragenlijst is computergestuurd en heeft een aparte routing voor de verzorgende ouder, de niet-verzorgende ouder en de stiefouder.

Vervolgens heeft screening van het panel plaatsgevonden door TNS Nipo op basis van een korte screeningsvragenlijst die bepaalt of de panelleden tot de doelgroep behoren. Van panelleden was de samenstelling van het huishouden vooraf bij TNS Nipo bekend, waardoor respondenten binnen de doelgroep geselecteerd konden worden. Vervolgens is op basis van de screeningsvragen vastgesteld tot welke categorie ouder de respondent behoort: verzorgende ouder, niet-verzorgende ouder of stiefouder. Daarna is de vragenlijst afgenomen in de periode van 1 augustus tot en met de eerste week van september. De resultaten worden hierna besproken in paragraaf 3.3.

De drie typen respondenten moesten aan de volgende definitie voldoen:

- De *stiefouder*: U bent stiefouder van één of meer kinderen van uw partner en de kinderen van uw partner verblijven voor een groot deel van de tijd (gemiddeld minimaal 3 dagen per week) in het gezin van u en uw nieuwe partner.
- De *verzorgende ouder*: U bent ouder van één of meer kinderen en uw relatie met de vader of moeder van deze kinderen is verbroken. U heeft daarna een nieuwe partner gekregen en de kinderen verblijven voor een groot deel van de tijd (gemiddeld minimaal 3 dagen per week) in het gezin van u en uw nieuwe partner.
- De *niet-verzorgende ouder*: U bent ouder van één of meer kinderen en uw relatie met de vader of moeder van deze kinderen is verbroken. Uw ex-partner heeft daarna een nieuwe partner gekregen, en uw kinderen verblijven voor een groot deel van de tijd (gemiddeld minimaal 3 dagen per week) in het gezin van uw ex en zijn/haar nieuwe partner.

Het voorgaande betekent dat de ouders zelf in eerste instantie hebben gekozen welke rol zij hadden. Gescheiden ouders die minimaal drie dagen met een nieuwe partner voor de kinderen uit de eerdere relatie zorgen, kunnen zichzelf aanmerken als verzorgende ouder of niet-verzorgende ouder (mits zij een nieuwe partner hebben). In de rapportage wordt bij deze indeling aangesloten. Bedacht moet worden dat de niet-verzorgende ouder in een deel van de gevallen ook een grote rol heeft en er in die gevallen sprake is van co-ouderschap (zie hierna bij de rollen van de ouders, par. 3.3.2.4). Ook hier is gevraagd om de situatie voor het jongste kind (stiefkind of eigen kind) aan te houden indien meer

dan één situatie op de respondent van toepassing is. Waar wij bij de bespreking van de resultaten spreken over ‘kind 1’ hebben we het telkens over het oudste kind.

3. Resultaten en analyse empirisch onderzoek

3.1 Resultaten intentionele meeroudergezinnen

3.1.1 Resultaten van het kwalitatieve onderzoek

3.1.1.1 Professionals en belangenvertegenwoordigers

Aan de experts en belangenvertegenwoordigers zijn eerst vragen gesteld over de eigen expertise en ervaring met intentionele meeroudergezinnen. Daarna zijn vragen voorgelegd over mogelijke problemen waarmee ouders uit deze gezinnen zich bij hen melden. Vervolgens is van gedachten gewisseld over meeroudergezag en het donorschapsplan als oplossingsrichting. Ook is ruimte geboden om andere onderwerpen die relevant zijn voor dit onderzoek aan te kaarten. Gesproken is met twee rechters, een advocaat, drie medewerkers van de Raad voor de Kinderbescherming, twee sociale wetenschappers, een rechtswetenschapper en drie vertegenwoordigers van een belangenorganisatie (in totaal acht gesprekken). Bedacht moet worden dat het beeld dat hierna geschetst wordt, is gebaseerd op een beperkt aantal interviews en dat de resultaten dus met de nodige voorzichtigheid geïnterpreteerd moeten worden.

Problemen

In bijna alle interviews komt naar voren dat het kernprobleem is dat er een kind is dat drie (of meer) ouders heeft, waar het recht maar twee plekken voor heeft. Dat betekent dat de ouders een keuze moeten maken en de pakketjes met rechten en plichten moeten verdelen, bijvoorbeeld ouderschap en gezag verdelen over de drie personen, of één persoon zonder rechten moeten laten. Als een kind twee moeders en één of twee vaders heeft, dan maakt het recht het onmogelijk om hen alle drie of alle vier een plek te geven. Ouders kunnen nu niet de juridische en maatschappelijke erkenning krijgen. Er is dus een discrepantie tussen de rol die ouders in het leven van een kind hebben en de rol die ouders juridisch kunnen vervullen. Vooral gezien vanuit het perspectief van het kind is dat een belangrijk argument om de juridische erkenning te geven. Dat heeft twee kanten: 1. de erkenning als een gezin dat ook juridische bescherming krijgt, waarbij de erkenning voorop staat en niemand voor spek en bonen meedoet en 2. het praktische belang. Als de rechtsverhouding tussen ouders en kinderen goed

geregeld is, kunnen alle ouders de zaken goed regelen en niet alleen die ouders die het gezag hebben. Het geeft dus een gelijkwaardige positie voor de ouders. Denk aan toestemming geven voor medische behandelingen, aanvraag van een paspoort en vertegenwoordiging in rechte. In hoeverre dat in het dagelijks leven nu tot problemen leidt, bijvoorbeeld omdat het kind bij de ouders zonder gezag is wanneer een bepaalde beslissing genomen moet worden, is moeilijk te zeggen. In spoedsituaties, zoals een medische behandeling, zal het uiteindelijk wel goed komen, ook als de ouder geen gezag heeft, maar het maakt wel uit voor de erkenning en gelijkwaardigheid, voor zowel het kind als de derde (en vierde) ouder.

In dit verband is een probleem van het huidige recht dat de derde ouder (de donor of de meemoeder) zijn lot in handen moet leggen van de andere ouder(s). In geval de verhouding tussen de ouders en de derde ouder (met name degene die buiten het gezin woont) verslechtert, kan de derde ouder daar, wat er ook is afgesproken, niets aan veranderen. De derde ouder heeft dus een ongunstige rechtspositie en kan buiten spel gezet worden. Dat is niet alleen een theoretisch thema, maar ook een punt waarmee deze ouders zich daadwerkelijk melden bij de professionals en belangenvertegenwoordigers.

Meeroudergezag

De vraag of meeroudergezag een oplossing is voor deze problemen, wordt uiteenlopend beoordeeld. Aan de ene kant is een deel van de geïnterviewden voorstander van een verdergaande optie dan meeroudergezag, namelijk het juridisch ouderschap, maar als dat politiek of anderszins niet haalbaar is, dan is meeroudergezag een eerste stap. Aan de andere kant is het meeroudergezag voor een kleiner deel van de geïnterviewden geen oplossing, maar juist een probleem. Beide visies worden hierna toegelicht.

Meeroudergezag biedt een oplossing in die zin dat het daardoor mogelijk is de realiteit juridisch te weerspiegelen. Het geeft emotionele erkenning en bescherming aan de derde ouder en het kind. Bovendien is het voor het kind ook van meet af aan duidelijk hoe het zit en kan niet een van de ouders door de anderen buiten spel gezet worden. Meeroudergezag creëert een *level playing field* in het hele proces en de opvoeding; iedereen staat op gelijkwaardige voet met elkaar. Dat maakt veel verschil.

Aan de andere kant zijn er professionals die meeroudergezag geen goed idee vinden, zelfs in acht genomen de problematiek die het huidige recht oplevert voor het kind en de derde ouder. In dit verband wordt met name gewezen op vergroting van het conflictpotentieel en het praktisch niet hanteerbaar zijn van meeroudergezag. Meeroudergezag leidt tot conflicten, die niet in het belang

van het kind zijn. De vraag rijst wanneer van wie waarvoor toestemming nodig is, bijvoorbeeld in verband met paspoorten en medische behandelingen. Je kunt ouders op wat grotere afstand van het kind niet met het recht een goed gevoel geven. Gezag kan daarnaast leiden tot een twee-tegen-één effect, zeker indien de ouders het niet eens zijn. Een ander belangrijk argument is de internationale kant van zaken: hoe wordt met meeroudergezag in een buitenlandse context omgegaan? Wordt dat gezag wel of niet erkend? Met name als de betrokkenen een niet-Nederlandse nationaliteit hebben, roept dit vragen op. Ook wordt de situatie complexer met het oog op aanpalende rechtsgevolgen, zoals het naamrecht, want gezag en naamrecht kunnen aan elkaar gekoppeld zijn. Hoe moet dat bijvoorbeeld met de eenheid van familienaam?

In een deel van de interviews wordt het conflictpotentieel anders ingeschat. Er wordt op gewezen dat er door de onmogelijkheid om de rechtspositie goed te regelen, nu conflicten in de voorfase zijn, die er met meeroudergezag niet of minder zullen zijn. Er kunnen met meeroudergezag wel meer en andere vragen aan de rechter worden voorgelegd, maar dat betekent in de eerste plaats niet dat die conflicten er nu niet zijn (ze kunnen alleen niet aan de rechter worden voorgelegd) en in de tweede plaats is het geen argument er niet aan te beginnen, maar een argument om na te denken over hoe die conflicten kunnen worden ingedamd. Een denkrichting zou zijn om stringentere regels voor het doorlopen van gezag te ontwerpen en het makkelijker dan nu te maken om het gezag te beëindigen als dat in het belang van het kind is. Dat kan een manier zijn om het conflictpotentieel te verminderen. Mediation kan ook van belang zijn.

Donorschapsplan

Over het donorschapsplan bestaat grote eenstemmigheid: de geïnterviewden zien daarin overwegend (grote) voordelen. In dit verband wordt genoemd dat het bijdraagt aan het over en weer helder krijgen van de verwachtingen van de ouders over hun rollen in het leven van het kind en het uitspreken van *commitment*.

Of zo'n plan verplicht zou moeten worden, is een vraag waarop verschillende antwoorden komen, van bevestigend, tot onder bepaalde condities, of juist niet. Overwegend is men van mening dat het niet verplicht moet zijn.

Voorstanders wijzen wel op het risico dat een plan ook een escalerend en juridiserend effect kan hebben en dat concrete afspraken over zaken die te ver in de toekomst liggen eerder een bron voor conflict zijn. Het is uitdrukkelijk niet de bedoeling dat ouders aan zo'n plan rechten gaan ontlelen. Een verplicht donorschapsplan is geen goed idee, een deel van de mensen zoekt het nu ook al goed uit, een deel niet, maar het is wel van groot belang om goede afspraken te

maken. Een plan kan ook een rol spelen in het beoordelen van de intenties van partijen, maar het belang van het kind is bepalend en kan plannen doorkruisen.

Ook wordt het belang van goede voorlichting door de overheid benadrukt en het stimuleren zodat aanstaande ouders het nut ervan inzien om ook een plan op te stellen.

Andere oplossingen

Een aanzienlijk deel van de geïnterviewden is van mening dat de huidige situatie in intentionele meeroudergezinnen te wensen overlaat, maar dat meeroudergezag uiteindelijk niet de oplossing is, maar een eerste stap naar gelijkwaardig ouderschap. Zij pleiten voor verdergaande stappen. Daarbij speelt een rol dat gezag een tijdelijke oplossing is tot het kind meerderjarig is. Het creëert geen familieband en er zijn geen andere gevolgen aan verbonden zoals het naam- en erf- en nationaliteitsrecht. Het afstammingsrecht zou een betere oplossing zijn: een kind zou drie of vier ouders moeten kunnen hebben; het gaat om juridisch ouderschap.

Ook wordt ervoor gepleit om voor alle intentionele meeroudergezinnen (dus bijvoorbeeld ook in geval van draagmoederschap) de juridische relatie tussen ouders en kinderen geheel te herijken. De vraag is, als je meer plekken voor ouders wilt creëren, waar het om gaat: is de status als ouder belangrijk zodat een oplossing via de status van kind en ouder aangewezen lijkt, dus via het afstammingsrecht, of gaat het om de dagelijkse zorg en inspraak, dus via het gezag, of om allebei? Er zijn misschien ouders die minder willen dan het volledige gezag, die wel een juridische status willen, maar geen zorg voor het kind, dus als het ware een uitgetekend juridisch ouderschap. Als het voornamelijk om de zorg gaat, dan is gezag in beginsel voldoende. Het gaat om fundamentele punten, die beginnen bij de vraag wat we willen regelen en voor hoeveel ouders. Daarbij horen belangrijke vragen: Loopt gezag door na scheiding van de ouders? Welke regeling geldt er dan? Daarmee samen hangt de vraag naar de inhoud van gezag. Er zijn verschillende soorten gezag denkbaar. Moeten alle ouders precies hetzelfde gezag hebben? Dat kan wel lastig zijn vanuit de behoefte aan een gelijkwaardige positie; diversifiëren is in dat opzicht moeilijk, maar er moet wel over nagedacht worden. Feitelijk gezien hebben we dat nu ook al, het lege hulsgezag voor vaders in conflictsituaties na scheiding. Gezag kan ook een lege huls zijn en meer een status dan een echt zorgrecht en -plicht.

Geopperd wordt ook dat een koppeling denkbaar is tussen donorschapsplan en meeroudergezag. Als ouders in een donorschapsplan afspreken dat de bekende donor een vaderrol zal hebben en afspreken dat hij het gezag krijgt, dan kan gezag op basis van die afspraak worden toegekend, als hij dat zelf ook wil.

Bij formele relaties zouden de partners van rechtswege gezag krijgen en voor de derde en vierde ouder zou het verkrijgen van gezag afhankelijk zijn van de afspraken in het plan.

Een andere manier om de rechtsverhouding te regelen zou zijn om aan de geboortemoeder de mogelijkheid te geven om bij de geboorteakte aan te geven wie nog meer de ouders van het kind zijn en dat kunnen er dan meer dan twee zijn. Afhankelijk van de situatie kan de vader een rol opeisen als de moeder dat niet steunt, namelijk als er een ouderschapsplan is waarin partijen vooraf hebben afgesproken wat ieders rol is en waarin bepaald is dat de vader ook een belangrijke rol in het leven van het kind speelt. Zonder ouderschapsplan kan dat ook, maar dan rust de bewijslast op de man die stelt dat dit is overeengekomen.

In ieder geval is een meerderheid van de geïnterviewden voor het overwegen van een oplossing die beter past dan meeroudergezag.

Andere punten

Andere punten die genoemd worden zijn dat het kind zelf meer betrokken zou moeten worden bij zaken die hem aangaan en dat het van essentieel belang is dat kinderen weten van wie ze afstammen, hoe ze geboren zijn en wat daaraan vooraf ging.

Tot slot wordt er gewezen op een tweetal opvallende ontwikkelingen. In de eerste plaats lijken cijfers aan te geven dat er een stijging is in het aandeel van ‘afgeschermden’ donoren versus bekende donoren. Waarom dat zo is, is speculatief, maar het zou verband kunnen houden met rechtspraak waarin rechten aan de bekende donor worden toegekend. Dat roept indirect de vraag op welke effecten meeroudergezag kan hebben op de beslissing van vrouwen om niet voor een bekende donor te kiezen, maar voor een ‘afgeschermd’ donor.

Een tweede ontwikkeling is dat er steeds meer interesse is om samen kinderen te krijgen in een vieroudergezin. Het hele scala van twee moeders die een zaadje zoeken en twee vaders die een draagmoeder zoeken tot vieroudergezinnen met vier ouders komt voor. Ook zijn er steeds meer heterovrouwen en mannen op zoek naar een gezin, hetgeen duidelijk anders is dan vijf jaar geleden. Het is van belang om dit op het netvlies te houden bij het nadenken over oplossingen.

3.1.1.2 Ouders en kinderen

De resultaten uit de interviews met de ouders (twee meemoeders, twee biologische moeder en twee donoren) en een – inmiddels volwassen – kind uit een lesbisch gezin komen in deze paragraaf aan de orde. De resultaten worden deels aan de hand van citaten of parafraseringen weergegeven om een beeld te geven.

Problemen

De meeste respondenten zien weinig problemen. Donoren vinden het soms moeilijk om een rol in het leven van de kinderen te spelen en tegelijkertijd zich niet aan de moeders op te dringen. Een kind opgevoed in een atypische situatie door de biologische moeder, haar partner, een meemoeder, niet-zijnde de partner van de biologische moeder, en twee vaders, vindt het problematisch dat niet alle betrokken ouders een gelijke juridische status kunnen krijgen. Bijna alle respondenten vinden verschillende behandeling van een donor en een juridische vader in successiebelastingrecht een probleem. Het merendeel van de respondenten vindt het een probleem dat de donor een afstandsverklaring moet tekenen in het kader van de adoptie door de meemoeder, dat van hem als ouder niets meer te verwachten is. Een moeder noemt de versterking van de positie van de bekende donor met *family life* 'beangstigend'.

Meeroudergezag

Twee moeders vinden dat meeroudergezag in hun geval niet op zijn plaats is, omdat de donor in hun situatie geen verzorgende ouder is en bij zijn positie geen medebeslissingsbevoegdheid past. Ze vinden het misschien wel een goede oplossing voor de stellen die daarvoor zelf zouden kiezen, maar vinden dat het niet door de rechter tegen de wil van de partijen moet kunnen worden opgelegd.

Een meemoeder, tevens biologische moeder, vindt meeroudergezag geen goed idee. De donor moet geen verantwoordelijkheid voor de kinderen dragen, omdat hij geen verzorgende ouder is. Die verantwoordelijkheid moet bij de moeders blijven liggen. Driehoofdig gezag kan alleen tot meer conflicten en juridische procedures leiden.

Een donor vreest dat meeroudergezag mogelijk tot meer conflicten zou leiden. Een andere donor definieert zijn eigen rol als vader op afstand. Hij wilde nooit een gezin stichten en verantwoordelijkheid voor kinderen dragen. Hij deed het voor de moeders en geeft aan geen behoefte aan gezag te hebben. Als het mogelijk zou zijn, zou hij daarvan geen gebruik hebben gemaakt. Hij heeft altijd het vertrouwen gehad dat de moeders het goed doen en er geen noodzaak is om te interveniëren en mee te beslissen.

Een derde donor vindt het meeroudergezag geen goed idee, omdat het in een gezinsrelatie over emotionele dingen gaat. Bovendien, als je twee ouders hebt, zijn die in principe gelijkwaardig. Als er een verschil van mening is, is het altijd één tegen één. Als je met z'n drieën bent, kan één zich snel machteloos voelen tegenover die twee anderen. Het is volgens hem met twee ouders al ingewikkeld genoeg.

Een volwassen kind twijfelt of het meeroudergezag zou aanraden. Omdat de donorvader, op het moment dat hij beslist om donorvader te zijn, ook afstand zou kunnen houden. Het zou fijn zijn als er inderdaad op papier staat dat hij wel bepaalde suggesties kan doen, maar juridisch zou het kind dat toch niet prettig vinden, ook niet voor de twee moeders. Tegelijkertijd zou het kind het wel onevenwichtig vinden als de donorvader helemaal weg wordt gelaten in het geheel.

Donorschapsplan

Twee moeders vinden het donorschapsplan een goed idee. Het kan als checklist fungeren en is goed voor verwachtingmanagement. Van tevoren nadenken voorkomt problemen.

Een donor vindt het donorschapsplan goed voor verwachttingsmanagement en als een checklist, maar vindt dat het niet verplicht moet worden gesteld. Hij is bang dat afdwingbare afspraken tot meer claims zouden leiden.

Een biologische moeder, tevens meemoeder, merkt op dat een donorschapsplan als checklist een nuttige functie kan vervullen, omdat het partijen dwingt tot nadenken. Een bindend donorschapsplan ziet ze niet zitten, omdat de partijen aan het begin van het traject niet kunnen weten en voorspellen hoe de situatie zich in de loop van de tijd zal ontwikkelen. Dat is vergelijkbaar met het ouderschapsplan waarmee de respondent slechte ervaring heeft. Het schriftelijk vastleggen van afspraken kan angstaanjagend zijn, omdat de partijen bang kunnen zijn zich vast te leggen. Het kan dus averechts werken.

3.1.2 Resultaten van het kwantitatieve onderzoek

3.1.2.1 Algemene punten

Opmerkingen vooraf

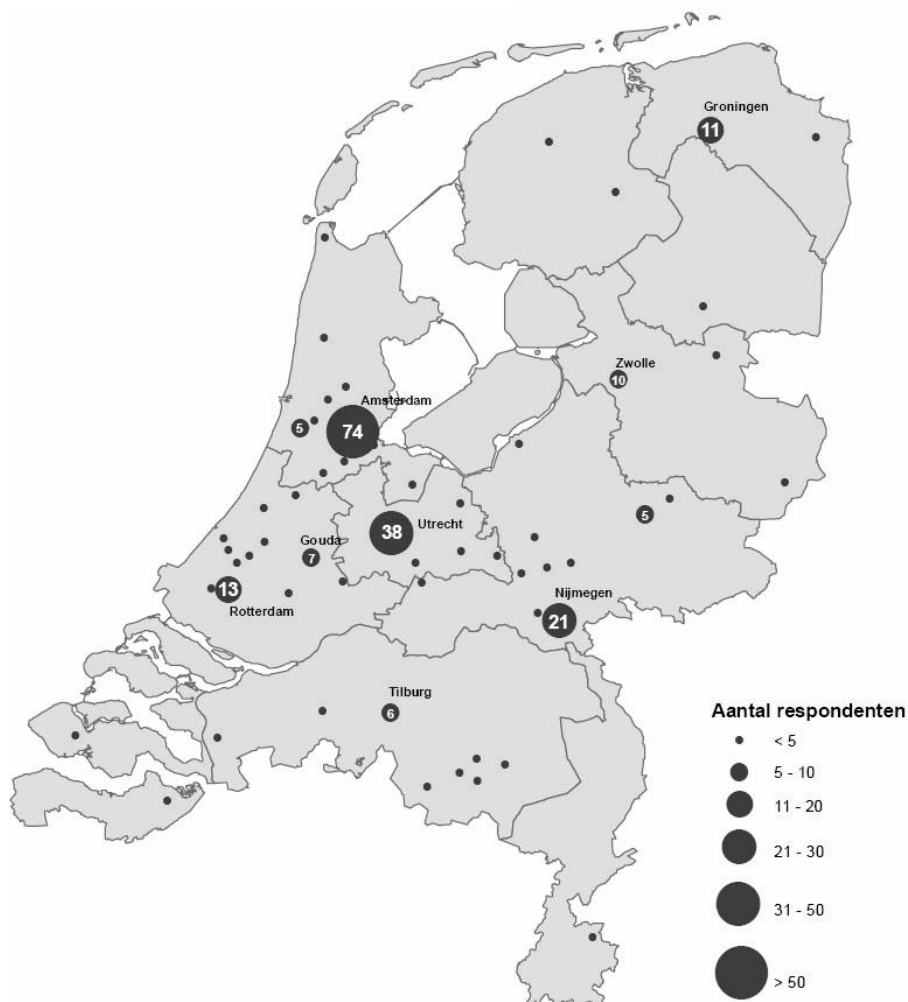
Een algemene opmerking dient vooraf geplaatst te worden bij het interpreteren van de resultaten. Sommige subgroepen respondenten zijn zo klein, dat de resultaten met enige voorzichtigheid geïnterpreteerd dienen te worden, bijvoorbeeld voor de groep gescheiden moeders. Een tweede algemeen punt vooraf is dat niet alle vragen aan alle partijen zijn gesteld, zodat het voor kan komen dat de omvang van de steekproef (N) niet overal gelijk is. Ten slotte dient opgemerkt te worden dat waar percentages niet tot 100% optellen, de antwoordopties als ‘niet van toepassing’, ‘anders’ of ‘weet niet’, niet vermeld zijn in de tekst. Deze zijn wel terug te vinden in de diagrammen.

De steekproef

In totaal gaven 328 respondenten zich op om de vragenlijst in te vullen. Negen respondenten bleken ten onrechte geselecteerd te zijn, omdat het kind nog niet was geboren. Veertig respondenten hebben, ondanks diverse herinneringen aan het onderzoek, de vragenlijst niet of niet volledig ingevuld. De vragenlijsten van de negen sociale vaders zijn niet meegenomen in de analyses, omdat de respons voor deze groep te laag was.

Uiteindelijk hebben 270 respondenten de vragenlijst volledig ingevuld. Daaronder zijn 205 vrouwen en 65 mannen, die zijn onderverdeeld in 117 biologische moeders (43%), 88 meemoeders (33%) en 65 bekende donoren/vaders (24%). Daarbij moet bedacht worden dat de meemoeder in een aantal gevallen de biologische moeder van een ander kind in het gezin is, maar omdat gevraagd is, bij verschil tussen de kinderen, de vragenlijst in te vullen voor het jongste kind geldt haar status in relatie tot het jongste kind. De gemiddelde leeftijd per type respondent is 42.8, 43.6, en 46.9 respectievelijk (range 29 tot 66 jaar). Voor de onderverdeling in leeftijdscategorieën, geeft tabel 2 informatie. Hier valt op dat de biologische moeders jonger zijn dan de meemoeders: 53% valt in de leeftijdscategorie 35-44 vergeleken met 35% van de meemoeders. De bekende donor/vader is gemiddeld iets ouder, 17% is zelfs tussen de 55 en 64 jaar.

De etnische achtergrond van de respondenten is bepaald door naar het land van herkomst van de vader en moeder te vragen. Van de totale groep zijn van 89% van de respondenten beide ouders in Nederland geboren. Elf procent geeft aan dat één of beide ouders in het buitenland geboren is. De grootste groep respondenten woont in stedelijk Nederland. De meeste respondenten wonen in Amsterdam (26%), gevolgd door Utrecht (13%), Nijmegen (7%) en Rotterdam (5%). De overige woonplaatsen liggen verspreid over het hele land. Naast de respondenten die in Nederland wonen, geven vier bekende donoren aan in het buitenland te wonen. Oorspronkelijk woonden zij wel in Nederland (zie figuur 1).

Figuur 1. *Spreiding respondenten lesbisch ouderschap in Nederland*

Opleiding en werk

Het opleidingsniveau van de respondenten is opvallend hoog. Van de totale groep geeft 85% aan een opleiding op HBO-niveau of hoger te hebben gevolgd; 49% zelfs een WO-doctoraal of master. Onderzocht is welke effecten dit mogelijk heeft voor de representativiteit van de steekproef. In de afzonderlijke bijlage zijn de resultaten hiervan gepresenteerd, die er kort samengevat op neer komen dat zich weinig significante verschillen voordoen tussen de hoger- en lageropgeleide respondenten.³¹⁵

Als de verschillende typen respondenten onderling vergeleken worden, hebben de biologische moeders het hoogste opleidingsniveau (56% op WO-doctoraal of master-niveau vergeleken met 43% bij de meemoeders en 46% bij de bekende donoren). De categorieën ‘geen onderwijs’, ‘basisonderwijs’ en ‘LBO/VBO/VMBO’ komen in deze steekproef in het geheel niet voor.

Op de vraag naar het aantal uren betaald werk per week, geven de donoren/vaders aan het meest te werken: 54 van de 65 donoren (83%) werkt 30 of meer uur per week. Van de meemoeders werkt 35% 35 uur of meer per week. Dit is iets meer dan bij de biologische moeders, hier geeft 26% aan meer dan 35 uur per week te werken. Slechts 2% van de totale onderzoeksgroep was ten tijde van het invullen van de vragenlijst niet werkzaam en 1% doet alleen vrijwilligerswerk.

³¹⁵ Afhankelijk van de gehanteerde definitie van hoog- en laagopgeleid zijn er verschillen in de gerapporteerde rol van de biologische moeder, m.b.t. de vraag of afspraken in een donorschapsplan bindend zouden moeten zijn, of afspraken door een advocaat of rechter moeten worden goedgekeurd, of dat de afspraken over erkenning, adoptie en gezag worden goedgekeurd en dat het donorschapsplan door de wet verplicht gesteld moet worden.

Tabel 2. *Algemene kenmerken totale groep en opgesplitst naar type respondent (BM, MM en BD*)*

	TOTAAL (N=270)		BM (N=117)		MM (N=88)		BD (N=65)	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Sekse								
Man	65	24,1	-	-	-	-	65	23,3
Vrouw	205	75,9	117	41,9	88	31,5	-	-
Leeftijd (range 29-66)								
25-34	28	10,4	10	8,5	15	17,0	3	4,6
35-44	116	43,0	62	53,0	31	35,2	23	35,4
45-54	108	40,0	42	35,9	38	43,2	28	43,1
55-64	17	6,3	3	2,6	3	3,4	11	16,9
65+	1	0,4	-	-	1	1,1	-	-
Land herkomst moeder								
Nederland	248	93,7	109	93,2	84	95,5	60	92,3
Anders	17	6,3	8	6,8	4	4,5	5	7,7
Land herkomst vader								
Nederland	248	91,9	110	94,0	80	90,9	58	89,2
Anders	22	8,1	7	6,0	8	9,1	7	10,8
Etniciteit respondent								
Nederlands	242	89,6	106	90,6	79	89,8	57	87,7
Anders	28	10,4	11	9,4	9	10,2	8	12,4
Opleiding								
MAVO/3 jr HAVO- VWO/VMBO (tl/gl)	1	0,4	-	-	-	-	1	1,5
MBO	22	8,1	7	6,0	11	12,5	4	6,2
HAVO- VWO bovenb./WO- HBO prop.	17	6,3	10	8,5	5	5,7	2	3,1
HBO/WO-bachelor of kandidaats	97	35,9	35	29,9	34	38,6	28	43,1
WO-doctoraal of master	133	49,3	65	55,6	38	43,2	30	46,2
Aantal uur werk/week								
> 40 uur	29	10,7	7	6,0	10	11,4	12	18,5
40 uur	23	8,5	8	6,8	5	5,7	10	15,4
35-39 uur	49	18,1	16	13,7	16	18,2	17	26,2
30-34 uur	93	34,4	47	40,2	31	35,2	15	23,1
25-29 uur	36	13,3	21	17,9	11	12,5	4	6,2
20-24 uur	19	7,0	10	8,5	9	10,2	-	-
12-19 uur	10	3,7	3	2,6	5	5,7	2	3,1
< 12 uur	-	-	-	-	-	-	-	-
Weet niet/wil niet zeggen	2	0,7	-	-	-	-	2	3,1
Niet werkzaam	6	2,2	2	1,7	1	1,1	3	4,6
Alleen vrijwilligerswerk	3	1,1	3	2,6	-	-	-	-

* BM= biologische moeder, MM= meemoeder, BD= bekende donor/vader

3.1.2.2 Gezin en kinderen

De 270 respondenten hebben in totaal 466 kinderen gekregen die met hulp van de bekende donor zijn geboren binnen een lesbische relatie. In 36% van de gevallen gaat het om één kind, 56% heeft twee kinderen gekregen, 6% drie kinderen en 2% heeft op deze manier vier kinderen op de wereld gezet. Van de 466 kinderen zijn 81 kinderen tussen de 0-2 jaar oud, 160 kinderen tussen de 2-6 jaar, 35 kinderen vallen in de categorie 6-12 jaar oud, 68 kinderen zijn tussen de 12-18 jaar en 18 kinderen zijn 18 jaar of ouder.

De gemiddelde leeftijd van het eerste kind is 7,8 (mediaan= 7), van het tweede kind is dat 6,9 (mediaan= 6), het derde kind is gemiddeld 5 (mediaan= 5) en alle vierde kinderen zijn vier jaar oud.

In 44% van de gevallen waarin twee of meer kinderen opgroeien in hetzelfde gezin, hebben de kinderen dezelfde donor als vader, 30% heeft niet dezelfde

donor en voor 26% van de gevallen is deze vraag niet van toepassing, omdat er slechts één kind met hulp van een bekende donor geboren is.

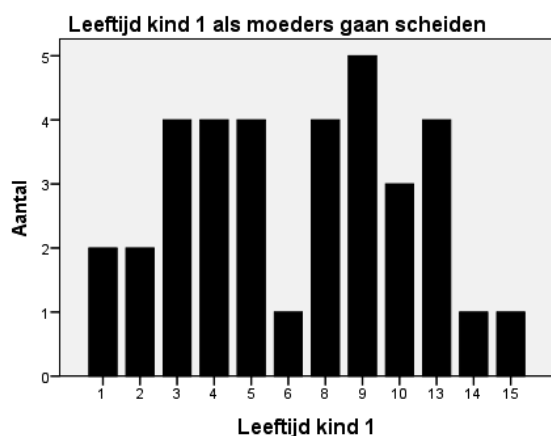
Omgekeerd is ook aan alle respondenten gevraagd of, indien er sprake is van meer dan één kind, de kinderen dezelfde biologische moeder hebben. Bij 39% is dat het geval, terwijl bij 24% de beide vrouwen biologisch moeder van een kind zijn en bij de overige 36% van de respondenten is er sprake van één kind.

Van de donoren heeft 56% geen andere kinderen dan de kinderen met de lesbische moeders en 43% heeft dat wel. Daarvan heeft 74% kinderen uit een heterorelatie en 16% heeft kinderen met (een) ander(e) lesbisch(e) stel(len).

De meeste donoren (70%) waren al bevriend met of bekenden van de moeders voordat zij besloten elkaar te helpen bij de kinderwens. Bij 20% was de donor in eerste instantie onbekend en hebben de moeders en de donor elkaar leren kennen door middel van een belangenorganisatie. In de overige gevallen (10%) is de donor familie of een collega van de moeders.

Van de donoren heeft 24% samen met een mannelijke partner besloten met een lesbisch stel een kind te krijgen. De rest heeft geen mannelijke partner.

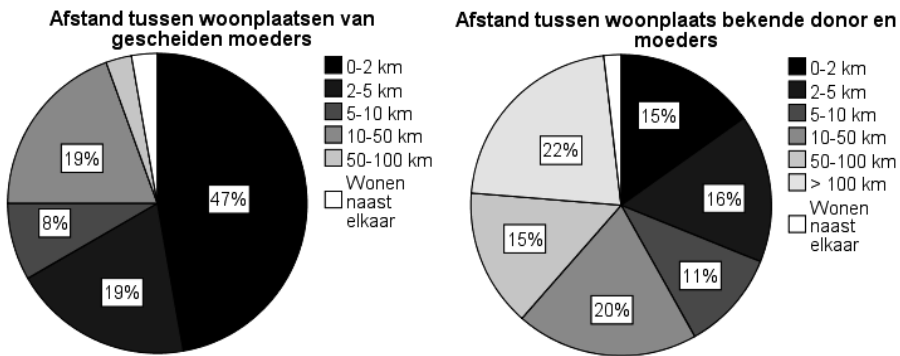
Van de moeders is 14% gescheiden van de andere moeder ($N=37$). De leeftijd van de kinderen op het moment van de scheiding is gemiddeld 7.09 jaar (mediaan = 8, range = 1-15).

Figuur 2. Leeftijd kind 1 op het moment van scheiden van de moeders ($N=37$)

De meeste kinderen zijn ervan op de hoogte wie hun biologische vader is (79%). De overige kinderen weten het niet (6%) of weten het nog niet, omdat zij nog te jong zijn (9%). In sommige gevallen weet het oudste kind het al wel, maar het jongste kind nog niet (6%).

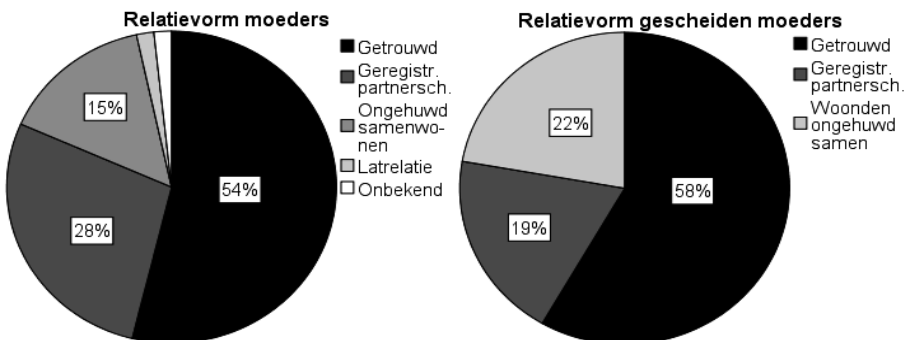
Als we beoordelen hoeveel contact er is tussen gescheiden moeders, of tussen de donor en de moeders, is het van belang te weten hoe ver de geografische afstand tussen partijen is: een grote afstand maakt regelmatig uit school halen immers minder makkelijk. Een kleine minderheid van de moeders (22%) woont meer dan 100 kilometer of tussen de 10 en 50 kilometer bij de bekende donor vandaan (20%); in minder dan een derde van de gevallen woont de donor binnen een straal van 5 kilometer. Gescheiden moeders wonen meestal binnen een straal van 5 kilometer van elkaar (66%). Voor de overige afstanden: zie figuur 3.

Figuur 3. *Afstand tussen woonplaats moeders en donor en tussen de gescheiden moeders*

Van de donoren die opgeven samen met een mannelijke partner de beslissing genomen te hebben om met de moeders een kind te krijgen, geeft 91% aan nog steeds bij elkaar te zijn. De overige 9% zijn nadien gescheiden.

Van de 234 moeders die momenteel samen zijn, is 54% getrouwd en 28% heeft een geregistreerd partnerschap. De overige relatievormen zijn te vinden in figuur 4 hierna.

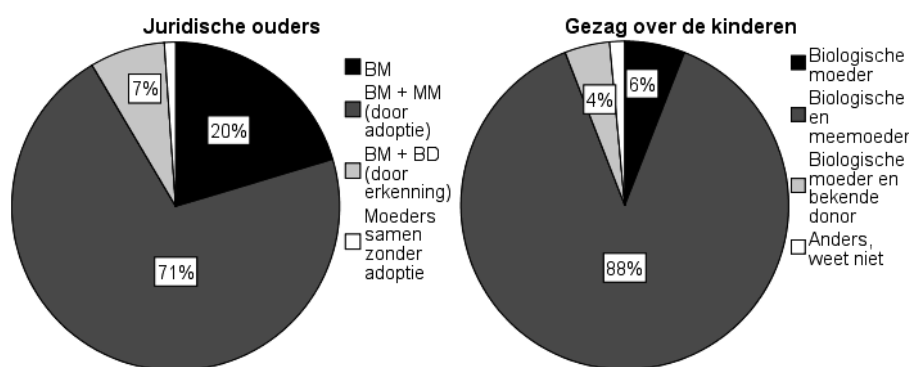
Figuur 4. *Relatievorm moeders, gescheiden en niet gescheiden*

De respondenten vulden de vragenlijst in voor de situatie van hun jongste kind. We vroegen hen aan te geven hoe vaak de situatie voor het jongste kind anders was dan voor de andere kinderen. Iets meer dan de helft (53%) rapporteerde dat er geen verschil is in de situatie voor hun jongste kind en de andere kinderen. Bij ruim een derde van de respondenten is deze vraag niet van toepassing, omdat er sprake is van één kind in het gezin.

3.1.2.3 Juridische positie van de ouders

De biologische moeder en de meemoeder zijn meestal beiden de juridische ouders van de kinderen (71%). De meemoeder heeft in dat geval de kinderen geadopteerd. In 20% van de gevallen is alleen de biologische moeder de juridische ouder en bij 7% is de biologische moeder samen met de bekende donor door erkenning de juridische ouder. Drie respondenten geven (ten onrechte) aan dat de moeders samen de juridische ouders zijn door middel van een notariële akte en niet door adoptie.

Ook het gezag ligt vrijwel altijd bij de beide moeders (88%). Bij 6% heeft alleen de biologische moeder het gezag en in 4% heeft de biologische moeder dit samen met de bekende donor na erkenning.

Figuur 5. Juridisch ouderschap en gezag over de kinderen (BM= biologische moeder, MM= meemoeder, BD= bekende donor)

Van de moeders is 70% beiden juridisch moeder én hebben samen het gezag over de kinderen. Bij 14% is alleen de biologische moeder de juridische ouder, maar hebben de moeders samen het gezag en bij 5% ligt het juridisch ouderschap en het gezag alleen bij de biologische moeder.

Op de vraag of de bekende donor een testament heeft ten gunste van de kinderen, geeft 40% aan dat dit niet het geval is en van 45% is dit onbekend. In

8% van de gevallen heeft de bekende donor wel een testament en bij 7% hebben de bekende donor en de sociale vader samen een testament opgesteld ten gunste van de kinderen.

Afspraken en verwachtingen

Iets meer dan de helft van de respondenten (51%) geeft aan dat er schriftelijke, ondertekende afspraken zijn gemaakt tussen de moeders en de donor voorafgaand aan de conceptie. 37% heeft alleen mondeling afspraken gemaakt. Bij 7% zijn er vooraf geen afspraken gemaakt.

De onderwerpen waarover afspraken zijn gemaakt staan hieronder in tabel 3. Respondenten konden meerdere onderwerpen aanvinken, dus de percentages kunnen daarom tot boven de 100 optellen.

Tabel 3. *Onderwerpen waarover afspraken zijn gemaakt (N= 270)**

	N	%
Over de periode tot aan de conceptie, waaronder de levering van sperma	146	54
Erkenning van het kind door de bekende donor (vader)	59	22
Toestemming van de biologische moeder voor de erkenning door de bekende donor (vader)	24	9
Adoptie door de meemoeder	142	53
Toestemming van de biologische moeder voor de adoptie door de meemoeder	63	23
Instemming door de bekende donor (vader) met de adoptie door de meemoeder	119	44
Verkrijging van gezag door de meemoeder	106	39
Verkrijging van gezag door de bekende donor (vader)	13	5
Contact met het kind: de bekende donor (vader) en de moeders zullen co-ouderen	15	6
Contact met het kind: de bekende donor (vader) zal veel contact met de kinderen hebben	68	25
Contact met het kind: de bekende donor (vader) zal weinig contact met de kinderen hebben	79	29
Contact met het kind: de bekende donor (vader) zal het kind slechts af en toe zien	39	14
De rol van de moeders en de bekende donor (vader) in het beslissen over belangrijke zaken mbt de kinderen	108	40
Contact met de partner en/of de familie van de bekende donor (vader)	79	29
Regeling over de kosten van levensonderhoud voor de kinderen	68	25
Testamenteaire voogdij	64	24
Verhuizing van de moeders of de bekende donor (vader)	39	14
Regeling over het oplossen van geschillen, bijvoorbeeld via mediation	9	3

* meerdere antwoorden waren mogelijk

Voor het maken van de afspraken is door de respondenten op verschillende manieren informatie ingewonnen. Ook hier konden meerdere opties tegelijkertijd aangevinkt worden, zodat de percentages tot boven de 100 optellen. In tabel 4 is weergegeven hoe vaak de verschillende opties zijn genoemd.

Tabel 4. *Inwinnen van advies ten behoeve van het maken van afspraken*

	N	%
Advocaat of een andere jurist geraadpleegd	79	29
Voorlichtingsavond bij belangenorganisatie bijgewoond	66	24
Websites van belangenorganisatie geraadpleegd	97	36
Andere lesbische stellen met kinderen/bekende donoren geraadpleegd	80	30
Op een andere manier	5	2
Nee, geen advies ingewonnen	68	25

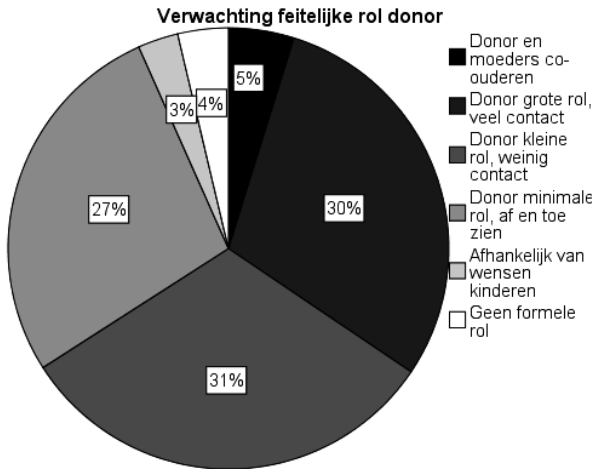
** meerdere antwoorden waren mogelijk*

Verwachtingen en rechtszaken

Aan zowel de moeders als de donor vroegen we wat vooraf hun verwachtingen waren ten aanzien van de juridische positie van de donor, de feitelijke rol die de donor in het leven van de kinderen zou gaan spelen en of deze verwachtingen uit zijn gekomen.

Van het totaal aantal verwachtingen over de juridische positie van de donor (ook hier waren meerdere antwoordopties mogelijk) is de verwachting dat de donor geen juridisch ouderschap en geen gezag zou hebben, het meest genoemd (88%). Daarnaast verwachtte men dat de donor recht op omgang met de kinderen zou hebben (19% van alle verwachtingen). Volgens 94% van de respondenten zijn de verwachtingen met betrekking tot de juridische positie van de donor ook uitgekomen. Moeders die aangeven dat verwachtingen niet uitgekomen zijn, geven aan dat de donor toch bij de opvoeding betrokken is of, waar afgesproken was dat de donor een rol zou hebben, er toch geen contact is tussen het kind en de donor. Donoren die aangeven dat verwachtingen niet uitgekomen zijn ($N=2$) noemen dat er geen omgang is met het kind waar dat wel verwacht was.

Bijna één derde (31%) van alle respondenten had van tevoren de verwachting dat de donor een kleine rol zou spelen in het leven van de kinderen en weinig contact met hen zou hebben. Een bijna even grote groep verwachtte dat de donor een grote rol en veel contact met de kinderen zou hebben (30%) en 27% verwachtte een minimale rol en af en toe contact voor de donor. Slechts weinig respondenten hadden de verwachting dat de partijen zouden co-ouderen (5%) of dat de donor geen formele rol zou hebben (4%). Een kleine groep geeft aan dat zij het contact wilden laten afhangen van de wensen van de kinderen (3%). Ook hier geeft het merendeel van de respondenten aan dat de verwachtingen uit zijn gekomen (87%). Verwachtingen die niet uitgekomen zijn, hebben voornamelijk betrekking op de grotere of kleinere rol van de vaders in het leven van de kinderen dan van tevoren verwacht.

Figuur 6. Verwachting voorafgaand aan de geboorte over de rol van de donor in het leven van de kinderen

Slechts 2% van de respondenten geeft aan dat er rechtszaken gevoerd zijn tussen de moeders en de donor. Dat ging in twee gevallen over de erkenning van de kinderen door de bekende donor, in één geval over het gezag en in twee anderen gevallen over de omgang van de donor met de kinderen.

Afspraken en rechtszaken gescheiden moeders

Aan de gescheiden moeders is gevraagd of zij afspraken hebben gemaakt over de verantwoordelijkheden voor de kinderen. Van hen heeft 68% afspraken gemaakt en 32% heeft afspraken gemaakt die door een rechter zijn goedgekeurd.

Van de gescheiden moeders ($N = 37$) geven slechts twee respondenten aan dat zij een rechtszaak over de kinderen hebben gevoerd. Deze rechtszaken gingen over het verblijf, de omgang en het gezag van de niet-verzorgende ouder over de kinderen.

3.1.2.4 Feitelijke situatie en rolverdeling tussen de ouders

Rollen

De meeste niet gescheiden biologische moeders ($N = 98$) geven aan dat hun rol in de opvoeding van de kinderen gelijk is aan die van de meemoeder (94%). Eveneens 94% van de niet gescheiden meemoeders ($N = 82$) geeft aan dat de rollen van de moeders in de opvoeding gelijk zijn. Van de 19 gescheiden biolo-

gische moeders zegt 68% de mede-verzorgende ouder naast de meemoeder te zijn (in een co-ouderschap) en 26% is de verzorgende ouder.

Gescheiden meemoeders ($N=6$) geven aan dat zij in 50% van de gevallen de mede-verzorgende ouders zijn naast de biologische moeder (in co-ouderschap). Twee moeders zijn de niet-verzorgende ouder.

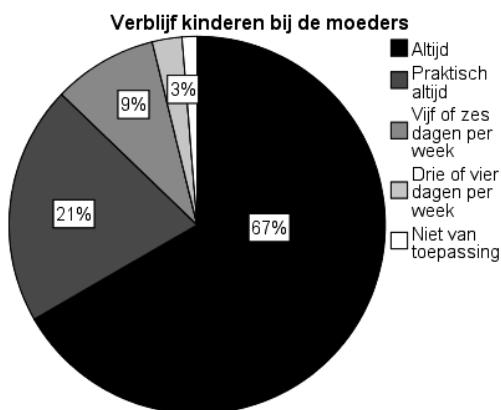
Aan de bekende donor ($N=65$) is ook gevraagd welke rol hij in de opvoeding van de kinderen speelt. In 32% van de gevallen is de bekende donor een symbolische vaderfiguur, 26% is de derde, niet-verzorgende ouder na de moeders en 17% van de donoren is mede-verzorgende ouder in een co-ouderschap met de moeders. 14% van de bekende donoren heeft geen rol in de opvoeding.

Als de moeders ($N=205$) gevraagd wordt naar de rol van de bekende donor, geeft ook één derde aan dat deze de rol van symbolische vaderfiguur vertolkt. 20% is de derde niet-verzorgende ouder na de moeders en eveneens 20% is een 'huisvriend'. 15% van de donoren heeft geen rol in het leven van de kinderen.

De moeders en de donoren geven dus een redelijk gelijkloend antwoord: ongeveer een derde van de donoren is een symbolische vader, ongeveer een vijfde van de biologische vaders is de derde niet-verzorgende ouder.

Verblijf bij de moeders

Aan alle respondenten ($N=234$, zonder gescheiden moeders) is de vraag voorgelegd hoe vaak de kinderen in het afgelopen jaar bij de moeders verbleven. Tweederde (67%) van de respondenten geeft aan dat de kinderen altijd bij de moeders verblijven, 20% noemt praktisch altijd en nog eens 9% zegt dat de kinderen vijf tot zes dagen per week bij de moeders verblijven.

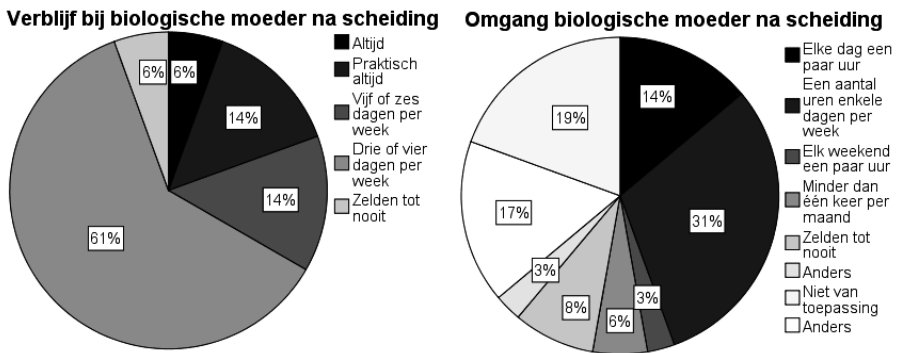

Figuur 7. *Verblijf van de kinderen bij de moeders*

Verblijf en omgang na scheiding: biologische moeder

Aan alle respondenten is gevraagd hoe vaak de kinderen bij de biologische moeder verblijven na de scheiding van de meemoeder. 61% rapporteert dat de kinderen drie tot vier dagen per week bij de biologische moeder verblijven. In 33% van de gevallen verblijft het kind vijf of meer dagen per week bij de biologische moeder. Het verloop van het verblijf bij de biologische moeder wordt over het algemeen als goed of heel goed (71%) beschouwd (beoordeeld door de meemoeder en de bekende donor).

Gevraagd hoe vaak de biologische moeder, als de kinderen geen verblijf bij haar hebben, omgang met de kinderen heeft, heeft 14% van de biologische moeders elke dag een paar uur omgang met de kinderen en 31% enkele uren tot een paar dagen in de week. Voor 19% is deze vraag niet van toepassing (kinderen wonen niet meer thuis) en 17% geeft aan dat er op een andere manier omgang is (zie voor overige percentages figuur 8). Het verloop van de omgang met de biologische moeder wordt door de meemoeder en de bekende donor na de scheiding als heel goed (35%) of goed (47%) beoordeeld.

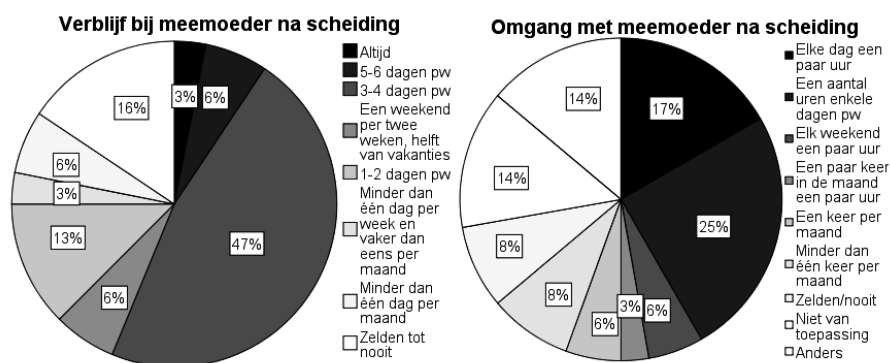
Figuur 8. *Verblijf bij en omgang met biologische moeder na scheiding van de meemoeder*

Verblijf en omgang na scheiding: meemoeder

De respondenten geven aan dat de kinderen in 47% van de gevallen na de scheiding drie tot vier dagen bij de meemoeder verblijven. Bij 16% verblijven de kinderen zelden tot nooit bij de meemoeder en bij 12% verblijven de kinderen één of twee dagen per week bij haar. 9% vult in dat de kinderen vijf of meer dagen per week bij de meemoeder verblijven (vergeleken met 33% bij de biologische moeder). Het verloop van het verblijf bij de meemoeder wordt door

de biologische moeder en de bekende donor beoordeeld als heel goed (47%) en goed (30%).

Van alle respondenten rapporteert 25% dat de meemoeder (als de kinderen geen verblijf bij de meemoeder hebben) een aantal uren tot enkele dagen per week omgang heeft met de kinderen, terwijl 17% dagelijks omgang heeft. 14% kruist aan dat dit niet van toepassing is en nog eens 14% meldt dat er op een andere manier omgang is. Het verloop van de omgang van de kinderen met de meemoeder wordt door de biologische moeder en de bekende donor beoordeeld als heel goed (43%) en goed (40%).

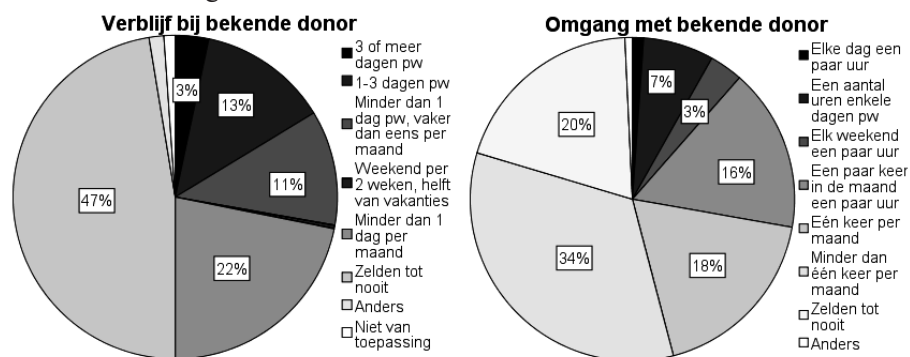
Figuur 9. *Verblijf bij en omgang met de meemoeder na scheiding van de biologische moeder*

Verblijf en omgang bekende donor

Uit de antwoorden van alle respondenten blijkt dat de kinderen in het afgelopen jaar zelden tot nooit bij de bekende donor verbleven (47%) en 22% rapporteert dat de kinderen minder dan één keer per maand bij de donor verbleven. 13% van de respondenten geeft aan dat de kinderen tussen de één en drie dagen per week bij de donor waren. Van de gevallen waar de kinderen minimaal één keer per maand bij de donor verblijven ($N=135$) wordt het verblijf door 51% van de respondenten (alle drie de groepen samen) als heel goed bestempeld en door nog eens 43% als goed.

Los van verblijf kan de donor omgang met de kinderen hebben. Hoe vaak de bekende donor omgang heeft met de kinderen in het afgelopen jaar is aan alle respondenten gevraagd. 34% heeft minder dan één keer per maand omgang met de kinderen en 20% zelden tot nooit. 46% van de donoren heeft met zekere regelmaat omgang met de kinderen (minimaal een keer in de maand). Van de respondenten die aangeven dat er omgang is (eveneens met een minimum van

een keer per maand) geeft 54% aan dat de omgang heel goed verloopt en 39% beoordeelt dit als goed.

Figuur 10. *Verblijf bij en omgang met de bekende donor*

3.1.2.5 Taakverdeling

Ophalen van school

De moeders halen de kinderen altijd (57%) of meestal (19%) op van school. Voor 11% is deze vraag niet van toepassing, omdat de kinderen ouder zijn en niet meer opgehaald hoeven te worden (rapportage door alle respondenten, minus gescheiden moeders).

Als de moeders gescheiden zijn, geeft de biologische moeder ($N=19$) aan dat de meemoeder in 32% van de gevallen de kinderen de helft van het aantal keren van school haalt. 21% van de gescheiden meemoeders ($N=4$) doet dit nooit. Er zijn slechts 6 respondenten die rapporteren over de biologische moeder en daarom rapporteren we deze resultaten niet. Van de bekende donoren haalt 58% de kinderen nooit op van school en voor 21% is deze vraag niet van toepassing. 13% van de donoren haalt de kinderen soms van school af.

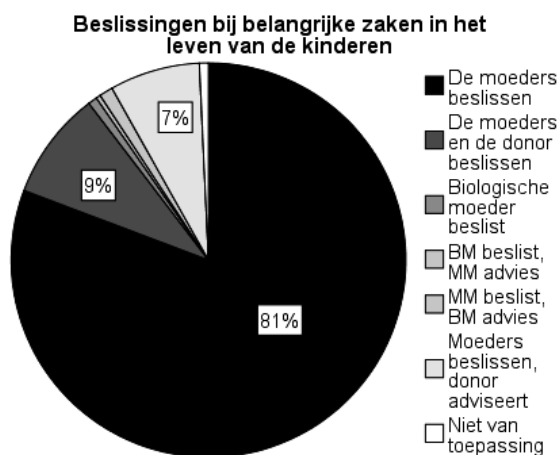
Aanwezigheid bij belangrijke gebeurtenissen

Aan de gescheiden moeders is gevraagd hoe vaak zij aanwezig waren bij belangrijke gebeurtenissen in het leven van de kinderen. De biologische moeder ($N=19$) geeft aan dat de meemoeder in 47% van de gevallen altijd aanwezig is bij belangrijke gebeurtenissen en 16% zegt dat dit meestal het geval is. Andersom ($N=6$) is de biologische moeder in 50% van de gevallen altijd aanwezig bij belangrijke gebeurtenissen in het leven van de kinderen. De andere 3 respondenten zijn verdeeld over de opties meestal, soms en niet van toepassing.

Over de donor geeft van alle respondenten ($N=270$) 35% aan dat hij meestal of altijd aanwezig is, terwijl 23% soms aanwezig is en 20% nooit. In 10% wordt aangegeven dat deze vraag niet van toepassing is.

Beslissingspatronen belangrijke zaken kind

Aan alle respondenten is gevraagd hoe beslissingen over belangrijke zaken in het leven van het kind verlopen. Voor het overgrote deel geldt dat de moeders samen de beslissingen nemen (81%). In 9% nemen de moeders de beslissingen samen met de donor en 7% van de respondenten zegt dat de moeders de beslissingen maken, geadviseerd door de bekende donor. Als gekeken wordt naar beslissingspatronen over de kinderen alleen bij de gescheiden moeders ($N=37$), zien we dat in 59% de moeders samen beslissen, 19% beslist samen met de donor, 8% beslist samen met advies van de donor en bij 5% ($N=2$) beslist de biologische moeder alleen.

Figuur 11. *Beslissingspatronen bij belangrijke zaken in het leven van de kinderen (niet-gescheiden moeders, $N=270$)*

Financiële bijdrage: gescheiden moeders

Aan de gescheiden moeders is gevraagd of de andere moeder financieel bijdraagt aan het levensonderhoud van de kinderen. De biologische moeder rapporteert dat de meemoeder in 37% ($N=7$) alleen de kosten betaalt als de kinderen bij haar zijn en dat de andere kosten voor de biologische moeder zijn, 21% van de gescheiden meemoeders draagt nooit bij en 16% betaalt kinderalimentatie volgens de afspraken. Voor de overige 16% is deze vraag niet van toepassing.

Van de zes gescheiden meemoeders rapporteert 83% dat de biologische moeder de kosten betaalt als de kinderen bij haar zijn, de andere kosten zijn voor de meemoeder als zij de kinderen heeft.

Financiële bijdrage: bekende donor

Van alle mogelijke antwoorden (meerdere antwoorden waren mogelijk) geven de respondenten aan dat de bekende donor in de meeste gevallen financieel niet bijdraagt aan het levensonderhoud van de kinderen. Een enkele keer wordt gerapporteerd dat de donor substantiële kosten of cadeaus betaalt voor de kinderen. Zie tabel 5 voor een overzicht.

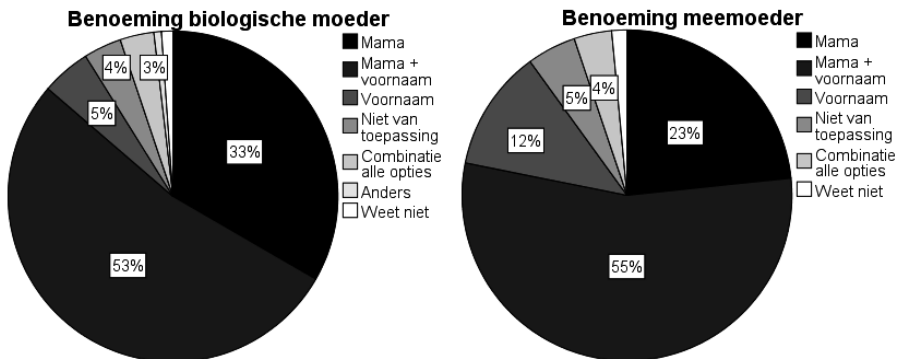
Tabel 5. *Financiële bijdrage door de bekende donor*

	N	%
Ja, hij betaalt een substantiële periodieke bijdrage	3	1
Ja, hij betaalt een kleine periodieke bijdrage	2	1
Ja, hij draagt bepaalde substantiële kosten (bijv. studiekosten, vakantiekosten)	14	5
Ja, hij geeft de kinderen substantiële cadeaus (bijv. fiets, computer)	14	5
De moeders betalen de kosten als ze bij hen zijn, de bekende donor als ze bij hem zijn; andere kosten worden gedeeld	18	7
Alleen kosten als bij hen zijn, de moeders betalen de rest	13	5
Nee	218	81
Anders	5	2

* meerdere antwoorden waren mogelijk

Hoe noemen de kinderen de moeders?

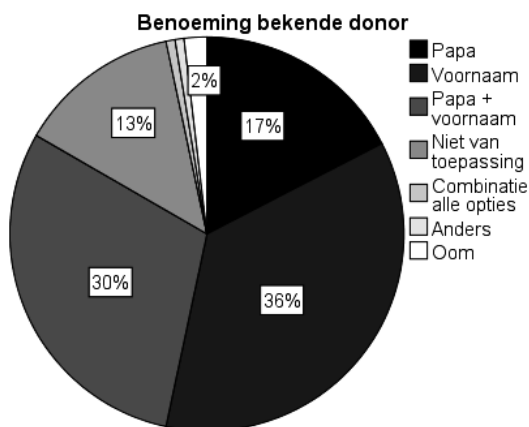
De meeste kinderen noemen zowel de biologische moeder (53%) als de meemoeder (55%) mama in combinatie met de voornaam. 33% van de respondenten rapporteert dat alleen de biologische moeder mama genoemd wordt, bij de meemoeders is dit 23%. In 12% van de gevallen wordt gerapporteerd dat de meemoeder enkel bij de voornaam genoemd wordt. Bij de biologische moeder gaat dit om 5%.

Figuur 12. Benoeming van de biologische moeder en de meemoeder door de kinderen

Hoe noemen de kinderen de donor?

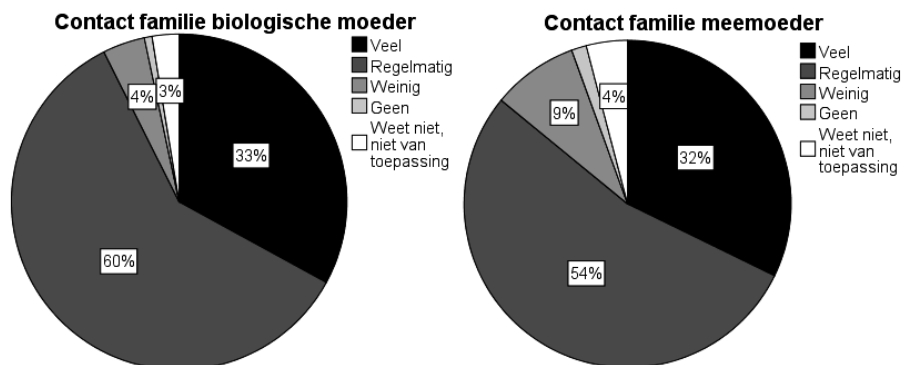
De kinderen noemen de bekende donor in 36% van de gevallen bij de voornaam. 30% noemt de donor papa in combinatie met de voornaam en 17% noemt de bekende donor papa. Voor 13% van de respondenten is deze vraag niet van toepassing, vaak omdat de kinderen te jong zijn en nog niet kunnen praten. Een enkele keer wordt de donor ook oom genoemd, omdat hij de broer is van de meemoeder.

Figuur 13. Benoeming van de bekende donor door de kinderen

Contact kinderen met de families

Met de familie van de biologische moeder is regelmatig contact (60%) en in 33% is er veel contact tussen de kinderen en de familie van de biologische moeder. De kinderen hebben in dezelfde mate contact met de familie van de meemoeder: 54% rapporteert regelmatig contact en 32% veel contact.

Figuur 14. *Contact tussen de kinderen en de familie van de biologische moeder en de meemoeder*

Veertig procent van de respondenten rapporteert dat de kinderen weinig contact hebben met de familie van de donor, 22% heeft geen contact en 27% heeft regelmatig contact met de familie van de donor.

Relaties tussen de moeders en donor

De relatie van de niet-gescheiden moeders wordt door 95% als goed of heel goed beoordeeld (moeders zelf en door de donor). De relatie van gescheiden moeders ($N=35$) is over het algemeen ook goed (36%) of heel goed (14%), maar wordt door 19% als verstoord of ernstig verstoord beschouwd. Nog eens 11% noemt de relatie werkbaar of redelijk. De biologische moeder en de bekende donor gaan meestal goed (51%) of heel goed (38%) met elkaar om. Bij slechts 3% is de relatie geheel verbroken. De verhouding tussen de meemoeder met de bekende donor is ook goed (48%) of heel goed (40%) en hier rapporteert ook 3% dat het contact geheel verbroken is.

Tussen de biologische moeder en meemoeder vindt dagelijks (73%) of een paar keer per week (11%) overleg plaats over de kinderen. 6% zegt nooit te overleggen samen. Tussen gescheiden moeders wordt een stuk minder overlegd: 14% doet dat iedere dag, 17% een paar keer per week, 22% minder dan een keer per maand en 8% overlegt nooit over de kinderen. Als gevraagd wordt hoe vaak de biologische moeder en de meemoeder met de bekende donor overleggen over de kinderen, rapporteert ongeveer een kwart dat dit minder dan een keer per maand gebeurt en iets meer dan de helft dat er nooit overleg plaatsvindt. De overige moeders en donoren hebben regelmatig overleg met elkaar (minimaal een paar keer per maand tot een paar keer per week).

De moeders zijn het meestal met elkaar eens als het om de opvoeding van de kinderen gaat: 53% geef aan zelden onenigheid te hebben en 35% weinig.

Van de gescheiden moeders ($N=36$) heeft de helft weinig ruzie, 22% zelden, 11% regelmatig en 8% vaak of zeer vaak. Bij onenigheid tussen de moeders en de bekende donor wordt door twee derde niet van toepassing gescoord, waarschijnlijk omdat daar ook weinig overleg plaatsvindt. De biologische moeder heeft zelden (18%) of weinig (15%) onenigheid met de donor en bij de meemoeder zijn deze percentages 24% en 11% respectievelijk.

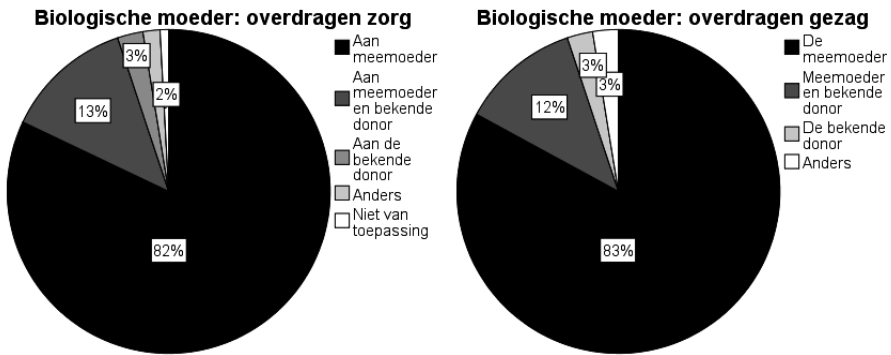
3.1.2.6 Reflectievragen

De reflectievragen gaan over hoe de respondenten aankijken tegen zorg en gezag na overlijden en meeroudergezag en wat volgens hen daarvan de voor- en nadelen kunnen zijn. Daarnaast zijn vragen gesteld over gewenste wettelijke veranderingen, naar de opinie ten opzichte van een donorschapsplan en of dat volgens hen wettelijk geregeld zou moeten worden.

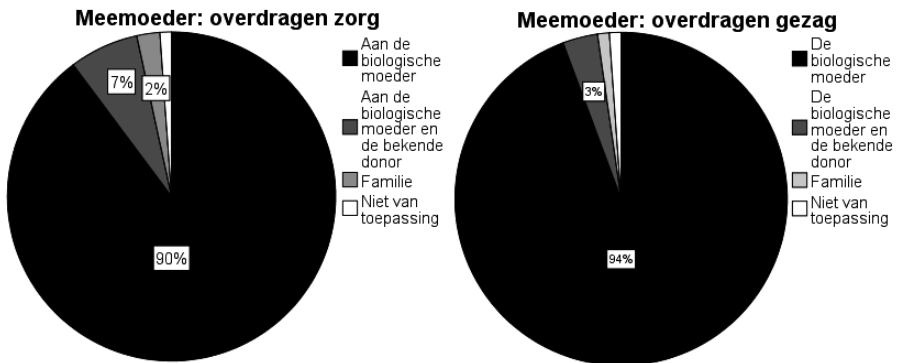
Zorg en gezag in geval van overlijden

Mocht de biologische moeder komen te overlijden, dan wil zij de zorg over de kinderen het liefst toevertrouwen aan de meemoeder (82%). 13% van de biologische moeders wil dat de meemoeder en de bekende donor samen de zorg voor de kinderen op zich nemen. In het geval dat de meemoeder overlijdt, zegt 90% van de meemoeders dat de zorg bij de biologische moeder alleen moet komen te liggen en 7% zou de zorg aan de biologische moeder en de donor samen toevertrouwen. Meer dan de helft van de bekende donoren (55%) geeft aan dat bij zijn overlijden de zorg naar beide moeders moet gaan en 17% wil dat de moeders en de sociale vader deze taak op zich nemen. 9% van de donoren wil dat alleen de biologische moeder de zorg over de kinderen krijgt en voor 11% is deze vraag niet van toepassing, omdat de bekende donor momenteel geen zorg over de kinderen heeft.

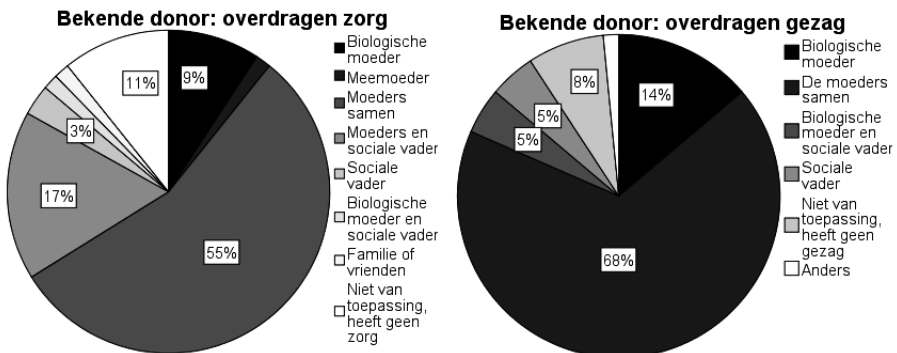
Wat het gezag betreft, zien we een zelfde beeld als bij de zorg. In geval van overlijden wil de biologische moeder dat alleen de meemoeder het gezag krijgt (83%), de meeste meemoeders willen dat het gezag naar de biologische moeder gaat (90%) en de bekende donor wil dat bij zijn overlijden het gezag over de kinderen naar beide moeders samen gaat (68%). Zie voor de overige opties de onderstaande figuren.

Figuur 15. Overdragen zorg en gezag als biologische moeder overlijdt

Figuur 16. Overdragen zorg en gezag als meemoeder overlijdt

Figuur 17. Overdragen zorg en gezag als bekende donor overlijdt

Gezag algemeen

De respondenten is ook gevraagd wie in het algemeen, in een situatie met twee moeders en twee vaders, het gezag over de kinderen zou moeten krijgen. In tabel 6 is af te lezen hoe vaak iedere optie is gekozen (meerdere antwoorden waren mogelijk). De optie ‘alle vier samen’ wordt het vaakst gekozen, zowel door de biologische moeders, meemoeders als de bekende donoren.

Tabel 6. *Gezag over de kinderen in situatie met twee moeders en twee vaders*

	N	%
Biologische moeder (N= 117)		
Moeders samen	22	19
Vaders samen	3	3
Biologische ouders samen	11	9
Alle vier samen	55	47
Naar eigen invulling	40	34
Meemoeder (N= 88)		
Moeders samen	20	23
Vaders samen	4	4
Biologische ouders samen	2	2
Alle vier samen	36	41
Naar eigen invulling	24	27
Hoofdropvoeders/verzorgende ouders	9	12
Bekende donor (N= 65)		
Moeders samen	18	28
Vaders samen	5	8
Biologische ouders samen	4	6
Alle vier samen	37	57
Naar eigen invulling	13	20

* meerdere antwoorden waren mogelijk

Meeroudergezag

Aan de respondenten is gevraagd hoe zij tegenover meeroudergezag staan en wat zij hiervan voor- en nadelen vinden. 61% van alle respondenten geeft aan zowel voor- als nadelen te zien voor gezamenlijk gezag, 18% ziet alleen maar nadelen en 12% ziet alleen voordelen in gezamenlijk gezag. Overige respondenten hebben niets ingevuld.

Voordelen

Alle respondenten samen merken gelijkheid van de betrokken ouders als grootste voordeel van meeroudergezag aan (32%). Op de tweede plaats wordt genoemd dat meeroudergezag de rechtspositie van de verschillende partijen zal

verbeteren (11%). Eveneens met 11% wordt de juridische erkenning van de sociale werkelijkheid als voordeel van meeroudergezag gezien. In totaal 16% geeft aan geen voordelen te zien in meeroudergezag.

Opgesplitst naar type respondent wordt gelijkheid op de eerste plaats als voordeel van meeroudergezag genoemd door de biologische, de meemoeder en de bekende donor.

Nadelen

Over het algemeen worden als de twee grootste nadelen genoemd: de grotere kans op conflicten bij besluitvorming (52%) en teveel partijen bij meeroudergezag (17%). 10% ziet geen nadelen aan meeroudergezag.

Als de genoemde nadelen opgesplitst worden naar type respondent, komen bij alle drie de groepen de grotere kans op conflicten bij de besluitvorming en teveel partijen als nadeel naar voren. De moeders noemen in 68% van de gevallen geen nadelen van meeroudergezag, waar 20% van de bekende donoren geen nadelen ziet.

Gewenste wettelijke veranderingen

Als gewenste veranderingen in de rechtspositie wordt in de totale groep op de eerste plek de afstamming van de moeder genoemd, waarbij de meemoeder het kind moet kunnen erkennen (45%). 17% zou de wet graag veranderen op het gebied van het gezag van de moeder. Hier wordt voornamelijk genoemd dat de meemoeder automatisch na de geboorte van het kind het gezag moet krijgen en dat de meemoeder zonder te trouwen ook het gezag zou moeten krijgen, los van adoptie. 12% noemt als gewenste veranderingen de rechtspositie met betrekking tot het erfrecht en het belastingrecht. Ook als opgesplitst wordt naar type respondent, komen deze drie antwoordopties het vaakst naar voren. Voor de bekende donor is een ander belangrijk wenspunt dat het kind meer dan twee juridische ouders kan hebben (16% van de bekende donoren).

Donorschapsplan

De respondenten kunnen aangeven of zij voor- of tegenstander zijn van het opstellen van een donorschapsplan door op verschillende stellingen ten voordele en ten nadele van een donorschapsplan aan te geven of zij het hier mee eens zijn. Er konden meerdere antwoorden gegeven worden (zie tabel 7 voor de antwoordmogelijkheden en hoeveel personen daar bevestigend op hebben geantwoord).

Over het algemeen zijn de respondenten voorstander van het opstellen van een donorschapsplan: 65% geeft met één of meer antwoordopties aan dat zij voorstander zijn van een donorschapsplan. 20% stemt zowel voor als tegen; zij

noe-men dus zowel voor- als nadelen van een donorschapsplan, en 8% geeft alleen nadelen van een donorschapsplan. 6% van alle respondenten is er in principe voorstander van, mits zij zelf kunnen bepalen wat er in het plan komt en dat het opstellen ervan niet verplicht is.

Tabel 7. *Antwoorden voor of tegen een donorcontract (N= 270)**

	N	%
Ja, het is belangrijk om de verwachtingen die iedereen heeft helder te krijgen en op elkaar af te stemmen	221	82
Ja, het is belangrijk als een checklist om alle onderwerpen te bespreken	175	65
Ja, het schept duidelijkheid voor de toekomst	157	58
Ja, het is in het belang van het kind	146	54
Ja, het helpt geschillen te voorkomen	139	51
Ja, het is belangrijk als signaal voor het wederzijds vertrouwen	119	44
Ja, Anders	5	2
Alleen als men daar behoefte heeft, naar eigen invulling, niet verplicht	14	5
Misschien	10	4
Misschien: als herziening gaandeweg mogelijk/lastig alles van tevoren vast te leggen	21	8
Nee, omdat de toekomst moeilijk is te plannen	56	21
Nee, als er vertrouwen is, zijn schriftelijke afspraken niet nodig	30	11
Nee, omdat de rechter altijd in het belang van het kind moet kunnen beslissen	14	5
Nee, omdat het tot meer geschillen kan leiden	7	3
Nee, omdat het wantrouwen in de hand zal werken	5	2
Nee, omdat het de positie van de moeders zal verzwakken	6	2
Nee, omdat de partijen bang zijn om zich juridisch te binden	4	1
Nee, anders	4	1

* meerdere antwoorden waren mogelijk

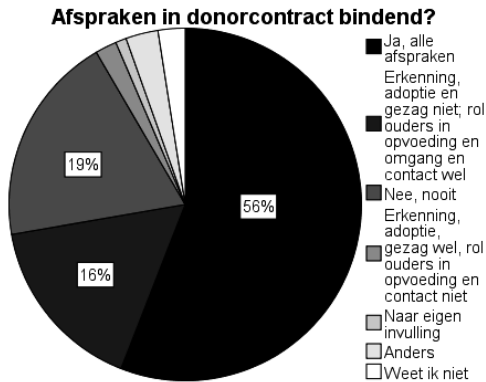
Tevens gaven respondenten aan welke onderwerpen zij wel of niet geregeld zouden willen zien in een donorschapsplan. Deze staan hieronder in tabel 8.

Tabel 8. *Onderwerpen geregeld in een donorcontract (N= 270)**

	N	%
Over de periode tot aan de conceptie, waaronder de levering van sperma	158	58
Erkenning van het kind door de bekende donor (vader)	151	56
Toestemming van de biologische moeder voor de erkenning door de bekende donor (vader)	146	54
Adoptie door de meemoeder	189	70
Toestemming van de biologische moeder voor de adoptie door de meemoeder	154	57
Instemming door de bekende donor (vader) met de adoptie door de meemoeder	169	63
Verkrijging van gezag door de meemoeder	166	61
Verkrijging van gezag door de bekende donor (vader)	128	47
Contact en omgang van de bekende donor (vader) met de kinderen	180	67
De rol van de moeders en de bekende donor (vader) in het beslissen over belangrijke zaken mbt de kinderen	173	64
Contact met de partner en/of de familie van de bekende donor (vader)	128	47
Regeling over de kosten van levensonderhoud voor de kinderen	154	57
Testamenteaire voogdij	144	53
Verhuizing van de moeders of de bekende donor (vader)	131	48
Regeling over het oplossen van geschillen, bijvoorbeeld via mediation	117	43

* meerdere antwoorden waren mogelijk

Op de vraag of de afspraken in het donorschapsplan bindend zouden moeten zijn, meent 56% dat dit voor alle afspraken het geval moet zijn, terwijl 19% vindt dat dit nooit het geval moet zijn. Daarnaast geeft 16% aan dat de afspraken over erkenning, adoptie en gezag niet, en afspraken over de omgang, de rol van de ouders in de opvoeding en het contact wel bindend zouden moeten zijn.

Figuur 18. Welke afspraken in het donorcontract moeten een bindend karakter hebben?

Voorals de donor is voorstander van het bindend maken van alle afspraken in een donorschapsplan (73% ten opzichte van 46% en 54% bij respectievelijk de biologische en meemoeders). Dit is ook terug te zien in de antwoorden ‘nee, nooit bindend’: 10% van de donoren vindt dat afspraken niet bindend hoeven te zijn, tegenover 24% van de biologische en 21% van de meemoeders.

Bijna de helft van de respondenten vindt dat de afspraken gemaakt in een donorschapsplan niet goedgekeurd hoeven te worden door een rechter (48%). Van de respondenten vindt 11% dat alle afspraken goedgekeurd moeten worden en 23% vindt dat dit alleen hoeft voor de afspraken over erkenning, adoptie en gezag. Opgesplitst naar type respondent vindt 53% van de biologische moeders dat er geen goedkeuring door een rechter hoeft plaats te vinden, 47% van de meemoeders vindt dit en 35% van de bekende donoren. Van de bekende donoren vindt 17% dat alle afspraken goedgekeurd moeten worden, vergeleken met 8% en 11% respectievelijk bij de biologische en meemoeder.

Tevens is gevraagd of het maken van een donorschapsplan door de wet verplicht zou moeten worden. 52% vindt hier van niet, 16% antwoordt ja en 32% misschien. In grote lijnen zijn de antwoorden van de drie typen respondenten gelijk, al zijn er wel meer donoren die aangeven dat een donorschapsplan

wettelijk verplicht moet worden, 25% versus 14% en 12% bij respectievelijk de biologische en meemoeder).

Met kennis van nu traject anders bewandeld?

Alle respondenten konden aangeven wat zij, met de kennis van nu, anders zouden doen als zij het traject opnieuw in zouden gaan. De meeste respondenten zouden niets anders doen (72%), waarbij geen verschil is tussen de drie groepen respondenten. Degenen die wel iets anders hadden willen doen, zouden een donorschapsplan opstellen waarin afspraken vastgelegd worden ($N=15$), de verwachtingen beter op elkaar afstemmen ($N=8$), voorkomen dat de donor in het kader van de adoptieprocedure afstand van het kind moet doen ($N=4$) of meer omgang met de donor realiseren ($N=5$).

Onderwerpen niet aan bod gekomen

De meeste respondenten hebben geen onderwerpen gemist in de vragenlijst (68%). Een punt dat genoemd wordt is dat de vragenlijst is ingesteld op een mannelijke partner van de donor, terwijl er ook heteromannen donor zijn en meegedaan hebben aan het onderzoek. Andere opmerkingen die worden gemaakt gaan over het belang en de positie van het kind in de situatie met twee moeders en een bekende donor, hoe de omgeving reageert en omgaat met deze situatie en hoe onvoorziene emotionele veranderingen een ander licht op de afspraken werpen en deze beïnvloeden.

3.2 Analyse intentionele meeroudergezinnen

3.2.1 Inleiding

In deze paragraaf worden de onderzoeksvragen beantwoord en worden de resultaten in hun onderlinge samenhang geanalyseerd. Daarbij wordt als volgt te werk gegaan. Allereerst wordt de vraag over de juridische positie van de drie actoren beantwoord, waarna de daadwerkelijke feitelijke verdeling van verzorging en opvoeding door de ouders aan de orde komt. Vervolgens wordt geanalyseerd in hoeverre er samenhang is tussen de juridische positie van de drie actoren en hun feitelijke rol in het leven van de kinderen. Aansluitend komt het traject en de afspraken tussen de ouders aan de orde. Daarna komen de problemen die de ouders ervaren aan bod. Vervolgens wordt in kaart gebracht wat de respondenten met betrekking tot de juridische positie van de drie ouders binnen de intentionele meeroudergezinnen graag veranderd willen zien en welke wetsveranderingen ze wenselijk achten, en hoe ze tegenover het invoeren van meeroudergezag staan. Ten slotte wordt gekeken naar de afspraken die de

ouders voorafgaand aan het verwekken van het kind hebben gemaakt, en worden hun meningen over het invoeren van een donorschapsplan samengevat.

3.2.2 Juridische positie van de ouders

Uit de vragenlijst blijkt dat de biologische moeder nagenoeg altijd juridisch moeder is. De meemoeder is in 71% juridisch moeder door adoptie geworden. De bekende donor is in 7% door erkenning de juridische ouder geworden.

De biologische moeder heeft ook nagenoeg altijd het ouderlijk gezag. De meemoeder heeft het gezag in 88% van de gevallen, en dat betreft altijd gezamenlijk gezag met de biologische moeder. De donor heeft slechts in 4% het gezamenlijk gezag met de biologische moeder. In dat geval is hij door erkenning ook de juridische vader van het kind. Deze cijfers hebben betrekking op intacte en gescheiden lesbische gezinnen, hetgeen betekent dat de meemoeder doorgaans ook na de scheiding het gezag behoudt.

3.2.3 Feitelijke situatie en rolverdeling tussen de ouders

Aan de hand van de diverse vragen wordt hier een overkoepelend beeld van de rol van verschillende actoren in het leven van het kind gegeven.

De rolverdeling tussen de biologische moeder, de meemoeder en de bekende donor in het leven van het kind zijn gemeten aan de hand van een aantal ervaringsvragen en vragen over de feitelijke organisatie van de zorg en opvoeding. Een eerste vraag laat zien hoe de respondenten de rol van zichzelf en van de andere actoren zien. Daartoe is aan alle respondenten gevraagd om de rollen van de moeders en de donor te rangschikken op een schaal variërend van hoofdopvoeder tot geen rol in de opvoeding. Een tweede vraag betreft de benaming van de ouder door het kind (papa, mama, papa/mama + voornaam of anders). Vragen naar de feitelijke inrichting van de opvoeding betreffen:

- verblijf/contact van het kind met de ouder;
- geografische afstand tussen de woonplaats van de niet-verzorgende ouder en kinderen;
- betrokkenheid van de ouder in het dagelijkse leven van het kind;
- aanwezigheid van de ouder bij belangrijke gebeurtenissen in het leven van het kind;
- participatie van de ouder in het nemen van de belangrijke beslissingen over het kind;
- bijdrage van de ouder aan het onderhoud van het kind;
- contact van het kind met de familie van de ouders.

In deze analyse wordt onderscheid gemaakt tussen intacte en gescheiden lesbische gezinnen. Verder wordt er – waar aangegeven – onderscheid gemaakt tussen de resultaten verkregen op basis van zelfrapportages en van de rapportages door de andere ouder/donor.

Rol in het leven van het kind

De rollen van de **biologische moeder** en de **meemoeder** verschillen niet veel van elkaar zodat ze het best samen kunnen worden beschreven. Zowel de biologische moeders als meemoeders in de intacte gezinnen geven nagenoeg altijd aan dat hun rollen in de opvoeding van de kinderen gelijk zijn. Ook de beleving van hun rollen door de kinderen verschilt nauwelijks. De biologische moeder (bijna 90%) en de meemoeder (bijna 80%) worden overwegend mama, of mama in combinatie met de voornaam genoemd.

In intacte lesbische gezinnen hebben kinderen hun hoofdverblijf altijd bij de twee moeders. In geval van scheiding hebben de kinderen in 33% hun hoofdverblijf bij de biologische moeder; in 9% bij de meemoeder. In circa 50-61% is sprake van co-ouderschap. In 12% verblijven kinderen één of twee dagen per week bij de meemoeder. Slechts in 16% verblijven de kinderen zelden tot nooit bij de meemoeder.

Afgezien van de vraag over het verblijf van de kinderen, is aan de respondenten gevraagd naar de frequentie van de omgang van de kinderen met de ouder bij wie het niet verblijft, of in de dagen waarin het kind niet bij die ouder verblijft. De frequentie van omgang met de kinderen van de gescheiden biologische en meemoeders verschilt niet wezenlijk van elkaar. Als kinderen geen verblijf bij hen hebben, blijken beide moeders in circa 15% dagelijks een paar uur met hen door te brengen, en in 25 tot 30% enkele uren tot een paar dagen in de week. Deze intensieve betrokkenheid is mogelijk, omdat de helft van de gescheiden moeders binnen een straal van 2-5 kilometer van elkaar woont.

In de intacte gezinnen verschillen de rollen van de biologische moeder en de meemoeder in het dagelijkse leven van het kind niet van elkaar. In de gescheiden gezinnen haalt een derde van de meemoeders de kinderen de helft van het aantal keren van school, terwijl 21% van de meemoeders dit nooit doet. Gescheiden moeders zijn vaak (63%) altijd of meestal aanwezig bij belangrijke gebeurtenissen in het leven van de kinderen.

In de intacte gezinnen worden belangrijke beslissingen over het kind vooral (81%) door de moeders samen genomen. Ook de gescheiden moeders nemen in bijna 60% beslissingen samen.

De moeders zijn primair verantwoordelijk voor het onderhoud van de kinderen. Als moeders gescheiden zijn, komt het vaak voor dat beide moeders

de kosten dragen als de kinderen bij hen zijn. In 16% betaalt de meemoeder kinderalimentatie en in 21% draagt ze nooit bij. Kinderen hebben regelmatig of veel contact met de familie van zowel de biologische moeder (93%) als van de meemoeder (86%).

De optelsom van dit alles laat zien dat de rollen van de biologische moeder en de meemoeder weinig van elkaar verschillen. In de intacte gezinnen is vrijwel geen verschil. Als de moeders gescheiden zijn, blijft de betrokkenheid van de meemoeder bijzonder groot. Bij 9% is zij de verzorgende ouder, bij 50-60% co-ouder en bij 12% verblijven de kinderen 1-2 dagen per week bij haar. Deze cijfers liggen substantieel boven het landelijke cijfer voor co-ouderschap dat in 2010 rond de twintig procent lag.³¹⁶ De grote meerderheid van de gescheiden meemoeders scoort ook hoog op andere vragen die feitelijke betrokkenheid weergeven. Slechts voor 15-20% van de gescheiden meemoeders wordt geconstateerd dat ze na de scheiding een kleine of geen rol in het leven van de kinderen speelt. De belangrijke conclusie die uit deze analyse kan worden getrokken is dat in de intentionele lesbische gezinnen de niet-biologische sociale ouders – de meemoeders – tijdens hun relatie met de biologische moeder een met haar gelijke rol vervullen, en na de scheiding die grote rol doorgaans blijven behouden.

De waardering van de rol van de **bekende donor** in het leven van het kind verschilt afhankelijk van de bron (zelfrapportage door de donoren of rapportage door de moeders). Zeventien procent van de donoren geeft aan een mede-verzorgende ouder in een co-ouderschap met de moeders te zijn; 26% zegt de rol van de derde, niet-verzorgende ouder na de moeders te vervullen en 32% rapporteert een symbolische vaderfiguur te zijn. Naar eigen zeggen vervult 14% van de donoren geen rol in het leven van het kind. De moeders beoordelen de rol van de bekende donor nooit als die van een mede-verzorgende ouder in een co-ouderschap met de moeders. Twintig procent van de moeders kennen de donor de rol van de derde niet-verzorgende ouder na de moeders toe; 33% de rol van een symbolische vaderfiguur; 20% de rol van een huisvriend. Van de moeders rapporteert 15% dat de donor geen rol in het leven van de kinderen speelt. Hoewel de respondenten in de steekproef niet (noodzakelijk) tot dezelfde gezinnen behoren, is het verschil tussen de zelfrapportage van de donoren en de rapportage van de moeders opvallend. Het verschil zit vooral in de beoordeling van de rol als de mede-verzorgende ouder in een co-ouderschap met de moeders (een verschil van 17%) en huisvriend (discrepancie van 20%).

³¹⁶ E. Spruijt & H. Kormos, *Handboek scheiden en de kinderen*, Houten, Bohn Stafleu van Loghum, 2010, p. 37.

De overgrote meerderheid van de kinderen weet wie de donor is of zal dat op termijn weten. De helft van de kinderen noemt de donor papa, of papa in combinatie met de voornaam.

Substantieel verblijf (tussen de één en drie dagen per week) bij de donor komt slechts bij 13% voor. In 22% van de gevallen verblijven de kinderen minder dan één keer per maand bij de donor. Bijna 50% van de kinderen verblijft nooit bij de donor.

De omgang van 46% van de kinderen met de bekende donor was in het afgelopen jaar regelmatig (minimaal een keer in de maand); voor 34% minder dan één keer per maand en voor 20% kwam omgang zelden tot nooit voor.

De rol van de bekende donoren in het dagelijkse leven van de kinderen lijkt niet groot te zijn. Slechts 13% van de donoren haalt de kinderen soms van school af. In 35% van de gevallen is de donor altijd aanwezig bij belangrijke gebeurtenissen in het leven van de kinderen, in 23% is hij soms aanwezig en in 20% nooit. Relatief weinig betrokkenheid van de donor hangt mogelijk samen met het feit dat ze vaak ver (tussen 10 en 50 kilometer) of heel ver (meer dan 100 kilometer) van de moeders vandaan wonen.

In de intacte lesbische gezinnen is de rol van de donor bij het nemen van belangrijke beslissingen over de kinderen niet groot. Slechts 9% van de moeders neemt beslissingen samen met de donor en 7% neemt beslissingen, geadviseerd door de bekende donor. De rol van de donor lijkt toe te nemen als de moeders uit elkaar zijn. In dit geval wordt de donor in 19% van de gevallen betrokken bij het nemen van de beslissingen door de moeders en in 8% gevallen beslissen de moeders met advies van de donor.

Uit de vragenlijst blijkt dat de donor in de grote meerderheid (81%) niet financieel bijdraagt aan het levensonderhoud van de kinderen. Slechts in 5% geven de donoren substantiële cadeaus, in 5% dragen zij bepaalde substantiële kosten (studiekosten, vakantiekosten) en in 7% dragen zij de kosten van kinderen als ze bij de donor verblijven.

Slechts in 27% hebben kinderen regelmatig contact met de familie van de donor. Bij 60% is sprake van weinig of geen contact.

Al met al laat deze analyse zien dat de rollen van de bekende donoren in het leven van het kind aanzienlijk verschillen. De meerderheid van de donoren vervult een relatief kleine rol als niet-verzorgende derde ouder bij wie de kinderen slechts incidenteel verblijven of als een symbolische ouderfiguur zonder een vaste verblijf- of omgangsregeling. In beide gevallen is de donor niet betrokken bij het nemen van de beslissingen over de kinderen en bij hun onderhoud. Circa 15% van de donoren speelt helemaal geen rol in het leven van de kinderen. Slechts 13% van de donoren speelt een grote of substantiële rol in het leven van

de kinderen. Kinderen verblijven 1 tot 3 keer per maand bij hem; hij haalt de kinderen soms van school op, is aanwezig bij belangrijke gebeurtenissen en is betrokken bij het nemen van belangrijke beslissingen en draagt op de een of andere manier financieel bij. Opvallend is dat de donoren zelf hun rol twee keer zo vaak als groot of substantieel zien (43%) als dat de moeders dat doen (20%) en drie keer zo groot als op basis van de feitelijke rolverdeling (13%).

3.2.4 Samenhang tussen de juridische positie en feitelijke rol van de ouders

De juridische positie van de biologische moeder valt naadloos samen met haar feitelijke rol in het leven van de kinderen. Zij is nagenoeg altijd een juridische moeder met gezag en heeft zowel in intacte als in gescheiden gezinnen een grote rol in het leven van het kind. De juridische positie van de meemoeder valt ook aardig samen met haar daadwerkelijke rol. Van de meemoeders is 71% een juridische moeder door adoptie en 88% heeft het gezag. De feitelijke rol van de meemoeder in de intacte gezinnen is gelijk aan de rol van de biologische moeder. Derhalve is bij de niet-gescheiden moeders in 10-30% sprake van discrepantie tussen het ontbreken van een juridische status (juridisch ouderschap en/of gezag) en de rol van hoofdverzorger van het kind. Na de scheiding blijft de meemoeder bij 80% een gelijke of grote rol in het leven van de kinderen vervullen. Slechts bij 15-20% speelt de meemoeder na de scheiding een kleine of geen rol in het leven van kind. Dit valt getalsmatig aardig samen met het aantal meemoeders dat juridische ouder met gezag is (en blijft).

Met betrekking tot de juridische positie van de donor en zijn feitelijke rol in het leven van het kind is er sprake van een zekere discrepantie. De donoren in onze steekproef zijn slechts in 7% juridische ouder door erkenning en slechts vier procent oefent het ouderlijk gezag samen met de moeder uit. Het aantal donoren dat een grote of substantiële rol in het leven van de kinderen vervult, ligt echter hoger – op circa 13%. Bij minstens de helft van deze groep is er dus sprake van een duidelijke discrepantie tussen de feitelijke rol en de juridische status. Ook de donoren die op basis van hun feitelijke aanwezigheid geen grote of substantiële rol in het leven van de kinderen vervullen, hebben een belangrijke rol van een symbolische ouderfiguur en worden vaak door de kinderen papa genoemd. Bij deze groep is er ook sprake van een zekere discrepantie tussen hun rol in het leven van het kind en het ontbreken van enige juridische erkenning van deze rol.

3.2.5 Afspraken en verwachtingen

Meer dan 90% van alle respondenten geeft aan dat tussen de moeders en de bekende donor voorafgaand aan de bevruchting afspraken zijn gemaakt, meestal

(51%) schriftelijk en ondertekend. Van hen heeft 37% alleen mondeling afspraken gemaakt. Bij het maken van die afspraken is in circa 30% bij een deskundige juridisch advies ingewonnen, in bijna 60% is informatie via een belangenorganisatie gekregen en bij een kwart is geen advies ingewonnen.

De meeste afspraken betroffen de levering van sperma (54%); de adoptie van de kinderen door de meemoeder (53%); de instemming van de donor met adoptie door de meemoeder (44%); de rol van de moeders en de donor in het nemen van belangrijke beslissingen over de kinderen (40%); verkrijging van gezag door de meemoeder (39%); contact met de partner en/of familie van de donor (29%); contact van het kind met de donor (25%); onderhoud van het kind³¹⁷ (25%); testamentaire voogdij (24%); toestemming van de biologische moeder voor adoptie door de meemoeder (23%); erkenning van het kind door de donor³¹⁸ (22%).

Aan alle respondenten is gevraagd wat vooraf hun verwachtingen waren ten aanzien van de juridische positie van de donor, de feitelijke rol die de donor in het leven van de kinderen zou gaan spelen en of deze verwachtingen uit zijn gekomen.

De verwachtingen van de grote meerderheid van de respondenten (88%) met betrekking van de juridische positie van de donor waren dat de donor geen juridisch ouderschap en geen gezag zou hebben en geeft aan dat deze verwachting is uitgekomen.

De verwachtingen met betrekking tot de feitelijke rol van de donor waren wisselend. Circa een derde verwachtte dat de donor een kleine rol in het leven van het kind zou spelen en weinig contact zou hebben. Bijna een even grote groep verwachtte dat de donor een grote rol en veel contact met de kinderen zou hebben en een bijna even grote groep verwachtte een minimale rol van de donor gepaard met slechts sporadisch contact van de donor met het kind. Slechts kleine aantallen respondenten hadden de verwachting dat de partijen zouden co-ouderen (5%) of dat de donor helemaal geen rol zou hebben (4%). Ook de verwachtingen met betrekking tot de feitelijke rol van de donor zijn bijna altijd uitgekomen (87%).

³¹⁷ Vergelijking van dit aantal met het aantal donoren, dat een substantiële bijdrage aan het onderhoud van het kind levert, laat zien dat vaak wordt afgesproken dat de donor het kind niet hoeft te onderhouden.

³¹⁸ Vergelijking van dit aantal met het aantal donoren dat door erkenning juridisch ouder is geworden, laat zien dat vaak wordt afgesproken dat het kind door de donor niet wordt erkend.

3.2.6 De relatie tussen de ouders

De relatie tussen de moeders en de donor is door bijna 90% van de respondenten als goed of heel goed beoordeeld. Slechts in drie gevallen is sprake van verbroken relaties.

De relatie tussen de gescheiden moeders wordt bij 50% beoordeeld als goed of heel goed, bij 11% als redelijk. Bij bijna 20% is echter sprake van verstoorde relaties. Er zijn nagenoeg geen rechtszaken gevoerd zijn tussen de moeders en de donor en de gescheiden moeders onderling.

Tussen niet-gescheiden moeders vindt overwegend dagelijks overleg over de kinderen plaats. Moeders in intacte gezinnen hebben weinig onenigheid met elkaar. Tussen gescheiden moeders wordt een stuk minder overlegd: 14% doet dat iedere dag, 17% een paar keer per week, 22% minder dan een keer per maand en 8% overlegt nooit. 72% van de gescheiden moeders heeft weinig onenigheid. Van de respondenten geeft 11% aan regelmatig ruzie te hebben en 8% heeft vaak onenigheid.

Als gevraagd wordt hoe vaak de biologische moeder en de meemoeder met de bekende donor overleg plegen over de kinderen, rapporteert ongeveer een kwart dat dit minder dan een keer per maand gebeurt en iets meer dan de helft dat er nooit overleg plaatsvindt.

3.2.7 Wensen over zorg en gezag

Gezag heden

Het antwoord op de vraag wie naar hun mening in een situatie met twee moeders en twee vaders het gezag over de kinderen zou moeten krijgen, ligt voor beide moeders en de donor opvallend dichtbij elkaar. Rond de 50% van alle actoren meent dat het gezag aan alle vier de ouders gezamenlijk moet worden toegekend. Tussen de 20 en 30% vindt dat het gezag door de moeders moet worden uitgeoefend. Van de respondenten geeft 20-30% aan dat de ouders de gezagsverhoudingen naar eigen invulling zouden moeten kunnen regelen.

Zorg en gezag in geval van overlijden

De overgrote meerderheid van zowel de biologische moeders als de meemoeders geeft aan dat als de (mee)moeder komt te overlijden de zorg voor de kinderen en het gezag aan de andere moeder alleen zou moeten worden toevertrouwd. Slechts rond 10% van de moeders wil de zorg voor de kinderen in dat geval aan de andere moeder samen met de donor toevertrouwen. Meer dan de helft van de bekende donoren geeft aan dat hij bij zijn overlijden graag zou zien dat de zorg

en het gezag door de moeders wordt uitgeoefend en 17% wil dat de moeder en de sociale vader de zorg op zich moet nemen.

3.2.8 Gewenste wettelijke veranderingen

Als gewenste wettelijke veranderingen plaatsen alle drie de actoren op de eerste plaats (45%) dat de meemoeder van rechtswege de juridische ouder van het kind zou worden. Op de tweede plaats (17%) staat de wens dat de meemoeder van rechtswege ouderlijk gezag zal krijgen. Deze antwoorden hebben waarschijnlijk betrekking op oudere gevallen, toen dit wettelijk nog niet was geregeld. Enkele respondenten hebben aangegeven dat ook de meemoeder in een informele relatie met de biologische moeder het gezag moet kunnen krijgen, maar op een andere manier dan door adoptie. Van de respondenten noemt 12% als gewenste verandering de gelijkstelling van donoren met de juridische ouders met betrekking tot erfrecht en de successiebelasting. De bekende donoren (16%) noemen als belangrijk punt dat het kind meer dan twee juridische ouders zou kunnen hebben.

3.2.9 Meeroudergezag: voor- en nadelen

Uit het antwoord op de vraag hoe de respondenten de gezagsverhoudingen in meeroudergezinnen het liefst willen zien, blijkt dat meer dan 50% van alle respondenten voorstander van meeroudergezag is. Het merendeel van de respondenten (61%) ziet zowel voor- als nadelen, 18% ziet alleen maar nadelen en 12% ziet alleen voordelen van meeroudergezag.

3.2.10 Donorschapsplan

Het merendeel (71%) van de respondenten is voorstander van een donorschapsplan. De helft van de respondenten is evenwel van mening dat het niet verplicht moet worden gesteld.

De antwoorden van de respondenten op de vraag welke onderwerpen ze in het contract zouden willen opnemen zijn in de volgende tabel samengevat:

Tabel 8. *Onderwerpen geregeld in een donorcontract (N= 270)**

	N	%
Over de periode tot aan de conceptie, waaronder de levering van sperma	158	58
Erkenning van het kind door de bekende donor (vader)	151	56
Toestemming van de biologische moeder voor de erkenning door de bekende donor (vader)	146	54
Adoptie door de meemoeder	189	70
Toestemming van de biologische moeder voor de adoptie door de meemoeder	154	57
Instemming door de bekende donor (vader) met de adoptie door de meemoeder	169	63
Verkrijging van gezag door de meemoeder	166	61
Verkrijging van gezag door de bekende donor (vader)	128	47
Contact en omgang van de bekende donor (vader) met de kinderen	180	67
De rol van de moeders en de bekende donor (vader) in het beslissen over belangrijke zaken mbt de kinderen	173	64
Contact met de partner en/of de familie van de bekende donor (vader)	128	47
Regeling over de kosten van levensonderhoud voor de kinderen	154	57
Testamenteaire voogdij	144	53
Verhuizing van de moeders of de bekende donor (vader)	131	48
Regeling over het oplossen van geschillen, bijvoorbeeld via mediation	117	43

* meerdere antwoorden waren mogelijk

Iets meer dan de helft van de respondenten vindt dat alle afspraken in het donorschapsplan bindend zouden moeten zijn. In totaal 16% van de respondenten vindt dat de afspraken over de juridische positie van de ouders (i.e. erkenning, adoptie en gezag) die thans dwingendrechtelijk zijn geregeld – niet bindend zouden moeten zijn. Bijna de helft van de respondenten vindt dat de afspraken gemaakt in een donorcontract niet goedgekeurd hoeven te worden door een rechter. Van de respondenten vindt 23% dat alleen de afspraken over de juridische positie van de ouders (erkenning, adoptie en gezag) goedgekeurd moeten zijn. In totaal 11% vindt dat alle afspraken door de rechter goedgekeurd moeten worden.

3.3 Resultaten niet-intentionele meeroudergezinnen

3.3.1 Resultaten van het kwalitatieve onderzoek

3.3.1.1 Professionals en belangenvertegenwoordigers

Aan de experts en belangenvertegenwoordigers zijn eerst vragen gesteld over de eigen expertise en ervaring. Daarna zijn vragen voorgelegd over mogelijke problemen waarmee ouders in niet-intentionele gezinnen zich bij hen melden. Vervolgens is van gedachten gewisseld over mogelijke oplossingsrichtingen van meeroudergezag en het stiefouderplan. Ook is ruimte geboden om andere onderwerpen over stiefgezinnen aan te kaarten. Gesproken is met twee rechters, een advocaat, drie medewerkers van de Raad voor de Kinderbescherming, een sociale wetenschapper, een jurist en een vertegenwoordiger van een belangenorganisatie. Bedacht moet worden dat het beeld dat hierna geschetst wordt, is

gebaseerd op een beperkt aantal interviews en dat de resultaten dus met de nodige voorzichtigheid geïnterpreteerd moeten worden.

Problemen

Uit de interviews met de experts komen als meest genoemde problemen geen punten naar voren die in direct verband staan met de onmogelijkheid van meeroudergezag. Er worden vooral knelpunten vermeld die gerelateerd zijn aan de scheiding, waarbij in meerdere interviews de volgende onderwerpen worden genoemd: omgangsvervalsingen, conflicten over alimentatie, hoogoplopende conflicten na de scheiding, soms resulterend in vechtscheidingen en de slechte communicatie tussen de twee gescheiden ouders. Specifiek voor de stiefoudersituatie wordt in een deel van de interviews opgemerkt dat de positie van de stiefouder bij overlijden met weinig waarborgen omkleed is.³¹⁹ Dat is met name problematisch bij het overlijden van de verzorgende ouder, omdat de rechter in dat geval geen juridische basis heeft om te bepalen dat het in het belang van de kinderen is dat zij bij de stiefouder blijven wonen. Bijna alle experts noemen dat de stem van het kind in meeroudergezinnen te weinig gehoord wordt. Voor kinderen is het belangrijk dat ouders zich ook om hun belangen bekommeren en dat ook laten zien. Daarnaast wordt genoemd dat stiefouders op zoek gaan naar informatie over het erfrecht om bij een scheiding de zaken overeenkomstig hun persoonlijke wensen geregeld te hebben, bijvoorbeeld dat hun vermogen niet terecht komt bij de stieffamilie of om te regelen dat de kinderen uit verschillende ouders gelijk behandeld worden. Concrete praktische punten die genoemd worden zijn dat bepaalde handelingen niet door de stiefouder verricht kunnen worden, zoals het toestemmen voor een medische behandeling of het aanvragen van een paspoort voor het kind, maar voor de geïnterviewde ouders en kinderen heeft dat in de praktijk niet tot problemen geleid. Aandacht wordt gevraagd voor de situatie waarin de stiefouder en de ouder gaan scheiden, terwijl er in het gezin kinderen van een eerdere relatie en van hen beiden zijn. Onder omstandigheden kan het complex zijn om de kinderen gelijk te behandelen, omdat de juridische positie van de (stief)ouder ten opzichte van de kinderen verschillend is. De stiefvader is bijvoorbeeld niet alimentatieplichtig ten opzichte van het eerdere kind, maar heeft ook geen omgangsrecht. In onderhandelingen kan dan worden afgesproken dat de stiefvader ook alimentatie betaalt voor dit kind en dat het kind samen met zijn halfbroers/-zussen mee gaat naar de stiefvader.

³¹⁹ Zie Deel I, par. 5.4.

Meeroudergezag

De vraag in hoeverre meeroudergezag een oplossing kan bieden voor de genoemde problemen, heeft verschillende dimensies. Als een belangrijk aandachtspunt wordt het risico op vergroting van conflicten gezien als er meer dan twee spelers op het gezagsveld staan. Duidelijk is dat conflicten een belangrijke factor zijn voor de ontwikkeling van kinderen. Als zou blijken dat het tot meer conflicten zou leiden, zou dat een bezwaar zijn. Uit meerdere interviews met de experts komt naar voren dat bij ouders zelf het idee niet lijkt te leven om de stiefouder een positie (bijvoorbeeld gezag) te geven. Genoemd wordt het risico dat de ouder en de stiefouder samen tegenover de niet-verzorgende ouder komen te staan, waardoor een twee-tegen-één-situatie kan ontstaan, hetgeen tot verharding van conflicten kan leiden. Door het verkrijgen van het gezag door een stiefouder kan de andere ouder op nog meer afstand komen te staan van het kind. Er wordt van verschillende kanten op gewezen dat gezag voor de stiefouder vragen oproept in verband met de grote kans op een relatiebreuk tussen ouder en stiefouder. Meer in het algemeen wordt de vraag opgeworpen hoe kinderen na een tweede scheiding verder verdeeld gaan worden over meer dan twee gezinnen; dat lijkt niet wenselijk, vanuit het belang van het kind gezien.

Aan de andere kant wordt belicht dat als de stiefouder de dagelijkse zorg over het kind heeft, er in dit opzicht wellicht een parallel te trekken is met pleegouders, waar de rechtspositie ook geregeld is. Of dat uiteindelijk een goede stap is, is niet duidelijk, omdat daar geen onderzoek over bekend is. Ook zou gezag voor de stiefouder een oplossing kunnen bieden in geval van overlijden van de biologische ouder; via gezag kan dan ook door de stiefouder aan de rechter een beslissing gevraagd worden en zouden de kinderen niet zomaar van de ene op de ander dag uit hun vertrouwde omgeving kunnen worden gehaald. Het kan bovendien recht doen aan de feitelijke verzorgingsrelatie die tussen stiefouder en kind bestaat en biedt een gelijke gezagspositie.

Alles bij elkaar genomen lijkt de tendens te zijn dat meeroudergezag in beginsel volgens de professionals geen goed idee is, ook al heeft het op deelaspecten voordelen, vanwege het risico op meer conflicten.

Stiefouderplan

Een stiefouderplan is een plan waarin de ouders afspraken maken over de rol van de ouders in het leven van het kind. Aan de experts is hun mening gevraagd of een dergelijk plan een positieve bijdrage kan leveren. Daarover wordt verschillend gedacht, al lijken de voordelen zwaarder te wegen dan de nadelen. Benadrukt wordt dat communicatie tussen de ouders tijdens en na de scheiding

van groot belang is en dat dit niet eenvoudig is, niet voor gescheiden ouders onderling, maar ook niet tussen de ouder en de stiefouder. Daar komt bij dat de stiefouder in de regel niet goed is voorbereid op de situatie en eigenlijk niet weet wat hem te wachten staat. In die context wordt in meerdere interviews genoemd dat het kan helpen om aan de hand van een stiefouderplan over een weer van gedachten te wisselen over de opvoeding van de kinderen. De ideeën over de wijze waarop zo'n plan vorm zou moeten krijgen en welke status dat zou moeten hebben, lopen uiteen. Aangegeven wordt dat het vooral goed is om niet de concrete praktische afspraken in het plan op te nemen, maar de grote lijnen en in het plan het commitment naar elkaar toe uit te spreken. Voorstanders van het plan wijzen op de mogelijkheden die het plan biedt aan ouders en stiefouders om onder intensieve begeleiding van een stiefouderplancoach (waarvoor een specifieke opleiding bestaat) samen een plan op te stellen, zodat de verwachtingen over en weer helder zijn en partijen leren om helder te communiceren.

Als nadeel van een stiefouderplan wordt genoemd dat het tot meer conflicten kan leiden, terwijl de toegevoegde waarde niet direct inzichtelijk is, omdat vooral degenen die het nodig hebben, het niet zullen maken. Vooral in de praktijk, die gevarieerd is, wordt duidelijk wat wel en niet werkt; een stiefouderplan heeft het potentieel een wapen in de strijd te worden.

Andere punten

Het belang van het kind zou volgens een groot deel van de experts veel vaker leidraad moeten zijn en er zou ook meer ruimte voor de stem van het kind moeten zijn. Er zijn verschillende programma's voor kinderen van gescheiden ouders, zoals het KIES-programma en Villa Pinedo, die nog meer aandacht zouden moeten krijgen. Ook zouden het belang en de stem van het kind, meer dan nu, doorslaggevend moeten zijn bij het opleggen van omgangsregelingen en het zou niet zo moeten zijn dat een kind, om recht te doen aan de belangen van (stief-)ouders, gedwongen 'eerlijk' verdeeld wordt, ook al wil hij dat zelf niet. Dat geldt nog meer als de relatie tussen ouder en stiefouder ook strandt.

Opgemerkt wordt in verschillende interviews dat de verschillen tussen stiefouders groot kunnen zijn en dat het belangrijk is om die diversiteit voor ogen te houden. Wat werkt in het ene geval, doet dat niet in het andere. Wetgeving die alle situaties over één kam zou scheren, doet dan ook geen recht aan de praktijk.

Een ander punt dat door meerdere experts naar voren wordt gebracht is de onwetendheid onder mensen die gaan scheiden; dat wordt als een groot probleem gezien. Ook degenen die een nieuwe relatie aangaan met een nieuwe partner met kinderen weten vaak niet goed waar ze aan beginnen. Voorlichting

is dan ook cruciaal. De vraag is wat de overheid in dit opzicht kan doen, want er is al veel goede informatie (op internet, in boeken speciaal voor de doelgroep) beschikbaar, maar het is voor mensen niet eenvoudig om juist bij die informatie terecht te komen.

3.3.1.2 Ouders en kinderen

De resultaten uit de interviews met de ouders en kinderen in stiefgezinnen komen in deze paragraaf aan de orde. De resultaten worden deels aan de hand van citaten of parafraseringen weergegeven om een beeld te geven.

Problemen

De vraag welke problemen er in stiefgezinnen zijn, wordt verschillend beantwoord. Meerdere respondenten melden geen concrete problemen vanwege het ontbreken van gezag voor de stiefouder. Genoemd wordt wel een aantal keren dat het lastig kan zijn om een bepaald punt te regelen als de andere ouder met gezag niet meewerkt, bijvoorbeeld een paspoort aanvragen, of een inschrijving op de middelbare school regelen, maar dat is gerelateerd aan het gezag van de andere ouder en niet aan het ontbreken van gezag voor de stiefouder.

Een volwassen kind geeft aan dat ze graag zou willen dat de stiefvader haar juridisch ouder zou zijn, dat ze zijn naam zou kunnen hebben en als zijn kind van hem zou kunnen erven en dat hij het gezag had. Een stiefvader geeft aan dat hij vreest dat als de moeder van zijn stiefkinderen zou komen te overlijden, het wel een probleem zou kunnen worden. De wens om de positie van de stiefouder in geval van overlijden beter te regelen wordt ook door een kind uit een stiefgezin naar voren gebracht. Ook wordt het idee geopperd om de stiefouder te betrekken in de rechtszaal en de rechtszaak, bij beslissingen die direct van invloed zijn op zijn eigen leven. Met name in alimentatiezaken en omgangszaken over de kinderen uit de eerdere relatie speelt dat een rol. De stiefouder moet wel al zijn gegevens overleggen, maar mag verder niet eens in de rechtszaal aanwezig zijn, omdat het een zitting is die achter gesloten deuren plaatsvindt vanwege de minderjarigen. Zo'n beslissing kan wel het hele leven van de stiefouder op zijn kop zetten door bijvoorbeeld een gewijzigde omgangsregeling. Tot slot wordt erop gewezen dat het een probleem is dat een stiefvader financieel wel medeverantwoordelijk wordt als je getrouwd bent, maar dat hij uiteindelijk geen rechten heeft.

Meeroudergezag

Over gezag voor de stiefouders lopen de ideeën uiteen van positief tot negatief. Een aantal citaten hieronder laat dit zien. Een verzorgende ouder:

‘Als een stiefvader gewoon een goede vader is, vind ik dat hij rechten moet krijgen, ja. Ik vind wel dat hun stiefvader het recht heeft om iets te zeggen, want hij heeft me de afgelopen 14 jaar emotioneel en financieel ontzettend bijgestaan.’

Verzorgende ouder/stiefouder in een gezin met eigen kinderen en kinderen van de nieuwe partner uit een eerder huwelijk (geparafraseerd):

‘Gezag voor de stiefouder is geen goed idee. Het is aan de ouders om te beslissen; het is hun kind en een stiefkind is niet hetzelfde als een eigen kind. Een grotere vinger in de pap is daarom niet wenselijk; een stiefouder heeft indirecte invloed via de ouder. Het is al moeilijk genoeg om tussen twee ouders de boel te regelen; zeker als de communicatie niet goed loopt. Daar moet niet ook nog een derde bij betrokken zijn, dan wordt het nog ingewikkelder. Een belangrijk verschil tussen ouders en stiefouders is dat ouderschap levenslange banden inhoudt, maar stiefouderschap afhankelijk is van de relatie met de ouder van het kind.’

Volwassen kind uit een stiefgezin:

‘Dat is natuurlijk lastig, want in mijn situatie, ik heb het geluk dat ik een hele leuke stiefvader heb en dat hij heel leuk is. Maar het zou natuurlijk ook zomaar zo kunnen zijn dat hij helemaal niet leuk is en dat de rechter dan akkoord gaat met dat hij de juridische macht over mij krijgt. Terwijl hij misschien wel helemaal geen leuke man is.’

Gescheiden ouder en stiefouder (geparafraseerd):

‘Een mens is zelden onredelijker dan in woede (kort na een scheiding) of in jaloezie (als er een nieuwe relatie bij komt). Woede en jaloezie spelen in veel stiefgezinnen en gebroken relaties nu eenmaal een belangrijke rol. Dat is niet mooi en niet netjes, maar wel een feit. Je kunt het een kind gewoon niet aandoen om meer dan twee biologische ouders zeggenschap over zijn leven te geven. Zet twee biologische ouders en een of twee stiefouders in overleg bij elkaar, en er komt geheid ellende van. Echt niet alleen maar bij hele onredelijke of agressieve mensen. Als het om je kinderen gaat, vecht je als een tijger en een stiefmoeder die gezag over jouw biologische kind krijgt, is de vijand. Openlijk of onder de oppervlakte. Je moet je kind dan namelijk voor een deel afstaan aan in jouw ogen een vreemde, misschien zelfs wel degene die jouw scheiding veroorzaakt heeft. Dat wil niemand. Het wordt in een stiefgezin alleen maar ingewikkelder als je er een ouder met gezag aan toevoegt: want dan kunnen biologische moeder en stiefmoeder (of -vader) elkaar enorm in de weg gaan zitten. En in veel gevallen zal dat ook gebeuren. Het klinkt wel nobel, maar het zorgt vooral voor problemen. Een stiefmoeder is ook geen stiefmoeder geworden omdat ze voor stiefkinderen gekozen heeft: ze heeft ze bij toeval gekregen. Ze koos voor de bijbehorende vader en die kinderen accepteert ze (vaak ook niet). Daar hoeft ze geen gezag voor in ruil te krijgen, vind ik.’

Stiefvader:

‘Dat is helemaal situatieafhankelijk. Ik denk dat het wel ja, ik denk dat het ook wel een hele hoop problemen geeft. Als het in goede overeenstemming is, dan waarom niet. (...) Ik denk dat je het kind ook daarin moet betrekken op zo’n moment. Als het allemaal in goede vrede gaat, dan vind ik het allemaal prima.’

Volwassen stiefkind, zelf stiefouder (geparafraseerd):

‘Het is misschien een optie dat in geval van overlijden van de ouder de stiefouder onder bepaalde omstandigheden het gezag krijgt, zodat de positie van andere ouder en stiefouder meer op een lijn ligt.’

Stiefouderplan

Ook over een stiefouderplan lopen de meningen uiteen, zoals blijkt uit onderstaande citaten. Stiefvader, die zelf als kind ook een stiefvader had:

‘Ik vind het een beetje overdreven. Volgens mij gaat zoiets helemaal niet zo, zoiets groeit. En vooral omdat er kinderen mee gemoeid zijn, zoiets kun je niet op regeltjes stellen of op papier stellen. Ja, in sommige gevallen zal het misschien wel moeten, maar ja, het is allemaal al zoveel papierwerk en allemaal al zo bureaucratisch. Nee. Kijk, het heeft natuurlijk wel als voordeel dat bepaalde dingen dan geregeld zijn misschien. Mocht één van de twee wegvallen, dat het allemaal op papier staat. Wat dat betreft zeg ik ja. Ja, in sommige gevallen kan het wel heel handig zijn om dingen op papier te zetten. Maar bij ons was dat niet zo.’

Volwassen kind uit een stiefgezin:

‘Ja, ik denk het wel. Ja, in mijn geval is het anders, omdat ik niets met mijn vader te maken wil en hoeft te hebben. Maar ik zou het wel, als ik contact zou hebben met mijn vader zou ik het wel fijn vinden als ze het daar met zijn drieën wel over eens zouden zijn.’

Verzorgende ouder/stiefouder in een gezin met eigen kinderen en kinderen van de nieuwe partner uit een eerder huwelijk (geparafraseerd):

‘Een stiefouderplan maak je per definitie onder omstandigheden die er niet geschikt voor zijn. Na een scheiding weet je nog helemaal niet wat er allemaal op je pad komt en bovendien voel je je schuldig en wil je de boel zo snel mogelijk geregeld hebben. Dus leg je je neer bij afspraken die helemaal niet bij je passen of die later helemaal niet in je leven blijken te passen.’

Volwassen stiefkind, zelf stiefouder (geparafraseerd):

‘Dat is een slecht plan, omdat zo’n plan veel te statisch is en het leven dynamisch. Alles wat erin is afgesproken gaat een eigen leven leiden en bemoeilijkt aanpassing aan gewijzigde omstandigheden. Het werkt juridisering in de hand. Hoe kan je van mensen die slecht kunnen communiceren na een scheiding verwachten dat daar ook nog eens de stiefouder bij betrokken wordt?’

3.3.2 Resultaten van het kwantitatieve onderzoek

3.3.2.1 Algemene punten

Opmerkingen vooraf

Waar dezelfde vraag aan de drie verschillende typen respondenten gesteld is, zullen wij het gemiddelde over deze groepen geven. In een aantal gevallen is een vraag alleen aan twee typen respondenten gesteld; waar dit van belang is om te weten staat dit in de tekst vermeld. Aangezien voor zowel de intentionele als niet-intentionele gezinnen soms verschillende vragen zijn gesteld, of sommige vragen niet aan de ene partij, maar wel aan de andere, verschilt de N bij een aantal vragen. Ten slotte dient opgemerkt te worden dat waar percentages niet helemaal tot 100% optellen, antwoordopties als ‘niet van toepassing’, ‘anders’ of ‘weet niet’, niet vermeld zijn in de tekst. Deze zijn wel terug te vinden in de diagrammen.

Verder past nog een paar algemene kanttekeningen. In de eerste plaats is het aandeel ouders dat geen gezamenlijk gezag heeft in ons onderzoek, groter dan gemiddeld (zie hierna). Welke effecten dat heeft is niet duidelijk. In de tweede plaats is het vragenlijstonderzoek uitgevoerd onder ouders en stiefouders in intacte gezinnen. Dat heeft mogelijk effecten voor de vragen over het gezag voor de stiefouder. Tijdens een relatie zijn ideeën daarover wellicht anders dan na de relatie. Bovendien is bekend dat tweede huwelijken een grotere kans op scheiding kennen, namelijk rond de 50%.³²⁰ In de derde plaats zijn de groepen ondervraagde ouders niet even groot, hetgeen voor een vertekening van de resultaten kan zorgen, waar deze op groepsniveau zijn gepresenteerd. In de vierde plaats zijn kinderen zelf niet in het vragenlijstonderzoek betrokken, omdat dit niet haalbaar was. Wat kinderen zelf vinden hebben we dus niet kunnen meenemen.

³²⁰ Spruijt en Kormos 2010, p. 180.

De steekproef

Via het panel van TNS-Nipo vulden 389 respondenten de vragenlijst in. Van deze steekproef bleek 22% ($N=87$) niet binnen één van de gewenste gezins-situaties te vallen (stiefouder, verzorgende of niet-verzorgende ouder), waardoor zij de vragenlijst niet verder in konden vullen. De resterende respondenten ($N=302$) zijn onderverdeeld in 93 stiefouders (31%), 151 verzorgende ouders (50%) en 58 niet-verzorgende ouders (19%). In totaal vulden 129 mannen (43%) en 173 vrouwen (57%) de vragenlijst in. Het geslacht is per type respondent als volgt verdeeld: de groep stiefouders bestaat voor 62% uit mannen en voor 38% uit vrouwen, bij de groep verzorgende ouders zijn deze percentages respectievelijk 15% en 85% en voor de groep niet-verzorgende ouders liggen de percentages op 83% mannen en 17% vrouwen. Over het algemeen ligt de leeftijd van de groep respondenten tussen de 35 en 54 jaar (79%). De grootste groep is tussen de 45 en 54 jaar oud (46%). De verzorgende ouders (vaak vrouwen) zijn iets jonger. De niet-verzorgende ouders (vaak mannen) zijn het oudst: 72% geeft aan 45 jaar of ouder te zijn. De etniciteit van de respondenten is grotendeels Nederlands. Gevraagd is naar het land van herkomst van de ouders. 92% van alle respondenten geeft aan dat beide ouders in Nederland geboren zijn. Tussen de groepen respondenten zijn op dit punt geen grote verschillen gevonden. Alle respondenten zijn woonachtig in Nederland. In figuur 19 is de spreiding van de respondenten over heel Nederland weergegeven.

Figuur 19. *Spreiding respondenten stiefoudergezinnen in Nederland*

Opleiding en werk

De grootste groep respondenten heeft een opleiding op MBO-niveau gevolgd: 36% heeft een opleiding op MBO-niveau afgerond. Tussen de groepen respondenten zijn geen grote verschillen gevonden. De meeste respondenten zijn in loondienst werkzaam: 58% van de totale groep, 58% van de stiefouders, 57% van de verzorgende ouders en 60% van de niet-verzorgende ouders. Ook op dit punt worden dus geen grote verschillen gevonden. Iets meer dan de helft van de respondenten geeft aan dat zij per week 35 uur of meer werken (54% van de totale groep). Dit geldt met name voor de stiefouders en de niet-verzorgende

ouders. Van de verzorgende ouders (vaak vrouwen) werkt 32% 35 uur of meer, vergeleken met 73% van de stiefouders en 81% van de niet-verzorgende ouders. Slechts 2 personen geven aan momenteel niet werkzaam te zijn (voor meer details zie tabel 9 over algemene kenmerken).

Tabel 9. *Algemene kenmerken totale groep en opgesplitst naar type respondent (SO, VO en NVO*)*

	TOTAAL (N=302)		SO (N=93)		VO (N=151)		NVO (N=58)	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Sekse								
Man	129	42,7	58	62,4	23	15,2	48	82,8
Vrouw	173	57,3	35	37,6	128	84,8	10	17,2
Leeftijd								
18-24	1	0,3	1	1,1	-	-	-	-
25-34	26	8,6	11	11,8	13	8,6	2	3,4
35-44	100	33,1	21	22,6	65	43,0	14	24,1
45-54	139	46,0	43	46,2	63	41,7	33	56,9
55-64	34	11,3	16	17,2	9	6,0	9	15,5
65+	2	0,7	1	1,1	1	0,7	-	-
Land herkomst moeder								
Nederland	284	94,0	84	90,3	146	96,7	54	93,1
Anders	18	6,0	9	9,7	5	3,3	4	6,9
Land herkomst vader								
Nederland	283	93,7	86	92,5	144	95,4	53	91,4
Anders	19	6,3	7	7,5	7	4,6	5	8,6
Etniciteit respondent								
Nederlands	277	91,7	83	89,2	142	94,0	52	89,7
Anders	25	8,3	10	10,8	9	6,0	6	10,3
Opleiding - hoogst voltooide								
Basisonderwijs	6	2,0	3	3,2	3	2,0	-	-
LBO/VBO/VMBO (kl/bl)	35	11,6	12	12,9	20	13,2	3	5,2
MAVO/3 jr HAVO- VWO/VMBO (tl/gl)	35	11,6	8	8,6	17	11,3	10	17,2
MBO	108	35,8	31	33,3	57	37,7	20	34,5
HAVO- VWO bovenb./WO- HBO prop.	43	14,2	12	12,9	20	13,2	11	19,0
HBO/WO-bachelor of kandidaats	57	18,9	19	20,4	27	17,9	11	19,0
WO-doctoraal of master	17	5,6	7	7,5	7	4,6	3	5,2
Weet niet/wil niet zeggen	1	0,3	1	1,1	-	-	-	-
Werk - aantal uren/week								
> 40 uur	16	5,3	6	6,5	4	2,6	6	10,3
40 uur	76	25,2	31	33,3	25	16,6	20	34,5
35-39 uur	71	23,5	31	33,3	19	12,6	21	36,2
30-34 uur	45	14,9	13	14,0	27	17,9	5	8,6
25-29 uur	18	6,0	-	-	17	11,3	1	1,7
20-24 uur	35	11,6	7	7,5	27	17,9	1	1,7
12-19 uur	30	9,9	2	2,2	24	15,9	4	6,9
< 12 uur	9	3,0	2	2,2	7	4,6	-	-
Niet werkzaam	2	0,7	1	1,1	1	0,7	-	-

* SO = stiefouder, VO = verzorgende ouder, NVO = niet-verzorgende ouder

Non-respons

Om te controleren voor selectieve uitval zijn de algemene kenmerken van de non-respons ($N= 87$) opgesomd in tabel 10. Vergeleken met de totale groep respondenten die wel meegedaan hebben ($N= 302$), zijn op het oog geen grote verschillen gevonden. Ook bij de groep non-respons zijn de meesten tussen de 35 en 54 jaar oud, heeft de grootste groep een opleiding op MBO-niveau afge-

rond, zijn de meeste respondenten werkzaam in loondienst en werkt de grootste groep tussen de 35 en 40 uur.

Na toetsing op verschillende variabelen (seks, leeftijd, voltooide opleiding en aantal uren werk) van de groep respondenten ($N= 302$) en de non-respons ($N= 87$) blijkt dat zij op leeftijd en aantal uren werk significant van elkaar verschillen. De respondenten zijn iets jonger ($t(387)= 2.55, p= 0.01$) en werken iets meer ($t(387)= 2.26, p= 0.02$). Voor etniciteit kon geen vergelijking gemaakt worden, omdat deze vragen alleen zijn gesteld aan de respondenten die binnen de doelgroep vallen.

Tabel 10. *Algemene kenmerken non-respons ($N= 87$)*

	N	%
Sekse		
Man	30	34,5
Vrouw	57	65,5
Leeftijd		
18-24	1	1,1
25-34	5	5,7
35-44	25	28,7
45-54	32	36,8
55-64	20	23,0
65+	4	4,6
Opleiding - hoogst voltooide		
Basisonderwijs	1	1,1
LBO/VBO/VMBO (kl/bl)	11	12,6
MAVO/3 jr HAVO- VWO/VMBO (tl/gl)	14	16,1
MBO	38	43,7
HAVO- VWO bovenb./WO- HBO prop.	8	9,2
HBO/WO-bachelor of kandidaats	14	16,1
WO-doctoraal of master	1	1,1
Werk - aantal uren/week		
> 40 uur	5	5,7
40 uur	12	13,8
35-39 uur	15	17,2
30-34 uur	17	19,5
25-29 uur	8	9,2
20-24 uur	14	16,1
12-19 uur	12	13,8
< 12 uur	4	4,6

3.3.2.2 *Gezin en kinderen*

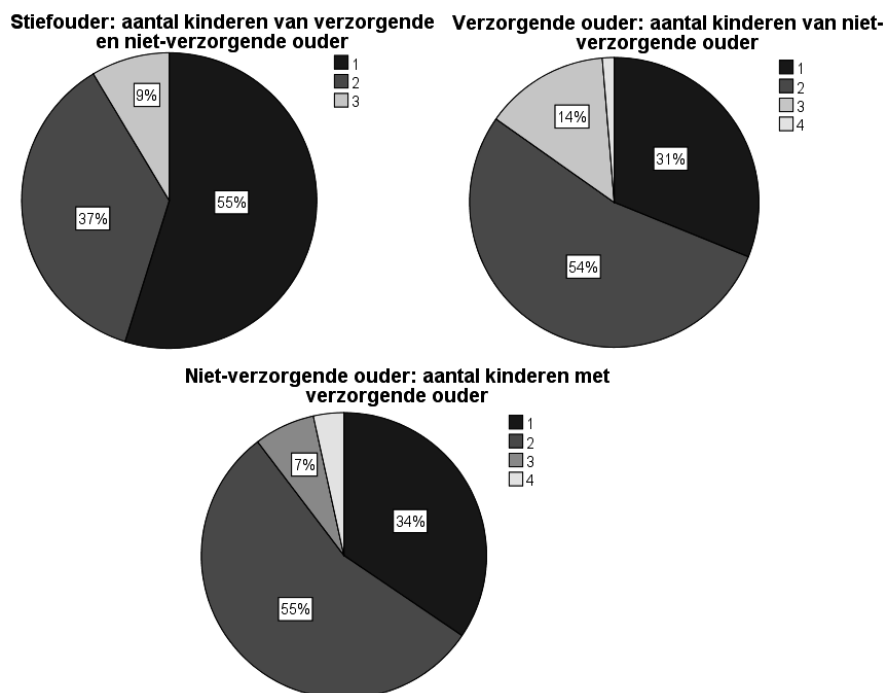
Gezin en kinderen

De 302 respondenten geven aan dat er in totaal 527 kinderen van de verzorgende en niet-verzorgende ouders zijn. 39% heeft 1 kind samen, 49% heeft 2 kinderen, 11% 3 kinderen en 1% van de verzorgende en niet-verzorgende ouders heeft samen 4 kinderen. De leeftijd van de kinderen is opgedeeld in verschillende leeftijdscategorieën: van het totaal aantal kinderen zijn 2 kinderen 0-2 jaar oud, 17 van 2-6 jaar, 127 kinderen zijn tussen de 6-12 jaar oud, 210 kinderen zijn tussen de 12-18 jaar en 171 kinderen zijn 18 jaar of ouder.

Als we per type respondent kijken naar het aantal kinderen en hun leeftijd geven de 93 stiefouders aan dat er in totaal 143 kinderen van hun huidige partner (stiefkinderen) in hun gezin wonen. Bij 55% van de stiefouders gaat dit om 1 stiefkind, 36% woont samen met 2 stiefkinderen en 9% leeft samen met 3 stief-kinderen. Ingedeeld in leeftijdscategorieën: 5 kinderen zijn tussen de 2-6 jaar oud, 35 kinderen zijn tussen de 6-12 jaar oud, 59 tussen de 12-18 jaar en 44 kin-deren zijn 18 jaar of ouder.

De 151 verzorgende ouders hebben in totaal 280 kinderen met hun ex-partner (de niet-verzorgende ouder). Van de 151 verzorgende ouders heeft 31% 1 kind met de ex-partner, 54% heeft 2 kinderen, bij 14% gaat het om 3 kinderen en 1% heeft 4 kinderen met de ex-partner. De leeftijd van deze kinderen, onderverdeeld in leeftijdscategorieën, ziet er als volgt uit: er zijn 2 kinderen van 0-2 jaar oud, 7 kinderen in de categorie van 2-6 jaar, 67 kinderen tussen de 6-12 jaar oud, 119 tussen de 12-18 jaar en 85 kinderen van 18 jaar of ouder.

De 58 niet-verzorgende ouders hebben in totaal 104 kinderen met hun ex-partner (de verzorgende ouder). 34% van de niet-verzorgende ouders heeft 1 kind met de ex-partner, 55% heeft 2 kinderen, 7% heeft 3 kinderen en 3% heeft 4 kinderen met de ex-partner. Er zijn 5 kinderen tussen de 2-6 jaar oud, 25 kin-deren tussen de 6-12 jaar, 32 tussen de 12-18 jaar oud en 42 van 18 jaar of ouder.

Figuur 20. Aantal kinderen opgesplitst naar type respondent

Aantal stiefmoeder-, stiefvader- en samengestelde gezinnen

Er vanuit gaande dat de partner van de verzorgende ouder van het andere geslacht is dan de verzorgende ouder zelf, dus dat er sprake is van een heteroseksuele relatie, concluderen we dat 76% ($N=186$) van de stiefouders man is en 24% ($N=58$) van de stiefouders vrouw. Dit is licht afwijkend van cijfers van het CBS uit 2007, waar 84% stiefvadergezinnen waren, tegenover 13% stiefmoedergezinnen en 3% samengestelde stiefgezinnen (kinderen uit een eerdere relatie van beide partners).³²¹ In het onderzoek Scholieren en Gezinnen 2010 was meer dan 80% een stiefvadergezin.³²²

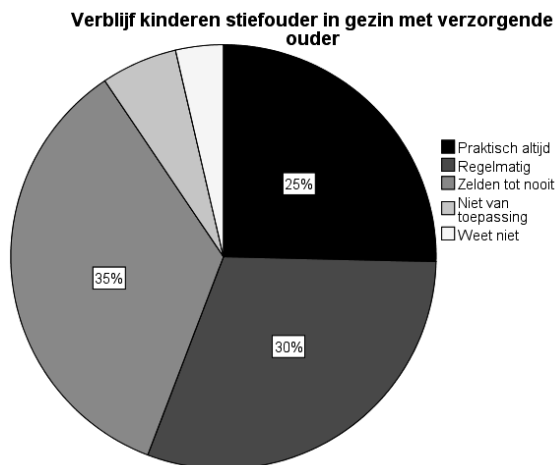
Van de 58 stiefmoeders heeft 57% geen kinderen uit een eerdere relatie. Negentien procent van de respondenten geeft aan dat de verzorgende ouder en de stiefouder samen kinderen hebben. In totaal gaat dit om 82 kinderen, waarbij het in 76% van de gevallen gaat om 1 kind, bij 19% om 2 kinderen, 3% heeft 3 kinderen samen en 2% heeft 4 kinderen. Hier zijn 12 kinderen tussen de 0-2

³²¹ Steenhof 2007.

³²² Spruijt en Kormos 2010, p. 200.

jaar oud, 30 kinderen tussen 2-6 jaar, 19 tussen 6-12 jaar oud, 10 kinderen tussen 12-18 en 11 kinderen hebben een leeftijd van 18 jaar of ouder.

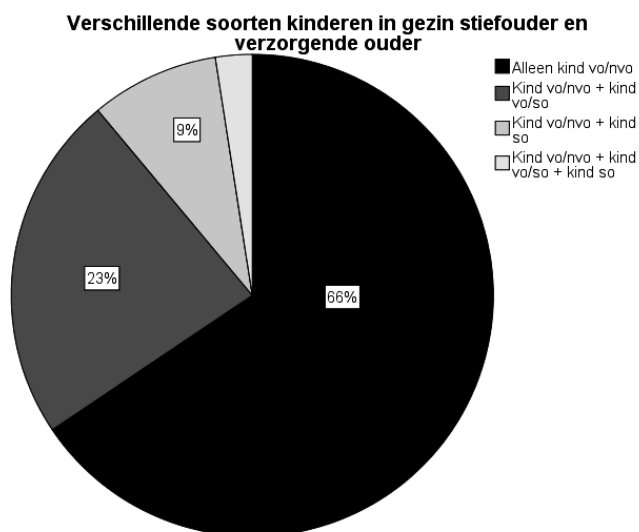
Daarnaast heeft 46% van de stiefouders kinderen uit een eerdere relatie dan de huidige relatie met de verzorgende ouder. Van de stiefouders die kinderen uit een eerdere relatie hebben, geeft 25% aan dat deze kinderen praktisch altijd (vanaf 5 dagen per week) in het gezin van de verzorgende ouder en de stiefouder verblijven. 30% van de kinderen van de stiefouder verblijft met zekere regelmaat in het gezin (vanaf 3 tot 4 dagen tot minder dan 1 keer per week, maar vaker dan 1 keer per maand) en 35% verblijft zelden tot nooit in dit gezin.

Figuur 21. *Verblijf kinderen van stiefouder in gezin van verzorgende ouder en stiefouder samen*

Onderzocht is hoeveel verschillende soorten kinderen er binnen een gezin zijn. Het kan hier gaan om drie soorten kinderen: kinderen van de verzorgende en niet-verzorgende ouder, kinderen van de verzorgende ouder en de nieuwe partner (stiefouder) en kinderen uit een eerdere relatie van de stiefouder. Aangezien veel kinderen boven de 18 jaar zijn, bestaat de mogelijkheid dat zij niet meer thuis wonen. In het hiernavolgende bekijken we alleen de situatie dat de kinderen van de stiefouder minimaal 5 tot 6 dagen per week in het gezin wonen. Uit het onderzoek blijkt dat 66% van de gezinnen alleen te maken heeft met één of meer kinderen van de verzorgende en niet-verzorgende ouder (stiefkinderen voor de stiefouder), 23% van de gezinnen hebben kind(eren) van zowel de verzorgende en niet-verzorgende ouders (stiefkinderen voor de stiefouder) als een

kind van de verzorgende ouder en de stiefouder samen.³²³ 9% van de gezinnen heeft te maken met zowel kinderen van de verzorgende en niet-verzorgende ouders als kinderen van de stiefouder uit een eerdere relatie. In zes gezinnen (2%) zijn de soorten kinderen alle drie aanwezig binnen één gezin: kinderen van de verzorgende en niet-verzorgende ouders, kinderen van de verzorgende ouder en de stiefouder en kinderen van de stiefouder uit een eerdere relatie.

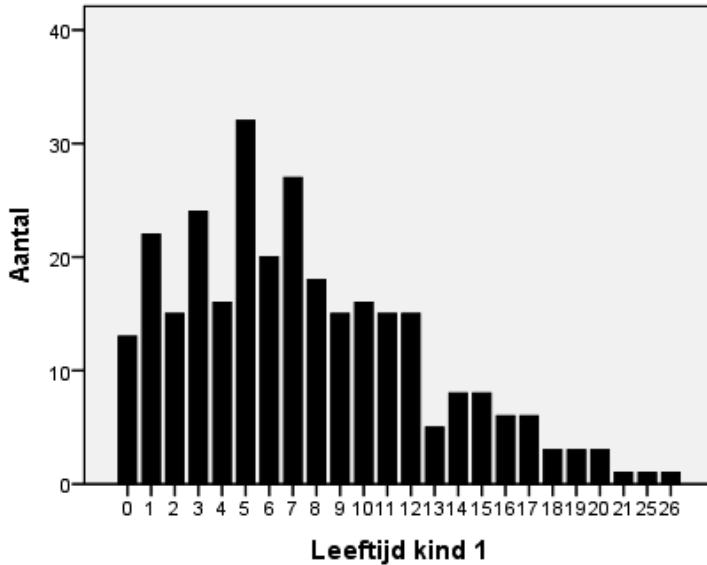

Figuur 22. Soorten kinderen in gezin verzorgende ouder en stiefouder (vo= verzorgende ouder, so= stiefouder, nvo= niet-verzorgende ouder)

Gevraagd is wanneer de verzorgende en niet-verzorgende ouders zijn gescheiden, wanneer de verzorgende ouder is gaan samenwonen met de stiefouder en, indien van toepassing, wanneer de verzorgende ouder kinderen kreeg met de stiefouder. Aan de hand hiervan is de leeftijd van de kinderen op deze momenten bepaald en hebben we in kaart gebracht hoeveel tijd tussen de verschillende gebeurtenissen verstrijkt. Aangezien de leeftijd van de kinderen erg uit elkaar ligt en een gemiddelde een vertekend beeld geeft door enkele oudere kinderen (leeftijd boven de 40), wordt de mediaan vermeld waar het om leeftijd van het kind gaat.

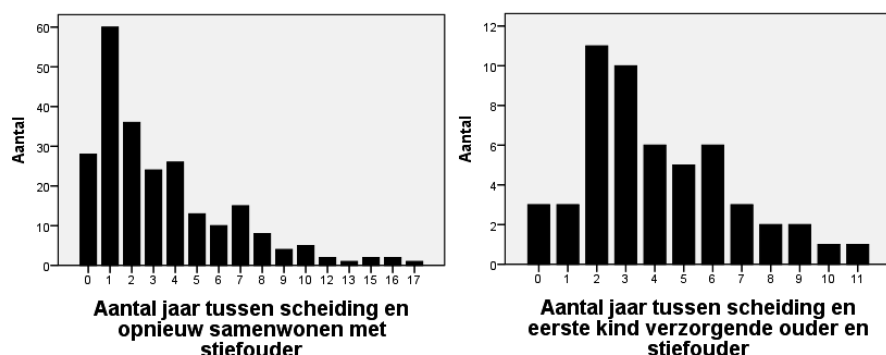
³²³ Van de stiefouders heeft 46% kinderen uit een eerdere relatie. Gelet op deze cijfers betekent dit dus dat veel kinderen van de stiefouders hun hoofdverblijf bij de andere ouder hebben.

Op het moment dat de verzorgende en niet-verzorgende ouders scheiden, ligt de mediaan voor kind 1 op 7 jaar ($N= 293$), voor kind 2 op leeftijd 5 ($N= 177$), kind 3 is 5.5 ($N= 36$) en voor kind 4 ligt de mediaan op 6.5 ($N= 4$). In figuur 23 is de leeftijd van kind 1 op het moment van scheiden te zien.

Figuur 23. *Leeftijd kind 1 op moment scheiding verzorgende en niet-verzorgende ouders*

Op het moment dat de verzorgende ouder gaat samenwonen met de stiefouder ligt de mediaan voor de leeftijd van kind 1 op 10 jaar ($N= 242$). Gemiddeld verstrijkt er na de scheiding van de verzorgende en niet-verzorgende ouder 3.5 jaar voordat de verzorgende ouder gaat samenwonen met de stiefouder (mediaan= 2). Na de scheiding van de verzorgende en niet-verzorgende ouder gaat er gemiddeld 4 jaar voorbij tot de geboorte van het eerste kind van de verzorgende ouder en de stiefouder (mediaan= 3).

Figuur 24. Aantal jaar dat verstrijkt tussen de scheiding van verzorgende en niet-verzorgende ouders en opnieuw samenwonen met de stiefouder en kinderen krijgen met de stiefouder

De niet-verzorgende ouder heeft in 54% van de gevallen een nieuwe samenwoonpartner. Bij 40% van de niet-verzorgende ouders is dit niet het geval en van 6% is onbekend of er sprake is van een nieuwe partner. Van de niet-verzorgende ouders met een nieuwe partner heeft 31% kinderen met de nieuwe partner, 68% heeft geen kinderen samen en van 1% is dit onbekend.

De afstand tussen de woonplaatsen van de verzorgende en de niet-verzorgende ouder is in 45% minder dan 10 kilometer bij elkaar vandaan. 25% woont tussen de 10 en 50 kilometer bij elkaar vandaan, 8% woont tussen de 50 en 100 kilometer van elkaar en 17% moet meer dan 100 kilometer overbruggen. Van 7% is de afstand onbekend.

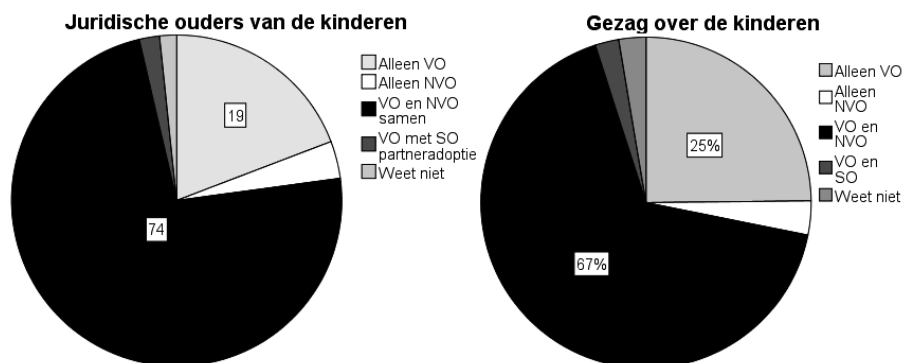
3.3.2.3 Juridische positie van de ouders

Relatievorm verzorgende en niet-verzorgende ouders

Voordat de verzorgende en niet-verzorgende ouders scheidden, was 80% van hen getrouwd, 11% woonde ongehuwd samen en de overige ouders hadden een geregistreerd partnerschap of een latrelatie. Op de vraag wie de juridische ouders van de kinderen zijn, geeft 74% aan dat de beide ouders juridisch ouder zijn. In 19% van de gevallen is alleen de verzorgende ouder juridisch ouder. Bij slechts 3.5% is alleen de niet-verzorgende ouder de juridische ouder en bij 2% zijn de verzorgende ouder en de nieuwe partner (stiefouder) door partneradoptie de juridische ouders.

Ook het gezag over de kinderen blijft in het merendeel van de gevallen de verantwoordelijkheid van de verzorgende en niet-verzorgende ouder samen (67%) en bij 25% heeft alleen de verzorgende ouder het gezag. Ook hier heeft in

enkele gevallen alleen de niet-verzorgende ouder het gezag (3.5%) of de verzorgende ouder samen met de stiefouder (2.5%).

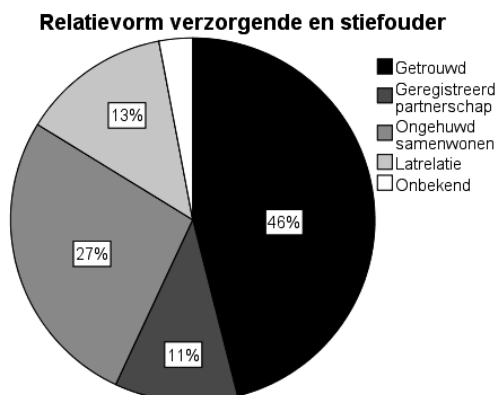

Figuur 25. Juridische ouders en gezag over de kinderen ($N=302$, vo= verzorgende ouder, so= stiefouder, nvo= niet-verzorgende ouders)

Nagegaan is hoe vaak bepaalde combinaties voorkomen van juridisch ouderschap en het gezag over de kinderen. Hieruit blijkt dat in 61% van de gevallen zowel het juridisch ouderschap als het gezag bij de verzorgende en niet-verzorgende ouder ligt. Bij de tweede meest voorkomende combinatie (17%) liggen het juridisch ouderschap en het gezag bij de verzorgende ouder alleen. Bij 7.5% zijn de verzorgende en niet-verzorgende ouder de juridische ouders, maar heeft de verzorgende ouder alleen het gezag. De overige mogelijke combinaties van juridisch ouderschap en gezag zijn zeer verspreid.

Relatievorm verzorgende ouder en stiefouder

De verzorgende ouder en stiefouder zijn meestal getrouwd (46%) of wonen ongetrouwd samen (27%). 11% heeft een geregistreerd partnerschap, 13% heeft een latrelatie en van 3% is de relatievorm onbekend.

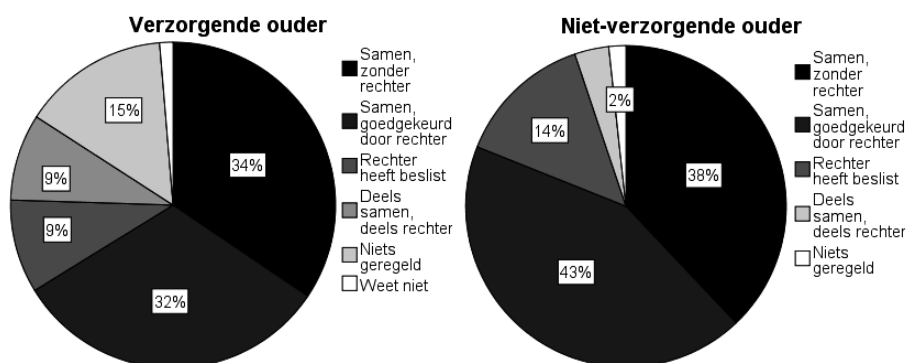
Figuur 26. *Relatievorm verzorgende ouder en stiefouder (N=302)*

Interessant is na te gaan wat de meest voorkomende combinaties zijn tussen aan de ene kant de relatievorm van de verzorgende ouder en de stiefouder en aan de andere kant de verdeling van het gezag over de kinderen van de verzorgende en niet-verzorgende ouder. Analyse laat zien dat bij 32% de verzorgende en niet-verzorgende ouder samen het gezag uitoefenen, terwijl de verzorgende ouder en stiefouder getrouwd zijn. Bij de tweede combinatie die veel voorkomt (18%) hebben de verzorgende en niet-verzorgende ouder samen het gezag en wonen de verzorgende ouder en stiefouder ongehuwd samen. In 11% van de gevallen heeft alleen de verzorgende ouder het gezag en zijn de verzorgende ouder en de stiefouder getrouwd. De overige combinaties liggen zeer verspreid over de andere opties van de relatievorm van verzorgende ouder en stiefouder en wie het gezag heeft.

Afspraken

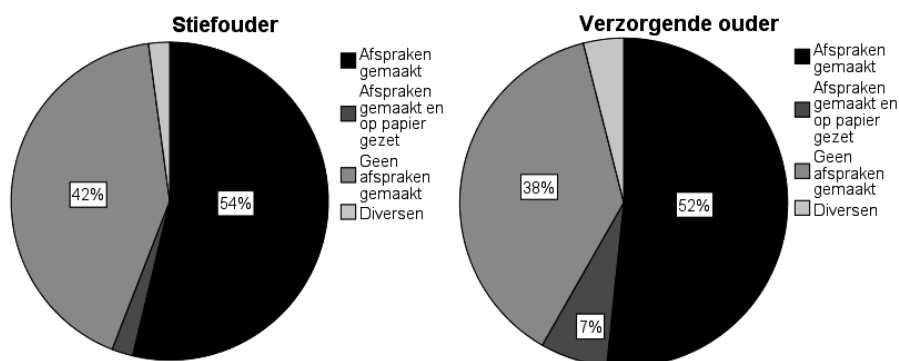
Aan de verzorgende en niet-verzorgende ouders is gevraagd of er na de scheiding afspraken zijn gemaakt over de verantwoordelijkheden voor de kinderen. Het merendeel van de ouders heeft afspraken gemaakt, waarbij 36% dit zonder tussenkomst van de rechter heeft geregeld, terwijl 38% afspraken heeft gemaakt die zijn goedgekeurd door de rechter. In 6% van de gevallen hebben de ouders deels zelf afspraken gemaakt en is een ander deel van de afspraken via de rechter geregeld. In nog eens 12% van de gevallen heeft de rechter over de afspraken beslist, omdat de ouders zelf niet tot het maken van afspraken konden komen. Acht procent van de verzorgende en niet-verzorgende ouders heeft niets geregeld. Als de antwoorden van de verzorgende en niet-verzorgende ouders worden uitgesplitst, valt op dat 15% van de verzorgende ouders aangeeft niets geregeld te hebben, terwijl slechts 2% van de niet-verzorgende ouders dit noemt. In

figuur 27 zijn de antwoorden op deze vraag opgesplitst naar verzorgende en niet-verzorgende ouder.

Figuur 27. Wel of geen afspraken gemaakt over de verantwoordelijkheden over de kinderen, opgesplitst naar verzorgende ($N=151$) en niet-verzorgende ouder ($N=58$)

Tussen de verzorgende ouder en de stiefouder zijn vaak ook afspraken gemaakt over de opvoeding van de stiefkinderen (rapportage slechts door verzorgende ouder en stiefouder): iets meer dan de helft (53%) heeft samen afspraken gemaakt en 5% heeft deze afspraken ook op papier gezet. Veertig procent heeft hierover geen afspraken gemaakt. In figuur 28 zijn de percentages van de stiefouders en de verzorgende ouders afzonderlijk vermeld.

Figuur 28. Wel of geen afspraken gemaakt tussen verzorgende ouder ($N=151$) en stiefouder ($N=93$) over de opvoeding van de stiefkinderen, opgesplitst naar stiefouder en verzorgende ouder

Rechtszaken

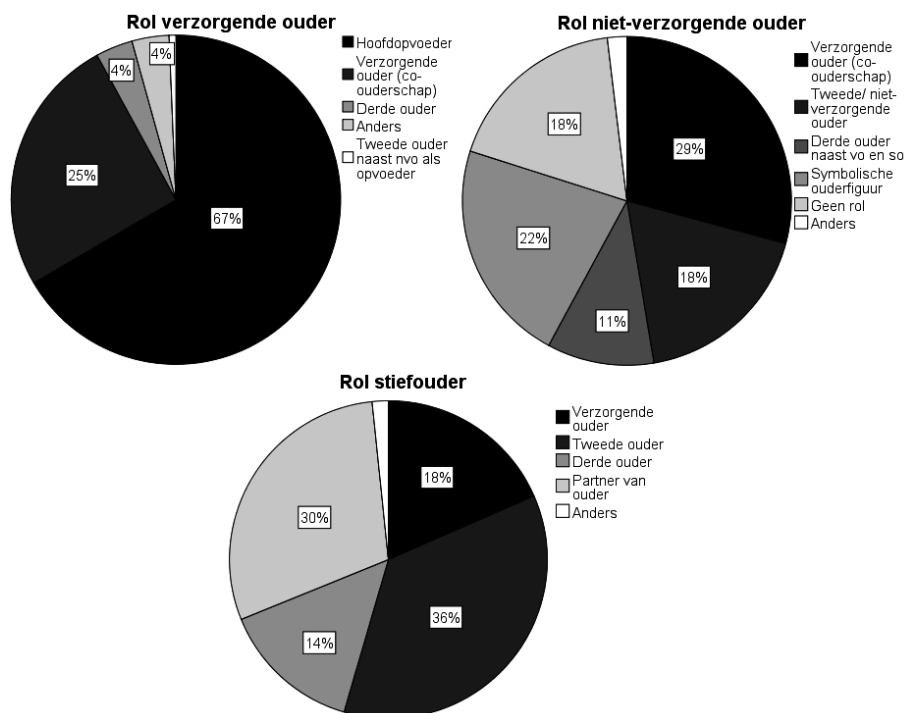
De meeste verzorgende en niet-verzorgende ouders (69%) hebben (naast de scheidingszaak zelf) geen rechtszaak gevoerd na de scheiding. Degenen die aangeven wel een rechtszaak gevoerd te hebben met hun ex-partner konden aangeven welke onderwerpen dat betrof. De meeste rechtszaken zijn gevoerd over kinderalimentatie (32%). 21% ging over het verblijf van en de omgang met de kinderen en 10% over het gezag over de kinderen. Minder vaak genoemde conflicten zijn partneralimentatie (7%), de financiële afwikkeling van het vermogen, zoals bijvoorbeeld een huis (7%), verhuizing van de kinderen (3%), erkenning (2%), adoptie door de stiefouder (1%) of nog een andere, niet genoemde kwestie (6%).

3.3.2.4 Feitelijke situatie en rolverdeling tussen de ouders

Rollen

Tweederde van de verzorgende ouders (67%) is de hoofdopvoeder van de kinderen en een kwart (25%) is verzorgende ouder naast de ex-partner in een co-ouderschapsituatie. De stiefouder is vaak (36%) de tweede ouder na de verzorgende ouder (zijn/haar huidige partner), de partner van de verzorgende ouder (30%) of de derde ouder na de verzorgende en niet-verzorgende ouders (14%). 18% is de verzorgende ouder net als de huidige partner. De meeste niet-verzorgende ouders (29%) zijn verzorgende ouder naast de ex-partner in een co-ouderschapsituatie of vervullen de rol van een symbolische ouderfiguur (22%). 18% van de niet-verzorgende ouders zijn tweede ouder naast de verzorgende ouder als hoofdopvoeder en eveneens 18% heeft geen rol in het leven van de kinderen. Tien procent heeft een rol als derde ouder na de ex-partner en stiefouder als verzorgende ouders.³²⁴

³²⁴ NB: de percentages over de rol van de verzorgende ouder zijn samengesteld uit antwoorden van alle respondenten ($N=302$), over de rol van de stiefouder zijn alleen de stiefouders en de verzorgende ouders ($N=244$ samen) bevraagd en de rol van de niet-verzorgende ouder is uitgevraagd bij de verzorgende en niet-verzorgende ouders ($N=209$ samen).

Figuur 29. Rollen van de drie verschillende typen ouders in de opvoeding van de kinderen

Nagegaan is hoe vaak bepaalde combinaties van rollen van de ouders voorkomen. Hieruit blijkt meteen dat er op dit punt een grote diversiteit bestaat. De drie meest voorkomende combinaties vormen samen slechts 23% van het totaal. Op de eerste plek (gerapporteerd door 30 van de 302 respondenten, 9%) komt de combinatie van verzorgende ouder als hoofdropvoeder, stiefouder als tweede ouder en niet-verzorgende ouder zonder rol het meest voor. Daarna rapporteren 25 respondenten (8%) de situatie met verzorgende ouder als hoofdropvoeder, de stiefouder als tweede ouder en de niet-verzorgende ouder als een symbolisch ouderfiguur. In de derde meest voorkomende situatie hebben de verzorgende en niet-verzorgende ouders een co-ouderschap en is de stiefouder de partner van de ouder (17 van 302 respondenten, 6%). De overige antwoorden zijn zeer verspreid over de andere mogelijke combinaties.

Van de 58 niet-verzorgende ouders geeft 51% aan tevreden of helemaal tevreden te zijn met de rol als ouder. 29% is een beetje tevreden en 19% is helemaal niet tevreden met de ouderlijke rol.

Feitelijke taakverdeling

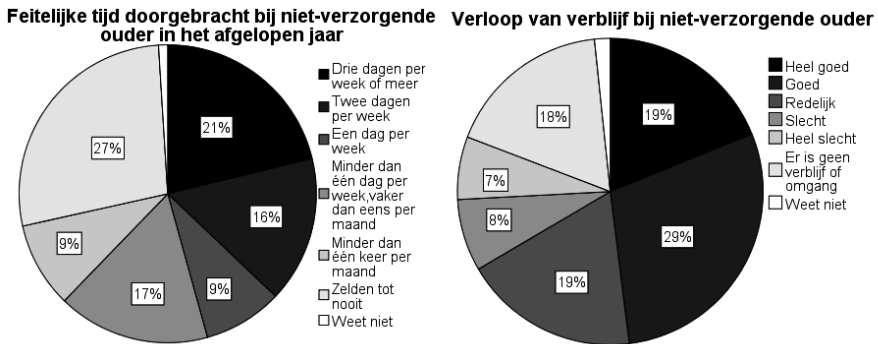
Volgens de meest recente verblijfs- en/of omgangsregeling tussen de verzorgende en niet-verzorgende ouders zouden de kinderen volgens 39% van alle respondenten ($N=302$) twee of meer dagen per week bij de niet-verzorgende ouder verblijven. In totaal 10% zou de kinderen één dag in de week zien. 25% van de respondenten had afgesproken dat de niet-verzorgende ouder de kinderen ongeveer eens per maand zou zien en 11% zegt dat de kinderen daar zelden tot nooit zouden zijn. Voor de overige respondenten is deze vraag niet van toepassing of onbekend.

Daarna is gevraagd naar de feitelijke tijd die de kinderen bij de niet-verzorgende ouder doorbrachten in het afgelopen jaar. Voor de groep van 117 respondenten die vooraf afgesproken hebben dat de kinderen twee of meer dagen bij de niet-verzorgende ouder zouden verblijven, blijkt dit in 85% ook het geval te zijn in het afgelopen jaar. 6% geeft aan dat, ondanks de vooraf gemaakte afspraak, de kinderen zelden tot nooit bij de niet-verzorgende ouder verblijven.

Door deze 117 respondenten wordt het verblijf van de kinderen bij de niet-verzorgende ouder positief beoordeeld (beoordeling door zowel stiefouders, verzorgende en niet-verzorgende ouders): 70% vindt dat het goed of heel goed gaat, 19% noemt het verblijf redelijk en 8% vindt dat het verblijf bij de niet-verzorgende ouder slecht of heel slecht gaat.

De totale groep respondenten ($N= 302$) beoordeelt het verblijf van de kinderen bij de niet-verzorgende ouder in 48% als goed of heel goed, 19% noemt het redelijk en 15% zegt dat het verblijf slecht tot zeer slecht verloopt. In 18% van de gevallen is deze vraag niet van toepassing omdat er geen verblijf of omgang is.

Voor de totale groep respondenten is het feitelijke verblijf bij de niet-verzorgende ouder en de beoordeling over dat verblijf in beeld gebracht in figuur 30 hieronder.

Figuur 30. Feitelijke verblijf van de kinderen bij de niet-verzorgende ouder in het afgelopen jaar en de beoordeling van dit verblijf ($N=302$)

Betrokkenheid dagelijkse activiteiten

De betrokkenheid van de verschillende ouders bij de kinderen in het afgelopen jaar is gemeten door te vragen naar de betrokkenheid bij dagelijkse bezigheden (kinderen van school ophalen, met de kinderen naar zwemles of andere sportclub, helpen met huiswerk). De globale patronen worden hier beschreven (zie de afzonderlijke bijlage voor de gedetailleerde percentages per actor per gebeurtenis).

De betrokkenheid van de niet-verzorgende ouder bij de dagelijkse bezigheden van het kind concentreert zich voor het grootste deel rond de antwoordcategorieën nooit, soms en de helft van het aantal keren. Ongeveer de helft van de niet-verzorgende ouders is nooit bij enige dagelijkse activiteiten betrokken, 12% haalt of brengt de kinderen de helft van het aantal keren op van school of zwemles, hulp bij huiswerk komt soms (18%) of nooit (48%) voor.

De verzorgende ouder is veel meer betrokken bij de dagelijkse activiteiten van de kinderen. Zo haalt deze ouder de kinderen meestal of altijd van school (42%), gaat meestal of altijd met de kinderen naar een sportactiviteit (32%) en helpt altijd of meestal met het huiswerk (39%).

De stiefouder antwoordt op deze vragen vooral met 'soms', maar helpt de kinderen wel regelmatig met het maken van huiswerk (45% kiest voor de optie 'meestal' of 'iets meer dan de helft van het aantal keren').

Aanwezigheid bij belangrijke gebeurtenissen

De verdeling van aanwezigheid bij belangrijke gebeurtenissen in het leven van de kinderen (zoals verjaardagen, feestdagen, afzwemmen, afscheid van school) is voor de niet-verzorgende ouder bimodaal: 31% (rapportage door verzorgende en niet-verzorgende ouders, $N=209$) geeft aan hier meestal of altijd bij aanwe

zig te zijn en 35% is hier nooit aanwezig. Van de verzorgende ouders is 80% meestal of altijd aanwezig op deze belangrijke momenten in het leven van de kinderen.

De niet-verzorgende ouder is in 55% van de gevallen soms of nooit aanwezig bij ouderavonden van de kinderen en 23% is hier altijd of meestal aanwezig. 76% van de verzorgende ouders is hier altijd of meestal aanwezig en van de stiefouders is 43% hier altijd of meestal en 32% is soms of nooit op een ouderavond van de kinderen aanwezig.

Rol bij belangrijke beslissingen

Aan alle respondenten is gevraagd welke rol de stiefouders en de niet-verzorgende ouders hebben bij het maken van belangrijke beslissingen in het leven van de kinderen (zoals bijvoorbeeld schoolkeuze of medische behandelingen). In 37% van de gevallen wordt gemeld dat de verzorgende ouder alleen beslist, bij 29% beslissen de verzorgende en niet-verzorgende ouders samen en bij 13% beslist de verzorgende ouder met de stiefouder samen en heeft de niet-verzorgende ouder geen rol in het maken van deze beslissingen. In antwoord op de vraag hoe de rol van de stiefouder er uit ziet bij het maken van belangrijke beslissingen, blijken de antwoorden steeds met 28% geconcentreerd te liggen bij de volgende opties: de stiefouder is alleen indirect betrokken bij de beslissingen, de stiefouder is doorgaans betrokken en de verzorgende en stiefouder maken samen de beslissingen waarbij de niet-verzorgende ouder niet betrokken is.

Financiële bijdrage

Van de niet-verzorgende ouders draagt 51% altijd of meestal financieel bij aan het levensonderhoud van de kinderen, 21% doet dit nooit en van 25% is het onbekend of zij financieel bijdragen. 84% van de verzorgende ouders draagt financieel bij en 76% van de stiefouders betaalt mee aan het levensonderhoud van de kinderen.

De meest voorkomende combinaties (samen 59%) van financiële bijdrages van de verschillende ouders zijn als volgt: 38 van de 151 respondenten (25%) rapporteren dezelfde combinatie waarin zowel de verzorgende ouder als de stiefouder financieel bijdraagt en de niet-verzorgende ouder altijd bijdraagt aan het levensonderhoud van de kinderen. Eveneens met 25% komt de combinatie voor waarin de verzorgende ouder en stiefouder bijdragen en de niet-verzorgende ouder nooit. De derde meest voorkomende combinatie (9%) ziet er als volgt uit: de verzorgende ouder draagt financieel bij, de niet-verzorgende ouder altijd en de stiefouder niet.

Hoe noemen de kinderen de ouders?

De stiefouder wordt door de stiefkinderen voornamelijk bij de voornaam aangesproken (81%), de verzorgende ouder wordt vooral papa of mama genoemd (83%) of aangesproken met alleen de voornaam (13%) en de niet-verzorgende ouder wordt in 79% van de gevallen papa of mama genoemd en bij 9% alleen bij de voornaam.

Contact met families

De stiefkinderen hebben regelmatig (53%) of veel (14%) contact met de familie van de stiefouders, terwijl er in 26% weinig contact is met de stieffamilie. Ook met de familie van de verzorgende ouder hebben de kinderen regelmatig (45%) of veel (32%) contact. Hier geeft 16% van de respondenten aan dat de kinderen weinig contact hebben met hun familie. Met de familie van de niet-verzorgende ouder is vaker geen (22%) of weinig contact (29%). 39% meldt dat de kinderen regelmatig contact hebben met de familie van de niet-verzorgende ouder.

De veel voorkomende combinaties van contactpatronen tussen de kinderen en de families van de ouders zien er als volgt uit: 11% van 151 ouders rapporteert dat de kinderen met alle drie de families regelmatig contact heeft, terwijl 9% van de kinderen regelmatig contact heeft met de families van de verzorgende en stiefouder en weinig contact met de familie van de niet-verzorgende ouder. Bij de derde meest voorkomende combinatie (7%) hebben de kinderen veel contact met de families van de verzorgende en stiefouder en geen contact met die van de niet-verzorgende ouder. Samen vertegenwoordigen de drie meest voorkomende situaties slechts 27% van het totaal, hetgeen impliceert dat de combinaties zeer divers zijn.

Relatie tussen de ouders

Overleg tussen de verzorgende en niet-verzorgende ouders over de kinderen komt zeer weinig of niet voor. Bijna 60% van de ouders heeft zelden tot nooit overleg over de kinderen, gevolgd door 17% die minder dan één keer per maand overleggen met elkaar. Daartegenover staat 4% die een paar keer per week overleggen over de kinderen.

Over het algemeen komt er weinig onenigheid voor tussen de verzorgende en niet-verzorgende ouders: 77% zegt weinig of zelden onenigheid met elkaar te hebben, 10% heeft dat regelmatig en bij 9% is er vaak tot zeer vaak onenigheid. Als alleen gekeken wordt naar de verzorgende en niet-verzorgende ouders die overleg hebben met elkaar (met een minimum van minder dan één keer per maand) blijkt ook dat de meerderheid van deze groep weinig onenigheid heeft

met elkaar (77%, $N=120$). 17% heeft regelmatig onenigheid en 6% heeft vaak of zeer vaak onenigheid met elkaar.

De verhouding tussen de verzorgende en niet-verzorgende ouder wordt door een kwart van de respondenten (25%) als goed of zeer goed bestempeld. 27% noemt de relatie redelijk of werkbaar, 24% beoordeelt deze als verstoord of ernstig verstoord en bij 21% is de relatie geheel verbroken.

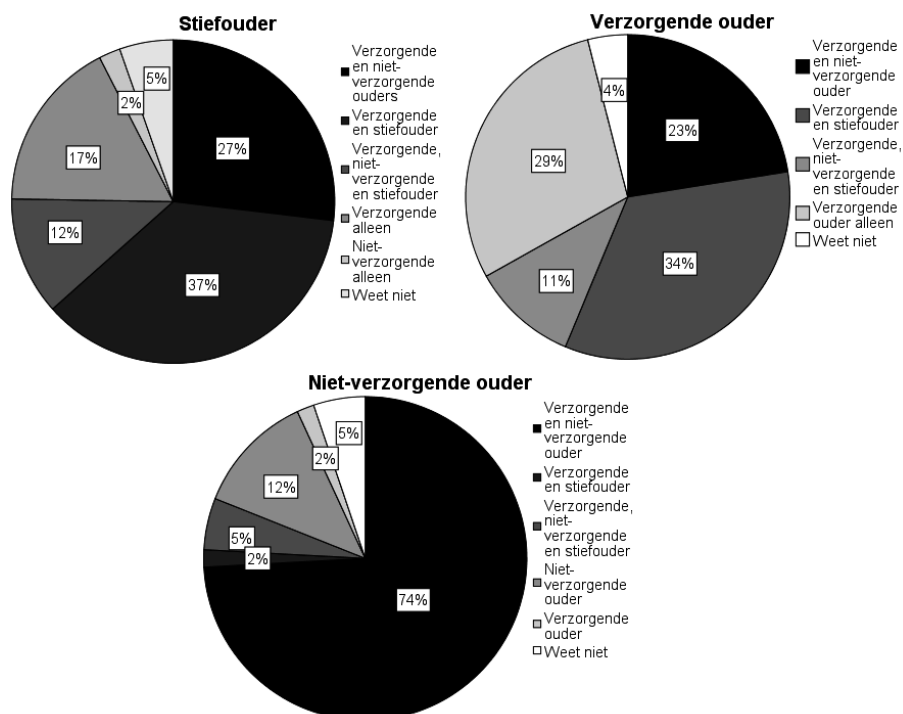
De houding van de niet-verzorgende ouder ten opzichte van de betrokkenheid van de stiefouder in het leven van de kinderen is gemeten door de respondenten verschillende omschrijvingen of emoties te laten scoren. Deze zijn: met vertrouwen, positief, ondersteunend, onverschillig, angstig, jaloers en afwijzend (1= zeer van toepassing en 7= helemaal niet van toepassing). Hieruit blijkt dat de niet-verzorgende ouder over het algemeen redelijk constructief tegenover de betrokkenheid van de stiefouder staat. Bij angstig, jaloers en afwijzend geven de respondenten vrij eenduidig aan dat deze omschrijvingen niet van toepassing zijn op de houding ten opzichte van de stiefouder.

3.3.2.5 *Reflectievragen*

Respondenten beantwoordden de vraag wie volgens hen, over het algemeen genomen, het ouderlijk gezag over de kinderen van de verzorgende en niet-verzorgende ouders zou moeten hebben. Daarnaast gaven zij antwoord op de vragen aan wie het gezag en de feitelijke zorg over de kinderen toevertrouwd zou moeten worden in het geval de verzorgende ouder of de niet-verzorgende ouder zou komen te overlijden. We hebben de antwoorden hier opgesplitst naar type respondent.

Wie zou gezag moeten hebben?

De stiefouders zouden het gezag over de stiefkinderen het liefst bij zichzelf en de huidige partner (verzorgende ouder) hebben (37%) of bij de verzorgende en niet-verzorgende ouders samen (27%). De verzorgende ouder vindt dat over het algemeen het gezag over de kinderen bij zichzelf en de stiefouder zou moeten liggen (34%) of bij hem of haar alleen (29%). Bijna driekwart (74%) van de niet-verzorgende ouders zou het gezag het liefst samen met de verzorgende ouder hebben. 12% wil het gezag over de kinderen alleen hebben (zie voor de overige categorieën figuur 31 hieronder).

Figuur 31. Verdeling van het gezag, volgens de verzorgende, niet-verzorgende ouder en stiefouder afzonderlijk

*Zorg en gezag over kinderen in geval van overlijden*³²⁵

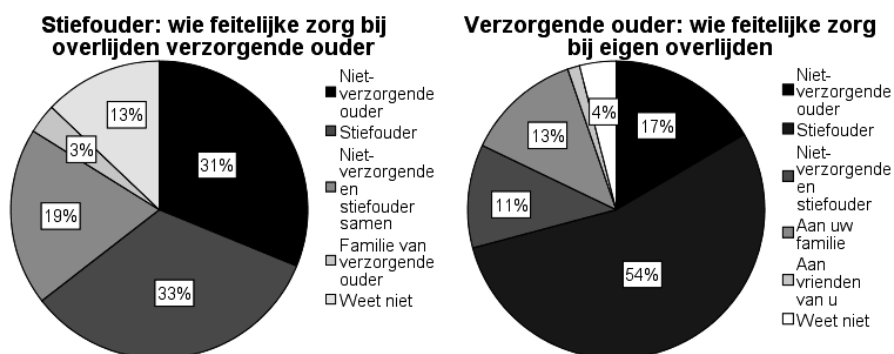
Mocht de verzorgende ouder komen te overlijden, wil één derde van de stiefouders (33%) de feitelijke zorg over de stiefkinderen alleen op zich nemen en 31% zou de zorg voor de stiefkinderen aan de niet-verzorgende ouder willen toevertrouwen. 19% zou dit samen met de niet-verzorgende ouder willen doen.

Meer dan de helft van de verzorgende ouders (54%) zou, in het geval hij of zij zou overlijden, de feitelijke zorg over de kinderen willen overdragen aan de stiefouder. 17% zou de zorg bij de ex-partner neer willen leggen, 13% wil de zorg aan familie toevertrouwen en 11% aan de stiefouder en de niet-verzorgende ouder samen.

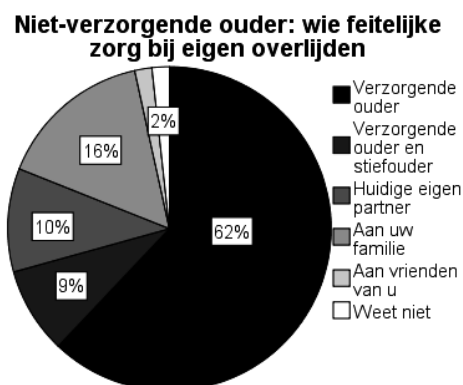
Indien de niet-verzorgende ouder zou overlijden, wil 62% van de niet-verzorgende ouders de feitelijke zorg overlaten aan de verzorgende ouder. 15% geeft aan dat hij de zorg aan iemand binnen de eigen familie toe zou vertrouwen,

³²⁵ Voor de stiefouder en verzorgende ouder gaat het om het overlijden van de verzorgende ouder, de niet-verzorgende ouder antwoordt alleen over zijn eigen overlijden ($N=58$).

10% noemt de huidige partner en 9% zou de zorg aan de verzorgende ouder en de stiefouder samen overlaten.

Figuur 32. Wie moet de feitelijke zorg krijgen bij overlijden van de verzorgende ouder (opgesplitst naar stiefouder en verzorgende ouder)?

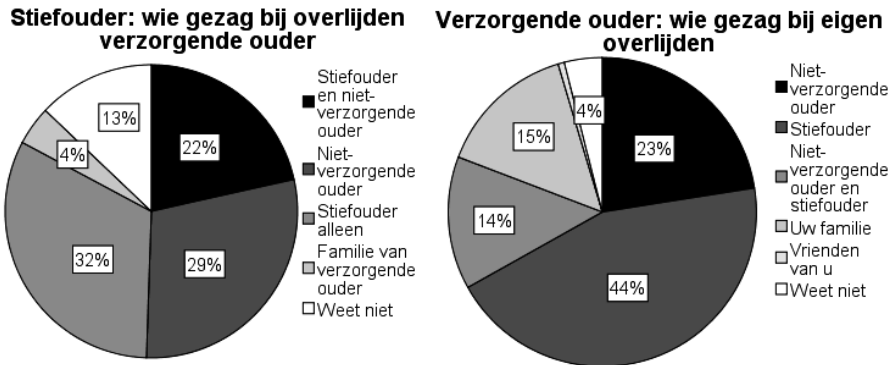
Figuur 33. Wie moet de feitelijke zorg krijgen bij overlijden van de niet-verzorgende ouder (alleen volgens niet-verzorgende ouder)

Dezelfde vraag is gesteld met betrekking tot het ouderlijk gezag. Als de verzorgende ouder zou overlijden, vindt 32% van de stiefouders dat het gezag over de stiefkinderen bij hen alleen zou moeten liggen. 29% zegt dat alleen de niet-verzorgende ouder het gezag moet hebben en 21% zou samen met de niet-verzorgende ouder het gezag over de kinderen willen hebben.

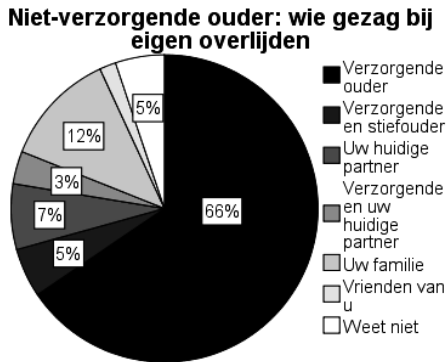
Vierenveertig procent van de verzorgende ouders wil het gezag over de kinderen bij de huidige partner (de stiefouder) hebben bij overlijden, 22% wil dat dit naar de ex-partner gaat, 15% wil het gezag overdragen aan een familielid

en 14% zou willen dat de stiefouder het gezag samen met de ex-partner op zich neemt.

In het geval dat de niet-verzorgende ouder overlijdt, wil deze in 66% van de gevallen dat het gezag over de kinderen aan de verzorgende ouder overgedragen wordt en 12% zou het gezag aan een familielid toevertrouwen. Voor de overige opties zie ook figuur 34 en 35.

Figuur 34. *Wie moet het gezag krijgen bij overlijden van de verzorgende ouder (opgesplitst naar stiefouder en verzorgende ouder)?*

Figuur 35. *Wie moet het gezag krijgen bij overlijden van de niet-verzorgende ouder (alleen volgens niet-verzorgende ouder)*

Meeroudergezag: voor- en nadelen

We vroegen de ouders en stiefouders zich uit te spreken over de voor- en nadelen van het gezamenlijk verantwoordelijk zijn voor de opvoeding van de kinderen (meeroudergezag). Dit was een open vraag. Voor de totale groep respondenten ($N = 302$) geeft 37% aan geen voordelen *én* geen nadelen te zien in

meeroudergezag en 34% zegt hierin helemaal geen voordelen te zien. Een groep van 15% twijfelt en zegt zowel voor- als nadelen in meeroudergezag te zien en 10% rapporteert enkel voordelen.

Opgesplitst naar type respondent valt op dat de meeste verzorgende ouders (40%) en stiefouders (49%) geen voordelen *én* geen nadelen zien in meeroudergezag. De niet-verzorgende ouders zijn meer uitgesproken: 53% ziet helemaal geen voordelen en 22% geeft aan geen antwoord te weten op deze vraag. 34% van de verzorgende ouders en 21% van de stiefouders zien helemaal geen voordelen in meeroudergezag. Van degenen die voordelen noemen staat bij zowel de stiefouders, de verzorgende als de niet-verzorgende ouders, op nummer één dat meeroudergezag zal leiden tot een grotere betrokkenheid van de verschillende partijen bij de opvoeding van de kinderen, hetgeen leidt tot evenwichtigere besluitvorming en meer erkenning. Daarnaast wordt als voordeel ‘beter onderling overleg’ en ‘betere afstemming van de regels’ genoemd. Met meeroudergezag vindt men ook dat het belang van het kind meer op de voorgrond komt te staan.

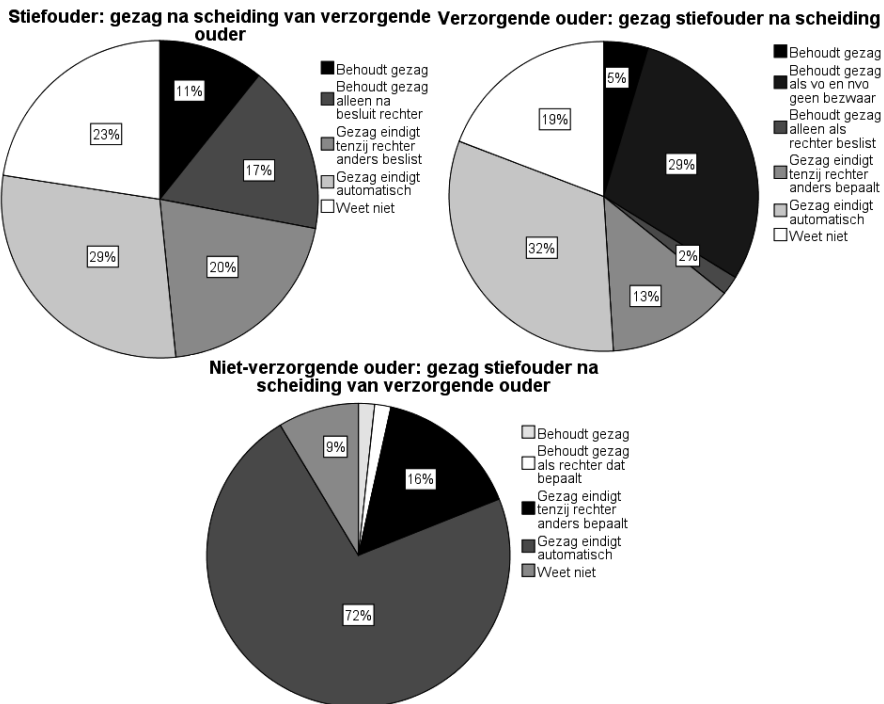
Het meest gerapporteerde nadeel van meeroudergezag, en ook hier zijn de drie soorten ouders het met elkaar eens, is dat meeroudergezag door de inmenging van meerdere partijen met verschillende meningen, zal leiden tot meer conflicten en men juist moeilijker tot overeenstemming zal komen. Daarnaast kan meeroudergezag een voordeel zijn voor het belang van het kind, maar kan ook in het nadeel van het kind werken, omdat meer partijen voor meer onduidelijkheid bij het kind zal zorgen. Tevens wordt als nadeel genoemd dat de stiefouder een rol in het gezag toebedeeld krijgt, waar deze eigenlijk geen rol behoort te hebben aangezien hij geen biologische ouder van het kind is.

Regeling meeroudergezag na scheiding verzorgende ouder en stiefouder

Gevraagd is hoe de verschillende partijen denken over de relatie en het contact van de stiefouder met de stiefkinderen, als in de toekomst de relatie tussen de verzorgende ouder en de stiefouder mis zou lopen. Driekwart van de stiefouders (74%) zou na de scheiding van de verzorgende ouder contact willen blijven houden met de stiefkinderen. 13% wil dat niet en eveneens 13% heeft hierover geen mening. De verzorgende ouder vindt het een goed idee als de kinderen contact zouden houden met de stiefouder (72%), 9% heeft liever niet dat contact met de stiefouder gehouden wordt en 20% heeft hierover geen mening.

Als dezelfde vraag aan de niet-verzorgende ouder gesteld wordt, heeft 43% bezwaar tegen contact tussen de kinderen en de stiefouder na scheiding van de verzorgende ouder en de stiefouder. 24% vindt het wel een goed idee en 33% heeft hier geen mening over.

Tevens vroegen we de respondenten aan te geven, in het geval de ouders en de stiefouders gezamenlijk gezag hebben over de kinderen, wat er met het gezag van de stiefouder moet gebeuren als de relatie met de verzorgende ouder stukloopt. Van de stiefouders vindt 29% het een goed idee als het gezag van de stiefouder automatisch eindigt na de scheiding van de verzorgende ouder, 27% heeft hier geen mening over en 20% vindt het een goed idee als het gezag eindigt, tenzij er door de rechter anders bepaald wordt. Van de verzorgende ouders vindt 32% het een goed idee als het gezag van de stiefouder automatisch eindigt en 30% vindt het een fijn idee als de stiefouder het gezag behoudt, maar alleen als de rechter daarover besloten heeft. De niet-verzorgende ouders zijn zeer uitgesproken over het gezag van de stiefouder: 72% wil dat het gezag automatisch eindigt als de relatie van de stiefouder en verzorgende ouder misloopt.

Figuur 36. In geval van meeroudergezag: wat moet er met het gezag van de stiefouder gebeuren als de verzorgende ouder en stiefouder zouden scheiden (opgesplitst naar type respondent)?

Gewenste wettelijke veranderingen

Van zowel de stiefouders als de verzorgende ouders heeft de meerderheid geen behoefte aan veranderingen in de wetgeving rondom stiefgezinnen en gescheiden ouders. Van de stiefouders geeft 71% aan niets te willen veranderen en 59% van de verzorgende ouders wil de wetgeving houden zoals die momenteel is. 33% van de stiefouders die aangeven wel iets te willen veranderen, noemt op de eerste plaats dat er gelijke rechten voor de vaders moeten gelden. Als tweede punt (19%) wordt genoemd dat zij de positie van de stiefouder willen verbeteren zodat deze meer zeggenschap krijgt. Daarnaast willen zij ook dat de alimentatiewetgeving aangepast wordt (15%). De verzorgende ouders noemen in de eerste plaats (23%) dat er rondom gezamenlijk gezag iets moet veranderen zodat het gezag van de niet betrokken ouder ingetrokken kan worden. Op de tweede plaats (21%) zouden de verzorgende ouders de achternaam van hun kinderen willen kunnen veranderen en 12% noemt ook de verbetering van de positie van de stiefouder. Eveneens 12% wil de alimentatiewetgeving veranderen.

Van de 58 niet-verzorgende ouders geeft 41% aan wel iets te willen veranderen aan de huidige wetgeving, voor 24% hoeft dat niet en 35% weet niet of zij iets willen veranderen. Van diegenen die wel iets willen veranderen, noemt 38% de alimentatiewetgeving. Hier wordt vooral genoemd dat alimentatie over een kortere periode moet gaan, dat bedragen aangepast moeten worden en dat er geen alimentatieplicht moet zijn als er geen omgang met de kinderen is. Daarnaast geeft 25% van de niet-verzorgende ouders aan dat er iets moet veranderen om gelijke rechten voor de vaders te waarborgen.

Stiefouderplan

We hebben de respondenten gevraagd of een stiefouderplan een goede bijdrage of aanvulling zou zijn voor het beter regelen van de positie van de ouders en de stiefouder ten opzichte van de kinderen. Daarbij is uitgelegd dat een stiefouderplan een plan is waarin bij het ontstaan van het stiefgezin afspraken worden neergelegd over de rol van de ouders.

Zowel de stiefouders, de verzorgende ouders als de niet-verzorgende ouders weten niet goed of een stiefouderplan zou kunnen bijdragen, respectievelijk geeft 48%, 60% en 55% als antwoord 'weet niet'. Van de respondenten die de vraag met ja, misschien en nee beantwoorden, zijn de stiefouders, verzorgende en niet-verzorgende ouders het met elkaar eens over de redenen waarom een stiefouderplan wel, misschien of niet zou bijdragen: een stiefouderplan zou *wel* bijdragen, omdat het meer duidelijkheid geeft, de posities van de verschillende partijen vastlegt en meer/beter overleg stimuleert. De respondenten die *misschien* antwoorden, vinden dat het mogelijk tot meer duidelijkheid leidt,

maar noemen ook dat het afhankelijk is van de situatie en de relaties onderling of een stiefouderplan zou helpen. Degenen die tegenstander zijn van een stiefouderplan, vinden dat dit vanzelf goed zou moeten gaan en niet vastgelegd zou moeten worden in een plan. Opvallend bij de niet-verzorgende ouders is dat als zij tegenstander zijn van een stiefouderplan, zij als reden opgeven dat de stiefouder geen gezag hoort te krijgen.

Onderwerpen niet aan bod gekomen

Aan het eind van de vragenlijst konden respondenten aangeven of bepaalde onderwerpen niet aan bod waren gekomen. De meeste stiefouders (72%), verzorgende (68%) en niet-verzorgende ouders (83%) gaven aan dat ze geen onderwerpen gemist hebben in de vragenlijst. Dit geeft aan dat de vragenlijst een goede dekking heeft gehad wat de onderwerpen betreft. Genoemde onderwerpen die respondenten wel misten in de vragenlijst waren vragen over het belang van het kind in stiefgezinnen, regelingen bij overlijden van één van de ouders en vragen over alimentatie, maar het merendeel gaf aan tegen praktische zaken in de dagelijkse praktijk aan te lopen. Enkele voorbeelden hiervan zijn ruzies tussen verschillende partijen, grote afstanden tussen de partijen, de relatie tussen kind en (stief)ouders en de gang van zaken in meer extreme situaties (vaders die geen contact hebben met de kinderen, omgangsverboden, alcoholisme, Jeugdzorg, ondertoezichtstelling). Enkele respondenten gaven ook aan dat zij hun situatie niet geheel in de vragenlijst konden vatten, omdat zij te maken hebben met meerderjarige kinderen en hier andere problemen bij komen kijken.

3.4 Analyse niet-intentionele gezinnen

3.4.1 Inleiding

In deze paragraaf worden de onderzoeksvragen beantwoord en worden de resultaten in hun onderlinge samenhang geanalyseerd. Daarbij wordt als volgt te werk gegaan. Allereerst wordt de vraag over de juridische positie van de drie actoren beantwoord, waarna de daadwerkelijke feitelijke verdeling van verzorging en opvoeding door de ouders aan de orde komt. Vervolgens wordt geanalyseerd in hoeverre er samenhang is tussen de juridische positie van de drie actoren en hun feitelijke rol in het leven van de kinderen. Daarna komen de problemen die de ouders ervaren aan bod. Vervolgens wordt in kaart gebracht wat de respondenten met betrekking tot de juridische positie van de drie ouders binnen de niet-intentionele meeroudergezinnen graag veranderd willen zien en welke wetsveranderingen ze wenselijk achten, en hoe ze tegenover meerouder-

gezag staan. Ten slotte komen de meningen van de ouders en de professionals over het meeroudergezag en het stiefouderplan aan bod.

3.4.2 *Juridische positie van de ouders*

Uit de antwoorden van de respondenten blijkt dat 95% van de **verzorgende ouders** de juridische ouder van het kind is. Dit hoge aantal vindt waarschijnlijk zijn verklaring in het feit dat de verzorgende ouder in 76% de moeder van het kind is, die krachtens art. 1:198 BW van rechtswege juridisch ouder wordt. Bovendien was een groot deel (80%) van de ouders getrouwd, zodat in die gevallen de vader van rechtswege juridisch ouder is.

De **niet-verzorgende ouder** van het kind is slechts in 78% van de gevallen juridisch ouder van het kind. Dit percentage is laag en moeilijk te verklaren. Aangezien 80% van de ouders in het verleden gehuwd is geweest, zouden vaders ten minste in al die gevallen krachtens art. 1:199 a BW van rechtswege juridisch ouder van het kind zijn geworden. Ook binnen de groep van ongehuwde ouders, waarbinnen de vaders niet van rechtswege juridisch ouderschap verkregen hebben, zou naar verwachting een aanzienlijk deel van de vaders de kinderen erkend moeten hebben.³²⁶ De verklaring voor het lage percentage juridische niet-verzorgende ouders ligt mogelijk in een samenspel van de volgende factoren:

- een deel van de ouders was ten tijde van de geboorte van het kind/de kinderen nog niet gehuwd;
- een deel van de ongehuwde vaders heeft hun kinderen niet erkend;
- sommige respondenten hebben de betekenis van de vraag over het juridisch ouderschap niet begrepen;
- de respondenten (vooral de bevraagde stiefouders) wisten het juiste antwoord niet.

Het percentage **stiefouders**, dat door partneradoptie juridisch ouder van de kinderen is geworden, is laag en bedraagt slechts 2%.

De **verzorgende ouder** heeft in 96% van de gevallen ouderlijk gezag, terwijl 71% van de **niet-verzorgende ouder** na de scheiding het gezag heeft. In 67% van de gevallen is sprake van gezamenlijk gezag van de verzorgende en de niet-verzorgende ouder, bij 25% heeft alleen de verzorgende ouder het gezag en in 3.5% heeft de niet-verzorgende ouder eenhoofdig gezag. Aangezien slechts 80% van de ouders in onze steekproef gehuwd is geweest, ligt het percentage

³²⁶ Zie de cijfers van het CBS over erkenningen: www.statline.nl.

van gezamenlijk gezag lager dan het gemiddelde in Nederland dat sinds 2001 volgens de onderstaande tabel van CBS uit 2013³²⁷ boven de 90% ligt.

Tabel 11. *Gezag na echtscheiding (CBS)*

Jaartal	Aantal voorzieningen met minderjarige kinderen	Handhaving gezag	Toewijzing vader	Toewijzing moeder
1993	17 952	16	5	76
1994	19 642	16	5	76
1995	18 952	17	5	71
1996	19 065	27	4	66
1997	18 128	34	3	59
1999	19 364	74	1	16
2001	21 630	93	0	5
2003	19 546	92	0	3
2005	20 020	87	1	4
2007	19 626	93	0	1
2009	18 495	94	0	2
2011	18 415	94	0	2

Omdat de steekproef ouders bevat die in verschillende jaren zijn gescheiden, is nagegaan hoeveel ouders zijn gescheiden vóór 1999. In 1997 werd een nieuwe wet aangenomen waardoor gezamenlijk gezag na scheiding automatisch doorliep. In 1999 heeft de Hoge Raad over de uitleg van deze wet een belangrijke uitspraak gedaan die een omslagpunt voor de praktijk teweeg heeft gebracht. Sindsdien geldt als hoofdregel dat ouders gezamenlijk gezag houden en dat de ruimte voor uitzonderingen daarop klein is.³²⁸ In de steekproef is circa 80% van de respondenten na 1999 gescheiden. De overige 20% valt dus onder de oude regeling en voor deze ouders liep het gezag niet automatisch door. Dit biedt mogelijk een verklaring voor het relatief lage aandeel ouders met gezamenlijk gezag en houdt in dat de resultaten om die reden met enige voorzichtigheid geïnterpreteerd moeten worden.

In een klein aantal gevallen (2,5%) is de **stiefouder** samen met de verzorgende ouder met het gezamenlijk gezag belast. Dit kleine aantal gevallen, in combinatie met het feit dat van de niet-verzorgende ouders 30% geen gezag heeft – en derhalve de weg van de stiefouder naar het gezag juridisch vrij is³²⁹ –

³²⁷ © Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen 20-11-2013.

³²⁸ Zie Deel II, Nederlands rapport.

³²⁹ Zie voor uitleg Deel I, par. 5.

kan worden gezien als indicatie dat stiefouders de mogelijkheid om het gezamenlijk gezag te verkrijgen niet aangrijpen. Waarom dat zo is, is in het kader van dit onderzoek niet nagegaan. Er zijn verschillende redenen voor te bedenken: de verzorgende ouder en de stiefouder zijn niet op de hoogte van de mogelijkheid om gezag voor de stiefouder te verkrijgen; er wordt niet nagedacht over verkrijging van een juridische status, omdat er, zolang de relatie met de verzorgende ouder duurt, weinig behoefte aan is; de wens van de verzorgende ouder of de stiefouder om geen gezag te hebben; de kosten en het gedoe die een procedure om gezamenlijk gezag te krijgen met zich meebrengen; het nut, gelet op de korte periode tot aan de meerderjarigheid van het kind, etc.

De resultaten inzake het gezag komen overeen met de resultaten van het juridisch ouderschap. Bij 61% ligt zowel het juridisch ouderschap als het gezag bij de verzorgende en niet-verzorgende ouder samen. Bij 17% is alleen de verzorgende ouder juridisch ouder en heeft eenhoofdig gezag. Bij 7,5% zijn de verzorgende en niet-verzorgende ouder de juridische ouders, maar heeft alleen de verzorgende ouder het gezag. Deze resultaten wijzen er niet op dat de respondenten de vraag over het juridisch ouderschap niet hebben begrepen of het juiste antwoord daarop niet wisten.

3.4.3 Feitelijke situatie en rolverdeling tussen de ouders

De rolverdeling tussen de verzorgende ouder, de niet-verzorgende ouder en de stiefouder in het leven van het kind zijn gemeten aan de hand van een aantal vragen. Een eerste vraag is gericht op hoe de respondenten de rol van zichzelf en van de andere actoren zien. Daartoe is aan alle respondenten gevraagd om de rollen van de ouders als een van de volgende categorieën aan te merken:

- hoofdverzorger;
- tweede ouder naast de verzorgende ouder;
- derde ouder na de verzorgende en de niet-verzorgende ouder of stiefouder;
- partner van de ouder.

De tweede vraag betreft de benaming van de ouder door het kind (papa/mama of anders). Andere feitelijke vragen zijn die naar:

- verblijf/contact van het kind met de ouder;
- geografische afstand tussen de woonplaats van de niet-verzorgende ouder en kinderen;
- betrokkenheid van de ouder in het dagelijkse leven van het kind;
- aanwezigheid van de ouder bij belangrijke gebeurtenissen in het leven van het kind;

- participatie van de ouder in het nemen van de belangrijke beslissingen over het kind;
- bijdrage van de ouder aan het onderhoud van het kind;
- contact van het kind met de familie van de ouders.

Alle variabelen zijn gemeten aan de hand van een samenvoeging van de resultaten van zelfrapportages en de rapportages door de andere actoren. Aan de hand van de antwoorden op deze vragen zullen we een beeld schetsen van de rol van de verschillende actoren in het leven van het kind.

De **verzorgende ouder** vervult in bijna alle gevallen veruit de grootste rol in het leven van het kind. Hij wordt ook het vaakst (83%) mama/papa genoemd. Van de verzorgende ouders is 92% de hoofdopvoeder van het kind. Bij 67% heeft het kind bij hem zijn hoofdverblijf, en bij 25% is sprake van co-ouderschap samen met de andere ouder.

De bulk van de dagelijkse zorg wordt gegeven door de verzorgende ouder. Zo haalt deze ouder de kinderen het vaakst van school, brengt de kinderen het meest naar een sportclub en helpt ze het meest met het huiswerk. Hetzelfde geldt voor de aanwezigheid op belangrijke momenten in het leven van de kinderen. De verzorgende ouder is altijd betrokken bij het maken van belangrijke beslissingen in het leven van de kinderen (zoals schoolkeuze of medische behandelingen). Van de verzorgende ouders neemt 37% die beslissingen alleen, 29% samen met de niet-verzorgende ouder en 13% samen met de stiefouder. Ook de financiële verantwoordelijkheid voor het kind ligt bij veel verzorgende ouders (84%). De banden van het kind met de familie van de verzorgende ouder zijn het sterkst – bij 77% is sprake van frequent contact. In de steekproef is de verzorgende ouder dus in minstens 90% van de gevallen de primaire verzorger en opvoeder van het kind.

De rol van de **niet-verzorgende ouder** in het leven van het kind loopt sterk uiteen, van een gelijke rol als die van de verzorgende ouder (co-ouderschap) tot geen enkele rol. Bij een kwart is sprake van co-ouderschap, waarbij het kind bijna de helft van de tijd bij de niet-verzorgende³³⁰ ouder doorbrengt. Uit de vraag aan de respondenten om de rol van de niet-verzorgende ouder te rangschikken komt naar voren dat 49% van de niet-verzorgende ouders zich als de tweede opvoeder van het kind naast de verzorgende ouder zien of zo door de

³³⁰ In dergelijke gevallen zijn beide ouders verzorgende ouders, maar om verwarring te voorkomen wordt in het kader van dit rapport aangesloten bij de categorie die de ouders zelf gekozen hebben en wordt ook voor die gevallen de aanduiding ‘niet-verzorgende’ ouder gebruikt.

andere respondenten worden bestempeld, 10% als derde ouder na de verzorgende ouder en stiefouder; 22% als een symbolische ouderfiguur en 18% als een ouder die geen rol speelt in het leven van de kinderen. Ongeacht de mate van betrokkenheid zien de meeste kinderen de niet-verzorgende ouders als 'ouder', omdat de niet-verzorgende ouder in 79% van de gevallen door kinderen papa of mama wordt genoemd.

Naast de 25% niet-verzorgende ouders die co-ouders, is in 39% van de gevallen afgesproken of door de rechter bepaald dat kinderen twee of meer dagen per week bij de niet-verzorgende ouder verblijven. Bij 25% is dat ongeveer eens per maand en bij 11% is dat zelden tot nooit. Meer dan de helft van de niet-verzorgende ouders is geografisch ver van het kind verwijderd: slechts 45% woont binnen een straal van 10 kilometer van het kind.

Daarna is gevraagd naar de feitelijke tijd die de kinderen bij de niet-verzorgende ouder doorbrachten in het afgelopen jaar. Voor 85% van de 117 respondenten die vooraf afgesproken hebben dat de kinderen twee of meer dagen bij de niet-verzorgende ouder zouden verblijven, blijkt dit ook gebeurd te zijn in het afgelopen jaar. Van de respondenten geeft 6% aan dat, ondanks een vooraf gemaakte afspraak, de kinderen zelden tot nooit bij de niet-verzorgende ouder verblijven.

Ook de betrokkenheid van de niet-verzorgende ouders bij dagelijkse activiteiten van kinderen laat een wisselend beeld zien. Slechts 12% van de niet-verzorgende ouders haalt of brengt de kinderen de helft van het aantal keren van school of zwemles, en slechts 18% helpt soms bij het huiswerk. Ongeveer de helft van de niet-verzorgende ouders is nooit bij de dagelijkse activiteiten betrokken en helpt nooit bij huiswerk. Bipolair is ook het beeld voor de aanwezigheid bij belangrijke gebeurtenissen in het leven van de kinderen. Van de niet-verzorgende ouders is 31% hier meestal of altijd bij aanwezig en 35% nooit. Bij ouderavonden is 23% van de niet-verzorgende ouders altijd of meestal aanwezig, terwijl 55% daar soms of nooit bij aanwezig is.

De rol van de niet-verzorgende ouders bij het nemen van belangrijke beslissingen in het leven van de kinderen is eveneens wisselend. Bij 29% van de respondenten beslist de niet-verzorgende ouder samen met de verzorgende ouder en bij 13% is de niet-verzorgende ouder geheel niet betrokken bij het nemen van de beslissingen. Slechts 51% van de niet-verzorgende ouders draagt altijd of meestal bij aan het levensonderhoud van de kinderen, 21% doet dit nooit en van 25% is dit onbekend.

De banden van de kinderen met de familie van de niet-verzorgende ouder raken niet zelden verbroken. Terwijl 39% van de kinderen regelmatig contact

heeft met de familie van de niet-verzorgende ouder, heeft 29% van de kinderen weinig en 22% geen contact met deze familie.

De optelsom van dit alles laat zien dat rond de 50% van de niet-verzorgende ouders in het leven van het kind een rol vervult die vergelijkbaar is met de rol van de verzorgende ouder. Zij kunnen worden gezien als tweede primaire opvoeder en verzorger van het kind. Daartegenover staat circa 30% die slechts een kleine rol in het leven van het kind speelt, en circa 20% die geen rol in het leven van het kind speelt.

De rol van de **stiefouder** in het leven van het kind is vaak een van twee extremen. Van de stiefouder wordt 18% gezien als een gelijke hoofdopvoeder naast de verzorgende ouder; 36% als tweede ouder na de verzorgende ouder en 14% als de derde ouder na de verzorgende en niet-verzorgende ouders. Bij 30% wordt hij alleen gezien als de partner van de verzorgende ouder. De stiefouder wordt door de kinderen voornamelijk (81%) bij de voornaam aangesproken en niet met papa of mama.

Omdat de stiefouder samen met de verzorgende ouder en het kind een gezin vormt, verblijven de kinderen net zo vaak bij de stiefouder als bij de verzorgende ouder. Het merendeel van de stiefouders is echter slechts af en toe betrokken bij de dagelijkse activiteiten van de kinderen, zoals halen en brengen naar school of sportactiviteiten. Hun rol bij het helpen bij het huiswerk is groter: 45% van de stiefouders helpt vaak. Van de stiefouders is 41% betrokken bij het nemen van belangrijke beslissingen over het kind en bij 13% beslist de verzorgende ouder met de stiefouder samen en heeft de niet-verzorgende ouder daarbij geen rol.

Ten aanzien van het levensonderhoud van de kinderen spelen de stiefouders een belangrijke rol. Van de stiefouders betaalt 76% mee aan het levensonderhoud van de kinderen. Van de kinderen heeft 67% regelmatig of veel contact met de familie van de stiefouder.

In totaal heeft dus in de steekproef circa 50% van de stiefouders een grote of substantiële rol in de verzorging en opvoeding van het kind en in de andere 50% vervullen zij een kleine (vooral beperkt tot financiële bijdrage) of geen rol.

3.4.4 Samenhang tussen de juridische positie en feitelijke rol van de ouders

In hoeverre stemt de juridische rol van de ouders overeen met hun feitelijke rol? Om dat na te gaan, worden de resultaten per actor met elkaar vergeleken.

De **verzorgende ouder** is in de onderzochte steekproef bijna altijd (95%) de juridische ouder van het kind en oefent in 96% van de gevallen het gezag uit over het kind. Van de verzorgende ouder is ten minste 90% feitelijk de primaire verzorger van het kind. Tevens is 92% van de verzorgende ouders de feitelijke

hoofdropvoeder van het kind en wordt hij vaak (83%) door het kind mama/papa genoemd, vervult hij het leeuwendeel van de dagelijkse zorg, is hij altijd betrokken bij het nemen van de belangrijke beslissingen en draagt hij bij (84%) aan het financiële levensonderhoud van het kind. Ook de banden van het kind met diens familie zijn het meest frequent.

Voor de **niet-verzorgende ouder** is sprake van een discrepantie tussen diens juridische en feitelijke rol. Van deze ouder is in onze steekproef 78% juridisch ouder en 71% oefent het ouderlijk gezag uit. De optelsom van indicatoren aan de hand waarvan de feitelijke rol is gemeten laat zien dat de feitelijke rol zich tussen twee uitersten beweegt. Rond de 50% van de niet-verzorgende ouders vervult een grote – soms even grote als de verzorgende ouder – rol in het leven van het kind. Circa 30% van niet-verzorgende ouder vervult echter een kleine rol en circa 20% geen enkele rol. De vergelijking van de juridische en de feitelijke situatie leidt tot de conclusie dat de juridische status van gezagsouder in de steekproef slechts in 50% samenvalt met de feitelijke rol van de ouder. In 30% van de gevallen valt de status als ouder zonder gezag samen met het feitelijk geen rol in het leven van het kind hebben. In 20% van de gevallen is echter sprake van een uiteenlopen van de rollen: de juridische status van een gezagsouder is toegekend aan een ouder die een kleine of geen rol in het leven van het kind vervult.

Voor de **stiefouder** is de discrepantie groter. Slechts een zeer klein aantal stiefouders in onze steekproef (2%) is door partneradoptie juridisch ouder geworden. Het aantal stiefouders met gezag is eveneens klein (2,5%). Dit getal staat niet in verhouding tot de 50% van de stiefouders die een grote of substantiële rol in het leven van het kind vervult. Dat betekent dat in zeker 47% van de gevallen tegenover het sociale ouderschap geen juridische positie staat.

Geconstateerd kan worden dat de juridische positie en de feitelijke rol in het leven van de kinderen slechts overlappen voor de verzorgende ouder. Waar dat niet zo is, gaat het ten eerste om de toekenning (in 20% van de gevallen) van ouderlijk gezag aan een biologische ouder die geen sociale ouder (meer) is. In het tweede geval gaat het om een niet-biologische sociale ouder die in 47% van de gevallen geen juridische status heeft.

3.4.5 De relatie tussen de ouders

De vragen naar de uitoefening van het ouderschap door de drie actoren laat zien dat bij meer dan 50% sprake is van weinig conflict, een goed verlopend verblijf van of omgang met de kinderen en een grote mate van tevredenheid, maar tevens dat er opvallend weinig overleg plaatsvindt tussen de verzorgende en de niet-verzorgende ouder. Het aandeel niet-verzorgende ouders dat een goede en

redelijke relatie met de verzorgende ouder heeft (circa 50%), komt overeen met het aandeel niet-verzorgende ouders dat een grote of substantiële rol in het leven van de kinderen speelt (ook circa 50%). Een grote meerderheid van de ouders regelt de zaken rond de kinderen tijdens de scheiding, maar de verdere uitoefening van hun ouderschap verloopt zonder regelmatig overleg. Het typeren van de relaties tussen de verzorgende en niet-verzorgende ouder als goed of redelijk betekent dus niet dat de ouders regelmatig overleg over de kinderen plegen. De afwezigheid van conflict lijkt te maken te hebben met het uitblijven van overleg. Naast de drie kwart van de respondenten die aangeven weinig onenigheid met elkaar te hebben, rapporteert drie kwart van de ouders zelden of nooit te overleggen. Het zou kunnen zijn dat de ouders, omdat ze geen overleg voeren, geen conflict hebben. Opvallend is dat het percentage waar het verblijf en omgang bij de niet-verzorgende ouder als goed of redelijk verlopend wordt ervaren (66%) groter is dan dat waarin de verzorgende en niet-verzorgende ouder een goede of redelijke relatie hebben (52%). Een goede relatie tussen de ouders lijkt geen *conditio sine qua non* voor een goed verblijf/omgang van de kinderen te zijn. De verzorgende ouders staan over het algemeen positief tegenover de rol van de stiefouder in het leven van hun kinderen en zien de stiefouder niet als bedreiging voor zichzelf. Ook de niet-verzorgende ouder staat over het algemeen redelijk constructief tegenover de betrokkenheid van de stiefouder in het leven van de kinderen.

3.4.6 *Problemen en gewenste wettelijke veranderingen*

De vragen naar gewenste wettelijke veranderingen zijn gesteld los van de mogelijkheid van meeroudergezag en is binnen de huidige wettelijke regeling – die niet meer dat twee gezagsouders toelaat – beantwoord.

De professionals zijn in de interviews vrij terughoudend ten aanzien van een mogelijke wettelijke verandering, omdat men weinig problemen ziet voor de ouders en verwacht dat meeroudergezag tot nieuwe problemen zal leiden. In een deel van de interviews wordt opgemerkt dat de positie van de stiefouder bij overlijden met weinig waarborgen omkleed is. Dat is met name problematisch bij het overlijden van de verzorgende ouder, omdat de rechter in dat geval geen juridische basis heeft om te bepalen dat het in het belang van de kinderen is dat zij bij de stiefouder blijven wonen.³³¹ Bijna alle experts noemen dat de stem van het kind in meeroudergezinnen te weinig gehoord wordt.

³³¹ Zie ook Deel I, par. 5.

De antwoorden van de ouders op de vragen wie het gezag over kinderen zou moeten uitoefenen, laten een tweedeling zien. Iets meer dan een derde van de stiefouders en de verzorgende ouders wenst dat de stiefouder het gezag samen met de verzorgende ouder uitoefent. In geval van overlijden van de verzorgende ouder wil meer dan de helft van de stiefouders en meer dan de helft van de verzorgende ouders dat de stiefouder de feitelijke zorg over de kinderen draagt en het gezag uitoefent. Drie kwart van deze respondenten vindt het een goed idee als de stiefouder na de scheiding contact met de stiefkinderen houdt. Bijna een kwart van de stiefouders en bijna een derde van de verzorgende ouders vindt dat het gezag van de stiefouder ook in geval van de scheiding stand zou moeten houden, maar alleen als de rechter daartoe zou beslissen. Hieruit kan worden afgeleid dat deze groep ouders de relatie tussen de stiefkinderen en de stiefouders als duurzame zelfstandige relatie ziet die niet louter van de relatie tussen de stiefouder en verzorgende ouder is afgeleid. Deze ouders willen dat die relatie een adequate juridische erkenning in de vorm van gezamenlijk gezag krijgt. Opvallend is de discrepantie tussen een derde van de respondenten die het wenselijk vindt dat de stiefouder naast de verzorgende ouder het gezag krijgt en de helft van de respondenten die dat in het geval van het overlijden van de verzorgende ouder wenselijk vindt. Uit de kwalitatieve interviews blijkt dat dit mogelijk verklaard kan worden doordat er weinig behoefte aan verankering wordt gevoeld, zolang de verzorgende ouder leeft. Wellicht groeit dit besef als de ouders aan het overlijden van de verzorgende ouders denken.

Ongeveer evenveel stiefouders en verzorgende ouders willen niet dat de stiefouder gezag over kinderen heeft en vinden dat het gezag bij de verzorgende en de niet-verzorgende ouder hoort te liggen. Ook in geval van overlijden is een vergelijkbaar deel die mening toegedaan. Een iets kleinere groep vindt dat het niet de taak van de stiefouders is om voor de stiefkinderen te zorgen in geval van het overlijden van de verzorgende ouders en ziet hen niet als gezagsouders in geval de relatie met de verzorgende ouder eindigt door overlijden of scheiding. Deze groep respondenten ziet de relatie tussen de stiefouders en stiefkinderen als een afgeleid, en niet als een zelfstandig, sociaal ouderschap en vindt de toekenning van het gezag aan de stiefouders niet wenselijk.

De positie van de niet-verzorgende ouders is helder. Ze willen vrijwel nooit dat de stiefouder gezag krijgt. Zij zijn in het algemeen het meest afhoudend als het gaat om het toekennen of faciliteren van rechten voor de stiefouder.

3.4.7 Afspraken en stiefouderplan

Uit de resultaten blijkt dat formele afspraken over de rolverdeling in stiefoudergezinnen niet vaak voorkomen. Gevraagd is of een stiefouderplan (een plan

waarin doorgaans bij het ontstaan van het stiefgezin afspraken worden neergelegd over de rol van de ouders) een bijdrage of aanvulling zou zijn voor het beter regelen van de positie van de ouders en de stiefouder ten opzichte van de kinderen. Uit het onderzoek blijkt dat het idee van een stiefouderplan onder de respondenten helemaal niet leeft en dat het merendeel daarover geen mening heeft.

De professionals staan positiever tegenover het plan. Als belangrijke voordelen noemen zij het verbeteren en stroomlijnen van de communicatie tussen de ouders in een stiefoudergezin en het helder maken van verwachtingen en uitspreken van commitment. Als belangrijkste nadeel wordt genoemd dat een stiefouderplan tot meer conflicten kan leiden, terwijl de toegevoegde waarde niet direct inzichtelijk is, omdat vooral degenen die het nodig hebben, het niet zullen maken.

3.4.8 Meeroudergezag: voor- en nadelen

De vraag over de voor- en nadelen van de mogelijkheid dat het ouderlijk gezag aan de drie ouders samen wordt toegekend (meeroudergezag), laat zien dat de meerderheid van de respondenten daar neutraal tegenover staat. Zij zien geen voordelen, maar tegelijkertijd ook geen nadelen.

Bij de ouders die een voordeel van meeroudergezag noemen staat op nummer één een betere betrokkenheid van de verschillende partijen bij de opvoeding van de kinderen, wat leidt tot meer erkenning. Daarnaast worden als voordeel ‘beter onderling overleg’ en ‘beter afstemming van de regels’ genoemd. Met meeroudergezag vindt men ook dat het belang van het kind meer op de voorgrond komt te staan.

De professionals noemen als een belangrijk nadeel het risico op vergroting van conflicten als er meer dan twee spelers op het gezagsveld staan. Uit meerdere interviews komt naar voren dat bij ouders zelf het idee niet lijkt te leven om de stiefouder een positie (bijvoorbeeld gezag) te geven. Genoemd wordt het risico dat de ouder en de stiefouder samen tegenover de niet-verzorgende ouder komen te staan, waardoor een twee-tegen-één-situatie kan ontstaan, hetgeen tot verharding van conflicten kan leiden. Door het verkrijgen van het gezag door een stiefouder kan de andere ouder op meer afstand komen te staan van het kind. Er wordt van verschillende kanten op gewezen dat gezag voor de stiefouder vragen oproept in verband met de grote kans op een relatiebreuk tussen ouder en stiefouder.

Als belangrijke voordelen noemen de professionals dat meeroudergezag voor de stiefouder een oplossing kan bieden in geval van overlijden van de bio-

logische ouder. Het kan bovendien recht doen aan de feitelijke verzorgingsrelatie die tussen stiefouder en kind bestaat en biedt een gelijke gezagspositie.

DEEL IV CONCLUSIES

In het rechtsvergelijkende en het empirische kwalitatieve en kwantitatieve onderzoek zijn de onderzoeksvragen beantwoord. In dit deel van het rapport worden de belangrijke antwoorden in hun onderlinge samenhang beoordeeld en gewogen om op basis daarvan te kunnen concluderen wat de voor- en nadelen zijn van meeroudergezag in Nederland als een oplossing voor de eventuele problemen van meeroudergezinnen en wat een donorschapsplan of stiefouderplan in deze context kunnen betekenen. In dit slotdeel worden de intentionele (lesbische) en de niet-intentionele (stiefouder) gezinnen in twee afzonderlijke paragrafen behandeld. Omdat deze stukken voor verschillende doelgroepen van belang kunnen zijn, is ervoor gekozen om daarbij enkele punten te herhalen, zodat beide paragrafen zelfstandig kunnen worden gelezen.

1. Intentionele gezinnen

1.1 *Het belang van het kind*

Het belang van het kind is een belangrijk normatief denkraam, dat in veel regelgeving en in de rechtspraak stevig verankerd is.³³² Ouders zelf en professionals brachten dit ook regelmatig naar voren in de interviews en de vragenlijsten. De vraag is echter hoe dat in deze situaties invulling kan krijgen. Het belang van het kind valt namelijk uiteen in een aantal deelbelangen. Het gaat om de stabiliteit en continuïteit van de opvoeding door de daadwerkelijke verzorgers, om een zo laag mogelijk conflictpotentieel tussen de betrokken volwassenen, om het recht van het kind om zijn afstamming te kennen en de banden met zijn biologische vader (donor) te ontwikkelen, maar ook om het belang om gehoord te worden en – vanaf een zekere leeftijd – zelf te kunnen bepalen welke vorm die banden moeten krijgen. Deze opsomming kan worden aangevuld met andere belangen. Deze belangen wijzen niet per definitie in dezelfde richting. Het ene deelbelang kan gediend zijn bij meeroudergezag (bijvoorbeeld het ontwikkelen van de relatie met de biologische vader), terwijl het andere belang (stabiliteit van de opvoeding door de daadwerkelijke verzorgers en laag conflictpotentieel) minder gediend wordt door meeroudergezag. Het is dus niet eenvoudig om op basis hiervan een conclusie te trekken. Verdedigbaar lijkt wel om vanuit het belang van het kind de toekenning van meeroudergezag ook met kinderen van twaalf

³³² Verdrag voor de Rechten van het Kind, Nederlandse wetgeving, Nederlandse rechtspraak. Zie ook Nederlands landenrapport.

jaar en ouder³³³ te bespreken om te horen wat zij daarvan vinden. Daarmee wordt het kind serieus genomen en kan het aangeven hoe het tegen de relatie met de donor aankijkt. Te bezien valt of de donor nimmer gezag zou moeten kunnen krijgen, als het kind van twaalf jaar of ouder daar tegen is.

1.2 Consistentie in feitelijke en juridische rollen in meeroudergezinnen

Een ander normatief uitgangspunt is dat het belangrijk is om de feitelijke en juridische rollen van ouders (ouders in de ruime zin) zoveel mogelijk met elkaar te laten overeenstemmen. Anders dan bij de stiefoudergezinnen is er in minder sterke mate sprake van een discrepantie tussen de juridische positie van de drie betrokken ouders en hun feitelijke rollen in het leven van het kind. De minder grote discrepantie betreft zowel kwantitatieve (het aantal gevallen waarin er geen samenhang is) als kwalitatieve (grootte van de discrepantie) aspecten. De juridische positie van de geboortemoeder valt naadloos samen met haar feitelijke rol van primaire opvoeder van het kind. Bij de niet-gescheiden moeders is in 10-30% van de gevallen sprake van een discrepantie door het ontbreken van een juridische status (juridisch ouderschap en/of gezag) en de rol van hoofdverzorger van het kind. Met betrekking tot de donoren is slechts in een kleine 10% van de gevallen sprake van een grote discrepantie tussen de grote rol van de donor in het leven van het kind en het ontbreken van iedere juridische status. In bijna de helft van de gevallen is er sprake van een minder grote discrepantie tussen de feitelijke rol van de donor en het ontbreken van juridische status. In die gevallen vervult de donor een belangrijke symbolische en emotionele rol in het leven van het kind (wordt papa genoemd, is aanwezig bij belangrijke gebeurtenissen), zonder een grote feitelijke rol in de opvoeding (verblijf, omgang, besluitvorming en onderhoud) te spelen.

Het verschil tussen 10% van de gevallen, waar het gaat om een grote rol van de donor in het leven van het kind (verblijf bij de donor tussen 1 tot 3 dagen per week), en 50% waar sprake is van een aanzienlijk kleinere, maar nog steeds belangrijke rol van de donor in het leven van het kind, doet in het kader van het beoordelen van samenhang tussen deze rollen en de juridische status van de donor een andere normatieve vraag rijzen, namelijk: welke juridische status kan als adequaat voor deze uiteenlopende rollen worden beschouwd?

Het huidige juridische instrumentarium geeft daarbij weinig keuze. De juridische status die de wet thans aan de ouders toekent, is de status van juridische ouder en van gezagshouder al dan niet gekoppeld aan elkaar. De status van ge-

³³³ In aansluiting op de algemene leeftijdsgrens voor minderjarigen in het familieprocesrecht (art. 809 Rv).

zagshouder in Nederland veronderstelt – ten minste idealiter – een daadwerkelijke, uitoefening van de ouderlijke verantwoordelijkheden.

Vanuit het oogpunt van de mate van samenhang kan het probleem van de discrepantie tussen de rol en de juridische status van de donor genuanceerd worden benaderd. In 10% van de gevallen waarin de donor een grote rol in het leven van het kind speelt door daadwerkelijk deel te nemen aan de verzorging en opvoeding, zou het aan hem toekennen van gezag als adequate juridische status voor zijn rol kunnen worden beschouwd. Derhalve kan worden geconstateerd dat in deze gevallen sprake is van een discrepantie tussen de rol van de donor en zijn juridische status, omdat het volgens het geldende recht niet mogelijk is hem naast de twee moeders – die in het merendeel van de gevallen gezamenlijk gezag uitoefenen – als derde persoon ook gezag toe te kennen. In de helft van de gevallen rechtvaardigt de kleinere rol van de donor, die geen deel neemt aan de verzorging en opvoeding van het kind, de status van gezamenlijk gezag met de twee moeders in veel mindere mate. De belangrijke symbolische en emotionele rol die hij in het leven van het kind vervult, vraagt wel om een juridische verankering, maar het gezamenlijk gezag (samen met de beide moeders) is daarvoor niet het juiste middel. De inconsistentie doet zich in die gevallen niet voor doordat de rol van de donor in het leven van het kind niet resulteert in gezamenlijk gezag, maar door de discrepantie tussen diens rol en het ontbreken van iedere juridische status.

1.3 Problemen en mogelijke oplossingen

Een volgend normatief vertrekpunt is dat naar een oplossing (al dan niet in de vorm van het meeroudergezag) slechts moet worden gezocht als de huidige wettelijke regeling van het gezag tot problemen leidt. De vraag of er problemen zijn en, zo ja, wat voor oplossingen daarvoor kunnen worden gevonden, kan dan vanuit verschillende uitgangspunten worden beantwoord.

1.3.1 Discrepantie: probleem en mogelijke oplossingen

Een mogelijk uitgangspunt voor het beoordelen van de vraag of er een probleem is, is dat de discrepantie tussen de rol van de donor en de afwezigheid van een adequate juridische status *an sich* een probleem is dat om een wetsverandering vraagt. Het probleem van de discrepantie met betrekking tot de meemoeders zal door de jongste wetswijziging³³⁴ naar verwachting nagenoeg worden opgelost.

³³⁴ Wijziging van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek in verband met het juridisch ouderschap van de vrouwelijke partner van de moeder anders dan door adoptie, Stb. 2013, 480.

Bij 10% van de bekende donoren is sprake van een discrepantie tussen de grote rol van de donor en het ontbreken van een gezagsstatus en in circa de helft van de gevallen is sprake van een discrepantie tussen een kleine, maar belangrijke, rol van de donor en het ontbreken van enige juridische status.

1.3.2 Relatie en conflict: zijn er objectief constateerbare problemen?

Het tweede mogelijke uitgangspunt bij de vraag of er wel een probleem is, is het evalueren van het functioneren van de gezagsuitoefening binnen de intentionele gezinnen op basis van onenigheid, conflict en juridische procedures. Deze benadering laat zien dat er in 90% van de onderzochte gevallen sprake is van goede verhoudingen en dat er nagenoeg geen rechtszaken zijn gevoerd tussen de moeders en donoren. De problemen die worden gesignaleerd spelen zich af tussen de gescheiden moeders.

1.3.3 Ouders en professionals: subjectief beleefde problemen en voorgestelde oplossingen

Het derde uitgangspunt houdt in dat er naar de subjectieve beleving van de gezagsituatie door de ouders zelf en de betrokken professionals wordt gekeken. Deze benadering laat zien dat zowel door de ouders als door de professionals weinig problemen worden gerapporteerd en oplossingen worden aangedragen. Uit het kwantitatieve onderzoek blijkt dat de helft van alle actoren meent dat in een vieroudergezin het gezag aan alle vier de ouders gezamenlijk moet worden toegekend. Tussen de 20 en 30% vindt dat het gezag door de moeders moet worden uitgeoefend, terwijl 20-30%³³⁵ van de respondenten daarbij aangeeft dat de ouders de gezagsverhoudingen naar eigen invulling zouden moeten kunnen regelen.

Uit de kwalitatieve interviews met de moeders, donoren en inmiddels volwassen kinderen komt een ander beeld naar voren. De respondenten zijn het er nagenoeg unaniem over eens dat de donor geen ouderlijk gezag moet krijgen, omdat zijn rol – volgens de afspraken en feitelijk – een hele andere is dan die van een gezagshouder.

Uit de kwalitatieve interviews met de professionals komt een wisselend beeld naar voren. Bijna alle respondenten noemen als een belangrijk principieel punt dat in de intentionele gezinnen in feite sprake is van drie (of meer) ouders, terwijl het recht maar voor twee van hen de mogelijkheid van gezag geeft. Het staat in de weg aan de erkenning en gelijkwaardigheid, voor de derde (en vierde)

³³⁵ Meerdere antwoorden op die vraag waren mogelijk.

ouder. In dit verband is een probleem van het huidige recht dat de derde ouder (de donor of de meemoeder) zijn lot in handen moet leggen van de andere ouder(s). Dit probleem is door de jongste wetswijziging niet opgelost, want er blijft maar plek voor twee ouders. De derde ouder heeft dus een zwakke rechtspositie en kan buiten spel gezet worden, hetgeen niet in het belang van het kind is, dat belang heeft bij een relatie met al zijn ouders. Over de oplossing van dit probleem zijn de professionals verdeeld. Aan de ene kant is een deel van de geïnterviewden voorstander van een verdergaande optie dan meeroudergezag, namelijk het juridisch ouderschap, maar meeroudergezag kan een eerste stap zijn. Deze groep ziet het voordeel van het meeroudergezag in de gelijkwaardigheid van alle ouders en de emotionele erkenning en bescherming aan de derde ouder en het kind. Het zou duidelijkheid met betrekking tot ieders rechtspositie scheppen, waardoor de kans op conflict zal verkleinen en conflicten makkelijker opgelost kunnen worden. Aan de andere kant ziet een kleiner deel van de geïnterviewden het meeroudergezag niet als een oplossing, maar juist als een probleem. Zij wijzen juist op vergroting van het conflictpotentieel en het praktisch niet hanteerbaar zijn van meeroudergezag.

1.4 Mogelijke oplossingen nader uitgewerkt

Het voorafgaande in beschouwing genomen, komen de volgende oplossingen voor de geconstateerde problemen naar voren:

- meeroudergezag;
- beperkt gezag voor de donor naast volledig gezag voor de moeders;
- gezag voor de donor ten koste van de meemoeder;
- juridisch ouderschap voor meer dan twee ouders;
- andere juridische status voor de donor.

1.4.1 Meeroudergezag

Indien de wetgever meeroudergezag als een oplossing zou overwegen moeten verschillende aandachtspunten in de gaten worden gehouden.

Proportionaliteit

Meeroudergezag kan met name een oplossing zijn voor het in kwantitatieve zin kleine (10%) probleem van de discrepantie tussen de grote rol van de donor en het ontbreken van een gezagstatus. Deze discrepantie kan in het geval van intentionele gezinnen door het toekennen aan de donor van het gezamenlijk meeroudergezag worden opgelost. Deze oplossing vraagt echter om een fundamentele koerswijziging van het Nederlandse gezagsrecht: het uitbreiden van het aantal gezaghouders (meeroudergezag) tot meer dan twee. Het getalsmatig

grotere (ca. 50%) probleem van de discrepantie tussen de kleine rol van de donor en het ontbreken van iedere juridische status zou het toekennen van het volledige ouderlijke gezag disproportioneel maken.

Geen automatisch gezag voor alle donoren

Gezien de diversiteit van de rollen die donoren in het leven van het kind vervullen, moet aan de donoren in geen geval automatisch gezag worden toegekend. Het initiatief om een meervoudige gezagsrelatie te creëren zou altijd van de betrokken ouders moeten uitgaan. De respondenten in het kader van dit onderzoek zijn deels van mening dat de ouders het gezag naar eigen invulling moeten kunnen regelen. Ook uit het rechtsvergelijkende onderzoek blijkt dat het meeroudergezag in Engeland en Wales niet automatisch toekomt aan de donor. Het Engelse recht heeft twee belangrijke vormen van het verkrijgen van het meeroudergezag, ten eerste een formele overeenkomst tussen de drie betrokken ouders (*parental responsibility agreement*) en ten tweede een rechterlijke beslissing, die zelfs tegen de wens van de niet-verzorgende ouder in kan gaan (*parental responsibility order*).

De mogelijkheid om aan de derde ouder gezag per overeenkomst tussen alle drie betrokken ouders (*parental responsibility agreement*) toe te kennen, staat in Engeland echter niet open voor de donor.

Beide vormen – overeenkomst en rechterlijke beslissing – zouden in Nederland kunnen worden gebruikt. In Nederland zou een dergelijke overeenkomst in de vorm van een donorschapsplan in het gezagsregister ingeschreven moeten worden. In Engeland en Wales vereist de overeenkomst geen inhoudelijke controle of goedkeuring door een bevoegde instantie. In Nederland moet worden overwogen of de overeenkomst ter rechterlijke goedkeuring voorgelegd zou moeten worden, om deze aan het belang van het kind te toetsen.

Gezamenlijkheid van het gezag

De gezamenlijke uitoefening van het gezag door twee ouders voor en na de scheiding is een van de belangrijke normatieve uitgangspunten van het Nederlandse gezagsrecht. Het Nederlandse recht gaat ervan uit dat beide gezaghouders belangrijke beslissingen over het kind gezamenlijk nemen. Ouders zijn verplicht om bij scheiding in het ouderschapsplan afspraken te maken over de zorg en de uitoefening van het gezag na de scheiding. In dit opzicht verschilt het Nederlandse gezagsrecht – ten minste op papier – van het Engelse recht waar als normatief uitgangspunt de zelfstandigheid van de gezagdragers geldt. Het onderzoek naar de praktische toepassing van die regels in beide landen laat zien dat het verschil in de praktijk minder groot is. Uit het onderzoek blijkt verder dat

een grote meerderheid van de ouders in de steekproef hun ouderschap zonder regelmatig overleg uitoefent. Aan de andere kant heeft de rechtspraak in Engeland de zelfstandigheid van de uitoefening van het ouderlijk gezag in belangrijke mate ingeperkt door voor nagenoeg alle belangrijke beslissingen een consultatieplicht in te voeren. Nederland en Engeland vertrekken dus vanuit verschillende theoretische uitgangspunten, maar in de praktijk groeien de beide modellen naar elkaar toe. Toch is het verschil in de mate van gezamenlijkheid een belangrijk punt bij de vraag of het meeroudergezag – zoals het in Engeland is geregeld – in het Nederlandse recht kan worden geïncorporeerd. Bij een uitbreiding van het gezag tot meer dan twee personen dient de gezamenlijke uitoefening en het bereiken van overeenstemming over belangrijke beslissingen te geschieden tussen drie of meer personen, waarvan te verwachten is dat deze situatie tot complicaties kan leiden.

Het invoeren van meeroudergezag in Nederland zou twee ongewenste neveneffecten met zich mee kunnen brengen. In sommige gevallen zou de gezamenlijkheid van het gezag verminderd worden en het gezag van de donor zou meer een eretitel dan een reële inhoudelijke status worden. In andere gevallen zouden drie of meer ouders zich daadwerkelijk met de opvoeding en verzorging bemoeien, hetgeen in geval van onenigheid tot meer conflicten zou kunnen leiden.

Verhoging van conflictpotentieel

De vraag is in dit kader welke betekenis toekomt aan een mogelijke vergroting door meeroudergezag van het conflictpotentieel. Dat zou niet in het belang van het kind zijn.³³⁶

Uit de kwalitatieve interviews met de professionals blijkt het conflictverhogend effect een punt van zorg te zijn. De vraag rijst wanneer van wie waarvoor toestemming nodig is, bijvoorbeeld in verband met paspoorten en medische behandelingen. In een deel van de interviews wordt het conflictpotentieel anders ingeschat. Er wordt op gewezen dat door de onmogelijkheid om de rechtspositie goed te regelen, er nu conflicten in de voorfase zijn, die er met meeroudergezag niet of minder zullen zijn. Er kunnen met meeroudergezag wel meer en andere vragen aan de rechter worden voorgelegd, maar dat betekent in de eerste plaats niet dat die conflicten er nu niet zijn (ze kunnen alleen niet aan de rechter worden voorgelegd) en in de tweede plaats is het geen argument er niet aan te beginnen, maar een argument om na te denken over hoe die conflicten kunnen

³³⁶ Zie bijv. Spruijt, FJR 2013.

worden ingedamd. Een denkrichting zou zijn om stringenter regels voor het doorlopen van gezag te ontwerpen en het makkelijker dan nu te maken om het gezag te beëindigen als dat in het belang van het kind is. Dat kan een manier zijn om het conflictpotentieel te verminderen. Mediation kan daarbij ook van belang zijn.

In dit kader kan er tenslotte nog op worden gewezen dat in Engeland en Wales na het invoeren van de mogelijkheid van meeroudergezag geen noemenswaardige conflictverhoging is gesignaleerd.

Betrokkenheid van het kind

Verder is in Engeland een aandachtspunt dat het kind bij het toekennen van meeroudergezag onvoldoende betrokken is. In een eventuele Nederlandse wettelijke regeling moet de betrokkenheid van de kinderen voldoende worden gewaarborgd. Omdat het maken van een donorschapsplan of een soortgelijke overeenkomst doorgaans plaatsvindt vóór de conceptie van het kind, is de participatie van het kind daarin niet mogelijk. In die gevallen waar de overeenkomsten over de rollen van de ouders ná de geboorte van het kind worden gemaakt zouden ouders bij het maken van de overeenkomst moeten aangeven op welke wijze de kinderen daarbij betrokken zijn en wat de mening van het kind van twaalf jaar of ouder daarover is. De rechter zou kinderen van twaalf jaar of ouder in de gelegenheid moeten stellen om hun mening te uiten.

1.4.2 Beperkt gezag voor de donor naast volledig gezag voor de moeders

Aangezien de donor in de helft van de gevallen geen grote rol in de verzorging en opvoeding van de kinderen speelt, maar wel een belangrijke symbolische en emotionele rol in het leven van het kind vervult, is het toekennen van volledig gezamenlijk gezag aan deze donoren niet proportioneel. Zijn juridische rol vraagt om een beperktere status dan het volledig gezag naast de twee verzorgende ouders. Deze oplossing kan in de vorm van een toekenning van een beperkt gezag aan de donor naast het volledige gezag van de moeders. Het beperkte gezag zou de vorm kunnen krijgen van een consultatieplicht bij belangrijke beslissingen. Een dergelijk beperkt gezagsrecht zou aan de donor kunnen worden toegekend, mits alle betrokkenen – inclusief het kind voor zover het in staat is zijn wil te bepalen – hierover afspraken maken die met het oog op de rechtszekerheid ofwel door een notaris in een authentieke akte worden vastgelegd, ofwel door de rechter in een beschikking worden opgenomen. De vraag rijst of de rechter vervangende toestemming kan geven, indien een van de betrokkenen weigert hieraan medewerking te verlenen. Die vraag blijft hier open. Een donorschapsplan, waarin de afspraken worden neergelegd zou in deze

optiek onder andere een regeling moeten bevatten over de inhoud van het beperkte gezagsrecht en of de donor en eventuele sociale vader het volledige gezagsrecht kunnen verwerven indien een of beide gezaghouders komt/komen te overlijden.

Een andere mogelijkheid om een formele beperking van het aantal gezagsouders tot twee overeind te houden, zou erin bestaan om de gezamenlijkheid van de te nemen beslissingen te beperken tot de twee gezaghouders die het kind feitelijk verzorgen – de moeders, maar de gezagsouders de mogelijkheid te geven om per overeenkomst (donorschapsplan) die in het gezagsregister moet worden aangetekend een aantal bevoegdheden aan de donor en eventuele sociale vader te laten delegeren of met hem te delen. Bij de toekenning van het gezag aan een derde gezaghouder (donor) en een eventuele vierde gezagsouder (sociale vader) op basis van een afspraak (donorschapsplan) tussen alle betrokkenen zou een dergelijke overeenkomst in het gezagsregister moeten worden aangetekend of, gezien de uitbreiding van het aantal gezaghouders, door de rechter moeten worden vastgesteld. Deze gezagsrelatie kan ook met derden (scholen, artsen) worden gecommuniceerd. De beperking tot de twee gezaghouders, die het kind verzorgen, heeft als voordeel dat slechts tussen deze twee gezaghouders overeenstemming ten aanzien van het kind moet worden bereikt. Van deze situatie gaat het thans geldende gezagsrecht uit.

Het idee van beperkt gezag sluit aan bij de Engelse situatie die ontstaat waar – zo blijkt uit de rechtsvergelijking – een niet-verzorgende ouder als derde het meeroudergezag verkrijgt. Engelse jurisprudentie laat zien dat rechters weinig bereidheid tonen om volledig ouderlijk gezag toe te kennen aan de donor. In die gevallen waar de donor door middel van een rechterlijke beslissing (*parental responsibility order*) toch het ouderlijk gezag verkrijgt, gaat het vaak gepaard met zulke beperkingen van de inhoud van het gezag dat het meer om de toekenning van een juridische status gaat dan om de toekenning van reële ouderlijke rechten en bevoegdheden. Deze terughoudendheid wordt gemotiveerd door de wens de rust van het kerngezin van de moeders en het kind te beschermen.³³⁷

1.4.3 *Gezag voor de donor ten koste van de meemoeder*

De toekenning van het gezag aan de donor *ten koste* van de meemoeder komt niet in aanmerking als een oplossing, aangezien de meemoeder – in een intact

³³⁷ Zie Deel II, Engels landenrapport.

gezin nagenoeg altijd, en na de scheiding in de grote meerderheid – de rol van medeverzorgende ouder vervult, hetgeen ouderlijk gezag rechtvaardigt.

1.4.4 *Juridisch ouderschap voor meer dan twee ouders*

Deze oplossing is in Engeland *de lege ferenda* aangedragen en wordt gedeeld door een deel van de geïnterviewde professionals en door 16% van de geënquêteerde donoren. De oplossing om meer dan twee ouders het juridische ouderschap toe te kennen is wetssystematisch gezien niet minder vergaand dan het uitbreiden van het gezag buiten de kring van twee ouders. Het voordeel van deze denkrichting is de duidelijke differentiatie tussen beide rechtsfiguren en de toepassing ervan in de praktijk: enerzijds de ouderlijke status, namelijk het juridisch ouderschap dat openstaat voor alle ouders, en anderzijds de ouderlijke verantwoordelijkheid, namelijk gezag dat alleen bestemd is voor de ouders die het kind daadwerkelijk opvoeden. Engelse wetenschappers wijzen erop dat het juridisch ouderschap zoveel mogelijk met de biologische verwantschap moet samenvallen, en het ouderlijk gezag met de daadwerkelijke uitoefening van de ouderlijke functies.³³⁸ Een deel van de professionals geïnterviewd in het kader van ons onderzoek benadrukt dat gezag een tijdelijke oplossing is tot het kind meerderjarig is. Het creëert geen familieband en er zijn geen andere gevolgen aan verbonden zoals het naam-, erf- en nationaliteitsrecht. Het afstammingsrecht zou een betere oplossing zijn: een kind zou drie of vier ouders moeten kunnen hebben; het gaat om juridisch ouderschap. Of dit daadwerkelijk een optie is, is op basis van dit onderzoek niet vast te stellen. Duidelijk is wel dat bij deze variant nieuwe vragen en problemen rijzen, die aandacht verdienen.

1.4.5 *Andere juridische status voor de donor*

Als juridische erkenning van de (beperkte) feitelijke rol die de bekende donor speelt in het leven van het kind, zou kunnen worden gedacht aan de mogelijkheid om in een overeenkomst tussen de ouders en de donor bepaalde rechten en plichten aan de donor toe te kennen in overeenstemming met zijn feitelijke rol. Ook zou overwogen kunnen worden om met instemming van de geboortemoeder de naam van de bekende donor in de geboorteakte te vermelden en om de donor gelijk te stellen met een juridisch vader met betrekking tot het erfrecht en de successiebelasting.

Deze oplossing vindt mogelijk steun in een kleinschalig kwalitatief Engels onderzoek dat aanwijzingen bevat dat moeders zich best zouden kunnen vinden

³³⁸ Zie Deel II, Engels landenrapport.

in een status voor een bekende donor die minder vergaand is dan juridisch ouderschap en ouderlijk gezag, maar hem tegelijkertijd juridische erkenning geeft.³³⁹ Ook circa 10% van de door ons geënquêteerde respondenten stelt voor om de donor met de juridische vader in het kader van erfrecht en successierecht gelijk te stellen. Deze denkrichting vereist aandacht voor de vragen die een dergelijke verandering met zich mee zou brengen.

1.5 Donorschapsplan

Uit het empirisch onderzoek blijkt dat het idee van een donorschapsplan in Nederland echt leeft: bijna 90% van de respondenten heeft vóór de conceptie afspraken gemaakt, waarvan de helft schriftelijk. 71% van de respondenten uit het kwantitatieve onderzoek en het merendeel van de geïnterviewde professionals zijn voorstander van een donorschapsplan, maar dat dient volgens het merendeel niet verplicht te zijn. Iets meer dan de helft van de respondenten vindt dat alle afspraken in het donorschapsplan bindend zouden moeten zijn. De professionals benadrukken integendeel dat het niet de bedoeling is dat ouders aan zo'n plan rechten gaan ontlelen. Het plan is belangrijk als een checklist en middel tot afstemming van wederzijdse verwachtingen. In geval van geschil kan een plan een belangrijke rol spelen bij het beoordelen van de intenties van partijen, maar het belang van het kind is bepalend en kan plannen doorkruisen.

De vergelijking van de jurisprudentie in Nederland en Engeland en Wales toont aan dat aan de hand van (concrete) donorschapsafspraken, die veelal vóór de geboorte van het kind tot stand komen, achteraf kan worden vastgesteld wat de intenties waren van partijen. Dat is belangrijk, omdat hierover juist verschil van mening tussen betrokkenen bestaat wanneer 'nakoming' van de afspraken wordt verzocht. Daarmee worden de afspraken echter niet afdwingbaar. Wel kan rekening worden gehouden met alle omstandigheden die betrekking hebben op de situatie vóór en na de geboorte van het kind. De intenties van partijen zijn echter niet uitsluitend maatgevend. De werkelijke rollen die alle betrokkenen na de geboorte spelen dienen vanuit het belang van het kind te worden beoordeeld. Het hangt dus van het specifieke geval af welke rol de bekende donor in het leven van het kind zal kunnen spelen.

De vraag is, gelet op het hoge aandeel dat reeds afspraken maakt, welke betekenis de invoering van een wettelijk donorschapsplan heeft. Het antwoord op die vraag is mede afhankelijk van de vraag of de wetgever voornemens is om ouders meer ruimte te geven om hun rollen – al dan niet in het kader van het meeroudergezag – contractueel te bepalen.

³³⁹ Zie deel II, Engels landenrapport.

2. Niet-intentionele gezinnen

2.1 *Het belang van het kind*

De beoordelingsmaatstaf voor de vraag of en onder welke condities meeroudergezag een optie is, is afhankelijk van het normatieve kader. Een van de belangrijkste normatieve uitgangspunten is het belang van het kind, dat in veel regelgeving en in de rechtspraak stevig verankerd is.³⁴⁰ Ouders zelf en professionals brachten dit ook regelmatig naar voren. De vraag is echter hoe dat in deze situaties invulling kan krijgen. Het belang van het kind valt uiteen in een aantal deelbelangen. Het gaat om stabiliteit en continuïteit, om een zo laag mogelijk conflictpotentieel tussen de betrokken volwassenen, om contact en verblijf bij beide biologische ouders, om feitelijke verzorgers en opvoeders juridisch de daarbij horende positie te geven, het belang om zelf echt gehoord te worden en zelf te kunnen kiezen bij wie het oudere kind wil wonen. Deze opsomming kan worden aangevuld met andere belangen. Deze belangen wijzen niet per definitie in dezelfde richting. Het ene deelbelang kan gediend zijn bij meeroudergezag (bijvoorbeeld het juridisch verankeren van de feitelijke situatie), terwijl het andere belang (laag conflictpotentieel) minder gediend wordt door meeroudergezag. Het is dus niet eenvoudig om op basis hiervan een conclusie te trekken. Verdedigbaar lijkt wel om vanuit het belang van het kind de toekenning van meeroudergezag ook met kinderen van twaalf jaar en ouder te bespreken om te horen wat zij daarvan vinden. Daarmee wordt het kind serieus genomen en kan het aangeven hoe het tegen de relatie met de stiefouder aankijkt. Of het zo zou moeten zijn, dat als het kind van twaalf jaar of ouder tegen gezag voor de stiefouder is, dit dus nooit mogelijk zou moeten zijn, valt te bezien.

2.2 *Consistentie in feitelijke en juridische rollen in meeroudergezinnen*

Een van de normatieve uitgangspunten is dat het belangrijk is om de feitelijke en juridische rollen van ouders zoveel mogelijk met elkaar te laten overeenstemmen. De reden daarvoor is dat als (stief)ouders een belangrijke rol spelen in het leven van de kinderen, het in het belang van de kinderen is om de rol ook juridisch te verankeren. Dit kan de betrokkenheid van de stiefouder vergroten en het zou juridische erkenning geven aan de rol die de stiefouder heeft. Ook in Engeland en Wales lag het uitgangspunt dat *'parental responsibility should*

³⁴⁰ Verdrag voor de Rechten van het Kind, Nederlandse wetgeving, Nederlandse rechtspraak. Zie ook het Nederlandse landenrapport in Deel II.

reflect social reality,³⁴¹ ten grondslag aan de uitbreiding van het ouderlijk gezag buiten de kring van de twee juridische ouders.

Op grond van het empirisch onderzoek kan worden vastgesteld dat bij de onderzochte stiefgezinnen de rollen in een deel van de gevallen niet overeenstemmen met hun juridische status. De rol van de verzorgende ouder is de enige waar overeenstemming aanwezig is voor bijna alle respondenten. Voor de stiefouders en niet-verzorgende ouders is dat niet het geval. Stiefouders hebben doorgaans geen enkele juridische status, terwijl bijna de helft van de stiefouders een rol heeft als tweede hoofdverzorger naast de verzorgende ouder. De antwoorden op de vragen over de intenties van de ouders in geval van een eventuele scheiding suggereren dat de relatie tussen de stiefkinderen en de stiefouders in deze gevallen een duurzaam en zelfstandig sociaal ouderschap is, dat niet louter van de relatie tussen de stiefouder en verzorgende ouder is afgeleid.

Wat betreft de rol die de niet-verzorgende ouder in het leven van het kind vervult, is de situatie ook bipolair. Deze ouder heeft in drie kwart van de onderzochte gevallen het gezamenlijk gezag, terwijl de niet-verzorgende ouder in de helft van de gevallen een kleine of geen rol in het leven van het kind vervult.

Derhalve is sprake van een discrepantie tussen de grote feitelijke rol in het leven van het kind voor de helft van de stiefouders en het ontbreken van een juridische status. Aan de andere kant is er sprake van een discrepantie in ongeveer een op de vijf gevallen wat betreft de juridische positie van de niet-verzorgende ouder met gezag, die een kleine of geen rol in het leven van de kinderen speelt.

Bij de helft van de stiefouders met een grote of substantiële rol in het leven van het kind gaat het om een verzorgende, niet-biologische ouder. Uit het rechtsvergelijkend onderzoek blijkt dat er in Engeland en Wales zowel bij de wetgever als bij de rechterlijke macht een grotere bereidheid is om de verzorgende, niet-biologische ouder (stiefouder) gezag toe te kennen dan de niet-verzorgende biologische ouder (donor). Daarbij wordt een onderscheid gemaakt tussen ouderschap als status – het juridisch ouderschap – en de uitoefening van de ouderlijke functies – het ouderlijk gezag. Het ouderschap als uitoefening van de ouderlijke functie zou gekoppeld kunnen worden aan de duurzame uitoefening van de ouderlijke functies door niet-ouders.³⁴²

³⁴¹ Zie Deel II, Engels landenrapport.

³⁴² Zie Deel II, Engels landenrapport.

2.3 Problemen en mogelijke oplossingen

Een ander normatief vertrekpunt is dat meeroudergezag slechts geïndiceerd is als de huidige wettelijke regeling van het gezag tot problemen leidt. De vraag of er problemen zijn kan vanuit verschillende uitgangspunten worden beantwoord.

2.3.1 Discrepantie: probleem en mogelijke oplossingen

Een mogelijk uitgangspunt is dat de discrepantie tussen de grote rol in het leven van het kind van de helft van de stiefouders en de afwezigheid van een adequate juridische status *an sich* een probleem is dat tot een wetsverandering noopt. De noodzaak van bescherming van de feitelijke gezinssituatie volgt rechtstreeks uit artikel 8 EVRM. Uit artikel 8 EVRM volgt echter niet dat een sociale ouder die tot het kind in een nauwe persoonlijke betrekking (*family life*) staat een bepaalde juridische status moet krijgen.

Het probleem van discrepantie kan in theorie op twee manieren worden opgelost. Binnen de huidige regeling – die niet toelaat dat meer dan twee ouders tegelijkertijd met het gezag worden belast – is de enige mogelijke oplossing het beëindigen van het gezag van de niet-verzorgende ouders die geen of een kleine rol in het leven van de kinderen spelen en het toekennen van het gezag aan de stiefouder. De enige andere oplossing – het toekennen van het gezag aan de stiefouders naast de twee juridische ouder – vraagt om een fundamentele koerswijziging van het Nederlandse gezagsrecht: het uitbreiden van het aantal gezaghouders (meeroudergezag).

2.3.2 Relatie en conflict: zijn er objectief constateerbare problemen?

Het tweede mogelijke uitgangspunt bij het kwalificeren en opsporen van problemen is het evalueren van het functioneren van de gezagsuitoefening binnen de stiefoudergezinnen op basis van onenigheid, conflict en juridische procedures. Deze benadering laat zien dat er in de helft van alle gezinnen sprake is van weinig conflict, een goed verlopend verblijf van en omgang met de kinderen en een grote mate van tevredenheid. Bij de andere helft zijn de problemen veeleer scheidingsgerelateerd dan dat ze specifiek betrekking hebben op het meeroudergezin door de komst en aanwezigheid van een stiefouder.

2.3.3 Ouders en professionals: subjectief beleefde problemen en aangedragen oplossingen

Het derde uitgangspunt houdt in dat er naar de subjectieve beleving van de gezagsituatie door de ouders zelf en de betrokken professionals wordt gekeken. Deze benadering laat zien dat zowel door de ouders als door de professionals weinig problemen worden gerapporteerd.

Een meerderheid van de ouders ervaart – zolang de verzorgende ouder in leven is – het ontbreken van de juridische status voor de stiefouder niet als probleem. Dat wordt anders in het geval dat de verzorgende ouder zou komen te overlijden. In deze situatie ervaart de helft van de verzorgende ouders en de stiefouders het als een probleem dat de stiefouder geen gezag over de kinderen zou kunnen krijgen en niet eenzijdig door de verzorgende ouders tot testamentaire voogd kan worden benoemd. Ook de professionals onderkennen het probleem dat een rechter niet de mogelijkheid heeft om te bepalen dat de kinderen in het geval van overlijden van de verzorgende ouder bij de stiefouder blijven. In uitzonderlijke gevallen zouden kinderen terecht kunnen komen bij een niet-verzorgende ouder waarmee ze al jaren geen of een weinig band hebben.

De professionals zijn vrij terughoudend ten aanzien van een mogelijke wetswijziging. De ouders laten een duidelijke tweedeling zien. Iets meer dan een derde van de stiefouders en de verzorgende ouders vindt dat de wet moet worden veranderd zodat de stiefouder het gezag samen met de verzorgende ouder kan uitoefenen. Daarbij heeft de meerderheid aangegeven dat het gezag van de stiefouder in geval van de scheiding automatisch moet eindigen of automatisch moet eindigen tenzij de rechter anders bepaalt. In geval van het overlijden van de verzorgende ouder vindt meer dan de helft van deze ouders dat de stiefouder de feitelijke zorg over de kinderen moet dragen en het gezag moet uitoefenen. Aan de andere kant van het spectrum bevinden zich ongeveer evenveel stiefouders en verzorgende ouders die vinden dat de wet niet hoeft te veranderen, omdat de stiefouders geen gezag over kinderen moeten hebben en dat het gezag bij de verzorgende en de niet-verzorgende ouder hoort te liggen. De niet-verzorgende ouders zijn sterk gekant tegen de wettelijke veranderingen en het toekennen van het gezag aan de stiefouders.

2.4 Mogelijke oplossingen nader uitgewerkt

Uit de voorafgaande beschouwen komen de volgende mogelijke oplossing voor de geconstateerde problemen naar voren:

- meeroudergezag;
- beperkt gezag voor de derde ouder;
- gezag voor de stiefouder ten koste van de niet-verzorgende ouder;
- andere juridische status voor de stiefouder.

Deze worden hierna besproken.

2.4.1 Meeroudergezag

Indien de wetgever meeroudergezag als een mogelijke oplossing zou overwegen, moeten verschillende aandachtspunten in de gaten worden gehouden.

Proportionaliteit

De discrepantie tussen de juridische en feitelijke positie van de stiefouder wordt, zolang de verzorgende ouder leeft, niet als een groot probleem ervaren door de betrokkenen en de professionals. Het kan echter problematisch zijn als de verzorgende ouder komt te overlijden. Hier gaat het om een relatief klein aantal gevallen.³⁴³ Voor de oplossing van dit probleem zijn andere opties dan meeroudergezag denkbaar, omdat het na het wegvallen van de verzorgende ouder om slechts twee ouders gaat. Men kan daarbij denken aan een blokkaderecht voor de verzorgende stiefouder of aan toekenning onder bepaalde in de wet op te nemen voorwaarden, door de rechter van voogdij aan de stiefouder. Ook de gerechtelijke toekenning van het gezamenlijk gezag aan de stiefouder en de niet-verzorgende ouder op het moment van het overlijden van de verzorgende ouder kan met minimale wettelijke wijzigingen een oplossing bieden buiten het kader van het meeroudergezag. Die wetswijziging kan in concreto inhouden dat de verzorgende stiefouder een recht krijgt om in geval van het overlijden of bij langdurig disfunctioneren van de verzorgende ouder de rechter te verzoeken om hem al dan niet gezamenlijk ouderlijk gezag toe te kennen.

Geen automatisch gezag voor de stiefouder

Voorop staat dat – gezien de diversiteit van de doelgroep – het gezag in geen geval automatisch aan stiefouders zou moeten worden toegekend. Uit het onderhavige onderzoek blijkt dat er veel verschillen bestaan tussen de gezinnen en de rollen die de ouders daarin innemen. Ook de ideeën die de respondenten hebben over de feitelijke en juridische rollen, lopen sterk uiteen. Dat betekent dat bij het beoordelen van de vraag of meeroudergezag wenselijk is, die diversiteit voor ogen gehouden moet worden. Regelgeving die alle stiefgezinnen over een kam zou scheren, zou geen recht doen aan de feiten. Het initiatief om een meervoudige gezagsrelatie te creëren zou altijd van de betrokken (stief-)ouders moeten uitgaan. Uit het rechtsvergelijkende onderzoek blijkt dat ook in Engeland en Wales het meeroudergezag nimmer van rechtswege aan de stiefouder toekomt. In Engeland en Wales kan de stiefouder het gezag als derde gezagsouder op twee manieren verkrijgen:

³⁴³ Zie CBS Statline, waaruit blijkt dat per jaar circa 6000 kinderen halfwees worden.

- door een formele overeenkomst tussen alle drie de betrokken ouders (*parental responsibility agreement*);
- door een rechterlijke beslissing, zelfs tegen de wens van de niet-verzorgende ouder (*parental responsibility order*).

Beide vormen kunnen in Nederland worden gebruikt. In Nederland zou een dergelijk overeenkomst in het gezagsregister ingeschreven moeten worden. In Engeland en Wales vereist de overeenkomst geen inhoudelijke controle of goedkeuring door bevoegde instantie. In Nederland moet worden overwogen of de overeenkomst aan de rechter ter goedkeuring voorgelegd zou moeten worden, om deze aan het belang van het kind te toetsten. Dit is een rechtspolitieke keuze.

Stiefoudergezag in geval van scheiding

Het aandeel huwelijken dat eindigt in een echtscheiding ligt hoger voor tweede huwelijken; de schatting bedraagt ca. 50%.³⁴⁴ In Engeland en Wales loopt het gezag van de stiefouder in het geval van de scheiding van de stiefouder en de verzorgende ouder gewoon door en kan slechts door een rechterlijke beslissing op verzoek van de stiefouder, een van de ouders die met het gezag is belast, of het kind zelf worden beëindigd. Het merendeel van de respondenten in onze steekproef geeft aan dat het gezag van de stiefouder in geval van de scheiding automatisch moet worden beëindigd of dat het automatisch moet worden beëindigd tenzij de rechter anders bepaalt. Deze oplossing zou aanbeveling verdienen, omdat daardoor kan worden voorkomen dat de drie ouders na de tweede scheiding over het hoofd van het kind zouden vechten. Op deze wijze zou het conflictpotentieel van het meeroudergezag aanzienlijk verminderd kunnen worden. Voorts zou het helpen te voorkomen dat het kind na de scheiding bij meer dan twee ouders zijn hoofdverblijfplaats zal hebben. Een dergelijke oplossing is echter niet onproblematisch, want het automatisch verlies van het gezag door de stiefouder ingeval van scheiding staat op gespannen voet met de artikelen 8 en 14 EVRM die toezien op de bescherming van *family life* tussen de stiefouder en het kind.

Gezamenlijkheid van het gezag

De gezamenlijke uitoefening van het gezag door twee ouders voor en na de scheiding is een van de belangrijke normatieve uitgangspunten van het Nederlandse gezagsrecht. Het Nederlandse recht gaat ervan uit dat beide gezaghouders

³⁴⁴ Zie Deel III, par. 3.3.2.

de belangrijke beslissingen over het kind samen nemen. Ouders zijn verplicht om bij scheiding in het ouderschapsplan afspraken te maken over de zorg en de uitoefening van het gezag na de scheiding. In dit opzicht verschilt het Nederlandse gezagsrecht – ten minste op papier – van het Engelse recht waar als normatief uitgangspunt de zelfstandigheid van de gezagdragers geldt. Het onderzoek naar de praktische toepassing van die regels in beide landen laat zien dat het verschil in de praktijk minder groot is. Uit het onderzoek blijkt dat een grote meerderheid van de ouders in onze steekproef hun ouderschap zonder regelmatig overleg uitoefent. Aan de andere kant heeft de rechtspraak in Engeland de zelfstandigheid van de uitoefening van het ouderlijk gezag in belangrijke mate ingeperkt door voor nagenoeg alle belangrijke beslissingen een consultatieplicht in te voeren. Toch is het verschil in de mate van gezamenlijkheid een belangrijk punt bij de evaluatie van de mogelijkheid om meeroudergezag – zoals het in Engeland is geregeld – in het Nederlandse recht te incorporeren. Bij een uitbreiding van het gezag tot meer dan twee personen dient de gezamenlijke uitoefening en het bereiken van overeenstemming over belangrijke beslissingen te geschieden tussen drie of meer personen, waarvan te verwachten is dat deze situatie tot complicaties leidt. Een gezaghebbend Engelse auteur waarschuwt dat als de Engelse ouders verplicht zouden zijn om de beslissingen gezamenlijk te nemen, men meer voorzichtigheid zou betrachten bij het bepalen wie het ouderlijk gezag zou moeten hebben.³⁴⁵

Verhoging van conflictpotentieel

De vraag is welke betekenis toekomt aan een mogelijke vergroting van het conflictpotentieel door meeroudergezag. Dat zou niet in het belang van het kind zijn. Het kan daarbij gaan om vergroting van het conflictpotentieel in twee relaties: enerzijds die tussen de verzorgende ouder en stiefouder versus de niet-verzorgende ouder, omdat een twee-tegen-één-situatie de verhouding makkelijker op scherp zet en anderzijds na een scheiding tussen de stiefouder en de verzorgende ouder.

Van belang kan zijn in dit kader dat er aanwijzingen zijn uit het rechtsvergelijkend onderzoek dat het invoeren van de mogelijkheid van gezamenlijk gezag in Engeland en Wales in 1989 niet tot een noemenswaardige conflictverhoging heeft geleid. Een mogelijke verklaring daarvoor ligt wellicht besloten in het feit dat het gezamenlijk ouderlijk gezag minder gezamenlijk is.

³⁴⁵ Zie Deel II, Engels landenrapport.

Uit het empirisch onderzoek komt naar voren dat de ouders en de professionals in onze steekproef en kwalitatieve interviews een mogelijke conflictverhogende werking van meeroudergezag als een van de belangrijkste nadelen zien. Het feit dat de toekenning van het meeroudergezag door een overeenkomst tussen alle betrokken ouders op consensus tussen alle belanghebbenden berust, biedt geen garantie voor de toekomst. Deze consensus is een momentopname en is mogelijk niet bestand tegen conflicten ingeval van een eventuele scheiding. Voor de inschatting van de mogelijke conflictverhogende werking van meeroudergezag biedt dit onderzoek geen houvast, omdat die conflicten in geval van eventuele scheiding pas na de invoering van het meeroudergezag zouden ontstaan. Thans is er, in ieder geval voor de conflicten tussen stiefouder en verzorgende ouder, geen juridische grondslag omdat het huidige recht aan de stiefouder na de scheiding geen rechten – behalve het omgangsrecht ex artikel 1:377a lid 1 BW – toekent.

Betrokkenheid van het kind

Verder is in Engeland een aandachtspunt dat het kind onvoldoende betrokken is bij het toekennen van meeroudergezag per overeenkomst of rechterlijke beslissing. In een eventuele Nederlandse wettelijke regeling zal de betrokkenheid van de kinderen voldoende moeten worden gewaarborgd. De ouders zouden bij het maken van de overeenkomst moeten aangeven op welke wijze de kinderen daarbij betrokken zijn en wat de mening van het kind van twaalf jaar of ouder daarover is. Uitgaande van de huidige leeftijdsgrens van twaalf jaar zou de rechter kinderen van twaalf jaar of ouder in de gelegenheid moeten stellen hun mening te uiten.

2.4.2 Beperkt gezag voor de derde ouder

Onderscheid tussen volledig en beperkt gezag

Een andere mogelijkheid om het concept van gezamenlijkheid en gelijkwaardig ouderschap in het Nederlandse gezagsrecht overeind te houden, bestaat erin om een onderscheid te maken tussen enerzijds volledig gezag dat slechts door twee gezaghouders kan worden uitgeoefend en anderzijds beperkt gezag dat aan een derde niet-ouder kan worden toegekend. Het beperkte gezag zou betrekking kunnen hebben op minder belangrijke beslissingen over het kind die in het dagelijkse gezinsleven worden genomen. Een dergelijk beperkt gezagsrecht zou aan een stiefouder kunnen worden toegekend, mits alle betrokkenen – inclusief het kind dat daartoe in staat is – hierover afspraken maken die ofwel door een notaris in een authentieke akte worden vastgelegd, ofwel door de rechter in een

beschikking worden opgenomen. De vraag rijst of de rechter bij een weigering van een van de betrokkenen vervangende toestemming kan geven. Die vraag blijft hier open.

Belangrijke onderdelen van een dergelijk stiefouderplan zouden o.a. moeten zijn wat de inhoud is van het beperkte gezagsrecht, of de stiefouder het volledige gezagsrecht kan verwerven indien een of beide gezaghouders kom(t)(en) te overlijden en of het stiefoudergezag doorloopt na scheiding van de ouder en de stiefouder.

Beperkt gezag voor de stiefouder op basis van overeenkomst

Een mogelijkheid om het concept van gezamenlijkheid overeind te houden, zou erin bestaan om de gezamenlijkheid van de te nemen beslissingen te beperken tot de twee gezaghouders die het kind feitelijk verzorgen. Dat zouden een verzorgende ouder en een stiefouder kunnen zijn. Bij de toekenning van het gezag aan een derde gezaghouder (stiefouder) op basis van een afspraak tussen alle betrokkenen zou een dergelijke overeenkomst in het gezagsregister moeten worden aangetekend of, gelet op de uitbreiding van het aantal gezaghouders, door de rechter moeten worden vastgesteld. Deze gezagsrelatie kan ook aan derden (scholen, artsen) worden gecommuniceerd. De beperking tot de twee gezaghouders, die het kind verzorgen, heeft als voordeel dat slechts tussen deze twee gezaghouders overeenstemming hoeft te worden bereikt. Van deze situatie gaat het thans geldende gezagsrecht uit. Een nadeel van deze variant is dat het de derde niet-verzorgende gezaghouder, dus de andere ouder, degradeert tot een gezaghouder wiens gezag een lege huls is, terwijl hij recht heeft op contact met het kind en juridisch ouder van het kind is. Dit is de situatie die in het Engelse recht kan ontstaan waar – zo blijkt uit de rechtsvergelijking – meer dan twee personen het gezag kunnen hebben. Zolang alle gezaghouders het met elkaar eens zijn, is sprake van een werkbare situatie. De niet-verzorgende juridische ouder met gezag zal echter in de regel niet instemmen met een wijziging van de ‘eerste naar de tweede rang’ wat betreft het gezag. Uit het kwantitatieve onderzoek blijkt dat de niet-verzorgende ouder de noodzaak om de stiefouder met een juridische gezagspositie te bekleden niet onderschrijft. Daarbij speelt een rol dat het Nederlandse gezagsrecht gelijkwaardig ouderschap van de twee juridische ouders/gezaghouders ook na scheiding voorop stelt en deze verworvenheid zal niet worden opgegeven ten gunste van de stiefouder. Het maakt daarbij niet uit of de andere juridische ouder het kind wel of niet dagelijks verzorgt.

Daarnaast levert deze optie niets op voor de gevallen waarin sprake is van verblijfsco-ouderschap. Dat houdt in dat het kind in twee verschillende families

door twee juridische ouders verzorgd wordt met daarnaast mogelijk een of twee stiefouders. In deze situatie trek(t)(ken) de stiefouder(s) aan het kortste eind ten opzichte van de juridische ouder die tevens verzorgende gezaghouder is.

2.4.3 Gezag voor de stiefouder ten koste van de niet-verzorgende ouder

Een verdergaande variant dan de vorige optie is het ten koste van de niet-verzorgende ouder toekennen van gezag aan de stiefouder als oplossing voor de discrepantie tussen de feitelijke en de juridische rol van een deel van de stiefouders en de niet-verzorgende ouders. Dit idee staat echter haaks op het gevestigde normatieve uitgangspunt van de voortzetting van gelijkwaardig ouderschap na scheiding. De hele ontwikkeling van het gezagsrecht in Nederland, Engeland en andere Westerse landen in de afgelopen decennia staat in het teken van de versterking van de gelijkheid van de verzorgende en niet-verzorgende ouder na de scheiding en het vooropstellen van het recht van het kind op contact en verzorging door beide ouders. De keerzijde van deze ontwikkeling is dat – zoals dit onderzoek aantoont – een deel van de niet-verzorgende ouders het gezamenlijk gezag blijft uitoefenen, terwijl ze geen of een kleine rol in het leven van de kinderen vervullen. Gezien de grote gevoeligheid van dit onderwerp zou een dergelijke maatregel tot ongewenste spanning en onvrede onder de niet-verzorgende ouders leiden. Uit het rechtsvergelijkende onderzoek blijkt dat juist de gedachte ‘*once a parent, always a parent*’ een van de belangrijkste normatieve uitgangspunten achter de invoering was van de mogelijkheid van meeroudergezag.

2.4.4 Andere juridische status voor de stiefouder

Een ander idee is om voor de verzorgende niet-biologische ouder een andere status dan gezag en juridisch ouderschap te creëren. In Engeland is in dit verband voorgesteld om een nieuwe juridische constructie voor deze groep sociale ouders te creëren, namelijk een specifieke vorm van voogdij (*guardianship*).³⁴⁶ Deze oplossing is in het kader van dit onderzoek niet geëvalueerd, maar past mogelijk goed in het systeem van het Nederlandse recht waar ouderlijk gezag voor ouders is gereserveerd en voogdij voor niet-ouders. De status van voogd zou in geval van het overlijden van de verzorgende ouder de continuïteit van verzorging en opvoeding van het kind kunnen garanderen. Tevens biedt deze optie ruimere mogelijkheden voor het beëindigen van het gezag van de

³⁴⁶ Zie Deel II, Engels landenrapport.

stiefouder als de daadwerkelijke uitoefening van zijn verzorgende functie door scheiding met de verzorgende ouder zou eindigen.

2.5 Stiefouderplan

Uit het rechtsvergelijkend onderzoek blijkt dat een stiefouderplan, of een functioneel equivalent daarvan, in Engeland en Wales niet bestaat, terwijl dit in Nederland in de kinderschoenen staat. Een Engels *parental responsibility agreement* gaat slechts over toekenning van het gezag aan de stiefouder, en niet over de inhoud daarvan en ook niet over de verdeling van de rollen en bevoegdheden tussen de ouders. Uit het empirisch onderzoek blijkt dat het idee van een ‘stiefouderplan’ onder de respondenten niet leeft en dat het merendeel daarover geen mening heeft. De professionals zijn verdeeld over het nut van een stiefouderplan.

3. Slot

Het rechtsvergelijkende en empirische onderzoek geven stof tot nadenken. Van belang daarbij is dat er grote verschillen zijn tussen intentionele en niet-intentionele gezinnen, zowel juridisch als empirisch. Dat impliceert dat voor beide typen gezinnen afzonderlijk beoordeeld moet worden of meeroudergezag en de invoering van een donorschapsplan of stiefouderplan een oplossing bieden. Het al dan niet invoeren van meeroudergezag vraagt om een gedegen afweging in het licht van de functies van zowel het afstammingsrecht als het gezagsrecht. Met aanbouwwetgeving zou men voorzichtig moeten zijn en op basis van de gegevens, invalshoeken en perspectieven in dit onderzoek gepresenteerd, is het aan de wetgever, met behulp van het advies van de nog in te stellen Staatscommissie herijking ouderschap, een weloverwogen keuze te maken.

Literatuurlijst

- J.C.E. Ackermans-Wijn, 'De nieuwe aanbevelingen van het LOVF met betrekking tot het ouderschapsplan', 74 EB, 2012, p. 7-8.
- J. Aldgate en D. Jones, 'The Place of Attachment in Children's Development', in: J. Aldgate et al (red.) *The Developing World of The Child*, London: Jessica Kingsley Publishers, 2006.
- M.V. Antokolskaia, 'Kinderen: Gezag, verblijf en alimentatie naar Nederlands en Belgisch recht', in: K. Boele-Woelki en F. Swennen, *Vergelijkenderwijs, Actuele ontwikkelingen in het Belgische en Nederlandse familierecht*, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers, 2012.
- M.V. Antokolskaia en L.M. Coenraad (red.), *Het nieuwe scheidingsrecht. Ouderschapsplan, positie van het kind, regierechter en collaborative divorce*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers, 2010.
- Asser-de Boer: J. de Boer, Mr. C. Asser's Handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk Recht. Personen- en Familierecht, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink, 2010.
- A. Bainham, 'Is Anything Now Left of Parental Rights?', in: R. Probert, S. Gilmore, J. Herring, *Responsible Parents & Parental Responsibility*, Oxford: Hart, 2009.
- A. Bainham et al (red.), *What is a Parent? A Socio-Legal Analysis*, Oxford: Hart, 1999.
- A. Bainham, 'Arguments About Parentage', *Cambridge Law Journal*, 2008, p. 322-351.
- A. Bainham, 'The privatisation of the public interest in children', *Modern Law Review*, 1990, p. 206-221.
- A. Bainham, *Children the New Law: The Children Act 1989*, Family Law, 1990.
- A. Bainham, *Children: The Modern Law*, 3rd edition, Jordans, 2005.
- K. Bartlett, 'Rethinking Parenthood as an Exclusive Status: The Need for More Legal Alternatives When the Premise of the Nuclear Family Has Failed', *Virginia Law Review*, 1984, p. 879-964.
- H. Bos en M. Vonk, 'Duomoederschap in Nederland vanuit juridisch en ontwikkelingspsychologisch perspectief', *Familie & Recht*, 2012, www.familieenrecht.nl/tijdschrift/fenr/2012/08/FENRD-12-00003.
- T. Callus, 'First "Designer Babies", Now A La Carte Parents', *Family Law*, 2008, p. 143.
- L.M. Coenraad, 'Het toezichthoudend oog van de rechter ziet in werkelijkheid weinig. Toets door de rechter van ouderschapsplannen en

- echtscheidingsconvenanten', in: M.V. Antokolskaia en L.M. Coenraad (red.), *Het nieuwe scheidingsrecht. Ouderschapsplan, positie van het kind, regierechter en collaborative divorce*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers, 2010.
- R. Collier en S. Sheldon, *Fragmenting fatherhood: a social-legal study*, Oxford: Hart, 2008.
 - A. Diduck, 'If only we could find appropriate terms to use the issue would be solved: law, identity and parenthood,' 19 *Child and Family Law Quarterly*, 2007, p. 458-480.
 - J.E. Doek, *Groene Serie, Personen- en Familierecht, aant. 1 bij Afd. 2 Ouderlijk gezag*, 2010.
 - J.E. Doek en S. Slagter, 'Meer rechten voor minderjarigen', Amsterdam 1976 en 'Rechten van jeugdigen en gezag van ouders', *Nederlands Juristenblad* 1975, p. 97-104.
 - T. Draaisma, *De stiefouder: stiefkind van het recht*, 2011, diss. VU Amsterdam.
 - J. Eekelaar, 'Do parents have a duty to consult?' 114 *Law Quarterly Review*, 1998, p. 337-341.
 - J. Eekelaar, 'Parental Responsibility - A New Legal Status?', 112 *Law Quarterly Review*, 1996, p. 233.
 - J. Eekelaar, 'Parental responsibility: State of Nature or Nature of the State', 37 *Journal of Social Welfare and Family Law*, 1991, p. 37-50.
 - J. Eekelaar, 'Rethinking parental responsibility', 31 *Family Law*, 2001, p. 426-443.
 - K. Everett en L. Yeatman, 'Are some parents more natural than others?', 22 *Child and Family Quarterly*, 2010, p. 290-309.
 - S. Gilmore, J. Herring en R. Probert, 'Introduction', in: R. Probert, S. Gilmore, J. Herring, *Responsible Parents & Parental Responsibility*, Oxford: Hart, 2009.
 - A. de Graaf, 'Gezinnen in cijfers', in: Freek Bucx (red.), *Gezinsrapport 2011, Een portret van het gezinsleven in Nederland*, Den Haag: SCP, 2011.
 - H. de Graaf, M.M.C. Limbeek, N.N. Bahadur en N. van der Meij, *De toepassing van het Internationale Verdrag inzake de Rechten van het Kind in de Nederlandse rechtspraak*, Nijmegen: Ars Aequi Libri, 2012.
 - W.C.L. van der Grinten, *Ars Aequi*, 1971, noot bij 'Weduwepensioen-arrest', HR 29 april 1971.
 - W.C.E. Hammerstein-Schoonderwoerd, 'Minderjarig, minderwaardig?' Nijmegen, 1975 (diss.).

- P. Harris en R. George, 'Parental Responsibility and Shared Residence Orders: Parliamentary Intentions and Judicial Interpretations', *Child and Family Law Quarterly*, 2010, p. 151-171.
- A.S. Hartkamp en C.H. Sieburgh, Mr. C. Assers Handleiding tot de beoefening van het Nederlands burgerlijk recht. 6. Verbintenissenrecht. Deel III. Algemene leer der overeenkomsten, Deventer: Kluwer, 2010.
- C. Haverkort en E. Spruijt, *Kinderen uit nieuwe gezinnen*, Handboek voor school en begeleiding, Tiel: Lannoo Campus, 2012.
- C. Haverkort, M. Kooistra en A. Hendrikse-Voogt, *Hoe maak je een succes van je nieuwe gezin?* Huizen: Pica, 2012.
- A. Hendriks, 'Komt een kind bij de dokter, Moet de dokter naar de rechter?' *NJB* 2011, p. 1778-1779.
- D. Howe et al, *Attachment Theory, Child Maltreatment and Family Support*, Londen: Macmillan, 1999.
- S. Jansen, 'Gezamenlijk Gezag na scheiding: over een dubieuze voorwaarde,' *FJR*, 2002, p. 109-111.
- S. Jansen, *Groene Serie, Personen- en Familierecht*, Deventer: Kluwer, 2012.
- C.G. Jeppesen de Boer, 'Minderjarigheid en gezag', in W.M. Schrama (red.), *Familierecht Geschetst*, Nijmegen: Ars Aequi Libri, 2009.
- C.G. Jeppesen de Boer, *Joint Parental Authority, A comparative legal study on the continuation of joint parental authority after divorce and the breakup of a relationship in Dutch and Danish law and the CEFL principles*, Antwerpen-Oxford-Portland: Intersentia, 2008.
- C.G. Jeppesen de Boer, *Sdu Commentaar Jeugdrecht*, Den Haag: Sdu Uitgevers, 2013, onder 1:253n, C.2.
- Jones, 'The (Im)Possible Parents in Law', in: G. Lind, H. Keating, J. Bridgeman, (red.), *Taking Responsibility, Law and the Changing Family*, London: Ashgate, 2008.
- J. Kok, 'Gelijkwaardig Ouderschap', 98 *FJR*, 2007, p. 98.
- J. Kok, 'Gelijkwaardig ouderschap, een nieuwe norm in het scheidingsrecht', in: M.V. Antokolskaia (red.), *Herziening van het echtscheidingsrecht, Administratieve echtscheiding, mediation, voortgezet ouderschap*, Amsterdam: SWP, 2006.
- G. Lind en T. Hewitt, 'Law and the complicities of parenting: parental status and parental function', 31 *Journal of Social Welfare & Family Law* 4, 2009, p. 391-406.

- G. Lind, 'Responsible fathers: paternity, the blood tie and family responsibility', in: J. Bridgeman, H. Keating en G. Lind (red.) *Responsibility, Law and the Family*, Aldershot: Ashgate, 2008.
- N. Lowe en G. Douglas, *Bromley's Family Law*, London: Butterworths, 2007.
- J. McCandless en S. Sheldon, 'The Human Fertilisation and Embryology Act (2008) and the Tenacity of the Sexual Family Form', 2 *Modern Law Reviews* 72, 2010, p. 175-207.
- E.M. Merz en H.J. Schulze, *Relatie gescheiden ouders en hun kinderen*, Demos, 2007, p. 5-8.
- A.J.M. Nuytinck, 'Gezagsperikelen', *FJR*, 2005, p. 32.
- A.J.M. Nuytinck, 'Conceptwetsvoorstel lesbisch ouderschap: meemoeder wordt juridisch moeder van rechtswege of door erkenning', *WPNR* 2010, nr. 6841, p. 343-348.
- D. Pessers, 'De terugkeer van de bastaard, Een beschouwing over het wetsvoorstel Lesbisch ouderschap van rechtswege', 2189 *NJB* 2013, p. 2588-2596.
- N. Quik-Schuijt, 'Afstammen van twee moeders', 293, *NJB* 2013, p. 364-367.
- Raad voor het jeugdbeleid, *Jeugd met recht. Een perspectief voor de rechtspositie van minderjarigen*, Amsterdam 1988.
- H. Reece, 'The Degradation of Parental Responsibility', in: R. Probert, S. Gilmore, J. Herring, *Responsible Parents & Parental Responsibility*, Oxford: Hart, 2009.
- J. Ribbens McCarthy, R. Edwards en V. Gillies, *Making families: moral tales of parenting and step-parenting*, London: Sociology Press, 2003.
- A. Rutten-Roos, *Jeugdigen in Burgerlijke Relaties*, Deventer: Kluwer, 1975 (diss).
- F. Schonewille, *Partijautonomie in het relatievermogensrecht*, Apeldoorn-Antwerpen: Maklu, 2012.
- W.M. Schrama, 'Rommelen in het gezags- en naamrecht: beter op de kleintjes letten', 6800 *WPNR*, 2009, p. 456-461.
- W.M. Schrama, 'Een vierde trede in het familierecht? Een blik in het verleden en op de toekomst van het Nederlandse familierecht', in: K. Boele-Woelki (red.), *Actuele ontwikkelingen in het familierecht*, UCERF reeks 3, Nijmegen: Ars Aequi 2009.
- W.M. Schrama, 'Who needs to pay in The Netherlands?', in: I. Curry-Sumner en C. Skinner (red.), *Child Maintenance in The Netherlands and the*

- United Kingdom. Persistent Problems, Finding Solutions, Nijmegen: Wolf, 2009.
- C. Smart en B. Neale, Family fragments, Cambridge: Policy Press, 1999.
 - L. Smith, 'Clashing symbols? Reconciling support for fathers and fatherless families after Human Fertilisation and Embryology Act 2008', 22 Child & Fam.L.Q, 2008, p. 46-70.
 - E. Spruijt, 'Kind en (v)echtscheiding; op weg naar verbeterpunten', FJR, 2013, p. 86-100.
 - E. Spruijt en H. Kormos, Handboek scheiden en de kinderen, Houten: Bohn Stafleu Van Loghum, 2010.
 - E. Spruijt, Scheidingskinderen, Amsterdam: SWP, 2007.
 - L. Steenhof, Schatting van het aantal stiefgezinnen, Bevolkingstrends 2007/4.
 - P. van Teeffelen, 'Gezamenlijk gezag na scheiding: tijdbom, lege huls of groeimodel', FJR 2000, p. 26-29.
 - P. van Teeffelen, 'Sociaal en biologisch ouderschap. Enige kritische opmerkingen over art. 1: 253t BW', FJR, 2001, p. 133-137.
 - P. Vlaardingbroek, 'Batman of Bad Man?', FJR 2005, p. 65.
 - M.J. ter Voert en T. Geurts, Evaluatie Ouderschapsplan, Een eerste verkenning, Den Haag: WODC, 2013.
 - M.J. Vonk, 'Children and their parents, A comparative study of the legal position of children with regard to their intentional and biological parents', in: English and Dutch law (diss. Intersentia), Antwerpen-Oxford, 2007.
 - M.J. Vonk, 'Een huis voor alle kinderen, De juridische verankering van intentionele meeroudergezinnen in het afstammingsrecht', NJB, 2013, p. 2244-2249.
 - J. Wiarda, Rapport van de Commissie voor de herziening van het kinderbeschermingsrecht, 's-Gravenhage: Staatsuitgeverij 's-Gravenhage, 1971.
 - J. de Wit, 'Een reactie op het artikel 'Gelijkwaardig Ouderschap' van mr. drs. J. Kok', FJR, 2008.
 - Y. Witterholt, Handboek voor de moderne stiefmoeder, Amsterdam: Uitgeverij Podium, 2013.

Bijlage 1 Samenstelling van de begeleidingscommissie

Voorzitter

Prof. J.E. Doek, Emeritus hoogleraar Familie- en Jeugdrecht, Vrije Universiteit Amsterdam

Leden

Mr. C. van Ginkel, Wetenschappelijk medewerker, WODC

Mr. L. van Hoppe, Wetgevingsjurist van de sector Privaatrecht, Directie Wetgeving en Juridische Zaken, Ministerie van Veiligheid en Justitie, Directie Wetgeving

Prof. dr. G.J.J.M. Stams, hoogleraar Forensische Orthopedagogiek, Universiteit van Amsterdam

Mr. W.A. van der Stroom-Willemsen, advocaat en scheidingsbemiddelaar bij SmeetsGijbels

Bijlage 2 Lijst van geïnterviewde professionals en belangenvertegenwoordigers

- Dr. Henny Bos, Universitair hoofddocent bij het Research Institute of Child Development and Education, Faculty of Social and Behavioral Sciences, University of Amsterdam;
- Mr. Myriam de Bruijn-Luckers, vice-president Hof Den Haag;
- Mr. Wilma Eusman, advocaat te Amsterdam, gespecialiseerd in juridische aspecten rond het krijgen van kinderen in niet-traditionele gezinnen;
- Corrie Haverkort, filosoof, gespecialiseerd in de ethiek van het samen-gestelde gezin, voorzitter van de stichting Nieuw Gezin Nederland;
- José Hermans, senior adviseur beleid, Landelijk Bureau, Raad voor de Kinderbescherming ;
- Tanja Ineke, Voorzitter COC Nederland;
- Mr. Alexander Labohm, Senior raadsheer Hof Den Haag;
- Fauzia Madhar-Khealiram Jurist en ouderkindcoach;
- Jelle Martens, voorzitter Stichting Meer dan Gewenst;
- Prof. dr. Carlo Schuengel, hoogleraar orthopedagogiek en hoofd van de afdeling Ontwikkelingspedagogiek, Vrije Universiteit Amsterdam;
- Juul Polders-Reinders, Senior adviseur beleid, Landelijk Bureau, Raad voor de Kinderbescherming;
- Philip Tijsma, manager Public Affairs COC Nederland;
- Mr. dr. Machteld Vonk, research fellow en universitair docent familie- en jeugdrecht, Afdeling Jeugdrecht, Universiteit Leiden;
- Mr. Aleide Hendriks-Voogt, VFAS-advocaat en -bemiddelaar;
- Madelon de Vries, senior juridisch adviseur, Landelijk Bureau, Raad voor de Kinderbescherming.

Bijlage 3 Step-Parent Responsibility Agreement

Dit is een voorbeeld van een *Step-Parent Parental Responsibility Agreement*, zoals genoemd in deel II in het Engelse landenrapport. De ouders en de stiefouder moeten het voorgeschreven formulier ter verificatie overleggen aan de *Local Family Proceedings Court* of de *County Court* van de *Principle Registry*.

Step-Parent Parental
Responsibility Agreement
Section 4A(1)(a) Children Act 1989

Keep this form in a safe place
Date recorded at the Principal Registry
of the Family Division:

Read the notes on the other side before you make this agreement.

This is a Step-Parent Parental Responsibility Agreement regarding

the Child	Full Name		
	Gender	Date of birth	Date of 18th birthday
Between			
Parent A	Name		
	Address		
and			
*the other parent	Name		
(with parental responsibility)	Address		
and			
the step-parent	Name		
	Address		

We declare that we are the parents and step-parent of the above child and we agree that the above mentioned step-parent shall have parental responsibility for the child (in addition to those already having parental responsibility).

	Signed (Parent A)	*Signed (Other Parent)	Signed (Step-Parent)
	Date	Date	Date
Certificate of witness	The following evidence of identity was produced by the person signing above:	The following evidence of identity was produced by the person signing above:	The following evidence of identity was produced by the person signing above:
	Signed in the presence of: Name of Witness	Signed in the presence of: Name of Witness	Signed in the presence of: Name of Witness
	Address	Address	Address
*If there is only one parent with parental responsibility, please delete this section.	Signature of Witness	Signature of Witness	Signature of Witness
	[A Justice of the Peace] [Justices' Clerk] [An assistant to a justices' clerk] [An Officer of the Court authorised by the judge to administer oaths]	[A Justice of the Peace] [Justices' Clerk] [An assistant to a justices' clerk] [An Officer of the Court authorised by the judge to administer oaths]	[A Justice of the Peace] [Justices' Clerk] [An assistant to a justices' clerk] [An Officer of the Court authorised by the judge to administer oaths]

REEDS VERSCHENEN IN DE REEKS FAMILIE & RECHT

- Deel 1 Katharina Boele-Woelki, Ian Curry-Sumner en Wendy Schrama, *De juridische status van polygame huwelijken in rechtsvergelijkend perspectief*, 2010
- Deel 2 Masha Antokolskaia, Bart Breederveld, Liesbeth Hulst, Wilbert Kolkman, Frits Salomons en Leon Verstappen, *Koude uitsluiting*, 2011
- Deel 3 Merel Jonker, *Het recht van kinderen op levensonderhoud: een gedeelde zorg. Een rechtsvergelijking tussen Nederland, Noorwegen en Zweden*, 2011
- Deel 4 Katharina Boele-Woelki, Ian Curry-Sumner, Wendy Schrama en Machteld Vonk, *Commercieel draagmoederschap en illegale opnemings van kinderen*, 2012
- Deel 5 Katharina Boele-Woelki en Frederik Swennen, *Vergelijkenderwijs. Actuele ontwikkelingen in het Belgische en Nederlandse familierecht*, 2012
- Deel 6 Masha Antokolskaia en Bart Breederveld, *Partner- en kinderalimentatie: knelpunten en voorstellen voor verbetering*, 2013
- Deel 7 J.H.M. ter Haar, *Minderjarigen en (de zorg voor hun) vermogen*, 2013
- Deel 8 [niet verschenen]
- Deel 9 Naomi Spalter, *Grondslagen van partneralimentatie*, 2013
- Deel 10 M.V. Antokolskaia, W.M. Schrama, K.R.S.D. Boele-Woelki, C.C.J.H. Bijleveld, C.G. Jeppesen de Boer en G. van Rossum, *Meeroudergezag: een oplossing voor kinderen met meer dan twee ouders?*, 2014